DIDO
SOTIRIU
MORȚII
AȘTEAPTĂ

DIDO SOTIRIU

MORŢII AŞTEAPTĂ...

În romineşte de
Iannis Veakis şi *Ştefan Popescu*

Prefaţă de *Th. Pieridis*

EDITURA PENTRU
LITERATURĂ UNIVERSALĂ
Bucureşti — 1961

Δ ΔΩ ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΟΙ ΝΕΚΡΟΙ ΠΕΡΙΜΕΝΟΥΝ...

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «Ο ΚΕΔΡΟΣ»

1959

Coperta de *Mihu Vulcănescu*

PREFAȚĂ

Prin publicarea romanului Morții așteaptă... *al scriitoarei Dido Sotiriu, Editura pentru Literatură Universală pune în mîna cititorului romîn una dintre operele cele mai reprezentative ale literaturii progresiste grecești. În Grecia apariția cărții, în 1959, a constituit un adevărat eveniment, și critica literară a subliniat, oarecum surprinsă, în ce măsură această „lucrare de început" era, de fapt, ceea ce se numește „o operă de maestru".*

Dido Sotiriu nu are, totuși, nimic din scriitorul tînăr ale cărui debuturi literare coincid cu primii pași în viață. Cu multă vreme înainte de a fi autoarea unei cărți, ea a fost o femeie care a trăit intens subiectul romanului său.

Născută la Aidin, oraș din Asia Mică, Dido Sotiriu pleacă cu familia ei în Grecia în anii primului război mondial, în împrejurări pe care ea însăși le-a descris amănunțit în cartea de față și pe care le vom reaminti mai jos în cîteva cuvinte. Din cei dintîi ani ai tinereții se ocupă cu gazetăria și militează în rîndurile mișcării progresiste.

Aceste cîteva amănunte biografice dovedesc că scriitoarea s-a îndreptat spre literatură pe calea cea bună, a vieții și a luptei, trăite deopotrivă. Așa se și explică măiestria atinsă de Dido Sotiriu chiar de la întîiul ei roman. Căci, în literatura militantă și poate că în orice fel de literatură, cînd un om nu ia pana decît în clipa în care simte că se înăbușă sub zvîcnirea unei împovărătoare materii trăite, cînd nu intră în procesul de creație decît îmboldit de idei și sentimente care se cer exprimate cu

orice preț, se întîmplă adeseori ca un debutant într-ale scrisului să se afirme din capul locului ca un maestru al artei.

*

Dido Sotiriu povestește viața unui mare număr de personaje, împletită cu viața unei colectivități umane. Chiar atunci cînd se ocupă de sentimentele lor cele mai intime, cum ar fi cel al dragostei sau al maternității, ea nu scormonește niciodată psihologia eroilor săi, izolîndu-i într-un laborator experimental. Scormonirea bolnăvicioasă a sufletului omenesc devine curată autopsie, studiu pe leșuri, în vreme ce imaginea omului viu e întotdeauna imaginea „unui om între oameni". Tocmai o astfel de imagine realizează Dido Sotiriu, plasîndu-și eroii individuali într-o frescă de viață colectivă. De altfel, ea însăși își dă pe față intențiile chiar de la prima pagină a cărții : „Eroii sînt mulți și fiecare dintre ei apare la timpul său, ca un rod al acelor vremi învolburate. S-ar putea chiar ca cel mai de seamă lucru să nu fie viața oamenilor pe care îi veți cunoaște, ci acei douăzeci și cinci de ani care umplu cu evenimentele lor această povestire."

Acțiunea romanului se situează în perioada dintre sfîrșitul primului război mondial și sfîrșitul celui de al doilea. Prima parte se petrece în Asia Mică, cea de a doua la Atena. Existența eroilor se împletește, deci, cu evenimentele uneia dintre cele mai dramatice perioade ale istoriei poporului grec. Destinele individuale sînt brodate pe canavaua unei imense tragedii populare, care a răscolit viața a milioane de oameni, transformînd înfățișarea țării și hotărînd evoluția ei viitoare.

Să reamintim aceste evenimente în cîteva rînduri.

La sfîrșitul primului război mondial, burghezia greacă, îmbătată de victoria aliaților, voia să-și aibă partea ei de pradă. Ea și-a întors privirea spre Asia Mică, unde trăiau un milion și jumătate de greci, alcătuind, mai cu seamă în ținuturile de pe litoral, o minoritate națională compactă și deținînd un rol de primă însemnătate în economia Turciei înapoiate. Prins în vîltoarea luptei — cînd surdă, cînd fățișă — dintre marile puteri victorioase, sta-

tul grec deveni un simplu pion pe tabla de șah. Pionul era mînuit de imperialiștii francezi și englezi, îndeosebi de cei din urmă. Imperialismul britanic era acela care, căutînd să-și consolideze pozițiile în Strîmtori și să împiedice Italia de a pătrunde în Asia, împingea Grecia la aventură.

Încurajat, deci, de „marii săi aliați", primul-ministru Venizelos inaugură o politică agresivă, care nu putea duce decît la un război de cucerire. Această politică speculă, ce-i drept, și sentimentul național, exasperat de tratamentul neomenos impus populației grecești din Turcia, fără să-și piardă prin asta caracterul expansionist agresiv.

Cîteva luni după sfîrșitul primului război mondial, la 2 mai 1919, armata greacă debarcă în Asia Mică, ocupînd orașul și regiunea Smirna. Un an mai tîrziu, în august 1920, prin tratatul de la Sèvres, teritoriile ocupate fură cedate în mod oficial Greciei. Dar comandantul armatei turcești din Anatolia, Mustafa Kemal, alcătui la Ankara un guvern național-revoluționar, care refuză să recunoască tratatul. Acest guvern, expresie a mișcării de eliberare națională, ridică provinciile interioare ale țării, pregătind armate proaspete și dezlănțuind războiul de partizani.

Din clipa aceasta, Grecia se împotmoli într-o aventură fără ieșire. Regaliștii, care îl înfrînseseră pe Venizelos în alegerile de noiembrie 1920, făgăduind poporului pacea, se arătară acum mai războinici decît predecesorii lor. Ei organizară noi expediții, conduse de însuși regele Constantin.

În vara anului 1921 armata greacă înaintă adînc pe teritoriul Asiei Mici, ajungînd aproape de Ankara. Apoi, în august 1922, se dezlănțui contraofensiva turcă, urmată de înfrîngerea oștilor grecești și apoi de un adevărat prăpăd. Un dezastru fulgerător și total, care a tîrît în iureșul lui întreaga populație greacă din Turcia, pînă atunci înfloritoare. Cît privește marile puteri, ele își continuau jocul, unele împingîndu-i pe greci să scoată cu mîinile lor castanele din foc, altele combătîndu-i pe față, toate însă asistînd ca spectatori cinici la desfășurarea sîngeroasei drame.

Dezastrul acesta zgudui Grecia. Poporul pierduse mii dintre fiii săi într-un război nedrept, dus în folosul puterilor imperialiste. Țara era economicește ruinată, la cheremul veșnicilor săi „protectori", gata să-i susțină încă o dată pe greci ca funia pe spînzurat. Dihonia intrase în clicile politice ale burgheziei, iar masa cea mare a poporului muncitor era poftită să-și îndure soarta și să plătească oalele sparte.

Mai crudă decît toate fu, însă, soarta populației grecești din Asia Mică. Ea a cunoscut, mai întîi, înfiorătoare masacre, apoi sfîșietoarea dramă a celor un milion și jumătate de oameni dezrădăcinați, hăituiți, zvîrliți în mare, căutîndu-și pînă la urmă un adăpost într-o Grecie ea însăși ruinată. Așa a început tragedia „refugiaților", tragedie fără de sfîrșit a unei uriașe mulțimi omenești, care, lăsată de statul capitalist în voia soartei, trebuia să ia viața de la capăt, pornind de la nimic.

Acesta este cadrul în care autoarea își situează romanul său, pentru a folosi propriile sale cuvinte, „această lungă povestire, plină de suferințe, de conflicte, de iubiri, de războaie și frămîntări sociale".

Au existat și înaintea Didei Sotiriu destui scriitori greci care s-au aplecat asupra acestei perioade a istoriei Greciei. Nici unul dintre ei, însă, n-a făcut-o cu vigoarea, profunzimea, luciditatea politico-ideologică și dragostea de oameni care caracterizează fresca zugrăvită de Dido Sotiriu.

*

În prima parte a romanului, povestitoarea este o fetiță care ține ochii deschiși la tot ce-o înconjoară, nu încetează să observe și să întrebe, dar nu prinde înțelesul lucrurilor decît încetul cu încetul. „Sufletul încă fraged îi era năpădit de necazurile, bucuriile, gîndurile și faptele celor mari. Și trebuia să împace toate acestea cu imaginea gingașă, care alcătuia pînă atunci lumea ei."

Așadar, prin ochii unei copile zugrăvește scriitoarea viața din orașele Asiei Mici și, în primul rînd, pe aceea din lumea cosmopolită a afacerilor. Bancheri, negustori, fabricanți de toate neamurile, armeni sau italieni, levan-

tini sau germani, dar mai ales greci, mînă-n mînă cu beii turci, domnesc peste un norod alcătuit el însuși din seminții diferite, dar înfrățit de aceeași sărăcie.

Fetița care povestește nu e în stare încă să-și explice lucrurile și nici să le explice altora. Deocamdată, nu face decît să le constate. Dar constatările ei sînt de pe-acum tot atîtea întrebări care își așteaptă răspunsul. „Copilașii de turci, cu capetele fase, ai căror părinți trudeau în fabricile grecești de primprejur, se codeau să intre în joacă atîta vreme cît eram de față noi ăștialalți, copiii bine înțoliți. Stăteau deoparte, privindu-ne cu o gînditoare curiozitate, ca și cum noi am fi fost stăpînii țării, iar dînșii cei subjugați... Și totuși, cînd noi nu eram acolo, toți țîncii ăștia desculți, turci și greci de-a valma, se jucau ca niște buni tovarăși. Întocmai cum ni se întîmpla și nouă să ne jucăm cu odraslele beilor...“

Cînd vremea jocurilor va fi trecut și va veni vremea masacrelor, copila nu va înceta să-și pună întrebări, care rămîn fără răspuns, dar conțin, de fapt, în ele răspunsurile : „De ce ? De ce nici un tată, c-o fi dintr-un neam sau altul, nu vrea să-și vadă copilul plîngînd și, deodată, toți tații împreună îi fac să plîngă pe copiii altora ? De ce i-am ucis noi pe copiii lui Hasan și ai lui Ali, de ce Hasan și Ali i-au măcelărit cu o atît de crîncenă turbare pe copiii noștri ? Vreme de ani și ani am trăit pe meleagurile acestea cot la cot cu turcii. Ne zîmbeau, și noi le răspundeam cu zîmbete, ne făceau daruri și primeau darurile noastre... Ce este atunci grozăvia asta de i se zice război, *grozăvia asta care le ia oamenilor mințile și-i aruncă în neagra restriște ? Ce este războiul acesta, care ucide oameni plini de viață, așa cum ucide bucuria de a trăi ?“*

Abia mult mai tîrziu, devenind mărișoară, fetița va începe să afle un început de răspuns la neliniștile ei. „Mă întreb uneori cum de memoria mea a putut să păstreze imaginea lui Hasan, a lui Ali și a atîtor alți turci pe care i-am cunoscut și nu găsesc decît un răspuns : acești oameni întruchipau în inima mea sufletul curat și naiv al unui popor chinuit și înapoiat, pe care puteri viclene și răufăcătoare îl asmuțeau împotrivă-ne, făcînd din el vrăjmașul nostru din moși-strămoși. Tocmai pe egalitatea

întru sărăcie a poporului și-au întărit de veacuri beii turci și stăpînii greci huzurul lor."

Pe acest fundal de tablou social și istoric sînt zugrăvite personajele romanului. E vorba de-o puzderie de bărbați, de femei și de copii, unii schițați din cîteva trăsături, alții analizați în adîncime, fiecare dintre ei, însă, înfățișîndu-se ca o făptură din carne și sînge, vie și reală, de-ți vine s-o pipăi cu mîna. Rechinul finanțelor, neînduplecat, rece și neomenos ; fabricantul nabab, care ar fi putut fi un cumsecade tată de familie, dacă — tocmai asta e ! — n-ar fi fost fabricant și nabab ; omul de afaceri romantic, naiv, patriot utopic, rupt de realitate ; bărbatul în vîrstă, dar duios și entuziast, rămas îndrăgostit de nevastă-sa chiar după cel de-al optulea copil ; femeia de-o strălucitoare frumusețe, trecînd mîndră prin saloane, nefericită în dragoste, dar mamă bună, gata de jertfă — zeci de oameni evoluează în această primă parte a romanului, avînd o singură trăsătură comună : toți își trăiesc viața individuală în toiul unei acțiuni colective, care îi prinde în vîltoarea ei și-i depășește.

Ei nu știu decît să-și plece grumazul în fața evenimentelor. Îndură războiul, apoi înfrîngerea și prăbușirea, apoi groaza masacrelor, care îi gonește din urmă și, în sfîrșit, se lasă înghițiți de valul refugiaților, care îi împinge și-i mînă la voia întîmplării. Și cei mai mulți dintre dînșii — supraviețuitorii prăpădului — nu mai sînt decît niște epave cînd ajung în Grecia.

A doua parte a romanului ne înfățișează evoluția personajelor în noile lor condiții de viață. În ciuda deosebirilor individuale, marea masă a refugiaților trebuie să facă față acelorași probleme și să înfrunte aceleași dificultăți. Și Grecia aceasta, în care vor trăi de acum înainte, nu mai poate fi pentru dînșii Patria din vis, înfrumusețată și idealizată, ci Patria reală, un regat de pe lumea asta, alcătuit din trecut și prezent, cu bogați și săraci, cu un guvern și un popor, o țară frămîntată de idei, de lupte și nădejdi.

Creșterea fascismului internațional, dictatura generalului Metaxas, războiul, ocupația nazistă, iată noile condiții în care refugiații sînt nevoiți să-și ducă viața. În aceste condiții, oamenii — mai cu seamă cei tineri — se maturi-

zează repede. Ei caută și încep să găsească. „Căutau să afle cine e vinovat de urgia ce s-a abătut asupra lor, blestemau cerul și pămîntul, îl blestemau pe Mustafa Kemal, pe Venizelos, pe regele Constantin, Antanta, războiul. Dar blestemau mai cu seamă Anglia vicleană, hapsînă, fățarnică și nesățioasă, care făcea negustorie și politică imperialistă cu sîngele și suferințele unui popor întreg."

În aceste noi condiții de viață se mai petrece, însă, și altceva : oamenii încep să se diferențieze. Bogătașul, care în ceasul prăpădului nu se gîndise decît cum și prin ce mijloace să-și scape averile, nu mai poate rămîne patronul de odinioară, cu aere părintești de om cumsecade ; el devine un capitalist modern, exploatator neînduplecat al conaționalilor săi, care nu reprezintă pentru el decît o mînă de lucru ieftină. Patriotul romantic, sufletește curat, dar atît de naiv încît e „anglofil", își pierde dintr-o dată toate iluziile și nu mai are forța necesară pentru a afla alte motive de a trăi și a lupta.

În acest timp, marea masă a refugiaților, la început o simplă turmă de oameni, se transformă pe încetul, datorită condițiilor materiale de viață, într-o masă populară, în care prind rădăcini sentimentele de tovărășie și solidaritate și din care încep să se ridice admirabile figuri de luptători. Femeia frumoasă, pînă atunci o păpușă de lux, străină de politică, devine o adevărată „Mamă" de tip gorkian, iar una dintre fiicele ei intră în lupta ilegală.

Începe lupta împotriva fascismului intern, apoi bătălia împotriva fascismului din afară, care cotropește țara, apoi Rezistența, cu cortegiul ei de jertfe și de eroism. Pe primul plan apare acum un nou tip de cetățean : omul comunist. Omul acesta e și el un patriot, un patriot în înțelesul cel mai deplin și mai nobil. Pentru că el, comunistul, merge pe alt drum și mult mai departe decît naționalismul neguros și împotmolit în șovinism al înaintașilor săi ; el înțelege cauza mizeriei naționale, cunoaște dedesubturile aventurii din Asia Mică, știe de unde vine războiul și ocupația și, mai presus de toate, știe să lupte pentru țara sa și pentru poporul său. În ochii autorului, această nouă generație de luptători era alcătuită din oameni care „înțelegeau din ce țesătură e făcută societatea,

știau să-i desfacă ițele și apoi s-o refacă. Vedeai atunci ieșind din același material imaginea unei vieți noi, pline de frumusețe și lumină. Și această senzație a reînnoirii avea într-însa o forță uimitoare, o forță care putea să prefacă suferința în bucurie, necazurile în avînt creator ; lîngă astfel de oameni pesimismul se topea și începeai să crezi în viață și în om."

Această evoluție a masei refugiaților, încetă și uneori foarte anevoioasă, sfîrșește prin a-și atinge țelul ei firesc. „Refugiatul izbuti cu mare greutate să se lepede de visul întoarcerii. Cînd însă ajunse să și-l smulgă din suflet, singurătatea și mizeria, amintirea paradisului pierdut, toate se amestecară pe încetul, devenind voința de acțiune pentru o viață mai bună și mai omenească. Și atunci, refugiații și cartierele clădite de dînșii deveniră o forță de înnoire a Greciei, o adevărată pîrghie a progresului. Cîțiva dintre ei înțeleseră, cei dintîi, această prefacere, o tălmăciră în graiul unei lupte conștiente, transmițînd-o mai departe și celorlalți. Își înfrățiră mizeria cu a vecinului, refugiat ca dînșii sau om de prin partea locului și, cu acest fir, se apucară să țeasă noile speranțe, laolaltă cu tot poporul grec. Își aplecară urechea și învățară să asculte toate inimile care băteau în același ritm. Erau mii de inimi clocotind de mînie ! Și abia atunci simțiră cum crește în ei o forță cum n-a mai fost vreodată. Refugiații nu mai erau niște oameni singuratici, jelindu-și soarta, ci o oaste nenumărată. Erau însuși poporul Greciei."

Astfel, cu fiecare pagină, povestirea Didei Sotiriu se extinde și se amplifică. Cercul îngust, al familiei, la care privirea copilăroasă se oprea la început, se lărgește mai tîrziu, pînă cuprinde încetul cu încetul populația gregească din Asia Mică ; apoi cercul se lărgește și mai mult, pe măsură ce lumea refugiaților e absorbită de masa poporului grec ; și, în cele din urmă, viața acestei mase devine fundalul de frescă pe care sînt zugrăvite personajele romanului. Repetăm : fundalul. Figuri fremătătoare de viață ies la iveală pe acest fundal. Căci, dacă povestirea Didei Sotiriu atinge o amploare de frescă istorică și socială, ea nu încetează nici o clipă să fie un adevărat roman, *cu alte cuvinte, o carte în care ne este înfățișată*

comportarea unor oameni a căror psihologie e în mod limpede individualizată.

Viziunea autoarei izbutește oare să cuprindă întreaga pagină a istoriei în care își plasează personajele ?

Răspunsul nu poate fi afirmativ.

E adevărat că în epoca în care acțiunea romanului ia sfîrșit, bezna ocupației fasciste plana încă asupra Greciei. Dar lumina începuse să se zărească la Stalingrad, și Armata Sovietică o răspîndea zi de zi tot mai mult. Psihologia luptătorilor antifasciști greci — eroi ai Didei Sotiriu — este însă incompletă, fiind lipsită de razele acestei lumini de la răsărit.

*

Să adăugăm, pentru a încheia, că această povestire, cuprinzînd o succesiune de înfrîngeri și de tristeți cernite, nu este totuși o operă de deznădejde. Dincolo de suferință lucește o lumină care e mai mult decît o speranță : o certitudine. Pînă și luptătorii căzuți sînt siguri că în viitor vor triumfa. Ei știu să aștepte. Morții așteaptă... *— ne spune titlul romanului. Și ceea ce așteaptă e tocmai victoria celor vii.*

„Și din toate mormintele celor executați se auzi :

— Vom aștepta !

Și pe toate drumurile lumii se auziră pași. Pașii oamenilor care merg înainte..."

Cu aceste cuvinte se încheie acest roman al suferinței, care este în același timp romanul optimismului în luptă.

TH. PIERIDIS

PARTEA ÎNTÎI

O fetiță pleacă dintr-un tîrgușor din Asia Mică, numit Aidin, cu caldarîmul plin de hîrtoape. Chipul ei oacheș, cu ochi negri e încadrat de bucle blonde, ce-i scapă jucăușe de sub pălărioara ușoară, de culoare roz, simbol de bucurie al unei vieți trandafirii, lipsită de griji. Buclele acelea de copil, moi ca de mătase și lucind auriu în soare, dau chipului ei nevinovat și palid o grație ciudată, plină de făgăduieli, de speranțe...

Și totuși cosițele erau false ! Fuseseră cumpărate și cusute de pălărioară pentru a ascunde și împodobi o urîțenie provenită dintr-o boală de piele necruțătoare, care îi obligase pe părinții fetiței să tundă mărunt, cu o neîndurătoare mașină, părul ei altădată bogat.

Astfel, una din cele dintîi învățături pe care-o primise fetița a fost cum se înfrumusețează pînă și aspectele urîte ale vieții : e de ajuns să nu șovăi în a ascunde realitatea sub o splendidă, aurită minciună.

Poate că unora li se va părea ciudat că încep această lungă povestire, plină de suferințe, de conflicte, de iubiri, de războaie și frămîntări sociale, vorbind depre o pălărioară roz și despre cîteva bucle false, blonde. S-ar putea chiar ca unii să fie de părere că toate acestea aduc a compunere școlărească.

Și totuși acest amănunt neînsemnat mă preocupă, aproape că mă obsedează, în ciuda celor douăzeci și cinci de ani ce-au trecut de-atunci și cu toate că, pînă și în clipa asta, inima mi-e neliniștită de salvele execuțiilor hitleriste din Atena. De aceea mă și grăbesc,

mă grăbesc să spun ceea ce mă arde, înainte de a-mi veni, poate, și mie rîndul.

Ori de cîte ori mă întorc îndărăt, către 1918, și încerc să bîjbîi prin ceața amintirilor copilăriei, îmi răsare mai întîi în minte imaginea asta ciudată: fetița cheală, cu cele paisprezece bucle false. Căci erau tot atîtea la număr cîte erau și impunătoarele condiții ale președintelui Wilson [1], ce-și puseseră pecetea pe acei ani tulburi, care urmară ca o furtună.

Dar Asia Mică, cea care a plătit scump pentru politica înșelătoare a Antantei [2], a fost o grăitoare evidență, iar soarta tragică a grecilor ce-o locuiau nu poate fi ascunsă de nici o minciună, oricît de poleită.

Era o țară cu pămînturi roditoare, binecuvîntate, saturate de sămînța unei flore îmbelșugate. Duminica intrînd prin case, întîlneai lumea muncitoare îmbrăcată în haine de sărbătoare, în jurul unei mese îndestulate, cu rachiu bun; o lume ce-și avea partea ei la dragoste și la bucurie, animată mereu de dorința fierbinte de a se elibera din robia turcească.

Și-apoi, trecu peste această țară chelbea războiului, urmată de tunsoarea cu numărul zero a dezrădăcinării...

Aș dori ca aceste neîndemînatice figuri de stil să nu vă îndemne a vă închipui că și micuța cu bucle false și blonde este un simbol născocit. Fetița aceea, care-și părăsea înainte de vreme lumea copilăriei fără de griji și pornea nerăbdătoare spre aventura cea mare a vieții, eram chiar eu. Și mama, disperată de pățania mea neașteptată, s-a străduit din răsputeri s-o ascundă de ochii lumii, și nici ea să nu mă mai vadă fără păr în cap. Eram, ce-i drept, un copil urît și bolnăvicios.

Cum tot vom face cunoștință, socot c-ar fi bine să mă recomand de la început. Numele meu este Aliki

---

[1] Referire la cele paisprezece puncte ale președintelui S.U.A. Wilson, care au devenit programul păcii imperialiste la sfîrșitul primului război mondial.

[2] Antanta sau Tripla Înțelegere — bloc format din statele imperialiste Anglia, Franța și Rusia țaristă, la începutul secolului al XX-lea, pentru a contrabalansa Tripla Alianță, bloc imperialist creat de Germania, Austro-Ungaria și Italia în 1882. Contradicțiile dintre cele două grupuri de state imperialiste s-au adîncit tot mai mult, ducînd în cele din urmă la primul război mondial.

Maghis. Dacă mă grăbesc să mă prezint, nu înseamnă că aș fi eroina principală a acestei povestiri. Sînt doar cea care povestește. Eroii sînt mulți și fiecare dintre ei apare la timpul său, ca un rod al acelor vremi învolburate.

S-ar putea chiar ca cel mai de seamă lucru să nu fie viața oamenilor pe care îi veți cunoaște, ci acei douăzeci și cinci de ani care umplu cu evenimentele lor această povestire.

1

În vara anului 1918 călătoream, împreună cu toată familia, de la Aidin la Smirna, invitaţi fiind de preaputernicul comandant militar turc, Talat-bei.

Străbăteam cu trenul şesuri fierbinţi, pe care sumedenie de măslini şi smochini le făceau să pară şi mai toride.

Vagonul nostru aproape se golise de lume. Rămăsesem doar noi : tata, mama, Riri, sora mea mai mare, Stefos, unicul fiu al familiei, şi mica Ino, care şedea pe genunchii kirei Evanthia, doica.

Eu, care îmi pusesem pentru prima oară pălărioara aceea împodobită cu bucle blonde, nu voiam în ruptul capului să mă despart de ea, spre a mă culca şi a adormi ca ceilalţi copii. Îmi cădea capul de somn, dar îl ridicam într-una cu demnitate.

Mă ameţise mama cu mîngîierile ei. Se uita la mine mîndră şi spunea mereu :

— Ce frumoasă s-a făcut fetiţa mea ! Aşa cum am visat-o : blondă şi cu ochi negri.

De aceea, cînd a încetat să se mai ocupe de mine şi a început o nesfîrşită tăifăsuială cu tata, m-am îmbufnat şi nu m-am mai dezlipit de ei, aşteptînd iar să mă alinte. Dacă cineva ar spune că eram geloasă pe tata, n-ar avea dreptate. Căci, în ultima vreme, îi vedeam atît de rar stînd unul lîngă altul şi vorbindu-şi ! Şi era un lucru pe care-l doream atît de mult în sinea mea !

Privind-o cu ochii de azi pe acea micuţă Aliki, aş putea spune că picioruşele ei subţirele păşeau necrezut de repede peste anii copilăriei. Sufletul încă fraged îi

era năpădit de necazurile, bucuriile, gîndurile și faptele celor mari. Și trebuia să împace toate acestea cu imaginea gingașă, care alcătuia pînă atunci lumea ei. Pentru asta nu era de ajuns să înlăture hotarele dintre lucruri și să amestece joaca și basmele cu persoanele ce-o înconjurau. Nu-i era de folos nici să izbucnească în plîns de ciudă, ca în primii ani ai vieții, ori de cîte ori n-o scotea altfel la capăt.

Ședeam lîngă tata și lîngă mama, în vagonul somnolent, și urmăream discuția lor, pe care n-o înțelegeam și al cărei sens mi l-a dezvăluit mama mai tîrziu.

— Ne găsim în preajma unor importante evenimente istorice, spunea tata. Victoria Antantei, oricum, răstoarnă planurile dușmanilor noștri.

— Crezi ? a întrebat mama îngîndurată. Eu îmi amintesc mereu cuvintele prietenului tău englez, Fowrbes. Ți-aduci aminte ce-ți spunea ? „Mai curînd sau mai tîrziu, vom cumpăra prietenia turcilor. Oricît de scump ne-ar costa."

— Astea erau părerile lui personale. Englezii și francezii joacă cinstit. Grecia i-a ajutat și se cuvine să i se dea satisfacție. Turcia s-a războit cu ei, iar acum, cînd e învinsă, va plăti. Și de data asta va plăti scump, crede-mă !

Făceam eforturi supraomenești să deslușesc înțelesurile. Cuvintele *pace, Antanta, libertate* îmi treceau prin minte ca niște baloane multicolore. Tata, înfierbîntat de atitudinea șovăielnică a mamei, uitase să mai vorbească cu glas potolit ; aproape că ținea un discurs. Vinele gîtului i se umflaseră, de parcă se străduia, cu cele din urmă puteri, să rupă lanțurile sclaviei. Pînă și burticica lui mică și rotunjoară sălta în ritmul respirației grăbite.

Mama îl asculta cu scepticism și oarecum plictisită. Alături de ea, sărmanul tata pierdea atît de mult totdeauna ! Orice străin putea să tragă concluzia că sînt o pereche nepotrivită.

Tata nu era un bărbat urît, dar mama era de o frumusețe neobișnuită. Astfel încît comparația îl dezavantaja. Mama avea niște ochi de o stranie frumusețe, verzi, cu scînteieri luminoase ; ai fi zis că înlăuntrul lor bat

din aripi niște fluturi neliniștiți, însetați după polenul vieții. Cînd se zbăteau genele ei bogate, te făceau robul lor, te învăluiau ușor și te țineau strîns, ca un păianjen victima lui. Avea un păr castaniu, unduios, strălucitor, cu mii de stele, o piele măslinie, moale și diafană și o gură cu buze cărnoase, care te ispiteau să te pleci și să i le săruți.

Dar cînd îi comparai, tata pierdea mai ales pentru că era mai scund și mai puțin deștept ca mama.

Îl ascultam cum încearcă să-și impună punctul de vedere.

— Așteaptă, frate, să vezi unde vreau să ajung !

— Știu, știu prea bine unde vrei să ajungi. Concluziile mele însă sînt cu totul altele. Cred că va veni vremea cînd vom avea război chiar pe pămîntul nostru.

— Război ? ! a exclamat tata cu un zîmbet de compătimire. Ei, nu chiar război, Mary ! Cuvîntul ăsta, gata, a fost șters din limbajul oamenilor. Pașnic, numai în mod pașnic se va rezolva și problema noastră. Sîngele care trebuia să se verse s-a vărsat. Acum gata ! Eu sînt foarte, dar foarte optimist cu privire la viitor.

— Cînd nu ești tu optimist, Vasilakis ? i-a răspuns mama în glumă, dispusă să-l necăjească un pic. Tare m-aș mira să te aud vreodată spunînd că ceva te neliniștește !

Tata, fără să se supere, s-a întors și a învăluit-o într-o privire plină de dragoste. Apoi, i-a spus blajin, aproape mîngîietor :

— Am și eu neliniștile mele, Mary, chiar dacă nu le arăt. Și te asigur că ele nu se referă numai la treburile mele sau la evoluția situației internaționale, ci te cuprind și pe tine. Dacă vrei, să vorbim puțin despre asta.

— Pe mine ? a întrebat mama cu o curiozitate plină de cochetărie.

— Da, pe tine. Mă neliniștește — cum să ți-o spun ca să mă exprim mai bine ? — uite, sînt neliniștit pentru că nu știu dacă mai ești fericită cu mine, ca altădată.

N-am priceput dacă îi era rușine sau se temea de spovedania aceea, căci era foarte roșu la față și tremura ca un elev îndrăgostit. Și mama era tulburată, dar i-a răspuns prompt și cu umor :

— E un semn plăcut pentru mine, Vasilakis, după atîția ani de viață conjugală.

Tata n-a continuat, ca și cum ar fi vrut să evite o urmare dureroasă. Dar nici ea nu s-a arătat entuziasmată de acea neașteptată izbucnire sentimentală. Un zîmbet de stînjeneală le-a închis amîndurora gura. Tata își căută apoi țigările. Această mică pauză a scăpat-o din încurcătură pe mama, care s-a întors îndată spre fereastră și și-a ațintit privirea afară.

Cîmpurile nesfîrșite ale Asiei Mici se înlănțuiau monoton, aproape fără nici o notă idilică. Smochinii robuști aduceau cu niște atleți scunzi și grași, buni pentru ridicarea halterelor, așezați ca la paradă. Porumbul își arăta știuleții copți ca niște fălci lacome. Numai măslinii cu frunzișul lor pufos țeseau o infinită boltă de argint, dînd peisajului un fel de liniște duioasă.

Mama se gîndea, desigur, la cu totul altceva, pe cînd i se desfășurau pe sub ochi imaginile acelor bogății ale Asiei Mici.

O tăcere supărătoare se lăsase între ei, ca un fum gros și apăsător. Relațiile dintre părinții mei erau încercate de o criză gravă, chiar foarte gravă, dar mintea mea de copil nu le pricepea cauza.

— Visezi la ceva sau te-a cuprins nostalgia? o întrebă după un timp, cam necăjit, tata.

— Nici una, nici alta. Cred că se poate face ceva mai serios.

— Da? Și ce fel de gînduri serioase o preocupă pe soțioara mea, de nu le știu și eu? Auzi, colo! Și eu care eram de părere că sîntem perechea cea mai puțin serioasă din Aidin!

Era clar că tata avea intenția nu atît s-o jignească, cît s-o dezarmeze pe mama cu ironia lui. Dar ea trecu pe neașteptate la contraofensivă.

— E prima dată în viața ta cînd n-ai călcat alături cu considerațiile tale.

— Mă crezi, așadar, atît de superficial?

— Te cred, pur și simplu, tare bănuitor, Vasilakis. Știi ce mă preocupă acum? Dacă nici de data asta nu reușim cu Talat-bei, gata, s-a zis cu afacerile tale, sîntem la pămînt. Și gîndește-te că avem patru copii, care

nu sînt cu nimic vinovați că i-am adus pe lume, ca să-i aruncăm în mizerie.

Tata rămase cîteva clipe tăcut, trăgînd cu nesaț din țigară. Pe urmă spuse, de parcă și-ar fi regăsit curajul :

— Totul va merge bine. Dacă vor fi înlăturați capitaliștii nemți — și așa va fi ! — este exclus ca faimosul meu văr să încerce singur și să izbutească a pune mîna pe monopolul uleiurilor.

— Oh ! îl dezaprobă mama. Dacă nu vor fi nemții, vor fi englezii sau francezii. Își vor vîrî iarăși nasul peste tot, așa cum au procedat cu Regia de tutun.

— Dar de ce ești întotdeauna atît de pesimistă, Mary ?

— Pentru că tu, Vasilakis, ești prea optimist și caut să stabilesc un echilibru.

— Și totuși, englezii și francezii, dacă e să vorbim de ei, nu-l vor ajuta pe Aristidis Vaindiroglu, care a fost mîna dreaptă a nemților și a turcilor. Te asigur ! Ce naiba ? Am contribuit și noi la victoria aliaților, și asta nu se poate uita.

Mama dădu din cap neîncrezătoare.

— Tare naiv ești, Vasilakis ! Capitalul va ține seama de sentimentele tale sau de interesele lui ? Cine e cel mai puternic din punct de vedere economic ? Tu sau Aristidis ? Aristidis, desigur. Atunci cu el se vor asocia anglo-francezii tăi. Ție, cel mult, îți vor da o decorație de-a aliaților pentru serviciile aduse.

— Mary, spuse atunci tata pe un ton dramatic, rămîi lîngă mine și vei vedea cum am să trec peste orice dificultate !

Nu-mi dădeam seama dacă era balaur sau om acel capital nemțesc sau englez, care putea compromite afacerile tatălui meu. Dar apelul lui către mama mi-a pătruns în minte ca un sfredel. Adică tata prevedea că ar putea să piardă ? Observasem unele semne neliniștitoare înainte de plecarea noastră din Aidin, dar nu puteam desluși ce anume se petrece.

Voiam să intervin în discuția lor doar ca să împrăștii atmosfera aceea neplăcută, ca să le amintesc că mai eram și eu cu ei și că, oricît m-aș preface că nu sînt atentă, auzeam totul, totul. Dar mă simțeam oarecum vinovată și am șovăit.

Bine că s-a apropiat de noi Riri, care, deși mai mare decît mine, era și mai naivă. Ea începu să întrebe cînd o să ajungem, unde vom locui la Smirna și dacă mama îi va da voie să se încalțe cu pantofi cu toc înalt, ca și colegele ei de școală.

— Ajungem curînd, a răspuns tata. Puteți începe să vă pregătiți !

Kira Evanthia a scos sticla cu apă de flori, s-o spele pe cea mică, în timp ce Riri s-a aruncat cu patimă asupra oglinjoarei, luptîndu-se cu cochetărie să coboare un zuluf ca un melc pe fruntea ei îngustă.

Stefos, care tot timpul călătoriei dormise, s-a trezit, s-a întins cu multă voluptate și a început s-o tachineze pe Riri cu vorba lui cam sîsîită.

— Fă-te frumoasă, îi spuse, fiindcă la gară s-au și adunat școlile de băieți din Smirna s-o primească pe frumoasa din Aidin !

— Gluma ta de prost gust ar fi putut lipsi, răspunse Riri jignită.

Stefos scoase din buzunar o bucată de lemn-dulce și începu s-o plimbe între buze, așa cum făcea tata cu trabucul lui. După aceea, își îndreptă pișcăturile spre mine.

— Ce mai spune bălăioara noastră răpită de zîne ?

— Spune că, oricît te-ai umfla în pene, declinarea a treia tot n-ai să reușești s-o înveți !

— Înghite-o ! îi strigă Riri plină de bucurie.

Nimerisem într-adevăr punctul slab al fratelui meu, care se poticnise la declinarea a treia a gramaticii eline ca în fața unui obstacol de netrecut.

Tata a zîmbit cu voie bună, l-a luat pe Stefos de mînă și i-a spus :

— Hai, fiule, să ne îngrijim de geamantane, că prea și-au luat nasul la purtare membrii feminini ai familiei !

Această călătorie la Smirna mă ținu încordată multe luni de zile. Mă preocupa gîndul că voi vedea marea, pe care n-o mai văzusem pînă atunci. La Aidin nu erau decît rîuri. Rîuri pe care le măream, le adînceam, le amestecam cu imensitatea albastră a cerului, creînd astfel viziunea mării. Dar spectacolul ce s-a desfășurat

dinaintea ochilor mei în clipa cînd trăsurile noastre au ajuns la cheiurile Smirnei m-a extaziat. Încercam pentru prima oară atît de rara satisfacţie ce-o oferă realitatea cînd depăşeşte aşteptările.

Rămăsesem cu ochii mari deschişi. Cu cît îi deschideam mai mult, cu atît cuprindeam parcă mai bine priveliştea. O culoare trandafirie se mistuia spre Kordelio şi reflexele ei se răsfrîngeau cu gingăşie pe suprafaţa sticloasă a apei, în timp ce, ca nişte săbiuţe, se iveau primele raze de argint ale lunii.

Trăsurile s-au oprit brusc în faţa unui mare hotel de pe litoral. Tata nici n-a apucat bine să-i spună portarului cine e, că o întreagă companie de servitori şi cameriste s-au aliniat să ne servească. Directorul, un grăsun bondoc, se agita ca o marionetă de cauciuc, spunîndu-i tatii că ne-a reţinut cele mai bune camere, întrucît dorinţele oaspeţilor lui Talat-bei erau ordine pentru umila sa persoană.

Am fost urcaţi în odăile noastre aproape pe braţe, în timp ce Riri şoptea încîntată :

— Nu vă spuneam eu ? Vom trăi la Smirna ca prinţii din poveste !

A fost mare scandal pînă m-au convins să părăsesc balconul, de unde nu mă mai săturam privind marea. Numai mama, înţelegînd că în clipa aceea făceam cunoştinţă cu un vis, a spus :

— Lăsaţi copilul în pace ! Lăsaţi-o să se bucure în voie de primele impresii !

Riri şi-a ales rochia cea mai de efect şi a cerut să i se aducă neîntîrziat un fier de călcat, ca să nu descindă din cameră şifonată. Stefos şi-a pus hainele albe de marinar. Mama, ca totdeauna, strălucea de frumuseţe. Se preocupa, zveltă cum era, de ultimele amănunte ale toaletei sale înainte de a-şi face apariţia, în timp ce tata, plictisit de „întîrzierile femeilor", hotărîse să coboare pentru a-l saluta, el cel dintîi, pe Talat-bei.

Cînd s-au întors, noaptea tîrziu, Riri m-a trezit să-mi împărtăşească impresiile şi succesele ei.

— Aliki ! Aliki ! Trezeşte-te ! Să-ţi spun : am petrecut superb ! Şi cel mai important e că vom fi găzduiţi cu toţii în palatul lui Talat-bei din afara oraşului. Ce

om inteligent ! Ce elegant ! Și ce frumos vorbește grecește și franțuzește !

Știrea adusă de Riri m-a făcut să uit supărarea că mă trezise brusc din somn. Palatul lui Talat-bei stăruia și el de mult în visurile mele. Mi-l imaginasem cu patruzeci de trepte din marmură, patruzeci de slugi și patruzeci de cadîne în harem, ca în povestea ce mi-o istorisise cîndva bunica.

Dar, în afară de asta, știam acum foarte bine că de protecția acestui puternic turc depind multe, foarte multe lucruri. Așa că, în cea dintîi noapte petrecută la Smirna, n-am mai închis ochii, căutînd să leg între ele cele ce știam cu cele pe care începeam să le bănuiesc.

2

Cînd Talat-bei a venit la Aidin, în primăvara lui 1917, a făcut cunoştinţă cu tata şi de-atunci l-a simpatizat foarte mult.

O astfel de cunoştinţă era considerată pe vremea aceea un mare noroc.

— Aş putea cuteza să-l invit la noi, Mary ? Ce zici ? Am discutat alaltăieri cu el despre afacerile mele şi mi-a dat multe speranţe. I-am vorbit despre încercările antreprenorilor nemţi de a nimici întreprinderile mici. I-am atras atenţia că acest lucru îi va păgubi şi pe turci. Ştii ce mi-a răspuns ? „Nu e cu putinţă şi nu trebuie ca societăţile străine să smulgă pîinea din mîna celor care s-au străduit şi se străduiesc să-şi refacă viaţa.“ „Aferim, Talat-bei, că bine ai grăit ! Chiar dacă nu vor reuşi să instituie monopolul asupra uleiului, tot o să ne concureze cu capitalul şi mijloacele tehnice de care dispun. Trebuie să obţin un împrumut mai substanţial şi o scădere simţitoare a impozitului împovărător !“ „Lasă, am să studiez chestiunea, mi-a zis, cînd mă voi întoarce la Smirna.“

Tata povesti toate astea pe nerăsuflate, de parcă ar fi înfulecat o mîncare deosebit de gustoasă. Apoi se opri, aşteptînd judecata nevesti-si.

— Tu ce zici, Mary ? Să-l invităm ?

Cînd tata se adresa mamei, rareori se exprima cu hotărîre. În faţa ei şovăia şi se simţea parcă mai la largul lui dacă la sfîrşitul oricărei propuneri punea un semn de întrebare.

— Dacă socotești că merită osteneala, invită-l ! N-o să fie nici cel dintîi, nici cel din urmă turc...

— Nu lua lucrurile atît de ușor, Mary dragă ! o întrerupse el. Pentru noi omul ăsta e un adevărat noroc. De altfel — aici tata a șovăit puțel — de cîteva zile mă tot gîndesc dacă să ți-o spun. Ei bine, află : un turc m-a informat că adversarii caută să mă distrugă și prin alte mijloace. Au șoptit ceva autorităților de aici, cum că aș avea legături cu Grecia și... și...

Mama tresări.

— Da ? Pînă acolo a ajuns Aristidis ? Nu mă mir de loc ! E în stare de lucruri și mai rele. Atunci invită-l, Vasilakis, pe beiul tău cît mai neîntîrziat !

Mama și-a pus la contribuție toată îndemînarea ca să pregătească totul pentru primirea oaspetelui de seamă. Avea atîta talent pentru decorarea interiorului casei ! Niciodată nu lăsa prea mult timp mobilele la locul lor. Mereu le muta. Le schimba tapițeria. Înlocuia tapetele și culoarea lemnăriei. Întorcea casa pe dos în cîteva ore și îi dădea un alt ton, mereu nou și agreabil. Această permanentă dorința de schimbare pornea parcă dintr-o nevoie sufletească.

Pentru balul în cinstea lui Talat-bei s-a hotărît să împodobească pereții marelui hol cu ghirlande de iederă și garoafe. Au fost scoase din cufere cele mai frumos brodate fețe de masă din borangic. Au fost scoase argintăria, cristalele și porțelanurile. Perdelele și volănașele paturilor au fost scrobite proaspăt. La bucătărie se frigeau curcani și pulpe de porc, se tăiau roți de brînzeturi, iar caimacurile erau aduse în bulgări mari ca de ceară. Se pregăteau plăcinte cu brînză, rulade cu cremă și mititei, salamuri, murături și dulciuri cu siropuri bine parfumate.

Seara, balul a fost deschis de mama, avînd drept cavaler pe Talat-bei. Purta o rochie de catifea neagră cu trenă, brodată toată cu paiete argintii. Părul și-l ridicase înspre creștet, formînd un coc cu multe bucle și susținut de piepteni spanioli strălucitori. Avea totdeauna atîta imaginație în pieptănăturile ei ! La gît îi lucea pandantivul cu diamante, pe care i-l dăruise tata cînd i-a născut „moștenitorul". Ce gît frumos avea, ca sculptat ! În ju-

rul lui îmi plăcea să-mi ţin mîinile cînd aveam temperatură, ca să mi le răcoresc.

Vedeam cum toate privirile bărbaţilor, pînă şi cele mai spălăcite, se înviorau la apariţia ei şi tresăltau de mulţumire. Tata era topit şi îşi răsucea într-una mustaţa ca a kaiserului, mîndru nevoie mare că pasărea aceea exotică îi aparţine. Numai că mama nu dansa niciodată cu el, fiindcă era mai scund decît dînsa şi rîdea mereu de el, spunîndu-i că la vals sare ca o pupăză. Tata era neîntrecut la cadriluri şi *lancié*-uri, cînd poruncea plin de voie bună :

— *Changez de dames ! Balancez ! Tour ! Galop ! Defilez !*

La acel bal am auzit pentru prima oară vorbindu-se că fabrica tatălui meu se va închide. Cum *lancié*-urile şi tot zaiafetul era în toi, au scos nasul din bucătărie servitorii şi ajutoarele lor, să se uite plini de curiozitate la dansatori. Îşi spuneau fel de fel de năzbîtii, înăbuşindu-şi rîsetele.

La un moment dat, l-am auzit pe Petros, un tînăr muncitor din fabrica noastră, care îmbrăcase cu ocazia asta o haină de chelner, spunînd cu satisfacţie :

— Dansaţi, jupîn Maghis, dansaţi cît vă mai ţin balamalele, că se duc şi mărirele voastre ! Pînă acu v-a fost !

— Ce vorbă mai e şi-asta, Petros ? Ce ţi-au făcut ţie stăpînii ? îl întrebă coana Angheliko, slujnica noastră.

— Mie ? Nu mi-au făcut nimic, creştinii ! Mănînc pîine pe lîngă ei, fie ea şi puţină. Dar am spus vorba asta fiindcă s-a auzit prin tîrg că fiara aia, bogătanu ăla, Aristidis Vaindiroglu, o să-i înghită jupînului fabrica de săpun. Se spune că a adus din Germania nişte maşini care fac minuni, şi-ţi pierzi capu numai ce le vezi ! Singure fac săpunu, singure îl taie, singure pun marca pe el şi-l împachetează. Ceva nemaivăzut, se zice ! Şi că uleiu n-o să mai intre şi pe alte mîini. Vaindiroglu ăsta o să adune totu...

Bătrîna slujnică s-a aprins :

— Ia, întrebaţi-mă pe mine, să vă istorisesc eu ce poamă e şi Aristos ăsta ! N-a fost de ajuns că l-am curăţat de c... cînd era de-o şchioapă, că dădea şi cu pi-

cioru în mine cînd mi-l lăsa mă-sa şi alerga să coase pă la case străine. Ş-apăi, cînd m-am aflat şi eu cîndva la ananghie, de i-am cerut cîţiva biştari s-o scot la cap cu nişte datorii, zicînd că am să-i întorc pe toţi, mi-a cerut dobîndă ! Da, da, dobîndă ! Ăstălalt, kir Vasil's, pentru care dumnezeu să-mi ia zile şi să i le dăruiască lui în ani, nicicînd nu mi-a stricat inima. A ajutat şi ajută lume şi lume, suflete !

— Drept grăieşti, mătuşico ! a spus Petros. E un om al dracului kir Aristos. Pe ucenicii lui îi stoarce, şi pe urmă îi bagă la datorii cu una şi cu alta, şi-aşa îi îngenunche. Şi de-i întrebi pe ţărani, să le ajute maica domnului, de ce suferă ei, răspund că din pricina cametei lui. Se zice că are casa plină de inele, de cruciuliţe de la copii, de dinţi de aur, icoane şi medalioane...

— Parcă nu el a trimis-o pe lumea ailaltă pe nevastă-sa, dumnezeu s-o hodinească ? A luat-o pentru paralele ei şi se zice că cu banii ăştia a ajuns el mare şi tare. Ehe, ce copiliţă era Gorgo ! Doamne, ce tînără şi ce frumoasă ! Lucea soarele ca s-o lumineze pe dînsa ! Ba, şi-ăsta, zgîrie-brînză, era levent şi frumuşel. De-i vedeai zîmbetu, se luminau cerurile. Cu toate că era curat diavolu.

— Le ştiu pe toate, spuse iar Petros, dar cum să-ţi isplic, mătuşică : peştele ăl mare îl înghite pe ăl mic. Cînd îşi pune în gînd căpcăunu să-l mănînce pe vr'unu creştin sau de altă lege, nu-i pasă, îl înghite cît ai clipi. M-auzi, coană Angheliko ? E de rău cu stăpînu nostru, se duce la fund...

— Crezi, Petros, că ţi-ai putea pierde slujba şi c-are să fie să amînăm iarăşi nunta ? l-a întrebat camerista noastră Maritsa. Vorbe ca astea mi-au trecut şi mie pe la ureche.

Îmi ţineam respiraţia, să nu-şi dea seama că mă aflam prin preajma lor. Învăţaţi să-şi înfrîngă grijile, s-au retras în bucătărie. Rîdeau şi mîncau cît puteau mai mult, de-ai fi zis că voiau să-şi potolească astfel într-o singură noapte foamea de-atîţia ani.

Am stat deoparte şi m-am gîndit la spusele lor. Primejdia asta pe care n-o puteam înţelege pe deplin şi care se tot apropia mi-a acoperit mintea cu o negură.

Cum putea să se închidă fabrica tatii din cauza mașinilor și banilor nemțești ? Și-acel unchi, Aristidis, cum putea să fie atît de rău cu vărul său, cînd mama lui, mătușa Kalliopi, era sora bunicii, care ne iubea și pe care o iubeam ?

Nu-mi dădeam seama ce înseamnă să sărăcești, dar mă chinuia gîndul că va înceta să existe fabrica tatii, pe care o știam și o iubeam ca pe-un prieten adevărat.

Ori de cîte ori venea la noi acasă Ali, paznicul, un turc voinic, făceam tot ce puteam ca să mă ia cu el. Îmi plăcea aerul de acolo, de la fabrica de săpun : mirosea a curățenie, ca atunci cînd sînt întinse pe frînghie rufe spălate. Mai erau și-acele cazane uriașe, care, de înalte ce erau, ajungeau pînă la al doilea etaj și în care muncitorii din întreprinderea tatii mestecau cu niște linguri de lemn terciul fierbinte de săpun. E adevărat că spectacolul îmi trezea și un fel de teamă, pentru că aducea cu ceea ce auzisem despre cazanele iadului.

Dar toate temerile mi se risipeau, cînd mă descălțam și începeam să patinez pe săpunul închegat, întins pe scînduri. Muncitorii îl tăiau în bucăți ca pe un tort și aplicau ștampila tatii, în grecește și în turcește : „VASILIOS MAGHIS — Calitatea I-a — AIDIN".

Și nu mă atrăgea numai interiorul fabricii, ci și împrejurimile ei, pe unde trecea un rîu, pe-ale cărui maluri erau instalate tăbăcării, manufacturi de textile, de covoare și hanuri. O droaie de copii desculți, plini de bube dulci, chilugi și cu ulcioare la ochi intrau și ieșeau din micile bordeie muncitorești, pe care mamele lor le spoiau cu var și se străduiau să le înfrumusețeze cît de cît. Caravane de cămile treceau, însoțite de clinchetul clopoțeilor, și copiii se strecurau pe sub burțile lor, chirăind și cîntînd :

Bivolița și cămila
Au niște ochi cît chila !

Cînd venea la fabrică și Stefos cu prietenii lui, ne repezeam toți copiii spre fabrica de ulei a unchiului Aristidis, care avea un coș cu minaret și mai multe magazii fără acoperiș, ce semănau cu niște cutii mari de

piatră, pline cu măsline negre şi cu sîmburi. Acolo ne făceam de cap cu cele mai nebunatice jocuri.

Copilaşii de turci, cu capetele rase, ai căror părinţi trudeau în fabricile greceşti de primprejur, se codeau să intre în joacă atîta vreme cît eram de faţă noi ăştialalţi, copiii bine înţoliţi. Stăteau deoparte, privindu-ne cu o gînditoare curiozitate, ca şi cum noi am fi fost stăpînii ţării, iar dînşii cei subjugaţi. Iar cînd nu reuşeam s-o scoatem la capăt cu vreo joacă, şi turculeţii încercau să ne ajute, Stefos şi prietenii lui aruncau cu pietre după ei, şi ţipau cît îi ţinea gura, ca după cîini :

— Uoo ! Huideo !

Şi totuşi, cînd noi nu eram acolo, toţi ţîncii ăştia desculţi, turci şi greci de-a valma, se jucau ca nişte buni tovarăşi. Întocmai cum ni se întîmpla şi nouă să ne jucăm cu odraslele beilor, pe care Stefos nu îndrăznea să-i batjocorească.

Multe zile după balul dat în cinstea lui Talat-bei îi urmăream cu atenţie pe tata şi pe mama, aşteptînd să văd ce efect vor produce acele ştiri rele.

Într-o dimineaţă, mătuşa Kalliopi, sora mai mică a bunicii, a venit la noi. Era foarte tulburată. A luat-o pe mama deoparte şi a început, plîngînd, să-i vorbească :

— Nu mă mai rabdă conştiinţa, spunea, să ştiu asemenea lucruri şi să vi le ascund. Ah, Mary, draga mea, oare eu am născut şi crescut un asemenea copil ? Eu ? De unde s-au adunat în el otrăvurile astea, cu care îi adapă pe bieţii oameni şi chiar pe mine ? Ce-i trebuie atîţia bani ? Spune-mi ! Nu s-a săturat ? Nu-i e frică de dumnezeu să calce mereu pe cadavre ca să adune avere ? Îţi aduci aminte, odinioară, ce pagube i-a pricinuit bietului Vasilakis cu fabrica aia de glicerină ? Şi-atunci i-am căzut în genunchi şi l-am rugat : „Odorul meu, dragul meu, gîndeşte-te la nedreptatea ce-o faci vărului tău, care ţi-a arătat totdeauna doar încredere şi bunătate !" Ştii care i-a fost răspunsul ? Că şi eu am mintea slabă a „nepricopsitului" de frate-meu, Thanasis. „Mi-e silă de voi toţi, mi-a zis, pentru că sînteţi fiinţe slabe şi încercaţi să ascundeţi ghinionul ce-l aveţi în viaţă sub masca bunătăţii. Bunătate ! Ia auzi colo vorbă ! Cei puternici n-au nevoie

de sentimente de-astea. Ei stau în picioare prin capacitatea lor. Ce-mi pasă mie ce gîndesc despre mine faliții ăia, cînd cei puternici mă respectă ? Cînd cineva îmi stă în cale, nu mă opresc să-i iau în considerare punctul de vedere, cum face Vasilakis. Îl distrug ! N-am timp, mă înțelegi, mamă ? Eu creez, clădesc, urc..."

Mătușa Kalliopi plîngea.

— Mi-a zis și-alte multe, copila mea, dar mi-e fiu și nu pot să le repet, că le-ar fi silă de el pînă și pietrelor.

— Nu te necăji atîta, mătușă Kalliopi ! a spus mama. Îl știm doar.

— Nimeni, fata mea, nu știe de ce e în stare omul ăsta. Nimeni ! Nici eu, biata de mine ! Azi pentru prima oară am să-ți destăinuiesc ce mi-a făcut cu acel Huseinbei. Cum și-a dat seama că o place pe Elli a mea, în loc să caute a-l îndepărta de soră-sa, l-a luat ca asociat, ca să-i exploateze slăbiciunea. Îl aducea într-una acasă, îl invita la masă, și-o punea pe fată să-i cînte la pian și din gură, iar pe urmă îl îndemna să facă tot felul de nedreptăți grecilor și turcilor. Și cînd l-a stors de tot, după ce și-a bătut bine joc de el, l-a alungat și i-a spus să-și pună lacăt la gură, că de nu, va scrie despre toate scandalurile lui la Istambul și-o să-l facă de rîs. Și el, Mary dragă, gîndește-te, turc era, și tot a dovedit că are inimă mai bună decît Aristidis ! A plecat la Brusa. S-a dus și-a spus : „Halal să-i fie nemerniculuі ! Să-i mulțumească soru-si că nu i-am zburat creierii ! O să-mi plătească însă scump pentru rușinea ce mi-a pricinuit. Am să-i răpesc surioara și-o s-o fac a mea." De-atunci, draga mea Mary, am și neliniștea asta : tremur zi și noapte și nu-mi las fata să iasă din casă. Nu mai e mult și-o să ajungă neurastenică. S-a găsit băiatul acela atît de cumsecade, Spiros, s-o ceară de nevastă, dar el l-a alungat ca pe toți ceilalți. „Nu mă înrudesc cu zdrențăroșii ! a zis. Să vă intre bine în cap ! Soră-mea e destul de frumoasă ca să fiu plătit pentru a o da, nu să plătesc eu !"

Cît de nenorocită trebuia să fie mătușa Kalliopi, ca să ajungă să vorbească atît de aspru despre unicul ei fiu, de a cărui frumusețe și deșteptăciune fusese odată atît de mîndră !

— Pentru copiii ăştia ai ei şi-a sacrificat tinereţea, o auzeam adesea pe bunica. Dar cu cît fiică-sa se făcea mai bună şi mai înţelegătoare, cu atît Aristos devenea mai neomenos, mai fără inimă. De cînd şi-a umplut chimirul, i s-a golit sufletul.

Despre unchiul Aristidis toată lumea vorbea cu teamă. Îi nedreptăţea pe cei slabi. Îi avea la mînă pînă şi pe moşierii dimprejur. Cultiva prietenii de vază. Pînă şi prietenia sultanului. Era spaima turcilor şi a grecilor, iar străinii nu puteau să nu ţină seama de el. Era vîrît în toate marile societăţi, bănci, companii feroviare franceze şi engleze. A colaborat cu nemţii care în primul război mondial veniseră în Asia Mică să-i înlăture pe anglo-francezi.

Cariera şi-a început-o ca ucenic la magazinul lui Omiros Tasoglu. Stătea, telal, dinaintea uşii şi invita clientela : „Poftiţi, doamnelor şi domnilor ! Avem cele mai bune stofe pariziene."

Ah, umilinţa de-atunci n-o putea uita ! La orice cruzime şi nedreptate săvîrşită mai tîrziu îşi amintea de ea.

Dar anii de luptă pentru o bucată de pîine n-au durat prea mult. S-a căsătorit cu unica fiică a lui Tasoglu, şi cînd aceasta a murit, la naşterea primului copil, a moştenit, o dată cu copilul, printr-un act de succesiune, întreaga ei avere.

Cînd s-a declarat primul război mondial era atît de bogat şi de puternic, încît l-a înlăturat pînă şi pe englezul Fowrber din fabrica de glicerină şi, după o serie de alte fapte necinstite, l-a obligat şi pe tata să demisioneze de la direcţia fabricii. În arhivele secrete ale acestei societăţi s-a găsit mai tîrziu o propunere a acţionarului Aristidis Vaindiroglu către colonelul neamţ von Herter, în care se spunea că Vasilios Maghis trebuie înlocuit fără întîrziere, întrucît „este animat de sentimente proaliate şi împiedică producţia glicerinei, care, după cum se ştie, este o necesitate vitală în timpul războiului".

Bunica şi mătuşa Ermioni, cum au aflat de noua mîrşăvie pe care Aristidis Vaindiroglu o punea la cale contra tatii, au venit într-o fugă la noi acasă şi s-au închis

cu tata în birou, căutînd soluții. Îi vedeam pe toți trei gesticulînd și umblînd în lung și-n lat, tulburați. Apoi, mătușa Ermioni a plecat grăbită, spunînd :

— Nu vă așteptați la cine știe ce din partea lui Iancos ! N-o să dea atîția bani. Parcă-l aud cum îmi spune : „Nevastă, Aristos știe unde să atace ! De ce n-a îndrăznit niciodată să-mi facă și mie una ca asta ?“

3

Mătușa Ermioni avea o mare slăbiciune pentru fratele ei și pentru noi, copiii. Dar mă îndoiesc că nutrea aceleași sentimente și pentru mama.

Era o femeie liniștită, discretă și măsurată, cu multă demnitate și mîndră nevoie mare de familia ei, despre care bărbatul său, Iancos Sitzanoglu, se exprima cu ironie, denumind-o „căminul".

Îi plăcea să ne adune în juru-i și să ne istorisească povestea despre bunicul nostru, „Dascălul Națiunii", ca și povestea despre tatăl bunicii, care fusese medicul sultanilor, vestit la Istambul pentru milostivenia lui și pentru marea avere pe care-o adunase. Ni le istorisea toate astea ori de cîte ori avea prilejul, cu aceleași amănunte plicticoase și cu aceleași „concluzii moralizatoare", încît oboseam ascultînd-o.

Cînd băga însă de seamă că Stefos începe să caște, că Riri se uită pe furiș la ceas și că eu îmi tot leg și dezleg șireturile de la pantofi, schimba vorba. Ne ducea în parc și ne distra cu tot felul de jocuri și glume. Ne prăpădeam de rîs, luînd stîngăciile ei drept farse. Hazul nostru era de ajuns ca să-i schimbe chipul posomorît și să-i dea o înfățișare nespus de blîndă. Cît de tîrziu am înțeles că inima mătușii Ermioni era în stare de cele mai mari dăruiri și sacrificii ! Îndărătul predicilor ei obositoare despre bine și rău, despre valorile consacrate, dăinuia un dor ascuns de viață, iubire, bucurie, de zîmbetele copiilor.

Unchiul Iancos nutrea un dispreț total pentru toți „cei cu carte", care nu știu nici să cîștige bani, nici să-i păstreze ; dar în mod deosebit îl disprețuia pe socrul său,

„Dascălul Naţiunii", care reuşise să risipească marea zestre a bunicii şi să nu lase familiei lui, după moarte, decît nişte „nefolositoare opere scrise, biblioteci şi o voluminoasă corespondenţă în versuri". Aşa că a luat-o pe mătuşa Ermioni, într-adevăr, doar cu cămaşa de pe ea.

— Bunicul meu, spunea dînsul, potcovea cai, iar tata era căruţaş.

Şi, ca să arate mai expresiv meseria părintelui său, întindea mîinile, ca şi cum ar ţine hăţurile, însoţind gesturile cu un : „Dii, dii, diii ! Nţ, nţ, nţ !" foarte caraghios şi zgomotos.

— Ce te îmbufnezi, măi nevastă ? îi zicea. Mie asta mi-e mîndria. Vezi, originea nu-i împiedică pe oamenii capabili să devină cineva !

Tuşica Ermioni, desigur, nu era fericită de căsătoria ei făcută din interes. Dar demnitatea nu-i îngăduia să-şi dezvăluie nimănui sentimentele. Şi-apoi, în adîncul inimii avea un respect ascuns, un fel de admiraţie pentru bărbatul ei, care ştia să facă bani din orice şi era în Aidin un exemplu de gospodar cinstit şi modest.

Unchiul Iancos era pirpiriu, dar se dovedise un om foarte întreprinzător. Avea doi ochi sprinţari şi şireţi, cu gene rare. Cînd vorbea cu cineva, ţinea pleoapele plecate, umile. Ştia însă totdeauna ce gîndeşte şi ce socoteli îşi face în sinea lui cel ce-i stă dinainte, astfel încît, nu numai că era oricînd sigur de alişverişurile lui, dar îi avea şi pe toţi ceilalţi la mînă.

Ştia carte puţină, dar strînsese o avere frumuşică. Se agăţase cu nădejde de ea, ajungînd mare şi tare. Tremura însă de teamă să n-o piardă şi să se vadă iarăşi pradă sărăciei şi umilinţei.

Era foarte întreprinzător şi muncitor. Cînd se întorcea de la fabrica de textile, se îmbrăca în costumul cel vechi, se lungea în fotoliu, închidea ochii şi se gîndea la treburile lui. Nu fuma, spunînd că omul econom din cheltuiala pentru ţigări îşi clădeşte o casă. Dar degetele lui îndemînatice şi subţiri, care aveau un fel de tremur de cînd tot numărau la bani, se jucau necontenit cu un şirag de mătănii. Mătăniile erau unicul lui viciu, căci nu găsea vreo satisfacţie în a bea, a sta la taifas cu prietenii sau la joc de cărţi.

Tușica Ermioni se așeza totdeauna lîngă el și broda sau cîrpea tăcută. Căsuța-i liniștită strălucea de curățenie și era dichisită nevoie mare, atît de dichisită, încît oboseai uitîndu-te la ea. Mobila, vesela, îmbrăcămintea, toate parcă atunci fuseseră rînduite, ca și cum nici n-ar fi fost atinse de mîini omenești, care să le dea sufletul și căldura folosinței. Vitrine fără cusur, frumos împodobite, nu închideau nici o neliniște, erau lipsite de orice sentiment sau gînd.

Copii nu aveau, și tot timpul erau îngrijorați de propria lor sănătate, despre care credeau că e cam șubredă, deși n-aveau nimic grav. Mai să-ți treacă prin minte că născociseră preocuparea asta doar ca să spulbere monotonia traiului pe care-l duceau.

Lumea ce-o frecventa unchiul Iancos nu era alcătuită nici din cheflii, nici din oameni de litere, cum erau prietenii tatii, ci din niște familiști chibzuiți și cu multă judecată în tot ce făceau, respectînd formele și tradițiile, cu gîndul numai la chiverniseala lor și la nevoile vieții de zi cu zi.

Bunica locuia la tușica Ermioni, nu pentru că asta i-ar fi fost dorința, ci fiindcă vedea că fiică-sa simte o mare bucurie și o consolare în felul de a fi al mamei ei : veselă și cu bun simț. Bunica avea doar ridurile și îmbrăcămintea de bătrînă ; inima îi rămăsese însă tînără, mereu în floare și mereu neliniștită. Pentru ea, bucuriile, zaiafeturile, slăbiciunile oamenilor erau miezul vieții, iar bunătatea — sufletul ei.

Călătorise în Orientul Mijlociu, iar anii copilăriei și adolescenței și-i petrecuse la Constantinopol. Contactul acesta cu popoarele Orientului îi aprinsese imaginația și o înzestrase cu o bucurie de viață și o bogăție de impresii, care pentru noi, copiii, constituiau un izvor înviorător, de care nu ne săturam niciodată.

Bunica se străduia s-o schimbe pe Ermioni, să facă din ea o femeie adevărată, așa cum era mama, dar nu izbutea.

— Iancos ăsta, spunea ea cu amărăciune, nu zic, e bun și harnic, fie binecuvîntat, dar tare mai e strîns la mînă, și pe deasupra cu inima închisă pentru alții. Cum să-și descătușeze sufletul și să se desfete sărmana mea Ermioni ?

Cînd simțea că monotonia lui Sitzanoglu o înăbușă, își arunca pe umeri bocceaua și venea la noi să-și mai descrețească fruntea.

La noi, la orice oră din zi ar fi venit cineva, găsea mereu lume și agitație, iar bucătăria în plină activitate. Mirosea peste tot a cuptor și a tigaie, a lukumades, halvale și catmeri [1], fără să fie nevoie de prilejul unei sărbători. Copiii din vecini, învățătorii noștri, croitoresele, menajerele cu ziua, vecinele sărace sau înstărite, ghicitoarele în cărți, tineretul intelectual din Aidin — intrau și ieșeau fără încetare.

În fiecare miercuri se adunau femeile, rude și prietene, ca să facă fideaua. Fideaua era un fel de orzișor subțire și rotund, ca niște accente groase, ce-l frămîntau femeile, răsucind cu îndemînare aluatul printre degetele trecute prin unt ; la urmă, o rînduiau pe ciururi și pe site, pe mese acoperite cu fețe albe ca neaua.

Rudele tatălui meu, care se ambiționau să dea celor din afară impresia de familie unită, erau de fapt împărțite în două tabere învrăjbite. Într-una se afla bunica, unchiul Thanasis, tușa Kalliopi și tata, toți variațiuni ale unui motiv vioi, popular, vesel și plin de inimă ; în cealaltă : unchiul Aristidis cu cei doi frați bogați ai bunicii, unchiul Periklis și unchiul Orestis cu familiile lor. Tușica Ermioni se găsea la mijloc, cu un picior aici și cu celălalt dincolo.

Soția unchiului Periklis și cea a unchiului Orestis erau cunoscute în Aidin pentru zestrea lor bogată și pentru trufia lor. Purtau amîndouă nume arhaice, cum se obișnuia pe atunci în Asia Mică. Ilektra i se zicea uneia și Io celeilalte. Tușa Kalliopi, cînd le zărea venind miercurea, însoțite de fiicele lor, țepene, disprețuitoare, cu buzele strînse, de parcă ar fi fost pungi cu lire, îi spunea mamei :

— Mary, pregătește-te să-nghiți otravă ! Sosește *Almac-caravana* [2] ! Vai, ce-o să ne mai audă iarăși urechile, că doar ai invitat-o și pe Takui !

— Păi tocmai de-aia am și invitat-o ! răspundea mama. Și le poftea să se așeze lîngă armeancă, vecina noastră.

[1] Dulciuri turcești.

[2] Caravana de gură-cască.

Takui, cu inima ei bună, deschisă și cu naivitatea ei, nu-și dădea seama de ifosele lor, le înghiontea la fiecare glumă ce-o spunea, ca să le stîrnească rîsul, răsturna ceștile de cafea, ca să le ghicească, dădea o mie și una de rețete de dragoste, sau de frumusețe, explica cum se dezleagă vrăjile bărbaților cu mințile furate de alte muieri și ce trebuie să facă o femeie ca să nască băiat.

Ele zîmbeau cu zgîrcenie și la primul prilej se mutau pe alt scaun. Se apropiau de tușa Ermioni și îi șopteau cu grijă :

— Cum de i-o fi plăcînd lui Mary să aibă de-a face cu femei de teapa ăsteia ? Nu se cuvine așa ceva !

Tușa Kalliopi îi făcea mamei cu ochiul și-i șoptea :

— Ssst ! Să le auzim pe aristocratele noastre, care n-au altceva în măruntaiele lor decît fiere ! Dragă, adu-mi aminte de vreo glumă mai nesărată, să le-o spun și să rîdem de mutrele lor !

— Nu, tușă Kalliopi, te rog ! se împotrivea mama. E de ajuns pentru azi. Mai bine povestește aventura aia omoroasă a căpitanului Mathios cu acea *lady* a lui ! Asta o să le placă.

Și tușa Kalliopi începea povestirea cu mult haz și multe gesturi, îngroșîndu-și glasul ca al nenorocosului căpitan Mathios, care fusese un adevărat lup de mare, dar aruncase ancora pentru totdeauna la Aidin, lîngă un frate al lui, din pricina unei cataracte la amîndoi ochii. Poveștile imaginare ale căpitanului Mathios erau sorbite cu mare plăcere de tot Aidinul, fiind una mai nostimă decît alta. Dar hazul lor consta mai ales în felul cum le povestea tușa Kalliopi. Cînd căpitanul Mathios trecea pe la ea să-și bea cafeaua, îl stîrnea să-i povestească dragostea lui cu englezoaica.

— Eh, Kalliopi, începea el, habar n-ai ce drac cu coarne mai e și-amoru ! Uiți că pe vremea aceea inima lui Mathios era leventă, că avea brațe de criță și clocotea tinerețea în sîngele lui, iar el singur făcea cît o sută de amirali engleji !

— Și unde ai cunoscut tu, măi Mathios, o boieroaică așa grozavă ?

— Ți-am mai spus-o, bre ! Am întîlnit-o în port. Și mi-a zis : „Dau cîte bancnote de cinci lire vrei la tine, ca

să-mi fii bărbat. Un așa levent vreau la mine!" Dar ce, îmi pierdusem mintea să mă-nsor cu o femeie care nu era de spița mea?

Și căpitanul Mathios, fără a se teme de dumnezeu, începea să povestească, ca un poet, noaptea despărțirii din grădina *lady*-ei, cum a ținut-o în brațe pînă-n zori și au vorbit sub clar de lună. Amețea dînd din gură și se emoționa pînă într-atît de propriile lui scorneli, că-l podideau lacrimile, ce-i curgeau șiroaie din ochii bolnavi.

Dar tușa Kalliopi nu-l slăbea:

— Bine, măi Mathios, dar cum te înțelegeai cu fata, că tu nu știi englezește?

— Aaa? făcea moș Mathios încurcat, fiindcă nu se așteptase la o astfel de întrebare. Ei, da, așa-i! Engleza n-o știam, dar știa ea greaca veche.

— Și tu de unde știi greaca veche? îl chinuia ea neîndurătoare.

— Cîte ceva mai știm și noi, ce naiba! Aduce cu dialectul din Alagiata.

Diminețile acelea, cînd vecinele adunate laolaltă pregăteau fideaua, aveau totdeauna ceva sărbătoresc. Tăvile de argint erau purtate de colo-colo, încărcate cu cafele și dulcețuri, naramze verzi, fistic și vinete mici împănate cu migdale, șerbet de mastic și nucșoare verzi. Buna dispoziție era atunci în toi, și în timp ce mîinile frămîntau de zor aluatul, limbile nu conteneau nici ele cu pălăvrăgeala. Și-apoi, își împărtășeau una alteia rețetele de mîncăruri și de dulciuri.

Venea și nora unchiului Iancos, doamna Elvira Sitzanoglu, cu copiii, cu cele două servitoare și cu cele trei rînduri de țechini de aur la gît, care devenea ținta veseliei generale. Numai tușa Ilektra și tușa Io i se adresau ceremonios, cu „dumneavoastră" și așa mai departe, ținînd seama că bărbatul ei era proprietar de fabrică.

— Ne va vizita și soțul dumneavoastră după-amiază, doamnă Sitzanoglu?

— Vă va veni! se sclifosea ea, o proastă de da în gropi și căreia, fiindu-i frică să nu întrebuințeze cumva vreun verb ori un alt cuvînt nelalocul lui, le înșiruia și mai alandala.

La prînz toată liota aceea de femei mînca bineînțeles la noi, iar după-amiază soseau și bărbații de la treburile lor și se așezau să bea cîte-un păhărel. Riri cînta la pian și tineretul dansa. Dacă vremea era frumoasă, plecau cu toții în împrejurimile orașului — ba la Tsakiroglu, ba la Bunari, ba la Kepezi. Servitorimea căra acolo diferitele feluri de rulade cu cremă sau cu carne, prăjiturile, anghinarele făcute murături sau umplute cu pastă de măsline.

În asemenea ocazii unchiul Thanasis se îmbăta și, acompaniîndu-se cu chitara, se pornea să cînte. Făcea declarații de dragoste frumoaselor care se aflau la petrecere, iar fraților lui și unchiului Iancos, care discutau întotdeauna numai despre afacerile lor, le spunea :

— Lăsați, măi fraților, lăsați-vă mințile să se hodinească oleacă ! Viața cere și ea dragoste și flori. Cere și chintale de bunătate, cere și burdufuri, multe burdufuri cu vin, și rîsete. Nu-i așa, prințesa mea ? *(Prințesă* îi zicea nevestii-si, Elpiniki, în ciuda fraților săi, care-o considerau mai prejos decît ei.)

Ea, așa cum era, retrasă și rușinoasă, preocupată mereu de cei opt copii ai lor, îl privea zîmbindu-i binevoitoare, fără să spună o vorbuliță.

Nouă, copiilor, nu ne scăpa nimic din înfățișarea și poveștile celor mari și înfulecam atît de mult și atît de amestecat, încît ni se făcea rău și aveam pe urmă temperatură și indigestie.

Bunica nu cunoștea altă boală în afară de deochi. Chiar și atunci cînd ne scuturau în pat frigurile, ea tot pe coana Angheliko o chema să încaseze bacșișul. Ardea tămîie și diverse buruieni de leac, pene, piei și oase de tîrîtoare și de păsări, puse toate într-o cădelniță de bronz, și începea să gonească farmecele :

— Sandu, Mandu, a mai mare stăpînă a nopții și a zilei, ajută-mă să alung răul...

De coana Angheliko sînt strîns legați primii ani ai vieții mele. Ea e una din acele figuri pe care timpul nu le șterge din memorie, ci, dimpotrivă, le păstrează mereu vii. Uscățivă, sprintenă, cu mîinile prăpădite de spălatul rufelor timp de-o jumătate de secol, era în stare să frece rufele douăsprezece ore în șir și să-și facă timp pentru a intra

în bucătărie ca să pregătească katimeri [1], să pună la tigaie gieria [2], să ne spele pe noi copiii, să frece alămurile și să descînte de deochi, să ne doftorească cu diferite leacuri bătrînești.

Tămăduia de gălbinare cu miere și mătase, oreionul la copii cu păducei, supunea prin descîntece brînca, strechea și chelirea. Uneori își lăsa baltă treaba și alerga să înfășoare în giulgiu vreun creștin ; asta spre mîntuirea sufletului ei.

Coanei Angheliko îi plăcea mult să spună basme. Poate pentru că o îndepărtau de realitatea vieții ei grele, poate și pentru că în ele își da frîu liber fantezia ei atît de bogată. Cînd mama se descotorosea de noi, copiii, primindu-și prietenele, coana Angheliko ne aduna în jurul ei și ne povestea ba despre zînele ce ies noaptea din crînguri cu murmure de izvoare și îi farmecă pe bărbați cu frumusețea lor, ba despre Valide-hanum, cea pe care a omorît-o bărbatu-său și ai cărei papuci au devenit stafii ; de-atunci aleargă singuri toată noaptea și își strigă stăpîna : „Valide ! Valide !"

Cînd am auzit pentru prima oară povestea asta, nici Riri și nici eu n-am închis ochii toată noaptea. Cu cît se făcea mai tîrziu și ulițele se cufundau într-o tăcere plină de spaime, auzeam mai clare loviturile toiagului pazvangiului : „Poc, poc, poc ! Taca, taca, bang !" Altădată loviturile acestea ne dădeau sentimentul siguranței. Era semnalul pentru toată lumea că poate să fie liniștită, căci pazvangiii, paznicii veghetori ai tîrgului, le păzesc viața și avutul. Dar în noaptea aceea imaginația noastră gonea nebunește.

— Auzi ? Auzi papucii ? a șoptit Riri.

— Aud ! am răspuns și tremuram vargă.

Eroul preferat al coanei Angheliko era însă Tsakigis, renumitul haiduc din părțile Aidinului. Ni-l zugrăvea ca pe un apărător al sărăcimii, inimos, viteaz și drept. În povestirile despre haiduc ea își spunea propriile ei dureri și dorințe, năzuințele, amărăciunile și revolta ei împotriva celor puternici.

Simțea o deosebită desfătare povestind, cu mereu alte variante, basmul despre neînduratul și crudul Ramazi, ma-

[1] Prăjitură turcească din cocă umplută cu cremă.

[2] Ficățel.

rele moșier, care făcea „viața neagră și amară" săracilor și lăsa copiii oamenilor să moară de oftică. Dar, într-o noapte, Tsakigis și-a pus la brîu pistoalele, a încălecat pe armăsarul lui cel alb și, „tropa-trop, tropa-trop", iată-l ajuns cu palicarii în fața cerdacului la Ramazi.

— Sămînță diavolească, îi spune el, ți-a sunat ceasul!

Boierul îi face temenele și-i sărută mîinile și picioarele, făgăduindu-i cele mai alese daruri, doar-doar l-o lăsa în viață.

— *Aman, iavrum, aman!* [1]

Dar răzbunătorul săracilor n-are milă pentru viermele ăsta de bogătan.

— Și bum! izbucnea cu o bucurie sălbatică coana Angheliko, își golește pistoalele drept în inima lui. Și-i ia chimirul cu lire. Ehe, lire, să ți se holbeze ochii și să rămîi cu gura căscată! Și pune un telal să strige, să se adune toți țăranii, turci și greci, lihniți de foame...

Și apărătorul dreptății îi cheamă pe țărani și-i pune să taie vite, și oi, și porci, să destupe butoaiele cu rachiu și să se satură de mîncare și băutură. Și-i dă o pungulița cu lire lui Mehmet, care avea doișpe copii, și încă una lui Iorghis, cu cinci fete nemăritate în casă.

— Și ia și tu, și ia și tu, cădeau aurul și argintul ca semințele! Aaaah... nu ne mai răbda, copilași, sărăcia!

Ochii coanei Angheliko luceau, mîinile umblau dinainte-i, de parcă ar fi fost și ele acolo cînd se împărțeau lirele, voind să umfle și ele vreo pungulița, s-o ducă fuga fiicei sale Asimina și nepoților.

Dar neavîndu-l la îndemînă pe Tsakigis, binefăcătorul, lupta cu mizeria, ușurîndu-ne nouă cămările. Seara, cînd pleca, și eu alergam spre ea pînă în ulița, trăgînd-o de fuste, degetele mele nu atingeau trupul ei slăbănog, pe care-l întîmpinau dimineața, ci se loveau de diferite cutii și pachete moi sau tari, băgate în șalvarii lungi, legați la glezne, și sub cămașă, unde înotau doi sîni fleșcăiți. Dar n-o speria descoperirea mea. Știa că n-am să trădez nimănui secretul, pentru că o iubeam cu adevărat.

[1] Îndurare, puiule, îndurare! (În limba turcă în original.)

De altfel, pe atunci, acasă la noi, nimeni nu dădea atenție unor astfel de fleacuri.

Tata era cel mai mare susținător al comunității eline din Aidin. Era efor la Sfîntul Gheorghe, se îngrijea de buna funcționare a spitalului grecesc, susținea cu bani clubul, care era un centru intelectual. Avea credința că în aceste instituții se păstrează nestinsă flacăra patriotismului, ce amintea raialelor de Grecia, patria-mumă.

Nu-l speriau nici osteneala, nici cheltuielile, nici anchetele jandarmilor, nici primejdiile personale, de care știa să se ferească datorită relațiilor ce le cultiva în acest sens cu diferiți bei și cu toți turcii mai de seamă.

Dar, în ultima vreme, prefera să-și petreacă orele libere la taverna lui Veliheri, unde, sub pretextul că trebuie să se întîlnească cu diverși turci și greci pentru afacerile lui, trăgea la măsea și se întorcea acasă aproape în fiecare seară bine dispus și optimist în ceea ce privește viitorul.

Mama nu se supăra. Se îndeletnicea și ea cu pregătirea zilei de primire, ce-o avea stabilită în fiecare sîmbătă.

Acest *jour fix* nu semăna cu întrunirile de familie obișnuite, ci avea un caracter literar. Atunci se aduna la noi tot tineretul cultivat, vlăstare ale oamenilor cu stare, care își făcuseră studiile în străinătate.

Era ciudat să-i auzi pe tinerii aceia, din străfundurile Turciei, vorbind încă de pe atunci despre socialism, despre libertate, îndrăgostiți de Solomos [1] și Kalvos [2].

O nestăvilită dragoste de libertate îi anima pe cei mai îndrăzneți dintre ei. Mama îi primea într-o odaie anume, împodobită cu tablouri frumoase și bibliotecă, izolîndu-se astfel de celelalte grupuri, care beau, făceau glăgie sau jucau cărți. Toți tinerii aceia, oameni de cultură, o înconjurau cu o admirație din care nu lipsea erotismul. Nu-i atrăgea numai frumusețea ei, ci și receptivitatea față de spiritul modern, pe care tinerii îl aduseseră din Europa o dată cu geamantanele lor.

Prietenia mamei cu grupul acela de intelectuali din Aidin se înfiripase într-o zi, la club, cu prilejul unei conferințe rostite de medicul Alexis Benas.

---

[1] Poet național grec (1798—1857), autorul *Imnului libertății*.

[2] Clasic al poeziei neogrecești (1792—1867).

Conservatorii îl dezaprobau pe medic pentru ideile sale „nelalocul lor" în ce privește dragostea și religia. Atunci mama s-a ridicat și a luat cuvîntul, arătînd că datoria tinerilor e să respingă ceea ce este învechit și să caute noul. Fățărnicia morală, a spus ea, este o rătăcire și o născocire sadică a călugărilor.

S-a iscat mare scandal, că nu șade bine unei femei măritate să se exprime, și încă în public, asupra unor teme atît de extraordinare. A trebuit să intervină tata, cu toată autoritatea lui, ca să stăvilească cancanurile ce se porniseră.

Alexis Benas era mirele cel mai căutat din întreg Aidinul. Înalt, brun, cu trăsături viguroase. Îmbrăcămintea lui era ireproșabilă, iar mîinile lui — asta m-a impresionat atunci cel mai mult — miroseau totdeauna a levănțică. Studiase la Paris, și tatăl său îi lăsase după moarte o mare avere în terenuri arabile.

Rămînea totuși de neînțeles de ce Alexis Benas nu accepta nici una din partidele strălucite ce i se propuneau și nu nutrea vreo simpatie deosebită pentru nici una dintre fetele de măritat, cu zestre dolofană, ale îmbelșugatului tîrgușor.

De aceea femeile din cercul lor, mai ales cele care aveau fete de măritat, cînd îl vedeau atît de serviabil și atent față de mama, erau invidioase și lăsau cu șiretenie să le scape unele apropouri cu subînțeles.

— Doctorul ar trebui să fie mai precaut în manifestările lui de admirație față de Mary Maghis.

— Dar nici ea nu se lasă mai prejos ! adăugau cele cu limbi și mai înveninate.

Tata era și el gelos pe cei din anturajul mamei, format numai din tineri, dar — era limpede acest lucru — îl neliniștea mai ales doctorul. Cînd îl vedea la *jour fix*, manifesta o mare nervozitate și intra mereu în birou, îndemnînd-o pe mama să se întrețină și cu ceilalți invitați, de obicei reprezentanți ai unor societăți străine, comercianți ori fabricanți în trecere sau din localitate. Adesea, cînd mama îi pomenea despre ideile doctorului și despre izbînzile lui științifice, tata se bosumfla și, cu o naivitate copilărească, își da pe față sentimentele :

— Doctorul ? Un lăudăros și un înfumurat ! Un bărbat serios nu s-ar făli atîta cu activitatea lui, destul de neînsemnată de altfel.

Mama era fiica unui comisionar-mandatar din Dodecanez. Odată, fiind încă o elevă săracă, modestă și venind în vilegiatură la o mătușă a ei la Smirna, l-a cunoscut pa tata, un chefliu faimos pe acele vremuri, rîvnit de numeroase fete de măritat, căci era un om plăcut și i se dusese vestea că ar fi și bogat. Pe tata l-a orbit frumusețea și vioiciunea fetei și, sentimental cum era, a și cerut-o în căsătorie.

Frații mamei au găsit că e o adevărată pleașcă să se descotorosească de diavolița familiei, mai ales că n-avea nici un fel de zestre. Fata a plîns, s-a împotrivit, dar pînă la urmă, cînd i-au venit pe cap toate rudele și i-au descris, cu cît mai multe înfloriturl, fericirea ce-o așteaptă, s-a înduplecat și a acceptat.

Perechea a plecat la Aidin. În anul următor s-a născut Riri și, la puțină vreme, a urmat Stefos.

Dar, pare-se, copiii nu erau de ajuns ca să umple viața mamei, ea însăși o copilă. Tata nu reușise să i se impună și să-i împlinească viața. Îi satisfăcea cu entuziasm, flatînd-o, cele mai extravagante fantezii, însă personalitatea ei vulcanică căuta mereu noi mijloace de exteriorizare.

La început, casa s-a umplut cu profesori de toate soiurile. Ea însăși a început să ia lecții de franceză și de pictură cu domnul François, un levantin scăpătat, care iarnavara purta un melon demn de plîns. L-a înțolit, l-a așezat la masa ei și l-a impus ca model de cum trebuie să se îmbrace cineva cu gust.

Pe urmă, a descoperit un tînăr profesor, domnul Ippolitos, care purta cele mai stranii lavaliere și scria poezii. Domnul Ippolitos îi preda lecții de literatură. l-a făcut cunoștință cu poeți greci și străini, iar mama valorifica toate aceste noi cunoștințe ale ei în cenaclurile literare de la club.

Mai tîrziu, a început să ia lecții de pian cu un tînăr neamț, Hans Weissmann, care lucra la telegraful militar. Dar peste puțin a renunțat la pian și a început să învețe

chitara cu Bruno Marini, un italian beţiv, care acorda piane.

Pe tuşa Ermioni o scandalizau teribil aceste preocupări ale mamei şi spunea adeseori :

— Nu Mary era femeia care-i trebuia lui Vasilakis. E prea frumoasă şi prea neastîmpărată, iar el e prea risipitor şi un caracter slab.

Totuşi, tata, cu toată bîrfeala din jurul nevesti-si, era nespus de încîntat. Înclinaţiile ei literare şi artistice îi rezolvau problema dificilă de a găsi distracţii potrivite pentru soţia lui, problemă care, de unul singur, n-ar fi fost în stare s-o rezolve. Avea un aliat statornic în bunica, care îşi adora nora, văzînd în ea reflexul propriei sale vieţi.

— Aşa eram şi eu în tinereţile mele, obişnuia să spună, vioaie, drăguţă şi hotărîtă să împrăştii plictisul vieţii de harem.

Cînd m-am născut eu, mama a lăsat deodată orice amuzament şi orice excentricitate. Eram un copil atît de plăpînd, că toate bolile se lipeau de mine. Şi mama lupta cu disperare cu natura şi cu lumea, care mă cam lua în rîs din pricina urîţeniei şi de cele cîte-am pătimit. Mama s-a încăpăţînat însă să mă ţină în viaţă şi să-mi schimbe înfăţişarea. Şi, în străduaniile ei, care i-au devenit un adevărat scop în viaţă, principalul sprijin îl avea de la doctorul Alexis Benas.

— Mititica nu are nimic grav, o liniştea doctorul. Pînă la zece ani va fi cam debilă, pe urmă se va înzdrăveni, că n-ai s-o mai recunoşti.

Cu toate acestea, erau momente cînd pînă şi mama îşi pierdea curajul, încredinţată că trecerea mea prin viaţă va fi de scurtă durată. Nopţi întregi veghea la căpătîiul meu, şi frumoasa ei mînă îmi atingea plină de îngrijorare fruntea sau îmi lua pulsul.

În acele clipe, doctorul era nelipsit de lîngă ea. Adeseori, deschizînd pleoapele grele şi văzîndu-l alături de ea, în străduinţa de-a o linişti mai curînd pe ea decît de-a mă lecui pe mine, mă gîndeam cît de bine i s-ar potrivi mamei un asemenea soţ. Dar numaidecît regretam gîndul, fiindcă îl iubeam nespus de mult pe tata.

4

Primul război mondial n-a influențat prea mult felul de viață din Aidin. Afacerile se încheiau ceva mai anevoie ca înainte, dar acei dintre bogătași care reușeau să se bucure de protecția unui bei, sau să și-l facă asociat, acumulau averi peste averi, se eschivau de la rechiziții și de la serviciul militar, scăpau de orice persecuții.

O lume pestriță punea la cale fel de fel de alișverișuri, cu cea mai mare ușurință : negustori greci ; țărani cu șalvari negri și cu tuzlukia [1] colorate la picioare ; armeni cu fes, speriați de persecuții, dar întreprinzători ; evrei cu ghelebii [2] albe ; italieni scăpătați și nemți care căutau spațiu vital ; țărani musulmani, oameni cumsecade, care cumpărau și vindeau șezînd turcește, cu narghileaua nelipsită de lîngă ei, ca și cum îi preocupa mai mult ea, cu liniștea ce le-o dădea, decît toată negustoria.

— *Zarar ioc, efendi-m !...* [3]

Persecuțiile împotriva grecilor, trăite cu atîta dramatism în alte părți ale Asiei Mici, aici nu luaseră forme îngrijorătoare. Acasă la noi se discuta într-una despre relațiile raialelor cu turcii.

Vecinul nostru, Kostaki-efendi, care lucra la tribunalul turcesc, susținea că, purtînd fes și dînd bacșiș gras, îl îndupleci la sigur pe turc și-i poți lua tot ce are și ce nu are.

[1] Jambiere brodate.
[2] Caftane.
[3] Nu-i nici o supărare, conașule ! (În limba turcă în original.)

— Şi dacă-i oferi cu nitică prietenie un rachiu, i-ai cucerit şi inima.

— Lasă că nu-i chiar aşa, îl întrerupea unchiul Iancos. Oare puţine parale ne storc beii, pînă şi ceauşii [1] şi obaşii [2], ca să scăpăm de cătănie şi să nu fim trimişi la spartul pietrei ? Şi-apoi, rechiziţiile nu le pui la socoteală ?

Kostaki-efendi îşi menţinea părerea :

— Tu te plîngi, măi Iancos, care ai îmbrăcat uniforma militară şi nici nu te-ai mişcat din fabrica ta ? Las' să se plîngă plebea, Aristotelis învăţătorul, care, ca să scape, a îmbrăcat rasa ; şi meşterul Stelianos, sărmanul de el, care şi-a pierdut amîndoi flăcăii la Konia ! Astea drame !

— Kostaki-efendi, nu judeci bine lucrurile, intervenea în discuţie tata. De cînd ne-au venit pe cap neoturcii şi nemţii, pînă şi-ai noştri s-au făcut mai vicleni şi ne fac viaţa amară. Ce să mai vorbim de anii dinainte ! Atunci, da, trăiam o viaţă numai de bucurii. Curgeau paralele, frate, ca apa la cişmea...

— Pe tine, Vasilakis, nu te pot contrazice, îi răspundea celălalt, dar pe Iancos să nu-l aud plîngîndu-se că l-ar fi păgubit războiul. Cine-a făcut afacerea aia cu stofele pentru armata turcească în 1916 ? Ai uitat ?

Unchiul Iancos nu-şi pierdea niciodată cumpătul, mai ales cînd discuta cu oameni de care avea nevoie.

— Dragul meu Kostaki-efendi, ştii foarte bine că, dacă nu l-aş fi luat asociat pe Esref-bei, aş fi pierdut şi ouăle, şi coşurile în care le ţineam, cum se zice. Dar mi se pare că am cam restrîns discuţia şi am trasformat-o într-o chestiune personală. Alta e problema : dacă turcii nu ne supără prea mult aici la oraş, e fiindcă au nevoie de noi. Sîntem — cum să-ţi spun ? — drojdia care face să crească aluatul. Calificarea noastră, specializarea, capacitatea noastră, le sînt folositoare pînă să fie ei în stare să ia în mîini hăţurile. Uite, ia-te ca exemplu pe domnia-ta ! Dacă ar fi avut mai mulţi jurişti, te-ar fi lăsat pe tine, un creştin, să împarţi dreptatea ? Dar ia uită-te şi la cei cu pămînt ! La cea dintîi furtună, ei plătesc. De ce ? Pentru că, frăţioare, pămîntul le trebuie şi au destule mîini în stare să-l lucreze.

Unchiul Iancos avea o fabrică de textile şi una de co-

[1] Sergenţi jandarmi.

[2] Caporali jandarmi.

voare. Afacerile îi mergeau din plin. Făcea și export. Dar niciodată nu era mulțumit cu cît cîștiga, sau, chiar dacă era, n-o mărturisea. Se simțea mai în siguranță dacă se văicărea și spunea că nu e decît un biet om, care luptă din răsputeri pentru o bucată de pîine. Nici măcar tușei Ermioni, nevesti-si, nu-i spunea cît cîștigă. Îi aducea la cunoștință doar pierderile. Adică cu totul altfel de cum proceda tata.

După ce Talat-bei plecă din Aidin, ținu legătura cu tata prin corespondență, trimițînd adeseori tot felul de cadouri : covoare din Usak și Sparta, vaze din Kiutahia. Ne-a trimis o dată și partitura imnului național turc, dar mama n-a lăsat-o pe Riri să-l cînte la pian, pentru că — spunea — imnul îi proslăvește pe turci, iar noi sîntem și vom rămîne greci.

— Și-atunci de ce nu-i ucidem pe toți turcii, ca să rămînem numai noi aici ? întreba Stefos.

— Pentru că nu avem arme și ostași. Trebuie să răbdăm și să ne prefacem că sîntem supuși, pînă va veni ceasul să ne eliberăm.

Atunci intram și eu în discuție. Întrebam ce înseamnă „să ne prefacem". Mamei i-a fost greu să-mi explice, dar pînă la urmă a reușit să mă facă a înțelege ce înseamnă cuvîntul raia [1].

— Și-atunci, insistam eu, noi ne prefacem cînd îi invităm într-una la noi pe turci și le facem temenele ?

— Și da și nu. Fiindcă mulți dintre ei sînt oameni de treabă și prieteni buni, iar tatăl vostru are cu ei legături de afaceri.

— Talat-bei e un om bun, mămico ?

— E un om puternic.

— Și oamenii puternici sînt oameni buni ?

— Of, of, nu știu ! spunea ea fîstîcită. Întrebați-l pe tata !

Mama se străduia adesea să cultive în noi mîndria națională. Ne spunea că turcii sînt dușmanii noștri seculari. Ne povestea cum a căzut Constantinopolul și cum regele, care s-a preschimbat în statuie de marmură, aștepta să se

[1] Cetate sau ținut supus imperiului otoman.

reîntoarcă grecii ca să-l învie. Ne vorbea alandala, fără nici o succesiune cronologică, ba despre masacrul armenilor de la Adana [1], ba despre masacrul grecilor de la Smirna, de ienicerii de la Sfînta Fotini și de la Fasula. Sărea de acolo la Tralleis [2] din antichitate, ca să ne demonstreze că Aidinul a fost din totdeauna grecesc. Îi încurca pe ionienii antici și spunea : „Homer al nostru !" Iar după aceea ajungea, încurcîndu-le pe toate, la răscoala din 1821 [3].

Noi ascultam cu atenție, fiindcă istorisirile ei erau totdeauna deosebit de vii și pitorești. Dar, în fundul sufletului, nici ea și nici noi nu credeam că turcii aceia blînzi, care veneau în casa noastră, cu zîmbetele și peșcheșurile lor, erau dușmanii noștri seculari.

Nu era ușor să discuți astfel de chestiuni primejdioase. Doar cu Ali, cavasul tatii, lucrurile se petreceau altfel. Îmi amintesc, cînd mă ducea la plimbare, cît de grijuliu mă ținea cu mîna lui aspră, care cine știe cîte pogoane de pămînt a arat și cîte lovituri a dat vitelor !

— Ali, de ce ții tu la noi ? l-am întrebat într-o zi.

— Fiindcă mănînc o pîine pe lîngă voi.

— Dar turcii îi urăsc pe ghiauri.

— Cînd nu se simt loviți în interesele lor, nu-i urăsc.

— Dar Kira Evanthia m-a dus zilele acestea într-o casă unde era bocit un grec ucis de zeibeki [4]. Și toată lumea zicea : „Sărmanul de el, a fost ucis noaptea chiar în cula lui ! Ah, și-au pus în gînd să-i distrugă pe toți creștinii..."

Ali a rămas pe gînduri.

— N-o fi fost om bun. Poate că a făcut rău vreunuia de prin ținut. Sau, să-ți spun și-asta, poate că alți mo-

---

[1] Masacrarea armenilor de către turci, în august 1896 ; ca pretext s-a folosit faptul că un grup de tineri armeni, exprimînd revolta populației armene asuprite, a dat foc Băncii de Stat din Ankara. La Adana (oraș situat în Asia Mică, cu o populație armeană numeroasă), masacrul a luat cele mai mari proporții.

[2] Oraș din Grecia antică, ale cărui ruine se află în imediata apropiere a Aidinului.

[3] Răscoala grecilor împotriva jugului otoman, care a început la 25 martie 1821.

[4] Membri ai unor bande înarmate, rămășițe ale vechilor detașamente de siguranță create de turci și desființate de sultan în 1833.

ședeau ieri or fi vrut să pună mîna pe pămînturile lui. Ei pun la cale de-alde de-astea și-apoi ni le pun nouă în cîrcă.

Eu insistam :

— Dar se zice, Ali, că voi vreți să-i omorîți pe toți creștinii, pentru că aceștia cred în Isus Hristos. Ce rău vă face asta ?

— Nouă, ce rău vrei să ne facă ? La așa ceva eu unul nici nu m-am gîndit vreodată. Ce-mi pasă mie în ce dumnezeu crede unu și altu ? Eu la oricine muncesc, la turc sau la raia, vreau să-mi cîștig pîinea cinstit și cuviincios. În rest... Aste lucruri, fetița mea, nu se fac așa, de la sine. Nu inima ne îndeamnă să luăm tam-nisam cuțitul și să tăiem în dreapta și-n stînga. Alții sînt cei care le poruncesc.

— Care alții ? am întrebat plină de curiozitate.

— Știu eu ? Uite, cei mari, cei care știu cînd și cum trebuiesc înfăptuite unele sau altele în lume. Ăia, să zicem, care scriu ordinele și firmanele ce conduc oastea, ăia în mîna cărora e paraua. Parcă știu eu cum să te luminez ?

Cum să mi le deslușească limpede toate cele, bietul Ali, din bezna deasă în care erau ținuți toți cei ca el, despre cei care scriu ordinele și firmanele, despre cei care dețin bogățiile și puterea în lume ?

Îmi aduc aminte de încă o frază caracteristică, ce mi-o spusese un alt turc de rînd, Hasan, cămilarul, și despre care aveai impresia că a crescut din pămîntul acela ca un copac.

— Vedem doar ceea ce luminează opaițul nostru cu fitilul lui mic, fetița mea dragă !

Așa cum amintirea le frămîntă pe cele vechi, ca și pe cele noi, mi se pare că abia ieri mi-a spus fraza asta venerabilul acela bătrîn, mărunțel, cu barba deasă și albă, cu ochii castanii, plini de nepăsare și de încredere în destin.

Mă întreb uneori cum de nu mi s-au șters din minte Hasan și Ali, ca atîția alți turci pe care i-am cunoscut, și singurul răspuns ce-l găsesc este că cei doi reprezentau în inima mea sufletul curat și bun al poporului ace-

luia chinuit și înapoiat, pe care forțe viclene și răufăcătoare îl împingeau împotriva noastră și-l transformau în „dușmanul nostru secular".

Hasan cobora din satul lui în fiecare sîmbătă. Pășea domol și liniștit, iar în urma lui venea caravana de cămile, fără ca vreuna să fie a lui. Într-o zi, a oprit în fața casei noastre și l-a pus să se odihnească nițel în prag pe cel mai mic copil al lui, un băiețaș de trei ani. Era tare bolnav copilul. Temperatura foarte ridicată îi dădea spasme, în orbite pupilele nu se mai vedeau, iar respirația abia de i se mai auzea.

— Adu copilul înăuntru ! a spus tata.

Și a trimis-o îndată pe Kira Evanthia după doctor. Asta a fost tot. Copilul și-a revenit după prima injecție. Dar Hasan n-a uitat. Nu trecea sîmbătă să nu se oprească la noi, să aducă daruri — ba niște caimac, ba niște brînză, ba niște rodii sau gutui, și uneori cîteva flori de cîmp.

Își scotea întotdeauna la intrare papucii de postav și intra pășind cu evlavie, încălțat doar cu ciorapii de piele, așa cum intră musulmanii în geamii. Se pleca într-o adîncă temenea, ducîndu-și ușor mîna la buze și la frunte. Apoi se așeza turcește, tăcut, blajin, mulțumit și împărțea zîmbete tuturor.

De paști, cînd fiecare copil din casa noastră avea mielul său și îl împodobea cu mărgele albastre și șnururi înfășurate în panglici colorate, Hasan ne ducea sus la munte, pe plai. Acolo stătea răbdător cu noi și ne învăța să iubim pămîntul roditor, pe care îl fertiliza apa rîului Meandru și-l făcea să dea în pîrgă toate bunătățile : vestitele smochine „badargici", dulci ca mierea și aurii ca razachia, măslinele pline de sevă, orezul sățios și porumbul, lemnul dulce și bumbacul.

— Pămînturile noastre, spunea, sînt binecuvîntate de Alah. O să avem și anul ăsta atît ulei, că n-o să știm unde-l pune.

Își întindea cu blîndețe mîna spre pămîntul gras, roș-negru, și-l frămînta în palme. Se pleca asupra țarinei atît de aproape, încît credeai că se face una cu ea ; și îi asculta pulsul, ca îndrăgostitul ce-și culcă capul pe pietul iubitei.

— Arunci o sămînță și n-apuci să mîngîi pămîntul, că el îți dă înapoi o mie. Scuturi un măslin, așa, de „bună ziua", și el îți dăruiește un coș de rod. Bre, bre, bre, tare blagoslovit e locul ăsta !

Cu Hasan cutreieram satele turcești dimprejur. Cele grecești le știam bine, căci unchiul Thanasis ne ducea adesea la moșiile lui din Hagidimas. Dar n-am să uit niciodată impresia ce mi-au lăsat-o înapoiatele sate turcești. Nu se afla acolo nici un grec. Doar turci, nenumărați, jalnici, uzi de sudoare, proptiți în coarnele plugurilor lor primitive, adesea trase de oameni, căci costau mai puțin decît vitele.

Trudeau pe nerăsuflate și se chinuiau fără să le aparțină nici o palmă din pămîntul muncit de ei. O porneau din văile roditoare și se cățărau sus, pînă la cele mai sterpe stînci, ce împungeau cerul, cultivînd pînă și acolo trandafirii înmiresmați, ca să facă din ei uleiuri de parfum. Și toate acele bunătăți, de care se bucura sufletul lui Hasan, erau aduse stăpînilor lor, beilor, care aveau asupra acestor oameni dreptul de viață și de moarte.

Satele turcești îmi stîrneau o nedumerire chinuitoare : cui aparțineau toate acele pămînturi roditoare ? Turcilor sau nouă ?

Cînd trăiai în cartierele grecești sau în satele noastre și învățai limba greacă în școli, o auzeai vorbită pe stradă, te duceai la liturghiile bisericilor ortodoxe și te uitai la fabricile și la moșiile ale căror stăpîni erau ciorbagii [1] greci, îți venea să crezi că Asia Mică e a noastră, cu totul a noastră. Dar cînd te rătăceai prin mahalalele și satele turcești și vedeai ceata aceea a muncitorilor turci, care din moși-strămoși trudeau pe același pămînt, își ridicau casele și geamiile, vorbeau în limba lor, și-și aveau tradițiile lor, iar în suflet adînc înrădăcinată credința că se găsesc în patria lor, nu puteai să nu te încurci.

Într-o zi, l-am întrebat pe tata :

— Spune-mi, tată, cine sînt mai mulți : noi sau turcii ?

— În Aidin, mi-a răspuns el, grecii or fi ca la vreo zece mii, iar turcii vreo douăzeci de mii.

[1] Bogătașii, moșierii.

— Și la sate ?

— A, nu știu precis. Dar de ce vrei să știi toate astea ? Ce, te ocupi acum de statistică ?

Nu înțelegeam ce-i aia *statistică*, dar chestiunea îmi părea tare încurcată. Nici pîrjolurile groaznice, ce aveau să se aprindă acolo mai tîrziu, nu mi-au lămurit-o și nu s-a găsit nimeni să-mi explice cum, pe deasupra mizeriei maselor, beii turci și kogeabașii [1] greci au reușit să statornicească, din timpuri străvechi, buna lor stare.

[1] Notabilitate, persoană cu vază

5

Primele noastre zile la Smirna au fost pline de veselie și emoții. Ne plimbam pretutindeni, ca niște turiști, și ne umpleam ochii și sufletele cu priveliști și impresii noi, cu acea lăcomie a fiecăruia pentru tot ce este inedit, nestatornic și efemer. Orașul acela mare, cu case și oameni necunoscuți, cu urbanistica ciudată pentru noi, cu surprize la tot pasul, ne dădea o continuă stare de exaltare. La Aidin îl știai pe fiecare pe nume și-i cunoșteai toate problemele. Știai unde se duce, la ce oră iese din casă, ce spune cînd se întîlnește cu un altul, unde și cît chefuiește, de ce aleargă și asudă, de ce se căsătorește și din ce pricini moare.

Smirna, însă, ne întîmpină ca o carte nouă, cu ilustrații viu colorate, și pe care n-o termini ușor ; semnele de întrebare erau multe, iar rebusurile îți cereau o rezolvare, fie și imaginară. Oamenii de aici nu ne cunoșteau și nu-i cunoșteam nici noi, așa încît ne simțeam deosebit de liberi. Cheiul, Paralelli, Belavista, verhanalele, marile taverne, bulevardul Alioti, Cule, Trasa, biserica Sfînta Fotini, biserica Sfînta Ecaterina, vaporașele din Kordelio, tramvaiul de pe chei, tras de cai, cafenelele și restaurantele pline de lume veselă, vînzătorii florilor de iasomie, jocul cu fisticuri „soț ori făr'de", muzicanții din Constantinopol — *politakia* cu țambalele — femeile sprintene, totul semăna a panglici fîlfîitoare și multicolore, ce încingeau un vesel gaitanaki [1]. Amestecați în toate astea, intram și ieșeam din magazine cu mama, care cumpăra

[1] Joc popular grec.

bucuria lucrurilor de prisos în pachete mai mari sau mai mici.

În fiecare zi, la amiază, tata ne aștepta la „Café de Paris", unde soseam regulat cu întîrziere, încărcate ca Moș Crăciun.

— Nu vi se pare că ați cumpărat prea puține lucruri, copii ? ne întreba el cu ironie. Altceva nu mai era prin prăvălii ?

Mama își trecea atunci cu alintare brațul pe după gîtul lui și pe loc îi transmitea buna ei dispoziție, împărtășindu-i impresiile culese.

— Ce să-ți spun, Vasilakis, nu mă mai satur de Smirna ! O găsesc tot mai tînără și mai atrăgătoare.

— Și totuși, răspundea tata, oamenii de-aici au trecut prin blocadă și foamete, lucruri ce nici prin vis nu ni le-am putea închipui.

— Cu toate astea, uite că ele n-au lăsat urme ! Ca la copiii care nici nu li s-au uscat bine lacrimile, că izbucnesc în rîs. Dacă ar fi să-i dau o poreclă, aș denumi-o Smirna jocului și-a bucuriei, ușoară ca fulgul și răsfățată ca o femeie ale cărei brațe te cuprind într-o caldă îmbrățișare și te strîng pînă leșini de voluptate.

Tata zîmbea încîntat, fără a înceta, însă, s-o tachineze :

— Păstrează-ți cu grijă impresiile pentru junii literați din cenaclul tău literar !

Într-o seară, Talat-bei ne-a invitat la o masă oficială, la restaurantul „Kraemer". Cum am intrat, orchestra a intonat imnul turc și lumea s-a ridicat în picioare, ca să-l salute pe bei. M-a încercat un sentiment ciudat de jenă și am băgat de seamă că și pe tata l-a indispus scena.

Aceeiași impresie neplăcută am avut-o cîteva zile mai tîrziu, cînd l-am văzut pe Talat-bei, care se purta atît de curtenitor și de drăguț cu noi, tîrînd-o de mîini, cu brutalitate, pe soția lui legitimă, care îl implora în genunchi să n-o ducă la masă, în fața tatălui meu, fără feregea. N-am înțeles ce-i spunea, mîniat cum era, dar l-am auzit comentînd scena în fața tatii :

— A sosit timpul să ne europenizăm și noi. Altfel nu văd cum vom putea sta alături de statele civilizate.

Vila beiului, din afara orașului, se afla cocoțată pe dealul pitoresc Ghios-Tepe, de unde se desfășura panorama încîntătoare a mării. Palatul lui avea trei caturi, cu multe coloane arabe și arabescuri sculptate la pridvoare.

Grădina întinsă și primul și al doilea cat erau la dispoziția noastră. Cel de-al treilea cat era, însă, tot timpul închis și inaccesibil. De cîteva ori i-am propus lui Riri să forțăm ușa și să urcăm acolo ! Dar ea mă asculta îngrozită, de parcă aș fi îndemnat-o să ne urcăm în Marte.

— Ai înnebunit, Aliki ? Ce prostii sînt astea ? Acolo e haremul lui Talat-bei și mama a spus că nici unuia dintre noi nu ne e îngăduit să-i călcăm pragul.

— De ce ?

— Pentru că acolo locuiesc nevestele lui secrete.

— Dar dacă sînt secrete, cum de le ține chiar în casa lui ?

— Așa sînt obiceiurile turcești, nu înțelegi ? Să știi că dacă ai să intri vreodată acolo, ai să te preschimbi într-o statuie de marmură.

Dar dorința mea să aflu ce e cu acest loc interzis, unde se aflau nevestele tăinuite ale beiului, era atît de mare, încît nu m-a reținut nici primejdia de a deveni statuie.

Mă bazam pe imunitatea mea, convinsă fiind că nimeni nu-mi urmărea mișcările și nici nu-mi bănuia intențiile.

O zi întreagă mi-am urzit planul. Descoperisem o scară interioară, ascunsă, care ducea de la bucătărie la etajul trei și am luat aminte care erau momentele cînd ușa, ce dădea spre această scară, rămînea descuiată.

Astfel, tremurînd toată, m-am strecurat în harem, fără să mă vadă cineva. Am crezut, în prima clipă, că mă aflu într-un hamam [1]. Toate ferestrele, tăiate în zid la mare înălțime, erau mici și cu geamuri colorate. Prin ele se revărsa o lumină slabă, difuză, solemnă, ca în bisericile catolice ; doar atîta lumină cîtă era necesa-

[1] Baie cu aburi.

ră ca toate obiectele să capete un volum difuz, nedefinit, stîrnind imaginația unei fete curioase ca mine.

Glasul judecății îmi spunea : „Întoarce-te, Aliki ! Nu-i voie să înaintezi !" Dar același gînd se prefăcea în ironie și îmi ațîța și mai aprig dorința.

Am intrat în prima încăpere pe care am găsit-o deschisă. În mozaicul trandafiriu pe care călcam, mă oglindeam toată și arătam mare, ca și cum aș fi ieșit din cartea cu poveștile celor *O mie și una de nopți*. Am înaintat spre mijlocul acelei încăperi, unde se găsea un havuz rotund, căptușit cu plăci albastre. M-am uitat la apa care părea că aburește și că emană arome. Prin aburii aceia, ce-mi încețoșeau privirea și mintea, mi s-a năzărit că o văd deodată pe frumoasa Valide-hanum, goală, așa cum îmi povestea kira Angheliko. Ținea cu gravitate în mîini o cupă de argint, de parc-ar fi fost sfîntul potir. Multe alte femei îngenuncheau, atingînd umil mozaicul cu frunțile lor, ca să nu vadă iubirea ei cu flăcăul ce-și alesese pentru ziua aceea...

Încremenisem, furată de nălucirile imaginației mele, cînd, deodată, am zărit două adevărate hanum în carne și oase, ce veneau să se scalde. Cum m-au observat, au tras un țipăt și au fugit ca niște sălbăticiuni speriate. S-a pornit forfotă și freamăt. Am auzit uși închise în grabă cu zăvoare și frînturi de cuvinte, din care n-am deslușit decît : *Kiz ! Kiz !* [1] M-am zăpăcit. Picioarele parcă mi se lipiseră de dușumea. Am început să dîrdîi ca de-un ger cumplit și am crezut că am să rămîn așa, încremenită de-a binelea. Am închis ochii și am rămas nemișcată, cu nervii încordați la maximum, așteptînd pedeapsa fatală a păcatului mortal.

În clipa aceea am auzit un glas, care mi se adresa voios :

— Pst ! Pst ! Hei, micuțo ! Ia poftim încoa !

Am deschis ochii și am făcut un efort supraomenesc să mă întorc. Parcă aș fi avut de urnit o stîncă. În fața unei uși stătea o fetișcană drăguță de vreo șaptesprezece ani, brună, cu doi ochi catifelați și plini de căldură.

[1] Fată ! Fată ! (în limba turcă în original.)

— Ia vino încoa ! Vino ! Ce te-ai speriat așa ? Doar nu mîncăm oameni !

Îndemnul ei m-a învrednicit să-mi urnesc picioarele, în timp ce inima îmi tresălta de bucurie că n-am rămas împietrită. M-a tras în odaia ei, s-a întins languros pe un divan tapisat cu mătase, de parcă ar fi fost pe scenă, și m-a întrebat :

— Cum te cheamă ?

Greaca ei curată și chipul ei de copilă mi-au alungat orice teamă. Curiozitatea a pus din nou stăpînire pe mine.

— Cum mă cheamă ? am repetat eu întrebarea, ca să cîștig timp și să mă gîndesc cum se cade să mă port. Apoi am adăugat : Mă cheamă Aliki Maghis. Dar pe tine ?

— Mi se spunea Maritsa. Dar acum mi se spune Mariam-hanum.

— Și de ce ți-ai schimbat numele ? am întrebat cu și mai multă îndrăzneală.

— Fiindcă m-am făcut turcoaică.

Am scos un „Aaa !" de uimire.

— Te-ai făcut turcoaică ?

— Ce te miri ? Oare n-ar fi putut să pățească la fel și sora ta, și mama ta, care, după cum am aflat, îi place atît de mult stăpînului meu ?

— Să se facă turcoaice ? am întrebat eu roșie de indignare. Niciodată ! Niciodată ! Noi sîntem greci și creștini și, dacă vrei să știi, tatăl meu...

Eram gata să-i înșir toate poveștile despre isprăvile patriotice ale tatii, să-i arăt de ce-l măgulește acum pe Talat-bei, dar, din instinct, n-am sfîrșit vorba.

— Și eu am avut tată, dar el n-a putut ține piept voinței unui Talat-bei.

A luat cîteva semințe de pe-o măsuță scundă și a început să le spargă între dinții ei frumoși, scuipînd cojile pe dușumea. Avea niște mîini ca de lapte, de-ai fi zis că niciodată nu le văzuse soarele, iar unghiile lungi și încovoiate, ca ghearele unei păsări de pradă, erau vopsite în roșu. Mă privea cu mult interes și parcă stătea în cumpănă, dacă să-mi spună sau nu tot ce avea pe suflet.

— Stai jos ! mi-a poruncit.

M-am așezat, ca hipnotizată, pe marginea divanului și am încrucișat mîinile la piept, ca atunci cînd mă pedepsea învățătorul. Eram plină de temeri nelămurite, dar și curioasă să aflu cît mai multe.

— Spune-mi, cum te-ai făcut turcoaică ? am întrebat-o eu, de parcă m-aș fi adresat bunicii, cerîndu-i să-și continue basmul.

— Ce ? Cum m-am făcut turcoaică ? a întrebat ea tresărind. Talat-bei a venit la Eski-Șehir acum trei ani și eu l-am servit. I-am plăcut și m-a luat cu el. Tatăl meu, un biet țăran, ce putea să facă ? S-a încuiat în beciul casei, să nu mai dea ochi cu consătenii lui, și acolo a și murit, dumnezeu să-l ierte. La început mi-era tare rușine și plîngeam într-una și oftam. Dar pe urmă m-am obișnuit. Și-acum îmi place foarte mult aici, fiindcă nici nu trebuie să muncesc, nici foame nu mi-e. Am tot ce-mi dorește inima. Ia privește !

Dintr-o săritură s-a aflat înaintea unui sipet încăpător. L-a deschis și a început să scoată la nimereală : mătăsuri, chimonouri, papuci brodați cu aur, lănțișoare grele, de aur, cu țechini și arginți, și cutii cu sekeri [1].

— Uneori îmi amintesc de mama. Ce s-o fi ales de dînsa, sărmana de ea ?

— Ai și mamă ?

— Păi cum ? Ce ? M-a născut vreo cățea ?

Mi-am dat seama de greșeala făcută, dar îmi luaseră ochii cele ce-mi arăta Mariam-hanum. Era însă o ființă blajină și, în loc să se supere, a desfăcut o basma de mătase, a umplut-o cu rahat și mi-a dat-o. S-a uitat apoi neliniștită spre ușă și mi-a zis :

— Acum du-te, să nu te găsească aici sora lui Talat-bei !

— Dar sora lui Talat-bei, i-am spus eu prinzînd curaj, e prietena noastră și se așază la masă cu tata fără feregea.

— Știu, știu, toate le știu ! Mă uit pe-ascuns și aflu prin spionii mei tot ce se petrece aici. Tot ! Ai înțeles ?

În cuvintele ei era un ton de amenințare. Am plecat înspăimîntată, la gîndul că s-ar putea ca, într-o bună zi,

[1] Un fel de bomboane.

beiul turc s-o fure pe mama sau pe soră-mea. Și cum n-am îndrăznit să destăinui nimănui explorările mele prin harem și tot ce-am aflat acolo, frica m-a cuprins din ce în ce mai mult, ajungînd pînă la panică.

Pierdusem entuziasmul primelor zile. Ajunsesem să fiu umbra mamei, și cînd îl vedeam pe Talat-bei că se uită la ea cu admirație, inima îmi bătea în piept să-l spargă, nu alta. Orice dorință a mamei era socotită ca o poruncă în acel palat. O dată și-a dat cu părerea : colțul acela de grădină ar fi mai frumos cu garoafe, iar celălalt cu trandafiri. A doua zi de dimineață, ca prin farmec, dorința i-a fost înfăptuită.

— Mămico, i-am spus într-o seară, în timp ce mă îmbrățișa urîndu-mi „noapte-bună", vreau să plecăm, să plecăm de-aici !

— De ce, fetița mea ?

— Nu știu de ce, dar vreau să plecăm !

Și-am început să plîng.

— Ți-a făcut cineva ceva ?

— Nu.

—Atunci ? Nu cumva ți-e dor de bunica ?

— Și asta, dar și altceva...

— Ce *altceva*, vorbește odată !

— Nu pot, nu pot, crede-mă, vreau acasă !

— Ce are copila mea ? a spus mama îngrijorată și s-a întors spre frații mei.

— Toane, ce să aibă ? și-a dat cu părerea Riri, nepăsătoare, în timp ce-și încolăcea buclele. Parcă n-o cunoști, mamă ? Cum de-o iei în serios ?

— Lăsați glumele ! Copilul are ceva. Alikula, liniștește-te, copilașule ! O să plecăm. Îți făgăduiesc. N-o să rămînem aici o veșnicie. Cum isprăvește tata de rînduit treburile, plecăm.

M-a sărutat și a ieșit grăbită, fiind chemată să facă o plimbare cu caiacele.

Stefos a început atunci să mă sîcîie :

— Mă, bine se spune despre tine că nu te-a făcut mama, ci că te-au adus țigăncile și te-au lăsat la noi în prag ! De-aia nu-ți place viața frumoasă. Să plecăm, să plecăm ! Auzi colo vorbe ! Cînd aici e atît de frumos ! Am și un cal. O minunăție de căluț arăbesc mi s-a pus

la dispoziție. Și ea ? Se miorlăie ! Auzi, să ne întoarcem iar în prăpăditul ăla de Aidin, să mă țină din scurt Psaltakis, învățătorul, cu reteveiul și cu gramatica lui, bunica să se țină de mine pas cu pas, iar tușa Ermioni să-mi împuie capul cu poveștele ei ! Nu, eu nu vreau să mă întorc ! Mie îmi place aici, unde trăim ca niște adevărați bei.

Turbam de necaz. Tot ce disprețuia fratele meu mi-era mie nespus de drag. Nici măcar o lună nu trecuse de cînd ne aflam la Smirna și doream atît de mult să fiu iar înapoi, la Aidin, să alerg ca o căprioară prin Edem, grădina răcoroasă, pe sub măslini, printre trandafirii sălbatici și tufele de mure din pădure, să prind fluturi și libelule pe lacul Tsakiroglu, să mă cațăr în pomul meu, dudul cu rămuret stufos, ce atîrna deasupra prăpastiei Tagaraki, de parcă făcea opinie separată de ceilalți arbori și, cocoțată acolo, ca pe-un tron, să mă las furată de beția jocului meu închipuit, cu eroii nevăzuți ai basmelor pe care le auzisem.

În noaptea aceea greu s-a prins somnul de genele mele ! Așteptam întoarcerea mamei. Nu cumva chiar în noaptea asta Talat-bei o va face turcoaică ? Cînd am auzit-o întorcîndu-se cu tata și rîzînd plină de voie bună, am sărit din pat de bucurie. Am alergat la fereastră și am văzut că în grădină se aprindeau felinarele, iar slugile serveau înghețate, cafele, lichioruri. Mai erau cu ei și alți greci cu nevestele lor, iar unul cînta din chitară cu atîta foc, ca unchiul Thanasis.

Nu m-am mai putut abține si i-am mărturisit lui Riri aventura mea din harem. Ea a izbucnit într-un rîs nepotolit. M-am simțit jignită. Am întrebat-o :

— De ce rîzi de mine ?

Abia a putut să-mi spună, printre hohote :

— Mare aiurită ești, Aliki dragă ! Ei, află, spre marea ta deziluzie, că nu mai există nici un fel de harem. Talat-bei l-a desființat de doi ani. Acolo sus n-au rămas decît trei femei, un fel de slujitoare ale nevestei și ale surorii lui Talat-bei. Asta-i tot !

Într-o zi, am primit o scrisoare de la tușa Ermioni. Tata nu ne-a citit decît un fragment din ea, în care scria cît de dor îi e de noi, copiii. Dar după aceea s-au încuiat

în odaia lor și-au discutat acolo cu aprindere. Tata plîngea. Apoi a plîns și mama.

Scrisoarea tușei Ermioni să fi provocat toate astea? Nu-mi venea să cred, și pe bună dreptate. Căci, cîteva zile mai tîrziu, cînd mama m-a trimis să-i aduc o aspirină din poșetă, am descoperit acolo o altă scrisoare, mototolită, de parcă ar fi fost citită de mii de ori și apoi strînsă de-o mînă revoltată sau disperată. Am crezut că e scrisoarea tușei Ermioni și m-am hotărît s-o citesc, ca să dezleg misterul. Dar nu era de la ea. Era de la doctorul Alexis Benas.

N-am înțeles bine tot ce scria, dar am desprins esențialul. Și dacă azi am posibilitatea să redau integral textul ei, e pentru că la moartea mamei se afla și ea printre puținele amintiri păstrate cu evlavie, în ciuda atîtor nenorociri și peregrinări.

Iată ce-i scria mamei doctorul Alexis Benas:

Mary,

Abia acum, cînd lipsești, abia acum îmi dau seama ce reprezinți tu pentru mine. Uneori inima se eliberează de lanțurile impuse de convenționalismul vieții și cere să vorbească limpede, sincer, încît cuvintele să capete greutate pentru tot restul vieții. Astfel vreau să-ți vorbesc și eu acum.

Știi că te iubesc ca un nebun, cu disperare. Și mai știi că te respect ca pe o ființă aleasă, pe care natura a creat-o pentru sentimente deosebite și pentru mari elanuri. M-am gîndit mult, foarte mult înainte de a îndrăzni să-ți scriu aceste cuvinte, care mă chinuie de ani de zile. Dar acum trebuie să le asculți. A sunat ceasul.

Nu te speria de bîrfelile și cancanurile care au început să circule pe socoteala noastră! Era fatal să se întîmple așa. Iar lașii și calomniatorii au găsit cel mai bun prilej în plecarea voastră. Disprețuiește-i și ascultă-mi propunerea! Este singura care ne va scăpa de limbile otrăvite ale bîrfelii provinciale.

Mary, îți cer pentru ultima dată să primești propunerea de a-mi fi soție. Îți cunosc foarte bine scrupulele. Știu precis ce-mi vei răspunde: „Am patru copii și nu vreau

să-i rănesc, îndepărtîndu-i de tatăl lor, nici n-aș avea puterea să mă despart de ei, lăsîndu-i pe mîini străine".

Dar uite, Mary, copiii au crescut, își au viața lor. Mîine vor cere singuri să se ducă într-un internat, sau să plece în străinătate, sau se vor căsători. Dar tu, care ești încă atît de tînără, ce vei deveni ? De ce trebuie să plătești o viață întreagă tîrgul încheiat de-ai tăi, împotriva voinței tale ?

Văd cum Vasilakis se rostogolește în prăpastie și mă gîndesc la nenorocirea ta. Mă văd în neputință să te ajut altfel decît oferindu-ți întreaga mea ființă, inima mea, cu tot ce e în ea.

Nu vreau să exercit nici un fel de presiune sufletească asupra ta. Nici măcar nu vreau să-ți aduc bucuria, rănindu-te, mai înainte, cu o faptă care să-ți pricinuiască apoi mustrări de conștiință. Fii convinsă : copiii tăi vor înțelege mai tîrziu și nu vor spune că i-ai nedreptățit. Sînt sigur de asta. În vreme ce tu, respingînd unica soluție rațională, te nedreptățești pe tine însăți și mă nedreptățești și pe mine, pentru toată viața. Căci, crede-mă, rana va rămîne întotdeauna deschisă.

Mary, ascultă această chemare deznădăjduită ! E atît de puternică și de nobilă încît nimic și nimeni n-o poate urîți.

Aștept răspunsul, nebun de îngrijorare.

Alexis.

Din ochii mei lacrimile curgeau șiroaie, fără să știu măcar pentru ce. Dar mama mă chema de jos :

— Aliki, ce întîrzii atît ? Adu-mi odată aspirina aia !

Cum o s-o mai pot privi acum în ochi pe mama ? Dacă își va da seama că-i cunosc taina ?

Am coborît încet cu aspirina în mînă, i-am dat-o fără să mă uit la nimeni și am fugit afară, în aer liber.

Am respirat adînc, parcă aș fi urcat un deal în fugă. Mă cuprinsese neliniștea. Ce va răspunde mama acestei ciudate scrisori ? Ce va fi pe urmă ? Ne va părăsi sau se va sacrifica pentru noi, așa cum scria doctorul ? Dar dacă rămîne și e nenorocită ? Dar dacă ne lasă, și tata va fi nenorocit ?

O dilemă îngrozitoare mi se înfățișa. Ce rău am făcut că am citit scrisoarea ! Tata o fi știind oare ? Poate tocmai de aceea plîngeau amîndoi alaltăieri.

Ce voi face acum cu această taină de neîndurat ? Cui s-o împărtășesc ? Cine-ar putea s-o ajute pe mama fără s-o rănească ? Să vorbesc cu Riri ? Să-i scriu bunicii ? Nu, nu era bine ! N-aveam dreptul să împărtășesc nimănui această taină ?

Cum reușea mama ca, frămîntată de-o neliniște atît de puternică, să se arate totuși în fața lumii atît de drăguță și de bine dispusă ? Așadar, purta și ea niște bucle false, ca să-și ascundă rănile ? Răni sau urîțenii ? Nu, nu urîțenii ! Cuvintele scrise de doctor erau la fel de frumoase ca și chipul lui. Îmi amintesc de zîmbetul, de tonul profund și impunător al glasului său, de buza de jos, plină ca o cireașă coaptă. Și îmi amintesc cît de frumoasă devenea mama în prezența lui.

În mintea mea se amestecau toate cele povestite de coana Angheliko despre dragoste. Și, deodată, gîndul m-a dus la scena în care bărbatul o omoară din gelozie pe Valide-hanum. Ar fi oare tata în stare s-o omoare pe mama din gelozie ?

Frații mei n-au aflat niciodată care a fost adevărata pricină pentru care nu ne-am întors la Aidin. Nici n-au observat cît de tristă era mama și cît de mult căuta singurătatea. Eu, însă, le înțelegeam acum pe toate. Îi cercetam neliniștea, privirea pierdută, care urmărea parcă o nălucă.

L-a rugat pe tata să plecăm din casa lui Talat-bei, deoarece o obosește prea mult rămînerea într-un anturaj atît de străin. Așa încît, într-o dimineață, ne-am trezit instalați într-o casă cu două caturi de lîngă catedrală. Domnul Yale, gazda noastră, un levantin, soția sa și cei doi copii și-au păstrat doar trei odăi la parter, iar noi nu mai știam ce să facem cu restul clădirii.

Tata a plecat peste cîteva zile la Aidin și a trimis-o, pentru a-i ține de urît mamei, pe vara lui de-a doua, Stasa Rodi. Poate că această alegere a tatii n-a fost la întîmplare. Voia să-i asigure mamei o companie plăcută, pe cineva care nu s-ar fi încumetat niciodată s-o stînje-

nească prin glume de prost gust și precepte severe. La plecare l-am auzit spunîndu-i :

— Vezi, amuză-te cît poți mai mult, Mary ! Du-te peste tot, îngrijește-te de noua noastră locuință ! Va fi nevoie de mobilă nouă...

Cu ce mijloace banale încerca tata să păstreze acea pasăre exotică, pe care crezuse că o va putea cuceri cu banii lui !

Trei luni de zile am rămas singuri în Smirna. În familie se șubrezise ceva. Ceva ce nu puteam dibui cu mintea mea. Mama se schimbase atît de mult ! Ne mîngîia ca niciodată și tot așa uita de noi. Avea izbucniri de supărare neîndreptățită și izbucniri de iubire și duioșie dincolo de orice măsură.

N-o mai interesau nici temele literare, nici lupta de idei. nici mobilarea casei. Pleca mereu în oraș cu Stasa Rodi. Adesea, noaptea, cînd nu dormeam, le auzeam întorcîndu-se. Rîdeau. Era un rîs nervos, sub influența unor impresii ce scăpau perspicacității mele.

În casa aceea zilele treceau, se stingeau fără urme. Aveai impresia că nu se așază una lîngă alta, ca să realizeze o continuitate perfectă. Mobilele grele, mereu prăfuite, dădeau și ele impresia de părăsire. Iar grădina îmi părea acum pustie, neprimitoare, fără suflet.

Îmi aminteam de grădina noastră de la Aidin, cu magnoliile ei exotice, cu glicinele ei albastre, cu naramzii parfumați, cu mandarinii, cu mușcatele ei înfocate și cu filodendronii ei. În toate era cuibărită lunatica mea lume de copil : plasele de argint ce prindeau o frunzuliță și o preschimbau în fericire, poveștile cu teme sumbre și chemările triste ale muezinilor, ce se auzeau în fiecare amurg din minaretul învecinat... Oare eu mă schimbasem sau ceilalți ?

Nu mai avem cu cine vorbi. Riri intrase la liceu. Se credea mare și își dădea aere. Cînd nu învăța, flirta cu George Yale, fiul gazdei, care-o ținea din scurt. Pînă și Stefos se credea cuceritor. Stătea ore întregi în fața oglinzii să-și îndrepte cărarea. O împingea pe Tety Yale să lunece pe balustrada scării, iar cînd ajungeau jos, în cădere, o strîngea nebunește în brațe, încercînd s-o sărute. Se părea că pe mine mă uitaseră cu toții. Nu mai

rămînea să-mi țină de urît decît Ino. Dar era încă atît de micuță !

Cînd a sosit prima scrisoare a bunicii, nimeni nu s-a gîndit s-o deschidă.

— A, e de la bunica ! au spus, și scrisoarea a fost lăsată pe o consolă.

Am luat-o și am alergat într-o odaie unde nu era nimeni. O învîrteam între degete. Mi se părea că în fața mea se afla chiar bunica — înaltă, uscățivă, cu ochii ei ageri, albaștri, cu scurteica și fusta ei lungă, cu mii de pliuri, cu buzunarele adînci, în care totdeauna ascundea cîte-o surpriză plăcută.

Și era atît de înduioșătoare acea primă scrisoare a ei ! Ne scria :

Dragii mei copii,

Ochii mei vă caută peste tot, iar cînd se înserează, mi-e atît de dor de voi, că plîng. Pușculițele voastre aproape că dau pe din afară de pline ce sînt, căci ce să fac cu bănișorii ce mi-i dă mătușa voastră, dacă nu vă am lîngă mine, să-i cheltui pe jucării și pe cărți ? Singura mea cheltuială sînt lumînările ce le aprind maicii domnului să vă țină sănătoși și să vă deștepte mintea. (Asta o spun mai ales pentru tine, Stefos. Te-ai apucat să înveți sau o să rămîi iarăși corigent ?)

M-a îndurerat știrea că tatăl vostru vrea și insistă să rămîneți la Smirna. Dar dacă e pentru binele vostru, facă-se voia domnului.

Sărutați-o din parte-mi pe mămica voastră dulce. Și s-o ascultați, să n-o obosiți !

Vă sărută cu toată dragostea eu și mătușa voastră, bunica

Erinaki.

Am pus cu evlavie scrisoarea deschisă pe noptiera mamei, ca s-o vadă. Au trecut două zile și am găsit-o în același loc. M-am convins că viața cea nouă îi scosese pe toți din felul lor de-a fi de pînă acum.

Cea care mă enerva cel mai mult, fiindcă pe ea o găseam vinovată de schimbarea mamei, era Stasa Rodi. Intrase cu mîinile amîndouă în banii gospodăriei noastre

şi cheltuia pentru ea cît nu cheltuise toată viaţa. Voia să-şi găsească un mire în Smirna şi, din pricina aceasta, o căra pe mama de colo pînă colo.

Stasa Rodi fusese de mai multe ori obiectul de bîrfeală al Aidinului. Mama ei, doamna Euharis, văduvă din tinereţe şi megalomană nevoie mare, reuşise cîndva să-l încurce în mrejele ei pe-un mire bogat pentru fiică-sa cea mare, Eleni. Cu linguşiri, banchete, excursii, izbutise să-l facă pe Damianos Arnaudis să-şi dea cuvîntul, şi peste puţin, la Sokia, avu loc nunta.

Familia Arnaudis, stăpînă peste sate întregi, îşi dădu şi ea consimţămîntul, cu toate că intenţiile ei în privinţa unicului fiu moştenitor erau cu totul altele.

Totuşi, n-au trecut doi ani şi Eleni a murit. Rămăsese însărcinată, şi mama ei o obligase să recurgă la tot felul de mijloace ca să lepede copilul.

— N-o să te apuci să-ţi fleşcăieşti de pe-acum sînii ! îi spunea ea. Auzi colo, zevzecii ! Să aducă pe lume cine ştie ce prostănac, înainte de-a se fi bucurat de viaţă ! Bărbaţii, fetiţo, vor copii, dar nu înainte de-a se desfăta cu femeile lor. Tu încă nu l-ai săturat cu dragostea şi vrei să te umfli, ca să-l alungi ? Asta-i bună !

Şi dă-i leacuri, şi moaşe, şi cîte încercări fel de fel. I s-a umflat pîntecul, a făcut o peritonită şi a murit.

Doamna Euharis plîngea cu istericale, se zbătea şi nu mai voia să ştie de viaţă. Dar, o dată ce n-a murit ea, nu-i venea să uite realitatea. Ce va fi de-acum înainte ? Va lăsa să-i lunece printre degete un mire atît de bogat ?

Şi-a şters lacrimile, a luat-o deoparte pe cea de-a doua fată a ei, pe Stasa, a îmbrăcat-o cu rochiile răposatei, a pieptănat-o ca pe ea şi i-a spus lui Damianos :

— Damiane, Eleni a ta n-a murit. Uite-o, aceeaşi, în faţa ta !

Stasa era la început ruşinoasă, nepricepută, şovăielnică. Dar mama ei n-o slăbea : „Spune-i despre asta ! Vorbeşte-i despre aia ! Du-te şi ia-l de la birou ! Calcă-i rufele ! Fă pe melancolica şi uită-te în ochii lui ! Desfă-ţi mai mult decolteul ! Linguşeşte-i slăbiciunile !"

Lecţii peste lecţii şi regie în toată regula. O trimitea singură cu el cînd inspecta moşiile. Damianos, bărbat tînăr şi plin de viaţă, începu să profite de-atîtea ocazii.

— Merge strună ! spunea bătrîna. Acum, însă, atenție ! Mă auzi ? Fără sentimente. Totul cu chibzuială. Să nu-i dai totul !

Dar Stasa avea abia șaptesprezece ani, era frumoasă și plină de draci. S-a îndrăgostit cu adevărat de Damianos și i s-a dat, fără să aștepte cununia. Scandalul a izbucnit, și familia Arnaudis l-a silit pe fiu să plece într-ascuns în străinătate, de unde nu s-a mai întors.

Stasa a rămas cu buza umflată, fiindcă se compromisese și devenise obiectul neîndurătoarei bîrfeli de provincie. Doamnele cumsecade, ca tușa Ilektra și tușa Io, n-o mai salutau. Bărbații îi făceau ochi dulci și erau cu ea în minte și atunci cînd își îmbrățișau nevestele.

Apoi a urmat sărăcia, care împlini prăbușirea. Bătrîna a devenit de nesuferit, aproape maniacă. O boia pe fată cu tot felul de sulimanuri, îi făcea descîntece și vrăji și-o ducea de la o familie la alta, unde era vreun fiu bogat, bun de însurat. Au ajuns amîndouă de pomină. Pînă ce mama ei a murit de inimă rea, și Stasa a rămas orfană, pe drumuri, să trăiască din ajutoarele rudelor, mai ales ale tatălui meu.

Venirea la Smirna i-a reîncălzit Stasei speranțele, amintindu-i de poveștele mamei sale. Pentru a-și consolida poziția, a devnit lingușitoare cu mama și sfetnicul ei intim.

Puțin mai tîrziu, au sosit din Dodecanez și cei doi frați ai mamei, Petros și Hristoforos. Sosirea lor ne-a umplut de bucurie. Dar curînd ne-am dat seama că și ei constituie un pasiv în familia noastră.

Petros, chefliu și lipsit de orice seriozitate, făcuse două căsătorii „nenorocoase" — cum spunea el — și căuta o a treia mireasă bogată. Facturile de plată pentru costumele lui ajungeau totdeauna la mama. Și, dacă ea nu se arăta dispusă să i le achite, o prindea de mijloc, o învîrtea în aer și, rîzînd zgomotos, îi repeta refrenul : „Cum pun mîna pe zestre, surioară, am să ți-i înapoiez cu vîrf și îndesat ! O să-ți pară că i-ai primit în dar !"

Unchiul Hristoforos era cu totul alt caracter : tăcut, demn și studios. Părea că nu-l interesează nimic din ce se întîmplă în jurul lui. Se închidea ore în șir în odaia lui și citea sau scria. Pînă și la masă sprijinea de pahar o carte

şi se lăsa absorbit de ea, în timp ce Petros vîra mîna sub faţa de masă şi o ciupea de picior pe Stasa, povestea anecdote piperate, îşi bătea joc de Stefos sau tachina servitoarele.

La înapoierea din Aidin, tatei nici nu i-a trecut prin cap să facă vreo observaţie referitoare la invazia neaşteptată a tuturor acestor neamuri. Părea chiar că el însuşi o provocase, pentru a influenţa hotărîrea mamei şi a o lega de casă prin noi obligaţii.

— Le-am spus lui Petros şi lui Hristoforos că pot să rămînă la noi cît vor, pentru că aici, la Smirna, vor găsi numeroase prilejuri de a se afirma şi de a-şi face un viitor.

— Nu procedezi cum ar trebui, a replicat mama. Cred că nu e timpul să ne luăm pe cap atîtea greutăţi.

— Nu-i nimic, răspundea el. Ce-s zece guri în loc de opt ? Totuna. Tot copiii noştri sînt şi ei.

Tata venise din Aidin cu mulţi bani. Se aştepta, cu ajutorul lor, s-o cîştige din nou pe mama şi s-o facă fericită. Nici nu se gîndea la vreo economie. Se purta faţă de ea la fel cum se poartă cei mari faţă de copii, ca să-i încînte. Îi aducea dulciuri, flori, rochii, poşete. Îi lăuda inteligenţa, bunătatea, îi satisfăcea toate capriciile. Căuta să-i ghicească fiecare gînd, dar nu îndrăznea s-o întrebe deschis dacă s-a hotărît să rămînă cu el.

Chipul lui a căpătat o expresie de mare îngrijorare cînd a întrebat-o de ce n-a avut grijă de o casă ca lumea, ca şi cum soarta lui atîrna de acest răspuns. Mama, care a înţeles acest lucru, nu s-a grăbit să-i răspundă. S-a uitat în jos şi a tăcut cu îndărătnicie.

— Nici mobilă n-ai comandat ? a întrebat tata tremurînd de emoţie.

— Nici.

— Te-ai interesat de pianul nemţesc, pe care şi-l doreşte Riri ?

— Nu m-am interesat.

— Ţi-am scris doar să te interesezi.

— Mi-ai scris.

Ştiam sigur că mama se îngrijise de toate astea şi mai ştiam, din discuţiile cu fraţii ei, că în ea învinsese simţămîntul de *mamă*, înlăturînd orice alt sentiment personal.

Așadar, de ce nu-i răspundea limpede tatălui ? Se juca cu el de-a pisica cu șoricelul ? Sau simțea un fel de satisfacție făcîndu-l să sufere, așa cum suferise și ea ?

Tata, care învîrtea nervos țigara între degete, spuse ca un copil necăjit :

— Și eu care am vîndut mobila, ca să-ți ofer plăcerea de a cumpăra una nouă...

Trăsăturile mamei s-au muiat deodată. A scos un mic oftat, de parcă atunci ar fi îndepărtat o ultimă ezitare și a rostit cu un ton de supunere în fața destinului :

— Și casă vom închiria, Vasilakis, și mobilă o să cumpărăm. Totul se va face, numai sănătate să fie !

N-am să uit cîte zile oi avea expresia din ochii tatălui meu în clipa aceea. S-au luminat, au înflorit, i-au sărit parcă din orbite. A apucat mîinile mamei și i le-a sărutat, i le-a udat cu lacrimi, ca și cum i-ar fi spus : „Mulțumesc, mulțumesc !" Nici o clipă nu și-a dat seama de disperarea ei.

S-a apucat să-i înșire cele mai îndrăznețe planuri de viitor cu privire la afacerile lui : că reprezentanța din Smirna va deveni doar o sucursală și că foarte curînd va ridica și aici o fabrică și... și... și...

Tata ascundea adevărul. Căci, mai tîrziu, cînd s-a confirmat știrea că doctorul Alexis Benas a plecat deznădăjduit în Egipt, cînd nu mai prezenta, deci, nici o primejdie în ceea ce o privea pe mama, a vorbit altfel. Abia atunci i-a mărturisit mamei că a pierdut aproape toată averea.

— Mary dragă, singurul lucru pe care aș fi vrut să-l păstrăm era casa, spuse emoționat. Casa în care am cunoscut atîtea bucurii. Dar a trebuit s-o dau și pe ea, odorul meu, ca să ne rămînă izvorul bunurilor : fabrica. Ea ne-a dat casele, ea le-a înghițit, tot ea le va reface.

Viața noastră intra acum într-o fază cu totul nouă. Am închiriat o casă ciudată, pe strada Moskov. Mai înainte fusese sediul consulatului persan. Avea două etaje cu odăi imense, tapetate în culori vii. Curtea, plină de glastre, era înconjurată de ziduri ce se înălțau pînă sus de tot, de

parcă ar fi fost curtea unei închisori, iar într-un ungher, ferecat cu lanțuri, un stîlp gigant, în vîrful căruia probabil se înălța altădată drapelul persan.

Între parter și primul etaj exista un mezanin, format din două camere, destinate de obicei personalului de serviciu. Dar mama, avînd destul spațiu la parter și voind să-și „controleze" oamenii de serviciu, i-a instalat pe ei la etaj. Astfel că mezaninul a rămas la dispoziția noastră, a copiilor. Acolo am adunat toate cărțile bunicului. De cînd a încetat setea de cultură și cenaclul literar al mamei, nu s-a mai învrednicit nimeni nu să le citească, dar măcar să se uite la titluri. Fără să pot pricepe nimic din conținutul lor, îmi erau nespus de dragi cărțile acelea vechi, groase, cu legăturile vișinii, negre și aurite. Le frunzăream, mă uitam la poze, mă uimeau grosimea și mărimea lor. Parcă aș fi așteptat ca din contactul cu ele să-mi însușesc chiar și așa, fără să le citesc, înțelepciunea lor.

Casa mai avea și un subsol, întunecos și adînc, care provoca tuturor o teamă teribilă. Într-o zi, am convins-o pe Kira Evanthia să coborîm și să-l cercetăm, spunîndu-i că s-ar putea să găsim îngropat acolo vreun chiup de aur. Am luat o lanternă și am început să cotrobăim. Primul obiect găsit a fost un scut cu leul persan ținînd o sabie scoasă din teacă. Am mai găsit și niște mobile stricate, din abanos și fildeș, statuiete de bronz și lemn, reprezentînd ființe curioase, ceva între om și animal, precum și o spadă de Damasc ruptă.

Kira Evanthia, albă ca varul, a început să-și facă cruce. Peste puțin ne-am împiedicat de-un loc împrejmuit cu zăbrele de fier, ca o celulă pentru deținuți.

— Tezaurul ! i-am șoptit eu, ca să-i dau curaj.

A holbat ochii. Dar, cum am încercat să deschidem cleampa ruginită și fierăria a scîrțîit, kira Evanthia m-a trans înspăimîntată îndărăt.

— Isuse Hristoase, alungă relele ! Locul ăsta e vrăjit !

Pentru prima oară am descoperit atunci că ființele supranaturale nu mă mai înfricoșează. Numai de oameni mă mai temeam. Epoca basmelor trecuse fără să-mi dau

seama. Altceva începuse să mă emoționeze : o poveste vie, contemporană cu mine, pe care-o trăiam laolaltă cu ceilalți.

În hruba aceea întunecată, ca și la mezanin, ne adunam acum toți copii și, cu simboluri, ca primii creștini, scriam pe pereți cu cretă acel „trăiască" plin de patriotism și desenam drapelul grecesc, cîntînd *Imnul libertății*. Iar tata, inspiratorul acestui nou joc al nostru, îi spunea mamei :

— Rîndunelele noastre prevestesc primăvara !

6

Primăvara lui 1919 sosi. În ziua de 1 Mai tata ne-a dus într-o excursie cu trăsura pînă la berăria „Aidin", într-o pădure în ai cărei copaci inventivitatea comercială a negustorilor aşezase nişte estrade rotunde ca nişte amvoane. Acolo se cocoţau veselii smirnioţi să-şi petreacă picnicurile, golind butoaie întregi de bere.

Stam aplecată peste balustrada scării uneia din aceste estrade şi, mişcîndu-mi piciorul în aer, mă uitam ba la natura care-şi aşternuse atît de bogat covoarele ei verzi şi roşietice, ba la compania tatălui meu, care era în toiul chefului.

O trăsură a apărut pe serpentina drumului prăfuit de ţară. Urca panta în galop. Şi l-am văzut pe domnul Stelios, secretarul nostru, că sare din ea ca nebun şi, fără obişnuitele saluturi politicoase, dă buzna spre locul unde se afla tata, să-i spună ceva la ureche.

Înainte de-aş fi sfîrşit interminabilul secret, tata sări, roşu ca racul, întrebînd :

— Verificat ?

— Da, vă spun că...

Tata fu apucat atunci de-o adevărată frenezie. Aruncă paharul în sus şi începu să-şi facă semnul crucii de mai multe ori, plîngînd şi vorbind de unul singur.

— Vin... sosesc... Slavă domnului ! S-a isprăvit cu minciunile !

Toată lumea s-a întors spre el, surprinsă şi curioasă.

— Cine vine, Vasilakis ? Ce vorbeşti ? Te-ai îmbătat ?

— Grecii ! Grecii ! Sosesc ! Pînă dimineaţă flota grecească va fi în portul Smirna.

— Grecii ? ! făcură cu toţi uimiţi, ca şi cum mintea lor n-ar fi fost în stare să cuprindă această veste. Grecii ? Cine ? Grecii ? Ah, grecii !

Toţi prietenii, care chefuiau cu tatăl meu, fură cuprinşi de aceeaşi isterie ca şi el însuşi de altminteri : s-au pornit pe plîns şi pe rîs, şi-au început să-i mulţumească lui dumnezeu şi să-i făgăduiască cîte-n lună şi în stele. Dănţuiau ca nebunii, ţopăiau, scoţînd exclamaţii şi ţipete de bucurie. Unii îşi adunau în grabă lucrurile, ca apoi să le lase baltă şi să le adune din nou, iar alţii îşi strigau copii, să plece acasă.

Nu-mi aduc aminte cît a durat scena aceea, dar după ce primul val de entuziasm s-a potolit, domnul Tilemahos, giuvaergiul, şi-a aprins îngîndurat trabucul şi a început să spună :

— Trebuie să scoatem din prăvălii lucrurile mai de preţ. Femeile noastre să-şi lege pe sub rochii brîuri pentru lire şi pietre preţioase. Nu se ştie ce se poate întîmpla. Cu vremurile tulburi nu-i de glumă !

Brîuri de pînză groasă, în care lirele erau înşirate în fişicuri, îmi aminteam că purtase mama adeseori în timpul călătoriilor. Fiecare a început acum să-şi spună părerea despre măsurile preventive ce-ar trebui luate. Numai tata nu se preocupa de aceste lucruri practice, care micşorau entuziasmul şi minimalizau credinţa în atotputernicia libertăţii. Unica întrebare ce i-a venit spontan pe buze a fost :

— Mary, ai pregătit toate steagurile ?

— Toate, Vasilakis, şi toate sînt de mătase !

Mamei îi jucau ochii în cap de parcă întorcea filele unei cărţi palpitante. Rămase niţel pe gînduri, apoi, cu oarecare şovăială, adăugă :

— Hai să plecăm, Vasilakis ! E cam pustiu aici. În ocazii de-astea nu se ştie...

Tata o luă de braţ ocrotitor şi îi spuse plin de încredere :

— S-a isprăvit cu spaimele şi neliniştile ! S-a sfîrşit cu sclavia ! Nu te mai nelinişti !

Coborînd de pe acea ciudată estradă, tata le-a aruncat chelnerilor un pumn de bani.

— Luați ! Luați ! Nu mai am nevoie de lire turcești ! Sîntem liberi, palicarilor [1], liberi !

Grupurile s-au despărțit. Fiecare familie s-a urcat în trăsura ei și a pornit-o. Fiecare pe drumul ei. În seara aceea, tata și mama nu s-au culcat. La noi acasă soseau fără încetare tot felul de oameni, să felicite, să se informeze și să primească indicații pentru sărbătorirea evenimentului. Tata își da aere de generalisim. Riri își da și ea ifosele corespunzătoare circumstanțelor. Ne-a luat deoparte și a început destăinuirile :

— De ani de zile lucrează tata pe-ascuns, ca să vină grecii, să ne elibereze. Eu am mirosit totul, dar voi sînteți niște țînci încă și nu v-am spus nimic. O să vedeți acum ce onoruri și bogății o să fie la noi ! Mama a cusut niște steaguri atît de mari, că n-o să le poată ține nici bățul. Știam mai de mult că o să vină grecii.

A deschis dulapul și a început să caute printre rochiile ei, să vadă care ar fi cea mai potrivită pentru primirea grecilor în port.

— Mie mi-e frică ! a mărturisit sincer Stefos. Nu-mi place toată harababura asta.

— Ha ! Ha ! Eroul ! Voia să-i ucidă pe toți turcii din Aidin ! îl apostrofă Riri cu ironie.

— Nu vreau nici să ucid, nici să fiu ucis ! adăugă Stefos.

— Atunci, scumpule și neprețuitule frățior, să nu vii mîine cu noi la primire ! Rămîi aici, cu Ino și cu Aliki ! Mama a zis că pe ele le lăsăm acasă. S-ar putea să aibă loc tulburări.

Vorba asta a lui Riri a fost de ajuns ca să nu mai pot adormi. Ore întregi am așteptat să vină clipa cea mare, cînd să le cer să mă ia cu ei. Dar efortul de a ține ochii deschiși m-a obosit și am adormit tun.

Dimineața m-a trezit glasul vînzătorului de ziare, orb, care striga :

— *Amalthia, Armonia, Telegrafos* și *Reform*, cu toate amănuntele debarcării grecilor !

Am sărit ca arsă și-am văzut paturile lui Riri și al lui Stefos goale. Am alergat în camera mamei. Nimeni. M-am repezit pe scări. Kira Evanthia, în sufragerie, cu obișnuita ei figură calmă, îi da lui Ino să mănînce.

[1] Vitejilor.

— Unde s-au dus cu toții ? am întrebat supărată.

— Dacă aș ști ! mi-a răspuns. Hai să-ți torn laptele !

— Dacă aș vrea ! spusei, imitînd-o în batjocură. Vreau și eu să-i văd pe greci. Ai înțeles ?

Am început să plîng și să bat cu picioarele în dușumea.

— Mie, copilaș, asta mi-au spus, asta fac !

Am dat fuga la fereastră și m-am uitat în stradă. La toate porțile fluturau steaguri mari alb-albastre. O bucată de cer se așternuse peste balcoane și peste inimi. Nimic nu mă mai putea opri, nici măcar ușa încuiată cu cheia. Am sărit pe fereastră, cu toată primejdia de a-mi rupe picioarele, și am zbughit-o spre cheiuri.

Lumea se revărsa pe străzi ca apa ce rupe zăgazurile și inundă totul. Bărbați, femei, copii se adunau spontan în coloana de manifestanți. Cîntecele, pînă atunci tăinuite, izbucneau din mii de piepturi. Erau clipe de un entuziasm colectiv de nedescris, cînd oamenii se simt eroi, cînd nu mai precupețesc nimic, nu mai țin seama de nimic și sînt în stare să-și dea totul, pînă și viața.

Cînd am ajuns în mahalaua Frango [1], s-au auzit împușcături. Unii manifestanți, răniți, se tîrau sprijinindu-se de ziduri.

— Duceți-i repede la spitalul Sfîntul Haralambie ! strigau femeile.

— Ce se întîmplă ? întreba lumea care cobora spre port.

— Nimic grav. Ciocniri pe chei. Turcii nu vor să predea vasele.

— Cum vine asta ? Merge după cum vor ei ? Trebuie să le predea ! spuneau cei care întrebaseră și iuțeau pasul spre țărm.

Cu cît înaintam, vedeam puhoiul acela de oameni cărînd cu el tot ce-i ieșea înainte. Lîngă mine se prăbuși o bătrînă. „Damblaua !" strigară unii și își croiră drum prin mulțime, ca s-o scoată din coloană. Am profitat ca să mă strecor prin acea trecătoare și-am ajuns la hotelul unde se găseau ai mei. Inima îmi bătea tare, genunchii îmi tremurau. Intrarea hotelului era zăvorîtă. Am început să bat disperată în ușă, cu mîinile și cu picioarele.

[1] Cartier locuit mai ales de levantini.

— Deschideți ! Deschideți !

— Nu mai deschidem nimănui ! Geme de lume ! s-a auzit vocea tărăgănată a lui kir Anestis, portarul.

— Coană Marionga ! am strigat-o eu plîngînd pe nevastă-sa. Deschide-mi dumneata ! Sînt Aliki Maghis ! O caut pe mama !

Coana Marionga, cu perucă și boită pe obraz, se ivi la fereastră.

— Aoleu ! Dragă, înnebunesc ! Mititica lui Mary în stradă ! Deschide-i, dragă Anestis, hai ! Trăi-te-ar ăl de sus !

Kir Anestis a înjurat, a scuipat, apoi a întins brațul, m-a înșfăcat de guler și m-a tras înăuntru.

— Ți-ar trebui o mamă de bătaie, să te-nveți minte să mai ieși din casă pe-așa vijelie !

Fără să țin seama de supărarea lui kir Anestis, am urcat treptele cîte trei și am ajuns în balconul cel mare al sălii de sus.

Vizavi, în port, erau ancorate primele vase de război grecești. În clipa aceea intra în radă și transatlanticul *Patris*, plin cu soldați. Pe covertă cîntau și dansau *fustanelades* [1].

— Uite, ăștia sînt *palioelladites* [2] ! a spus un domn.

M-am întors și m-am uitat la el mînioasă, convinsă că *palioelladites* e o înjurătură, ca *ticălos* sau *haimana*. Abia atunci am observat că pe același balcon cu mine se afla și tata. Mi-a fost teamă să nu mă certe. Era însă atît de entuziasmat, încît prezența mea acolo i s-a părut cu totul firească.

De fiecare dată cînd grecii făceau prizonieri vreun grup de turci și îi închideau în magaziile vămii, lumea își întețea urletele.

— V-a venit și vouă rîndul, ticăloșilor !

Vălmășagul s-a potolit curînd. Cînd s-a aflat că o sută șaizeci și trei de soldați și civili au plătit cu viața ocuparea „pașnică" a Smirnei, lumea a zis :

---

[1] Corp de armată denumit astfel după uniforma lor : fustanela, care s-a păstrat ca tradiție din luptele de la 1821—1829.

[2] Originari din Vechea Eladă, adică din Peloponez și Attica. Cuvîntul *palios* = vechi, în compunerea lui cu unele cuvinte, capătă un sens pejorativ. De aici și supărarea fetei.

— Tributul nu-i mare pentru o zi atît de măreață !

Grecii din Smirna își așterneau bucuroși covoarele în calea armatei. Tăiau flori din grădină și goleau glastrele, aruncau cu boabe de orez spre eliberatorii care mărșăluiau pe străzi.

— Să prindeți rădăcini, palicarii Eladei ! Să ajungeți cu bine pînă la Constantinopol !

Zile și nopți de-a rîndul a durat la noi acasă această nebunie. Banchete, mese, încartiruirea ofițerilor. Pierduserăm și puținul echilibru familiar ce ne mai rămăsese.

Mama cu Riri se duceau la toate balurile organizate la „Sporting" și la alte cluburi. Tata ne aducea zilnic la masă cîte unul sau doi din noii săi prieteni, ofițeri, cu trese de aur și stele pe umeri. În ochii lui, toți erau niște eroi și semizei și le dăruia ca amintire orice era de preț în casă, ca să nu uite de Anatolia.

Cu cît armata înainta, cu atît lumea era mai încredințată că fericirea e reală. Ziarele scoteau neîncetat ediții speciale, anunțînd victoriile de la Turbale, Mainemeni, Magnisia, Kasamba, Baidir, Theira, Nazli, Aidin, Axari, Kidomes. Rapidă e beția victoriei ! Frumoasă și amețitoare, libertatea ! Electriza și preschimba elanul în delir. Oamenii nu umblau după libertate pe dibuite, ci credeau în ea, o doreau, o stropeau cu lacrimile lor și-o acopereau cu florile inimii lor.

Sosise clipa cea mare, pe care întreaga raia o dorise și o visase secole de-a rîndul. Și-acum fesul asupritorilor ardea, și din mii de piepturi izbucnea spontan urarea : „Trăiască !"

Trecuseră doar douăsprezece zile de cînd Smirna devenise grecească și, în cea de-a douăsprezecea noapte de mai, tata aduse știrea că Aidinul a fost eliberat.

Se clătina beat de fericire și tîrînd după el muzicanți, prieteni și două lăzi cu sticle de șampanie.

Ne-a trezit din somn cu strigătele lui pline de veselie !:

— Cum, bre, dormiți ? Dormiți ? E cu putință să doarmă cineva cînd regimentul 4 infanterie a pășit pe pămîntul nostru ? Pînă și morții s-au sculat din morminte, da, pînă și morții s-au trezit la viață și se bucură de libertate !

Mama s-a trezit brusc, s-a așezat pe marginea patului și, cînd și-a revenit, a exclamat emoționată :

— E de necrezut ! Într-adevăr, de necrezut ! De ani de zile așteptam, visam cu toții, socotind că-i ceva aproape cu neputință, ceva ce s-ar putea să nu apucăm niciodată. Și, uite, acum vii în miezul nopții, mi-aduci vestea și nu-mi vine a crede !

După ce-a rămas singură, nu s-a grăbit să se îmbrace. S-a apropiat de fereastră și a rămas acolo nemișcată, dusă pe gînduri, ca și cum ar fi vrut să se măsoare cu evenimentele însăși. Acea primăvară, cea dintîi, a libertății îți dădea impresia că unește cerul cu pămîntul și întreaga omenire într-un vîrtej de culori, de miresme și emoții. De pe acoperișuri, din grădinile Smirnei, din glastre și din inimi fluturau nădejdi primăvăratice. Bucuria palpita peste tot. Era una din acele clipe rare, cînd sentimentul fericirii devine un bun al întregii lumi. Bătrînii îi spuneau minune, combatanții — luptă, politicienii — succes, îndrăgostiții — vis, iar locuitorii greci ai Asiei Mici — libertate !

Familia Maghis chefui toată noaptea. Dopurile sticlelor de șampanie săreau în aer pocnind, iar prietenele lui Riri nu se hotărau să pună odată capăt cîntecelor. Tata rîdea din toată inima și închina cu invitații pahar după pahar.

— Mîncați, mîncați, prieteni dragi ! Să epuizăm în noaptea asta toate rezervele bucuriei noastre ! Simt că-mi ies din minți cînd mă gîndesc că cizma grecească bate caldarîmurile ulițelor și dușumelelor odăilor noastre ! Eh ! Eh ! Ce minuni mai ascunde oare lumea asta ?

Peste cîteva zile au sosit la Smirna tușa Ermioni, unchiul Iancos și bunica.

— Acum veniți, cînd trebuie să plec la Aidin ? i-a întîmpinat tata.

Dar unchiul Iancos nu împărtășea de loc entuziasmul tatii și, la sfîrșitul mesei, avu loc între ei o discuție aprinsă.

— Nu-mi plac lucrurile făcute în pripă, spunea unchiul Iancos. Nu văd de loc asigurată această înaintare precipitată a armatelor noastre. Ar fi trebuit să fie mai bine chibzuită — cum să-ți spun ? — fiecare victorie a ei să fie consolidată...

— Ți-e teamă de contraofensiva turcilor ? îl întrebă tata ironic. Dragul meu, turcimea e la pămînt, a dat faliment ! Ce, o să vorbim acum despre cadavre ?

— Din păcate, nu și-a dat de fel duhul ! se încăpățîna unchiul Iancos în credința lui. Nuredin-pașa va da riposta. El reorganizează armata și cetelii [1], fanatizează populația...

Și-a ridicat privirea spre cer, a înălțat brațele a rugă și a adăugat :

— Să dea dumnezeu să mă înșel !

— Pe ce lume trăiești, măi Iancos, măi ? Pe ce lume trăiești, omule ? i-a spus tata și a însoțit cele spuse cu un „nț, nț, nț" de dezaprobare.

— Oricum, Vasilakis, nu trăiesc în nori ca tine. Și dacă am venit la Smirna, am făcut-o pentru a lua anumite măsuri. Același lucru îl fac toți oamenii cu cap. E unicul prilej să trimitem bani în străinătate, să ne îngrijim de vreo investiție în Germania, unde imobilele se vînd acum pe nimica toată. Ei, așa-i, Vasilakis dragă ? Sîntem negustori, nu umblăm cu capu-n nori ! Mîine cade Venizelos [2] și vine altul, care socotește că e mai bine ca Grecia să fie mică. Sau s-ar putea ca englezii să se pună bine cu turcii...

Cînd auzi una ca asta, tata se făcu roșu de mînie.

— Dumnezeule, doamne, de unde scoți, Iancos, toate năzbîtiile astea ? De ce nu pomenești și despre cometă ? Uite, mîine coada ei va atinge pămîntul ! Ei ? Ce-o să se întîmple atunci ? Ar trebui să ne trimitem banii, prevăzători, la Crédit Lyonnais [3] de pe planeta Marte, să fie în siguranță... Of, Iancos ! Patria nu poate fi eliberată avînd drept călăuză numai interesele noastre. Trebuie îndrăzneală, seriozitate, sacrificii...

Se trăgea de revere și pufnea pe nas de enervare. Unchiul Iancos zîmbea ironic, menținîndu-se pe pozițiile lui.

— Nu cumva crezi că treburile noastre vor merge mai bine după sosirea grecilor ? Te asigur că ne vor pune la

[1] Cavaleria ușoară din armata turcă.

[2] Elefterios Venizelos, cunoscut om politic din Grecia (1864—1936). De mai multe ori prim-ministru între 1910—1932. Întemeietor și lider al partidului liberal, care reprezenta în perioada respectivă interesele marii burghezii, legate de capitalul anglo-francez.

[3] Concern bancar din Franța

niște dări față de care haraciul turcesc ni se va părea un fleac !

Tata a strîmbat din nas.

— Ia te uită, bre, ce mai patrioți ! Se gîndesc mai întîi la buzunarul lor și-apoi la interesul național. Măria-ta vrea libertatea pe degeaba ?

— Dragul meu, mai întîi burta ! Libertate înseamnă burta plină.

— Drept grăit-ai, Iancos ! Numai că măria-ta nu se gîndește la burta plebei, ci la punga sa proprie. Mai bine săraci, dar liberi, decît bogați și în raia !

Unchiul Iancos nu s-a supărat. Nu voia să-și strice siesta pentru atîta lucru. Văzîndu-l pe tata că dă pe gît, enervat, păhărelele de lichior unul după altul, căută să schimbe vorba :

— Prin urmare, mîine pleci la Aidin ?

— Da, firește, îi răspunse tata, liniștit de data asta.

— Nu cred că e un lucru prea înțelept. Ai putea să mai aștepți puțin, să vedem cum evoluează lucrurile. A, dacă ai avea acolo vreo treabă serioasă, aș mai înțelege. Dar ca să alergi după monumente, discursuri și alte baliverne...

Tata pierduse orice speranță că ar mai putea să se înțeleagă cu cumnatul său.

— Ce să mai vorbim, Iancos ? Ce să mai vorbim ? Pentru unii „balivernele" sînt totul în viață ! E o chestiune de concepție, ce să-i faci ?...

Terminîndu-și fraza, s-a sculat, s-a întors, a căutat-o din ochi pe mama și, băgînd de seamă că a plecat, a mai adăugat :

— „Haremul" s-a plictisit ascultîndu-ne și-a șters-o. Hai să le scoatem în oraș, să ia puțin aer !

Cînd am rămas singură cu bunica, după ce-am urcat să ne culcăm, am pus-o să-mi povestească cum au intrat grecii în Aidin, ce-a făcut populația și ce-au făcut turcii. În timp ce bunica îmi vorbea și-mi tot vorbea, cu glasul ei melodios, așteptînd să mă prindă somnul, eu stăteam în pat cu genunchii lipiți de piept și o ascultam. Vorbele unchiului Iancos făcuseră să-mi piară orice poftă de somn. Îi ceream bunicii să-mi deslușească o grămadă de nedumeriri.

— Ce s-a întîmplat cu turcii noştri Ali şi Hasan ? am întrebat-o la un moment dat. Nu cumva i-au ucis grecii ?

— Poate să-i fi şi ucis, copila mea.

Asta m-a scos din sărite şi am început să protestez.

— Dacă noi sîntem cei buni, cei drepţi şi cei puternici, bunicuţo, cum de putem ucide oameni cumsecade doar pentru că sînt turci ?

Mîngîindu-mă blînd, mi-a răspuns :

— Ah, copila mea ! Războiul nu cunoaşte îndurare. Războiul e o mare nenorocire. Turcii nu mai sînt cei pe care îi ştiai. Sînt fanatizaţi de paşale. Li se spune că ghiaurii o să-i taie, o să le ia pămîntul, o să le pîngărească geamiile şi-o să le dea foc caselor. Grădinile paşnice şi munţii noştri, unde odinioară alergaţi cu cămilele şi cu oiţele voastre fără ca nimeni să vă supere, le stăpînesc acum ceteşii, care stau la pîndă şi ucid fără milă. S-au schimbat vremurile, copila mea, s-au schimbat ! Domnul să vă ocrotească pe voi, ăi mici, cît despre noi... noi ne-am trăit traiul !

— Bunico, crezi că o să fie aşa cum a spus unchiul Iancos ?

— Nu, copila mea. Dormi liniştită ! Nu asculta ce spun ăi mari, că nu-i chiar totul bine cumpănit !

Mi-a pus mîna pe creştet şi a început iarăşi să mă mîngîie blînd, cu răbdare. Iar eu, simţind prezenţa caldă a dragostei, m-am lăsat pe seama ei şi am adormit.

A doua zi, tata a plecat atît de devreme că nici n-am apucat să-i urez drum bun. Aşteptam cu nerăbdare prima lui scrisoare, iar cînd a sosit, am alergat să aflu ce scrie. Nu era o scrisoare prea veselă. Nimic din înflăcărarea lui obişnuită. Scria că va mai întîrzia cu întoarcerea, fiindcă a început ceva meremeturi pe la fabrică. Nici o vorbă despre armată, înaintări sau vreun monument ridicat la Aidin.

În aceeaşi seară, a venit pe la noi unchiul Iancos cu un medic, ca s-o consulte pe bunica bolnavă de inimă. Şi, cum tuşa Ermioni era sus, l-am auzit spunîndu-i mamei, înspăimîntat, că turcii au trecut la contraofensivă şi că se dau lupte grele lîngă Aidin.

— Îți jur, Mary, a mai adăugat el, că atunci cînd prevedeam toate astea și i le spuneam lui Vasilakis, de fapt nu le credeam nici eu. Dacă le-aș fi crezut, nu mi-aș fi lăsat fabrica la voia întîmplării, nici pe fratele meu acolo cu copiii.

— Crezi că e vreun pericol ? a întrebat mama îngrijorată.

— Nu știu, nu știu ! a răspuns unchiul Iancos, acoperindu-și ochii cu degetele, ca și cum ar fi căutat să alunge o viziune groaznică.

Nici o lună n-a trecut de la eliberarea Aidinului și temerile nedefinite și aproape neîntemeiate au devenit niște tunete teribile, care au zguduit inimile tuturor.

În ziua de 17 iunie — cum aș putea uita această dată ? — turcii au intrat din nou în oraș, iar armata greacă s-a retras în dezordine. Dezastrul s-a produs cu o iuțeală dramatică, în cîteva ore. Cît timp le trebuie căpițelor să ardă pe arie, atît a fost de ajuns ca întreg tîrgul, acel orășel vesel și bogat, ridicat în cîteva secole de trudă, de strădanie, cu sudoare și cu sînge, să se transforme în cenușă.

Înainte de a crede în realitatea acestei știri îngrozitoare, casa noastră s-a umplut de refugiați. Pe poarta rămasă vraiște rubedeniile și prietenii intrau și ieșeau, plîngînd și văicărindu-se ca la înmormîntare. Îngrijorarea noastră pentru soarta taii înlătura orice altă preocupare. De ce nu venea și el o dată cu ceilalți refugiați ? Fratele unchiului Iancos, domnul Gherasimos, care abia sosise cu familia, ne-a sporit și mai mult îngrijorarea. Ne-a spus că, cu o zi înainte de intrarea turcilor în Aidin, tata a ținut o conferință la club, dezvăluind întreaga lui activitate ilegală. „Dacă atunci, a spus el, cînd nu aveam nici armată, nici marile puteri alături de noi, nici măcar umbra unei speranțe care să ne întărească, și tot îndrăzneam să opunem rezistență turcilor, gîndiți-vă care este astăzi datoria noastră ! Să nu vă descurajeze trecătoarele insuccese locale ! Păstrați-vă moralul ridicat ! Apărați, împreună cu armata, pămîntul nostru, pas cu pas, de va fi nevoie ! Dar nu cred că va fi...

Astea erau, deci, meremeturile tatii în legătură cu fabrica, despre care ne scria ca să ne liniștească.

— Pe mine, spunea domnul Gherasimos, Vasilakis m-a anunțat să-mi iau familia și să plec cu orice mijloc aș găsi. „Și tu?" l-am întrebat. „Eu, mi-a răspuns, sînt de unul singur. Am să izbutesc să plec mai tîrziu. Aș considera o dezertare să părăsesc atîția copii și atîtea femei într-un ceas atît de greu. Datoria mea e să-i ajut cum pot..."

— Veșnicele don-quijotisme ale lui Vasilakis! a spus enervat unchiul Iancos. Ai zice că pe acest om îl vrăjesc scîndurile putrezi. Ar fi putut să se lipsească de asemenea bravuri, fără ca patria să păgubească.

Unchiul Iancos nu ierta niciodată oamenilor eroismele.

Mama încerca să pară curajoasă. Era deosebit de mîndră de atitudinea tatii. Poate pentru prima oară vedea în el un erou și tremura de teamă să nu ajungă martir. Alerga singură la gară, la palatul guvernatorului, în taberele refugiaților, încercînd să obțină vreo informație cît de cît exactă. Unul îi spunea că turcii îl căutau peste tot, altul că l-ar fi prins, altul că s-ar ascunde, altul că s-a înrolat și că luptă în rîndurile armatei. Care era adevărul?

Cu cît treceau zilele și el nu se mai întorcea, cu atît își pierdea mama cumpătul. Pentru prima dată o auzeam vorbind cu atîta durere și căldură despre tata. Își amintea fiecare gest frumos, fiece faptă bună de-a tatei. Îi analiza slăbiciunile și ar fi vrut să-l vadă croindu-și o altă viață, la care să se gîndească cu mulțumire și pentru care să tremure îngrijorată, nu cumva să-i fie în vreun fel curmată.

Serile se plimba prin cameră în lung și-n lat. Se oprea dinaintea hainelor și fotografiilor lui, le sorbea din ochi cu patimă, chinuită de-un gînd groaznic. Apoi, istovită, se prăbușea în fotoliu, înăbușindu-și hohotele de plîns în batistă. Noi, cei patru copii, culcați în paturile noastre, gata să țipim, alergam să îngenunchem lîngă ea și ne podideau și pe noi lacrimile.

— Ce-i cu tata? Unde este?

Mama își ștergea ochii și ne îndemna să mergem la culcare.

— Liniștiți-vă! O să vină! Nu se poate să nu vină!

Cum se lumina de zi, se îmbrăca în grabă, cu ce găsea, și începea să bată drumurile.

Eu aveam un rol tare ingrat. Trebuia să mă duc în iatacul bunicii, care era foarte bolnavă, să-i țin de urît și să-i dau impresia falsă că nu se întîmplă nimic.

Îmi aduc aminte cum ședeam ghemuită la căpătîiul ei și cum îmi tremurau mîinile, pe care le țineam una într-alta, ca și cum aș fi ascuns niște porumbei de care mă temeam să nu-mi zboare. Reușeam, totuși, să-mi înăbuș îngrijorarea și să-i vorbesc ba despre una, ba despre alta, pentru a o înșela. După aceea, coboram la parter și cercetam îngrijorată fețele celor mari, să văd dacă nu cumva au primit vreo veste rea. Iar cînd din privirile lor nu mă puteam lămuri, întrebam sfioasă :

— Tot nimic ?

— Nimic, copila mea ! răspundea tușa Ermioni, cu buzele tremurînde de efortul pe care-l făcea ca să nu plîngă.

Cu cît treceau orele, cu atît în odaia cea mare își făceau apariția tot mai mulți cunoscuți cu îmbrăcămintea zdrențuită, trași la față, cu ochii înroșiți și umflați. Cîte unul se uita speriat în jur, ca o fiară încolțită, iar cînd își dădea seama că se află printre oameni cu aceeași soartă ca a lui, izbucnea în hohote de plîns. Întreba umil pe cel de alături despre persoanele dispărute din familia lui, dacă nu cumva le-a zărit undeva sau dacă n-a aflat ceva de soarta lor. Și, nu știu de ce, unii simțeau parcă o satisfacție cînd spuneau că acolo, în urmă, n-a rămas nimeni în viață. Erau oameni de tot felul : bărbați care-și căutau nevestele și neveste care-și căutau bărbații ; mame fără copii și copii fără mame ; bătrîni și bătrîne ; bolnavi și răniți, care aveau nevoie de medic. Nouă ne cereau sprijin și consolare, care simțeam, la rîndul nostru, tăișul îngrijorării înfigîndu-ni-se și răsucindu-ni-se în suflet. Ne venea să urlăm de durere și am fi fost bucuroși să ne pierdem cunoștința, să nu mai simțim, să nu mai auzim, să nu mai vedem nimic.

În a cincea zi după dezastru, pe la unsprezece dimineața, a sunat la ușa noastră un ofițer bărbos, sleit de nesomn și oboseală. Voia să vorbească cu mama.

— Viu din partea domnului Maghis, a spus el. M-a rugat să vă transmit că e sănătos și să nu vă neliniștiți. Cum va găsi un tren sau alt mijloc de locomoție, vine

acasă. Le ajută femeilor, copiilor și răniților să ajungă la Smirna.

Era atît de neașteptată această știre fericită, încît mama s-a zăpăcit și s-a prăbușit pe un scaun. Și-a dus apoi mîna la frunte, ca și cum acest gest i-ar fi ajutat să-și recapete graiul.

— Am auzit bine ? a îngăimat ea. Vasilakis trăiește ?

— Ați auzit foarte bine, doamnă, a răspuns ofițerul. Ați trecut, desigur, printr-o încercare foarte grea, și pe bună dreptate. Soțul dumneavoastră a scăpat cu viață ca prin minune.

Tușa Ermioni a îmbrățișat-o pe mama și au plîns amîndouă de bucurie, spunîndu-și vorbe drăgăstoase, ca niciodată. A sosit și unchiul Iancos. Pînă și lui îi erau ochii umezi. Noi, copiii, săream într-un picior de fericire. Pentru o clipă am uitat totul, totul. Ca și cum am fi aflat că nu s-a produs nici o catastrofă. Mama a hotărît să se ducă chiar ea să vadă cum îi merge bunicii, ducîndu-i personal masa de prînz. Ne-a mai spus să avem grijă de nenorociții care au venit la noi în căutarea unui adăpost, să nu-i lăsăm nemîncați. Riri s-a dus să-și aranjeze toaleta. Stefos a zbughit-o să joace fotbal cu prietenii lui.

În timp ce încercam să ne desprindem din ghimpele durerii, a apărut pe ușă, ca o stafie, fiica coanei Angheliko, Asimina. S-a oprit în prag ca o eroină dintr-o tragedie antică, ca o ființă dintr-altă lume, abia ieșită din mormînt. Te întrebai : „Oare ce va spune în clipa cînd va deschide gura ?"

— Intră, Asimina ! a spus mama, ca să pună capăt schimbului acela de priviri speriate.

Picioarele Asiminei s-au mișcat anevoie, ca niște automate. S-a dus drept la bucătărie și s-a aruncat în brațele kirei Evanthia, vară-sa.

— Mi-au distrus familia, Evanthia ! a rostit ea cu un glas spart. Nu mai am copii, nu mai am bărbat, nu mai am mamă ! Au pierit cu toții ! S-au dus !

Au așezat-o pe un scaun ca pe un sac gol. Plîngea potolit, dureros, obosit. Un văl negru îi încadra chipul descompus, atît de aspru de parcă n-ar fi cunoscut niciodată mîngîierea sau zîmbetul. Capotul roșu cu flori, pe care-l purta, contrasta atît de puternic cu figura ei, încît

ai fi zis că aparţine alteia. În capotul acesta pornise din casa ei, fericită, în prima dimineaţă a catastrofei. Şi cînd moartea i-a răpit, pe neaşteptate, în cîteva ore, toată familia şi i-a îmbrăcat sufletul pentru totdeauna în doliu, a rămas cu acelaşi veşmînt roşu înflorat. Nu avea cu ce să-şi cumpere o rochie neagră.

Mama s-a apropiat şi a convins-o să mănînce o ciorbă de peşte şi să bea un pahar de vin, ca să-şi mai revină puţin. Dar ea, femeie amărîtă, care toată viaţa muncise prin case străine şi nu era învăţată să mănînce pîinea de pomană, s-a ridicat cu greu şi a cerut voie să spele vasele, adunate grămadă în chiuvetă.

— Pentru numele lui Isus, Asimina ! i-a strigat mama. Cum îţi trece prin minte una ca asta ? Oare n-ai pătimit destul, sărmana de tine ?

Ea s-a aşezat din nou supusă. Şi-a lăsat mîinile lipsite de vlagă pe genunchi şi a închis ochii. Pe sub pleoape îi alunecau din cînd în cînd picături grele de lacrimi, care i se prelingeau pe obrajii ofiliţi.

La început nimeni nu s-a apropiat de ea. Cumplita năpastă ce-o copleşise îi înspăimînta şi pe cei loviţi de nenorocire. Încetul cu încetul, în jurul ei se formă un mic cerc. Şi Asimina începu să vorbească :

— Mama plecase cu cel mic, Haralambos, înainte de intrarea turcilor. Se dusese împreună cu ceilalţi copii şi femei, ce urmau armata în fuga ei. Cînd fumul incendiilor se apropie de casa noastră, i-am spus bărbatului meu : „Să plecăm şi noi, Ianakis, să plecăm, să nu ne mistuie flăcările, să nu ne ucidă ceteşii !" „Du-te tu !" mi-a răspuns. Du-te, s-o ajungi din urmă pe mamă-ta ! Eu cu băieţii avem datoria să ne apărăm avutul." Şi le dădu poruncă celor doi băieţi să scoată apă din puţ, să umple ulcioarele, să adune mobila şi rufăria în odaia care se putea încuia bine. Pînă şi glastrele cu flori le-a adunat şi le-a acoperit cu pînză de in umezită, să nu le strice aerul încins al pîrjolului şi să nu-l bodogănească maică-mea oftînd după ele. „Măi, Ianakos, i-am spus eu iar, dă-o încolo de casă ! Noi să scăpăm, c-o s-o facem din nou." „Ascultă, Asimina, mi-a răspuns supărat, lasă vorbăria şi du-te cum ţi-am spus ! Treizeci de ani de trudă ne-au trebuit ca să scăpăm casa asta de datorii, şi acum, cînd e a

noastră, s-o părăsesc ? Du-te tu, că eşti femeie, nu ne fi povară ! Cît despre noi, sîntem bărbaţi şi vom înfrunta furtuna." Şi-am plecat, păcătoasa de mine, am plecat, de n-aş fi făcut-o ! Cărbune s-a ales din toţi şi urlau că şi piatra crăpa auzindu-i ! Taica Hristos Sevdikialis îi vedea, dar nici o mînă de ajutor nu putea să le dea. Şi-au rămas fără mormînt şi fără popă, ca păgînii...

Şi povestea de coşmar a continuat. Era de necrezut, ca tot acel dezastru neaşteptat ce avusese loc.

— Două zile şi două nopţi am alergat ca nebunii, fără pic de odihnă. Eram două sute de suflete cînd am pornit. Am ajuns cincizeci. Urcam munţi şi coboram în văgăuni, treceam rîuri şi străbăteam tuneluri. Ceteşii, pe urmele noastre. Nici măcar o clipă n-aveam răgaz, să răsuflăm. Se prăbuşea o mamă, dar copilul ei nu se oprea s-o ridice. Se prăbuşea un copil, dar mama nu se oprea să-i dea ultima sărutare... Într-un iureş ca ăsta s-a aflat şi maică-mea, cu Haralambos în braţe. Ţinea copilaşul cu capu-n jos şi habar n-avea. Şi a venit glontele, mi-a străpuns odorul, a străpuns-o şi pe ea, dar nici nu şi-a dat seama ; fugea înnebunită, să-mi salveze chipurile copilul. Am dat de ea la Turbali, cu copilaşul mort în braţe. Din burtica lui umflată ieşea un măţişor atît, atît de micuţ ! M-am repezit la mama, sălbatică, neîndurătoare : „Mamă ! am strigat. Mamă, ce-ai făcut cu copilaşul meu ? Nu te-ai gîndit, nenorocito, că alţi copii nu mai am, că nu mai am bărbat ?" O zgîlţîiam înnebunită, îmi venea s-o sugrum. Dar m-am mînjit cu sîngele de pe pieptul ei sfîşiat şi i-am simţit respiraţia greoaie. Am simţit că-şi dă sufletul în braţele mele. „Mamă ! Mamă ! Nu mă părăsi şi tu ! Iartă-mă, mămico !"

Asimina a început iarăşi să plîngă domol, dar, printre lacrimi, a continuat :

— În seara aceea şi-a dat şi mama sufletul. S-a dus să-i întîlnească pe Haralambaki, pe Ianakos, pe Hristos şi pe Iorghis.

Asimina a închis ochii. Nu-ţi dădeai seama dacă o făcea ca să nu mai vadă tot ce-a văzut sau ca să aducă şi mai aproape acele vedenii. Toţi în jurul ei tăceau îndîrjiţi. Doar coana Loxandra a găsit puterea să continue :

— Oh ! a făcut ea ca într-un bocet. Sărmana maică-ta ! Eram lîngă ea cînd a murit copilaşul. Nu-i venea să creadă că a murit. Îi tot freca mînuţele şi picioruşele, să i le încălzească, că erau reci ca omătu. Şi se ruga maicii domnului : „Fecioară a Bunei Vestiri, maică a lui Hristos, fă o minune !" Îi asculta bătaia inimii şi ne spunea : „Măi, copilul trăieşte ! Îi ascult inimioara, bre, cum bate. Trăieşte, trăieşte !" Se uita în ochii lui Haralambaki şi-i zicea : „Spune, bucuria mea, spune, fiule, o vorbuliţă ! Sufleţelul meu, mîndria mea ! Ce-am să-i spun maică-ti, care mi te-a încredinţat ? Ce vorbe să găsesc, să i le spun ?"

Am izbucnit în hohote de plîns şi am ieşit din bucătărie. Nu mai puteam asculta. Ştiam că e vremea să urc la bunica, dar simţeam că nu mă ajută puterile. Nu ştiam dacă voi putea rezista privirii ei iscoditoare şi dacă voi putea răspunde liniştită întrebărilor ei insistente. Puţin mai înainte mă supusese unui interogatoriu chinuitor :

— Ce-i cu tevatura asta de jos, Aliki ? Ce se întîmplă, copila mea ?

— Au venit nişte vecini, bunicuţo, o mulţime de vecini. Şi-aci în Smirna oamenii rîd tare şi strigă într-una.

— Dar parcă nu aud rîsete, a răspuns bunica bănuitoare.

Şi pe urmă a adăugat îndurerată :

— Am visat atît de urît azi-noapte ! Ardea casa. Şi era acolo soră-mea, Kalliopi, în rochie de mireasă, vioaie şi trandafirie. Iar mirele era — doamne, iartă-mă ! — fratele nostru Thanasis. Şi ea rîdea, cum îi e obiceiul, din orice moft şi mînca un peşte mare, iaca atît !

Şi-a făcut semnul crucii, şi-a potrivit testemelul, ca şi cum ar fi trecut-o fiori, şi a continuat :

— Bun să fie visul şi blagoslovit, dar se zice că peşte înseamnă spaimă mare. Să vedem...

Mie îmi clănţăneau dinţii ca atunci cînd eram mică şi sufeream de friguri.

— Să nu crezi că nu-mi dau seama, a spus iarăşi bunica. Se petrece ceva ce-mi ascundeţi cu toţii !

Apoi n-a mai spus nimic şi am tăcut şi eu. Citeam în ochii ei limpezi şi albaştri o rugăminte : să n-o înşel,

să-i spun adevărul. Simțeam că mă întreabă așteptînd o dezmințire, și nu o confirmare.

Așa că, în halul în care mă găseam, nu mă simțeam în puteri să urc la ea. M-am dus la mezanin, m-am întins lîngă cărțile mele iubite și, cum eram nedormită și frîntă de oboseală, am ațipit. Dar ce fel de somn mai era și acela ? Tresăream la fiece clipă. Deschideam ochii și iar cădeam toropită. În urechile mele vuia un bocet colectiv. Parcă plîngea întreaga Asie Mică. Am visat atunci toate chipurile cunoscute și zîmbitoare de turci, cu șerpi în loc de bărbi și flăcări în orbitele ochilor, ținînd iatagane însîngerate de care atîrnau o sumedenie de copii străpunși, iar pe pămînt bătrîne care gemeau înecate în sînge. Apoi se deschideau, unul după altul, tomurile bunicului, din care ieșeau eroii de la 1821, și o dată cu ei tata, cu fustanelă și fes, luptînd împotriva lui Nuredin-pașa ; și Nuredin-pașa avea trup de hienă, ca aceea pe care-o văzusem în cartea de zoologie a lui Stefos.

M-am trezit speriată și istovită. Am coborît repede în hol. Întregul parter gemea de bocete. Tușa Ermioni, într-un fotoliu, își ținea cu o mînă capul, și cu cealaltă își apăsa pîntecele. Din cînd în cînd, ieșea clătinîndu-se, se ducea în bucătărie, scuipa venin și se întorcea la locul ei.

Riri mi-a făcut semn să mă duc după ea. Era plînsă și palidă.

— Știi, Aliki, mi-a spus ea, pe tușa Kalliopi și pe Elli a noastră...

A înecat-o un hohot de plîns.

— Ce-i ? Ce vrei să spui ?

— Le-au tăiat turcii.

— Nu-i adevărat ! am strigat din răsputeri.

Dar pe urmă mi-am adus aminte de visul bunicii și am simțit că mi se învîrtește capul.

— Din nenorocire, e adevărat ! Ne-au spus-o mulți care le-au văzut la locul masacrului. Spuneau că turcii tăiau bucăți din trup : sîni, brațe, coapse. Iar tușa Kalliopi asista la toate astea. Și pe urmă, înainte ca Elli să-și dea sufletul, i-au făcut la fel și tușei Kalliopi. Și le-au lăsat așa, să putrezească...

Am rămas cu gura căscată, cu o expresie stupidă de deznădejde, fără să pot scoate un singur cuvînt. M-am tîrît pînă la uşa ce dă în curte şi am rămas acolo, ghemuită într-un colţ, înspăimîntată, ca o legăturică din cele pe care le cărau cu ei refugiaţii. Îmi simţeam ochii ca două geamuri întunecate, pe care se preling, groase, picăturile de ploaie. Dacă ar şti cei mari cît pot suferi copiii şi cît îi pot durea nenorocirile lor şi ale altora, poate că lumea ar fi mai blîndă. De ce ? De ce nici un tată, c-o fi dintr-un neam sau altul, nu vrea să-şi vadă copilul plîngînd şi, deodată, toţi taţii împreună îi fac să plîngă pe copiii altora ? De ce i-am ucis noi pe copiii lui Hasan şi ai lui Ali, de ce Hasan şi Ali i-au măcelărit cu o atît de crîncenă turbare pe copiii noştri ? Vreme de ani şi ani am trăit pe meleagurile acestea cot la cot cu turcii. Ne zîmbeau, şi noi le răspundeam cu zîmbete, ne făceau daruri şi primeau darurile noastre. Unde răsuna clopotul bisericii noastre, se auzea şi rugăciunea hogei. Noi sărbătoream paştile, ei îşi sărbătoreau bairamul, schimbînd între noi urări, cu tot respectul. Ce este atunci grozăvia asta de i se zice *război*, grozăvia asta care le ia oamenilor minţile şi-i aruncă în neagră restriştе ? Ce este războiul acesta, care ucide oameni plini de viaţă, aşa cum ucide bucuria de a trăi ?

Moş Mitros, sosit cu două ore în urmă, n-a izbutit să salveze nimic din bunurile strînse cu sudoarea frunţii lui şi a strămoşilor lui. N-a apucat decît să umple o punguţă cu ţărînă, pe care-o uda acum cu lacrimi şi spunea :

— Ne-aţi luat pămîntul, bestiilor, pămîntul părinţilor noştri ! Dar o să-l luăm înapoi ! Vrem pămînt, pămîntul nostru...

Mi-am amintit în clipa aceea de Hasan, care lua şi el ţărîna în palme şi o săruta plin de duioşie şi dragoste, rostind cu blîndeţe :

— *Issala* ! Aşa pămînt să aibă toţi oamenii !

Iar acum, acolo, pe valea Meandrului, toţi oamenii plîng. Şi alţii plîngeau ieri, şi alţii vor plînge mîine. De ce ? De ce ?

Cînd s-a întors tata acasă, abia l-am recunoscut. Nebărbierit, murdar, plin de păduchi, cu hainele stropite de noroi și de sînge. În jurul ochilor avea niște cearcăne groase, iar părul ai fi zis că i-a albit dintr-o dată. Și-a dat silința să schimbe atmosfera din casă și să evite scenele dramatice.

— Nu vă mai necăjiți atît ! spunea el. Ceea ce se poate reface, vom reface. Ceea ce nu se poate înlocui, vom păstra cu venerație în memorie, ca un sacrificiu suprem în lupta dîrză pentru libertate.

Dar felul în care vorbea acum nu mai semăna cu ifosele dinainte. Făcea impresia că-și dă silința să-și amintească frazele vechi, în care nu mai credea. Înșira cuvinte goale și uscate. Cînd rămînea singur, se cufunda în gînduri și începuse să bea cu aceeași patimă cu care fuma. Striga în somn și sărea din pat.

— Vasilakis, îi spunea mama, la nervii tăi ar trebui să iei un calmant. Cum te-ai dat bătut atît de repede ?

— Nu m-am dat bătut, răspundea el. O să-mi treacă. E înspăimîntător să te fi întîlnit față-n față cu moartea, să-i fi simțit duhoarea scîrboasă, ca de gheață, și să-i fi scăpat, ca să-ți amintești de ea. Mă urmăresc strigătele răniților, ochii sticloși ai morților, spaima femeilor, sălbăticia flăcărilor pîrjolului, pustiirea, panica exodului. Alergam cu toții. Oh, cum alergam ! Tălpile sîngerau, de parcă ar fi fost înțepate cu milioane de ace. Și alergam fără rost, din nebunie curată. Ziua se întuneca. Se amestecau de-a valma pămîntul cu cerul, semănăturile cu norii, rîurile cu soarele și mintea cu iadul. Iar noi goneam într-una, să ne salvăm viața noastră măruntă. Ne era sete ca unor condamnați, eram înfometați ca lupii, ne făceam nevoile pe noi, fără să ne oprim din fugă. Goneam mereu, îmboldiți de viziunea vieții. Viața asta, care pare uneori atît de neînsemnată și de care cîteodată ne plictisim de nu mai știm ce să facem cu ea, în fața spectrului morții capătă dimensiuni colosale, devenind un instinct chinuitor, groaznic, cu uluitoare posibilități de rezistență. Dacă am gîndi la rece, moartea ar fi o eliberare. Dar iată că totuși n-o voim. Mama își părăsea în drum copilul mort, iar copilul își părăsea mama, alergînd, alergînd, fără să aibă timp să gîndea-

scă ce li se va întîmpla, ce vor face după aceea cu viața asta, pe care voiau s-o salveze cu orice preț. Asta-i tot ! Asta-i tot !

A lăsat capul în piept, să-și ascundă lacrimile ce-i curgeau. Pentru prima oară îl auzeam pe tata vorbind pe un astfel de ton.

— Vasilakis ! a rostit mama, cu atîta duioșie și blîndețe, încît l-a făcut să izbucnească în plîns și să-i cadă în brațe.

— Iubita mea, buna mea Mary ! Unul din motivele pentru care nu voiam să mor erai tu. Nu m-am săturat încă de tine. Nici nu te cunosc ca lumea. N-ajunge o viață de om să te iubesc așa cum aș vrea...

Și-a trecut brațul în jurul mijlocului ei și a tras-o spre el cu putere și dragoste.

— Mă doare ! s-a văitat cu destulă răceală mama.

Dar și-a dat imediat seama și a adăugat zîmbind, mîngîindu-i părul.

— Ce crezi ? Vom mai fi vreodată cei de-acum douăzeci de ani ?

— Da, Mary, trebuie să fim ! Trebuie să luăm viața de la început ! Acum, cînd am pierdut totul, îmi trebuie forța ta, inspirația ta, sfatul tău, ca s-o scot la capăt. Am de luptat atît de cumplit cu viața ! Nu-mi mai rămîne decît un birou, niște polițe, un „pasiv" tare umflat și faima de om bogat și cinstit. Din astea trebuie să clădesc viitorul copiilor noștri.

În ziua cînd s-a întors tata, ziarele au scos ediții speciale : „Armata greacă a recucerit Aidinul. Locuitorii se întorc în orașul ruinat."

Mama citea toate știrile. În jurul ei se adunau refugiații pripășiți la noi. Nu le venea să creadă, căci încetaseră să mai creadă în ceva. Nu mai credeau nici că ei fuseseră aceia care cunoscuseră asemenea nenorocire. Într-o clipă uitară tot. Și începură iar să spere. Își închipuiau că, întorcîndu-se, vor găsi și glastrele înflorite, și ființele dragi așteptîndu-i în pragul ușii, ca să le ureze „bun venit" și să le spună : „A fost doar un vis urît, care a trecut".

— Să ne întoarcem degrabă ! au spus cei săraci, care nu erau în stare să-şi găsească un loc unde să-şi pună capul.

— Să ne întoarcem degrabă ! au spus şi acei care n-aveau ştiri despre soarta celor din familie.

Şi trenurile au fost iarăşi luate cu asalt.

Tuşa Ermioni era cît pe-aci să plece şi ea, să vadă ce s-a întîmplat cu tuşa Kalliopi, cu Elli şi cu unchiul Thanasis.

Dar unchiul Iancos nici n-a vrut să audă de aşa ceva.

— Să se ducă fraţii lor ! a spus enervat. Tu ce treabă ai acolo, printre ruine ? Patria noastră e acum Smirna. Din fericire, mi-am luat toate măsurile, aşa că de mîine încep din nou lucrul aici.

În toiul acestei discuţii şi-a făcut apariţia tata, palid, în mînă cu o nouă ediţie specială. Tuşa Ermioni i-a împărtăşit îndată planul ei de a pleca la Aidin. El a lăsat capul în jos, îngîndurat.

— De ce nu vorbeşti ? l-a întrebat ea îngrijorată. Ai aflat vreo noutate ?

— N-are rost să pleci, Ermioni ! i-a răspuns el. Va trebui să plec eu.

După ce tuşa Ermioni a ieşit din cameră, tata a deschis ziarul şi a început să-i citească unchiului Iancos, cu o voce lîncedă, ştearsă. Erau relatări ale corespondenţilor de presă, care scriau despre un oraş mort, plin de ruine. Ochii lui treceau nervos peste titlurile ziarelor : „Glorioasa noastră armată a răzbunat sîngele nevinovat". „Cei ce se reîntorc nu pot recunoaşte cadavrele fiinţelor dragi. Duhoarea stîrvurilor îi obligă să se îndepărteze." „Pericol de epidemii din cauza canicului."

— A, uite, am găsit ! a spus tata, punînd degetul care-i tremura pe un subtitlu cu litere groase.

A încercat să citească, dar glasul nu i se mai auzea. Ochii i se umpluseră de lacrimi.

Unchiul Iancos i-a luat ziarul din mîini şi a citit el : „Povestea tragică a unui supravieţuitor. A asistat la toate grozăviile teribilei catastrofe. Şi-a îngropat cei opt copii, soţia şi a înnebunit... Printr-o neînchipuită ironie a soartei, s-ar zice, a fost ales pentru acest rol omul cel mai vesel din Aidin, care nu ştia ce-i aceea

doliul, durerea și îngrijorarea, trăind fericit în mijlocul..."

Unchiul Iancos s-a oprit brusc și a întrebat :

— Thanasis ?

— Da, Thanasis ! a răspuns tata, ștergîndu-și ochii.

O clipă de tăcere, după care unchiul Iancos a adăugat :

— N-o fi cumva vreo eroare a presei ?

— Oh ! a făcut tata. Cît privește al optulea copil... Căci, după cum știi, Valentina este aci.

Tata a aprins o țigară și a cerut kirei Evanthia să-i facă o cafea amară.

— Va trebui să-l aduc eu, a adăugat tata, de parcă și-ar fi vorbit sieși. Pentru că, desigur, frații lui nu se vor interesa de el.

— Tot tu să alergi, Vasilakis ? Ce naiba ? Îți iei pe cap răspunderi de care nimeni nu te-ar acuza dacă nu ți le-ai lua. Lasă-i pe ei să se descurce ! Bani au, mijloace au...

— E adevărat, a spus tata, au de toate, numai suflet n-au. Sînt din același aluat cu Aristos, care, cum a mirosit praf de pușcă, a întins-o în străinătate, lăsîndu-și mama și sora să-i păzească casa, să nu i-o rechiziționeze turcii.

Tăcură o bună bucată de vreme. Fiecare își urma firul gîndurilor lui. Pe urmă, tata s-a ridicat și a spus :

— Explică-le tu celor din casă motivele plecării mele, cum vei crede că e mai bine. Trebuie să plec neîntîrziat. Mîine seară mă întorc.

Eu, care în timpul acestei discuții ședeam pe dușumea și mă prefăceam că răsfoiesc o carte, am sărit în picioare.

— Tăticule, unde pleci iar ? Nu te duce, tăticule !

S-a aplecat și m-a sărutat. A pornit șovăind, ca un om istovit.

După ce-am rămas singură în salon, m-am repezit la ziarul pe care-l uitaseră acolo și am început să citesc tot ce scria despre unchiul Thanasis. Ziceau c-a fost găsit la el acasă cîntînd și acompaniindu-se la chitară. În dreapta și în stînga erau cadavrele copiilor, iar pe pat cel al nevesti-si. „Bine-ați venit ! le-a spus soldaților care se țineau de nas din pricina duhoarei pe care-o

răspîndeau cadavrele. Am organizat aici, domnilor, o mică petrecere de familie, așa... între noi ! Poftiți, poftiți, vă rog, să vă cinstim cu ceva !"

Am aruncat ziarul și am alergat afară, în stradă. Amintirea unchiului Thanasis mă urmărea pretutindeni. Îmi apărea în față, scund și sprinten, ca tata, cu mișcările lui săltărețe și caraghioase, cu surzenia lui, care-l obliga să ducă mîna la ureche. Avea un umor nesecat. Pînă și „bună ziua" era la el un prilej de glumă sau de tachinare. Se da în vînt după chefuri, după rachiu și după toate bunătățile vieții. Cînd ceilalți negustori îl vedeau sosind la prăvălie, totdeauna mai tîrzior, cu unul sau doi din copilașii lui pe umeri ori în brațe, ieșeau în pragul dughenelor să-i dea binețe și să-l roage să le spună vreo glumă, pe care s-o aibă apoi de povestit în tot restul zilei. Pînă și turcii spuneau despre el :

— Bre, bre, grozav haz are Thanasis ăsta ! E zîmbetul tîrgului ! Fără el, Aidinul ar fi mai posomorît !

Elpinki, soția lui, îl adora. Doar că îi era tare greu să-l vadă lipsind aproape în fiecare noapte de lîngă ea. Îmi aduc aminte de-o seară cînd am rămas la ei să dorm cu copiii, pentru că a doua zi dimineață urma să ne ducem la bunicul lor, la țară. Ne-am culcat cu toții în curte.

Unchiul Thanasis s-a întors tîrziu, ca totdeauna, și s-a pornit să-i cînte o serenadă soției sale :

Trezește-te, păsărica mea, trezește-te și ieși la fereastră !
Doar două vorbe vreau să-ți spun. Hai și fă-mi hatîrul !
Trezește-te la-le, trezește-te con-tse, trezește-te jumătatea mea !
Trezește-te cui al mahalalei și cuțit al dușmanului !

— Thanasis ! a strigat la el tușa Elpinki. Vino, creștinule, să te culci, că-n viața ta nu te-ai săturat de somn.

— De somn ? Ce somn ? De viață nu m-am săturat, prințesa mea !

— Hai, lasă glumele proaste ! îi spuse tușa Elpinki. Cum o să te scoli mîine, cum o să te duci la prăvălie ?

Și în timp ce unchiul Thanasis se descălța încet, îngînînd un cîntec, ea îi turuia despre chinurile, despre truda ei de fiecare zi.

— Copiii nu cresc cu vrăji, Thanasis ! Ei, Thanasis, Thanasis ! Dacă ți-a plăcut viața de holtei, nu trebuia, omule, să te însori și să faci copii ! Norocul tău că mă ai pe mine de nevastă, altminteri n-ai fi știut pe unde să scoți cămașa. Alta în locul meu ți-ar fi arătat ea ție !

Unchiul Thanasis a început atunci s-o dezmierde, să-i spună vorbe dulci și să-i promită cîte-n lună și-n stele. Tot luînd-o cu binișorul, tot mîngîind-o, l-a prins somnul și a adormit liniștit și fericit, în timp ce ea bombănea înainte :

— Eh, ce să-ți fac ? E plăcut să ai de-a face cu un om ca tine ! Ești fermecător !

7

Într-adevăr, tata s-a întors chiar a doua zi seara și ne-a spus că pe unchiul Thanasis l-a dus la o clinică de neurologie, pentru că, în halul în care era, ar fi fost cu neputință să-l aducă acasă.

Au trecut cîteva luni de zile. Nimeni nu mai pomenea nimic despre el. Într-o dimineață, în timp ce ședeam pe treptele de la intrare și mîncam o felie de pîine cu unt, îl văd în fața mea. M-a cuprins teama și-am dat să fug, dar n-am mai avut timp. S-a oprit în fața mea și m-a privit cu niște ochi lipsiți de viață, ca și cum nu m-ar fi recunoscut. Pe urmă, privirea i s-a îndulcit și mi-a zîmbit. M-am ridicat, dar picioarele îmi tremurau.

— Bre, Aliki, mi-a zis, ce mare te-ai făcut, negreso!

— Unchiul Thanasis! am șoptit eu extrem de tulburată și, neștiind cum să-mi descarc emoția, i-am luat mîna și i-am sărutat-o de mai multe ori.

— Bunică-ta e acasă?

O auzisem pe tușa Ermioni spunînd: „Doamne, de n-ar da vreodată ochii cu mama!" Așa că, ce puteam să-i răspund? Am plecat capul și-am bîiguit rușinată:

— Nu... nu știu, unchiule.

M-a mîngîiat pe cap, mi-a ridicat apoi bărbia și m-a privit în ochi.

— Nu te teme de mine, Aliki! Acum sînt sănătos. Sănătos tun! Pot să intru? Și, fără să mai aștepte răspuns, a adăugat: Tot așa cafea bună face maică-ta?

Și a intrat în casă.

De atunci venea deseori la noi, Bătea încet în fereastruică și întreba:

— Pot să intru ? Sau e cumva „dînsa" în casă ?

„Dînsa" era bunica. Îl rugaseră să nu dea ochii cu ea. Unchiul Thanasis purta acum tot timpul o cămașă neagră și-și lăsase barbă în semn de doliu.

Din povestirile sale, niciodată limpezi și duse pînă la capăt, am aflat oarecum drama lui îngrozitoare.

Cînd turcii au reintrat în Aidin, unchiul Thanasis era absorbit de munca lui. Nici nu și-a dat seama ce se petrece. Primirea armatei grecești și chefurile îl făcuseră să-și neglijeze comenzile, și-acum trebuia să lucreze și nopțile ca să poată face față. Unchiul Thanasis era croitor. Cu cîteva zile înaintea catastrofei, prietenii îi spuneau neliniștiți că au loc serioase ciocniri armate și că știrile sînt proaste. Dar el, calm și optimist ca întotdeauna, răspundea ironic :

— Păi, firește că au loc ciocniri ! Cum ați fi vrut voi să ne eliberăm, prin rugăciuni ?

Cînd au intrat turcii și-au început să dea foc la case și să masacreze populația, vecinii lui, care-și părăseau dughenile, i-au strigat de departe :

— Fugi, Thanasis, c-au intrat cetești !

El, surd cum era, și aplecat asupra lucrului, credea că-i fac vreo glumă și mormăia :

— Eh, să vă fie de bine ! Da de unde ați mai pescuit-o și pe-asta ?

A trebuit să vină kira Panani, gazda, cu bocetele ei, ca să-l urnească din dugheană.

— Unchiule, o să ardem de vii ! Tot tîrgul e pustiit ! Turcii pun foc peste tot și ucid în dreapta și-n stînga !

S-a sculat în picioare, înnebunit de groază, și a pornit în goană spre casă. Pe drum pășea peste cadavrele celor uciși, trecea prin flăcările care-i ardeau pielea. Peste tot ruine, moarte, împușcături și explozii. Cînd, după multe peripeții, a reușit să ajungă acasă, a găsit-o goală. Ușile, ferestrele, sertarele de la dulapuri — toate vraiște ; rufăria și mobilierul — răsturnate, zvîrlite ; cratița cu mîncare ardea pe plită. A strigat cu disperare :

— Elpiniki ! Iorgos ! Fivos ! Kostis ! Fani ! Nina ! Eleni ! Timos ! Copii ! Unde sînteți ?

A început să plîngă în hohote, ca un copil.

A căutat la subsol, a pornit în căutare prin toată manalaua pustiită. În timp ce umbla prin ulicioare, deodată, în fața bisericii Sfîntul Iorghis, în flăcări, în grămada de cadavre, îl recunoscu pe Timos.

— Timos ! Mîndria mea ! Copilul meu !

L-a tras din grămadă și l-a luat în brațe. Strîngîndu-l la piept și uitîndu-se în jur deznădăjduit, le-a zărit pe cele două fiice gemene îmbrățișate, cu pîntecele străpuns. Ochii le rămăseseră deschiși, plini de groază. A început atunci să răscolească ca un nebun printre cadavre. Cum descoperea cîte-un copil de-al lui, îl ridica și-l punea deoparte. Pe urmă, iar căuta de jur împrejur și revenea în locul unde așezase cadavrele copiilor, începînd să-i numere :

— Unu, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte... Dar Valentini ? Unde e Valentini ? Valentiniii ! Valentinii !

Uitase că Valentini e la Smirna. Nu-și mai dădea seama cine e și ce i se întîmplă. Deodată, o spaimă cumplită a pus stăpînire pe el și a luat-o la fugă. S-a întors acasă, a deschis capacul fîntînii și s-a cufundat în apă. A rămas acolo toată după-amiaza, de unde a ieșit numai după ce s-a înnoptat. S-a întors în tinda bisericii, de unde a luat, două cîte două, cadavrele copiilor și le-a adus acasă. Ultima a adus-o pe Elpiniki, dar, începînd să se lumineze de ziuă, turcii l-au văzut și s-au pornit să-l fugărească. Unul dintre ei, însă, a strigat la un moment dat :

— E o stafie ! O stafie !

Și-atunci turcii, speriați, au luat-o la goană.

— Am refăcut patul dragii mele Elpiniki. Am găsit somiera și salteaua și-am culcat-o. M-am culcat și eu lîngă ea. „Iată, i-am spus, vezi ? Am să rămîn pentru totdeauna lîngă tine, prințesa mea ! Și-am să-ți spun basme și glume, ca somnul să-ți fie dulce și ușor..."

Unchiul Thanasis povestea toate astea fără vreo emoție deosebită, ca și cum i s-ar fi întîmplat altcuiva. Nimeni nu îndrăznea să-l întrebe cum de-a scăpat el de iataganele turcești. Toți se rugau să înceteze macabra povestire, dar el îi dădea înainte.

— Adevărat, am uitat să vă spun că m-am întîlnit și cu Tahran-efendi. Sărmanul de el ! Ziceai că s-a smintit.

Își pierduse și el toată familia, fără să găsească măcar un oscior. Și totuși omul acela, nu pot tăgădui, m-a ocrotit. A fost totdeauna un bun prieten, Tahran ăsta. M-a arătat soldaților săi și-a zis : „De ăsta să nu se atingă nimeni ! Ați auzit ? Nimeni ! Luați măsurile de trebuință !" Și m-a dus pînă acasă. S-a așezat în prag și m-a păzit cu credință, ca un străjer. Pînă la urmă, a intrat și m-a tras de pe pat, de lîngă Elpiniki. „Mergem", mi-a spus. „Unde să mergem ?" „Să bem." Și-am ieșit. Nu-mi aduc aminte ce s-a mai întîmplat după aceea. Cînd au intrat din nou grecii, am căutat să dau de el. Sărmanul om ! Închipuiți-vă, să-și piardă așa, într-o clipă, fără nici un rost, toată familia !

Și începea deodată să-l plîngă pe prietenul său turc, fără ca nimeni să-i poată spune vreun cuvînt de mîngîiere.

8

Bunica n-a aflat niciodată cum s-a desfășurat și ce proporții a luat catastrofa de la Aidin. Și asta pentru că tușa Ermioni i-a fost un adevărat scut și a apărat-o de această durere de prisos. Dar bunica le ghicea pe toate. Vorba ei se învîrtea mereu în jurul acestei teme, fără ca vreodată să atingă direct punctul nevralgic. N-a întrebat niciodată ce s-a întîmplat cu sora ei ; nu întreba niciodată nici despre casa ei, sau de ce nu s-au mai întors la Aidin. Avea doar în glas cunoscutul ton biblic, amestecat cu acel fatalism oriental, cînd spunea :

— De bate ceasul durerii și al plînsului pentru un popor, nu-i mînă de ajutorare. De se dezlănțuie prăpădul războiului, puterea omenească n-o mai poate stăvili. Inima omului s-o rabde. Te străduiești atunci a te împăca pînă și cu durerea, spre a izbuti să te ții în viață. Ne fie ceasul bun !

— De ce le spui toate astea, mamă ? întreba tușa Ermioni.

— De ce le spun ? Într-adevăr, de ce le spun ? Mă duce gîndul la compatrioții noștri. Mă duce gîndul și la noi. Treabă n-am și mă preumblu printre cele cunoscute și necunoscute. Și cu mintea mea puțină îmi zic : „Ce lege o mai fi și-asta care îi face pe oameni atît de blînzi și de naivi, adevărați copii, ca să dorească viața cu atîta înflăcărare ?"

Vorbele fără noimă ale bunicii aveau totuși un temei. Familiile cărora moartea le secerase pe cîțiva dintr-ai lor își înghițeau durerea ca pe-o chinină. Dar, treptat, lupta pentru viață le-a absorbit gîndurile. S-au născut

copii, s-au sărbătorit nunți, s-au înfiripat căsnicii, au apărut flori în ghivece, s-au ivit noi probleme. Veșnicul fluviu al vieții curgea înainte, iar jertfele intraseră în legendă, ca o dedicație brodată în aur : *Libertății.*

Și în casa noastră s-a restabilit ritmul vieții de odinioară. Tata a lăsat să crească iarăși iedera entuziasmelor lui, uitînd cruda realitate. Mama s-a dăruit preocupărilor ei familiale și mondene. Au început din nou petrecerile, întîlnirile, visurile de viitor.

Într-o zi, într-o discuție cu Riri, am întrebat-o :

— Explică-mi, te rog, de ce toate rudele noastre bogate și toți prietenii noștri cu avere au scăpat de catastrofă și o duc și-aici tot așa de bine ca la Aidin ?

— Ei, și tu ! Te gîndești la niște lucruri care nu sînt de vîrsta ta ! Prostii, Aliki !

— Nu sînt prostii ! am insistat eu. Uită-te și tu și-ai să vezi !

— Prostuță mică, tu nu știi că, dacă ai bani, ai și relații cu cei mari și afli cînd vine răul ? E de ajuns să-l presimți, ca să-ți iei toate măsurile. Pleci, să zicem, într-o călătorie preventivă, așa cum a făcut unchiul Iancos, și astfel te afli mereu departe de pericol. Îți trimiți banii în străinătate, ca să fie în siguranță. Uite ! De ce-mi plac mie banii ? Cu bani faci tot ce vrei. Catolicii, se spune, cumpără cu bani pînă și loc în rai !

— Loc în rai ? am întrebat uimită. Cum adică ? Banii au și-acolo trecere, Riri ? Explică-mi și mie noutatea asta !

Riri, de cînd intrase în liceu și știa pe de rost versuri din Homer, își da aere de om înțelept. Dar în seara aceea n-avea de loc chef să joace acest rol. Altceva o preocupa.

— Aliki, n-am poftă de sporovăieli de-astea. Lasă-mă în pace ! Vreau să dorm, ca să fiu mîine cît mai proaspătă.

— Și ce lucru deosebit se întîmplă mîine, de vrei să nu fii ca o pîine veche ?

— Nimic... hm... mai multe...

— Adică ?

— Îmi stă pe limbă să-ți spun, dar mi-e teamă că n-ai să poți ține pentru tine.

— Mă știi gură spartă ?

— Nu, Aliki. Ești o fată bună, nu zic, dar mi-e teamă ca nu cumva, auzind mărturisirea mea, s-o transformi în nedumerire filozofică și să dai fuga la bunica, să zicem, s-o întrebi cum vine treaba asta, să te lămurească... așa cum faci tu de obicei.

Mi-am dat seama că Riri e pusă pe destăinuiri. Am asigurat-o că din parte-mi nu trebuie să-i fie teamă de nimic.

— Bine, atunci am să-ți spun ! Mîine te iau cu mine la un *rendez-vous* !

— Ce e aia *rendez-vous* ?

— *Rendez-vous* e cînd te duci undeva, unde te așteaptă cineva. Și, în cazul de față, un domn.

— Aha, am înțeles. Atunci nu vin cu tine !

— Nu, Aliki dragă ! Trebuie să vii, scumpa mea ! Am nevoie de tine. Nu pot să mă duc singură. Acum, cînd ți-am împărtășit taina, e ca și cum ai fi prietena mea. Pricepi ?

— Încep să pricep, am răspuns eu cu șiretenie.

— Slavă domnului ! De-atîtea zile vreau să-ți vorbesc. Să am și eu o surioară căreia să-i pot spune ce am pe suflet, care să mă înțeleagă. Iar tu... ce să-ți spun ? Stai colo ca un mormoloc și te preocupi de lucruri băbești.

A doua zi, Riri s-a îmbrăcat cu tot ce avea mai frumos. S-a împopoțonat cu tot felul de panglicuțe și ace de cap colorate, și-a pieptănat părul pe frunte, și-a pus pantofii cu tocuri înalte și am pornit cu vaporașul de curse la Kordelio.

— Cine e acest *rendez-vous* ? am întrebat-o eu, încercînd s-o tachinez.

— Acest *rendez-vous* e ofițerul care stă colo, vizavi, și se uită la mine ! mi-a răspuns triumfătoare.

— Dar ăsta, dragă, îți poate fi bunic !

— Ce tot spui ? Bunic ? E avocat, și încă un avocat mare, din Atena.

— Și ăsta e din Atena ? Cum, toți ofițerii care vin aici, toți sînt din Atena ? Alt oraș nu mai există în Grecia ?

— Cîtă ignoranță ! Sigur că sînt o grămadă de alte orașe. Grecii învățați, însă, sînt toți din Capitală.

— Și de ce nu vorbești cu el ?

— Ca să nu ne vadă cineva. Avem un *rendez-vous* secret. Ai înțeles ?

Am început să înțeleg și să iau un aer de complice. Peste puțin, am ajuns la Kordelio. Uitasem și de Riri și de avocatul ei. Suburbia aceasta a Smirnei era ca o melodie veselă și zglobie. Cheiul, berăriile, trăsuricile, mulțimea, grădinile, buchețelele de iasomie — toate te înveseleau.

Într-o berărie mărginașe necunoscutul ofițer s-a apropiat de noi, a ales o masă mai ferită și ne-a invitat să luăm loc. A început să-i înșire lui Riri o sumedenie de povești duioase despre iubiri pătimașe, ce iau naștere de la cea dintîi privire și dăinuie pînă la moarte, și altele de acest fel.

Ea rîdea încîntată și voia să pară mai în vîrstă, căutînd s-o imite pe mama, fără totuși să aibă nici atîtica din grația și farmecul ei.

Apoi, ofițerul s-a aplecat la urechea ei, prefăcîndu-se că-i spune ceva. Eu am văzut însă limpede cum o sărută și cum încearcă s-o strîngă în brațe. Se făcuse roșu la față. Mi s-a urcat sîngele la cap. Bunul meu simț de copil a condamnat fără milă atitudinea lui ca necuviincioasă și grosolană. Cum e cu putință ca un străin să sărute așa, deodată, o fată ? Căutam un mijloc s-o apăr pe Riri și să-mi manifest supărarea și dezaprobarea pentru purtările ofițerului ei. Cînd s-a apropiat chelnerul, faimosul avocat a comandat bere și, întorcîndu-se spre mine, a întrebat :

— Tu, micuțo, ce iei ?

— Nu iau nimic, am răspuns eu țeapănă.

— Cum, nimic ?

— Dumneavoastră, atenienii, nu știți ce înseamnă „nimic" ?

Tonul meu era atît de înțepat, încît Riri a încercat să îndulcească atmosfera, spunînd :

— Aliki e amatoare de înghețată.

— Înghețată ? Înghețată ? a întrebat el mirat, cu un rîs fals. Apoi, întorcîndu-se spre mine : Uite un lucru pe care noi, la Atena, îl numim altfel, domnișoară !

Eram tare curioasă să aflu cum i se spune la Atena înghețatei, dar nu voiam să mi-o spună acel necunoscut, cu o atitudine atît de necuviincioasă, care încerca într-una s-o îmbrățișeze pe Riri.

— Cam dificilă mititica asta ! l-am auzit spunînd la plecare. Aș prefera să n-o mai iei cu tine.

Noul palat închiriat de familia Sitzanoglu pe cheiul unde locuia aristocrația ne-a smuls-o pe bunica și a făcut-o pentru noi nevăzută. N-o mai aveam ca altădată oricînd la îndemînă, să pot discuta cu ea despre orice. Nici nu-i mai puteam fluiera, ca să iasă la fereastră și să ne răspundă cu același aer copilăresc cu care o strigam noi, copiii.

Dezastrul Aidinului l-a săltat și mai sus pe unchiul Iancos. Avînd capitaluri în străinătate, a putut să-și organizeze și mai bine afacerile.

— Cei mari și tari, spunea tata cu amărăciune, nu naufragiază nici cînd au vîntul din pupa, nici cînd îi întîmpină vîntul din prova.

Spunea asta de ciudă că el nu s-a mai putut ridica de pe urma loviturii. Cariera de fabricant s-a încheiat pentru el definitiv o dată cu catastrofa. Îi rămăsese doar faima unui om cu venituri bunicele, și-asta îl ajuta să găsească ușor credite și să fie susținut. A început să înoate în ape necunoscute. Cînd procura alimente pentru armată, cînd făcea pe reprezentantul unei firme, cînd pe negustorul. Își schimba deseori asociații, chinuindu-se să se statornicească în ceva, dar nu izbutea cu nici un chip.

Acasă eram totdeauna la curent cu ce fel de negoț se îndeletnicește tata, fiind principalii consumatori ai acestor produse. Cămările noastre erau pline cu salamuri italienești, cu vinuri „Chianti", în elegantele lor coșulețe de pai, cu ciocolată „Nestlé" și fel de fel de alte bunătăți. Din toate astea ne înfruptam mai întîi noi, apoi le dăruiam prietenilor, de parcă n-ar fi avut nici o valoare comercială.

Tata, pe măsură ce sărăcea, oferea tot mai multe mese prietenilor, iar mama apărea mereu în rochii noi. Se duceau la baluri oficiale, și cînd se întorceau, noi,

copiii, ne certam cine să șterpelească carnețelul mamei, cu creionașul subțirel, roz sau albastru, unde își nota numele cavalerilor cu care dansase. Erau trecute acolo cele mai răsunătoare nume : mari comercianți, mari fabricanți, ofițeri superiori.

Nu puteam de fel să-mi dau seama ce intenții avea, de fapt, tata. Voia oare să păstreze eticheta bogatului, ca să nu se izoleze de cercurile cu care mai încheia tranzacții ? Sau, dîndu-și seama că nu mai e nici o speranță de redresare, găsea mai înțelept să trăiască cît mai din plin viața plăcută și lipsită de griji a celor avuți ?

Într-o zi, am auzit-o pe tușa Ermioni spunîndu-i cu tonul ei profesoral :

— Ferește-te, Vasilakis ! Rostogolirea economică aduce cu sine și pe cea morală. Iancos mi-a spus că ai început să nu-ți respecți obligațiile și chiar semnătura.

Tata s-a simțit jignit.

— Iancos trece în fața lumii un om drept, în timp ce nu-i decît un prefăcut. Uită că în negustorie, mai mult sau mai puțin, unul îl fură pe celălalt. Cînd ai capital furtul e de mari proporții și se face în paguba celor săraci, de aceea scapi nepedepsit. Dacă ești un biet negustoraș, îți cîștigi pîinea prin înșelăciuni mărunte, cu riscul, firește, ca odată și odată să plătești scump.

— Nu te mai recunosc, Vasilakis ! E oribil cinismul ăsta !

— Ce să-i faci, Ermioni ? a adăugat tata amărît. Războiul îi distruge pe cei mai slabi și îi îngrașă pe cei mai bine hrăniți. Jucăm și noi după cum ni se cîntă.

După prima discuție și altele care au urmat, tușa Ermioni a încetat să mai calce pe la noi. Dar nici mama sau tata nu se mai duceau pe la ea. N-am aflat niciodată pricina care a dus la această răcire a relațiilor.

Mama m-a trimis o dată cu o scrisoare la ea. A parcurs-o cu răceală, fără ca pe față să i se poată citi gîndurile pe care le rumega. N-am putut zări decît cuvintele „cu durere" și, sub ele, semnătura mamei.

Cuvintele acelea m-au impresionat foarte mult. Ce durere îi împărtășea mama tușei Ermioni, la care dînsa rămînea atît de rece ?

De crăciun a venit din Italia şi s-a instalat la noi o soră a mamei, tuşa Eleni, care era văduvă. Cum a intrat în casă, s-a îmbrăţişat cu mama, a sărutat-o şi a început să plîngă.

— Bine că te-ai hotărît, în sfîrşit, să vii să ne vezi ! a întîmpinat-o mama.

— Nu puteam altfel, draga mea. Cînd mi-ai scris că aştepţi un copil, mi-am zis : „De data asta mă duc s-o ajut !"

Noutatea că mama aşteaptă un copil a fost cu totul neaşteptată. Nimeni dintre noi nu băgase de seamă. Nici măcar Riri, care îşi închipuia că deţine toate secretele mamei. Crezusem cu toţii că Ino rămîne „leagănul ei cel din urmă", cum se spune. Şi uite, după atîţia ani, o nouă persoană urma să-şi facă apariţia în familie.

— Vreau să fie fetiţă ! strigă Ino.

— Şi eu vreau fetiţă ! confirmă Riri.

— Iar eu vă spun, intervenea Stefos, că dacă o să fie iar vreo muieruşcă, o sugrum ! M-am săturat de-atîtea fete !

Gîndul la bebeluşul pe care-l aşteptam ne-a absorbit într-atît, încît am primit-o fără nici un entuziasm pe mătuşa nou-venită. Eu, mai ales, nu simţeam nici cea mai slabă înclinaţie prietenească faţă de ea. Nu voiam ca necunoscuta aceea să ia locul tuşei Ermioni, de care mă legau atîtea amintiri. Dar m-am gîndit după aceea că e sora mamei şi că sînt datoare s-o iubesc.

— Sărmana Eleni, îi spunea mama tatii, a rămas văduvă atît de tînără ! N-a trăit decît ca să-şi crească copiii. Acum ei s-au căsătorit, şi ea a rămas singură, fără nici un sprijin, fără nici un venit.

— Poate să stea oricît la noi, a spus tata. De altfel, e încă destul de tînără şi s-ar mai putea găsi cineva s-o ia de nevastă.

— Măcar de-ar fi aşa ! suspina mama.

Şi astfel, tuşa Eleni a devenit umbra surorii ei. Împreună ieşeau în oraş, împreună făceau planuri, împreună coseau sau primeau vizite. Rareori o mai găseam pe mama singură, să-i vorbim ca înainte.

Riri a simpatizat-o pe tuşa Eleni din prima clipă, pentru că o pieptăna ca pe-o cucoană, îi spunea că o să

aibă multe succese și că se va mărita curînd, așa cum s-a măritat și fiică-sa, Artemis.

Eu n-am izbutit totuși să mă apropii de ea. O judecam cu multă asprime. Mi se părea caraghios s-o văd cît era ziua de mare văitîndu-se, făcînd pe bolnava, tîrîndu-se de la un pat la altul, iar seara apărînd ca o fetișcană veselă în căutarea mirelui. Nu-mi dădeam seama cît de obositor putea să fie pentru ea efortul să pară alta decît era în realitate, pentru a obține acel „sprijin" la bătrînețe, cum spunea mama.

Serile, cînd veneau „candidații" tușei Eleni, cîțiva celibatari vîrstnici, fiecare crezîndu-se „buricul pămîntului", toți copiii, de la Riri pînă la Ino, o ștergeau de-acasă, fără ca nimeni să bage de seamă.

După-amiezile Smirnei, mai ales vara, erau o adevărată sărbătoare. Străzile clocoteau de viață. Tinerii se plimbau în sus și-n jos, și fetele, sprințare și vioaie, flirtau prin colțuri, fără să le pese de nimic. În vremea aceea bărbații erau mult prea mulți, din pricina armatei care se adăugase populației masculine din oraș.

Toți acești militari erau amețiți de vioiciunea și temperamentul fetelor din Anatolia. Acestea, la rîndul lor, găseau la ei farmecul a ceea ce e străin, necunoscut.

Prietenele lui Riri se luau la întrecere în privința cuceririlor și nu mai catadicseau să le arunce nici măcar o privire băieților din partea locului.

— Mirii noștri, spuneau ele, sînt buni de negustori. Grecii ăștilalți știu, în schimb, să vorbească frumos, învață în universități, sînt altfel de oameni decît cei de la noi.

Tinerii smirniоți turbau de ciudă.

— Ăștia ? Golanii călimării ? Ăștia sînt mai buni ca noi ? se înfuriau ei. Mai curînd voi aveți capete de găină și sînteți niște înfumurate, care luați în serios toate batjocurile pe care vi le servesc !

Harțe din acestea aveau loc aproape în fiecare seară. Riri cu prietenele ei se instalau la măsuțele din fața Clubului vînătorilor sau la „Sporting", ca să poată avea sub observație întreaga stradă. Cu privirile lor scînteietoare și înflăcărate, adevărate proiectoare, cu gesturile

lor pline de grație și părul în vînt, făceau ravagii. Rîdeau în hohote, bîrfeau între ele și treceau în revistă întreaga armată de miri, gata să depună armele la prima privire încurajatoare. Toate discuțiile fetelor se învîrteau în jurul pretendenților.

— Îți place ?

— Sublocotenentul din dreapta ? De-o săptămînă mă urmărește.

— Uite, vine marinarul cu profilul antic. Ăsta grec zic și eu ! Grec pursînge !

— Ăsta ? Ha, ha, ha ! Ăsta e un barcagiu din Pireu ! zicea Stefos, pe care băieții mai mari îl măguleau, punîndu-l să le dezamăgească într-una pe fete.

Cu toate acestea, fiecare își avea alesul ei. Unele aveau chiar mai mulți admiratori, pe care-i schimbau destul de des. Psihologia copiilor mici, cînd se află în fața mai multor jucării. Aleg una, dar le place și alta. Și caută mereu să găsească pe cea care le place și mai mult, voind, de fapt, să le aibă pe toate și să le cerceteze minuțios, pînă cînd, plictisiți, le aruncă.

Riri nu-și pierdea de loc vremea. Avocatul ei fusese de mult dat uitării și înlocuit cu alți diverși pretendenți : sublocotenenți, locotenenți, activi și rezerviști. Pînă la urmă, i-a cucerit inima un simplu soldat, student în litere. Se numea Klearhos și era înalt, blond și slab. Dimineața, după-amiaza, trecea în sus și-n jos pe strada Moskov, privind cu nesaț spre ferestrele noastre. Riri, care îi cunoștea orariul, alerga grăbită la oglindă, își ciupea obrajii să-i înroșească, își freca buzele cu hîrtia roșie de la pachetele de ciocolată, își aranja părul să fie mai ondulat și se apleca mult în afara ferestrei, urmărindu-l pe Romeo al ei cum se plimbă de colo pînă colo. Cînd cei mari lipseau de acasă, se așeza la pian și cînta un ceardaș. El se oprea vrăjit, asculta cu atenție, aplauda și arunca flori.

Pînă și kira Evanthia îl mirosise pe acest pretendent. Cînd îl vedea, îi striga lui Riri :

— A sosit „du-te vino !" Bietu de el, se topește de dorul tău !

— Vezi, nu cumva să scapi vreo vorbă față de mama ! o făcea atentă Riri, îngrijorată.

— Fii pe pace ! I s-a și spus !
— Cine i-a spus ? a întrebat Riri tremurînd.
— Cucoana de peste drum.
— *Madame* Pari ?
— Da.
— O, pe gaița asta n-o crede mama niciodată !

Madame Pari era o văduană de origine levantină, care trecuse de mult vîrsta de cincizeci de ani. O părăsise bărbatul, fugind la Paris cu o franțuzoaică tinerică. De-atunci *madame* Pari persecuta cu înverșunare dragostea și pe îndrăgoștiți.

Cum majoritatea străzilor Smirnei erau înguste, orice vecin putea să urmărească cu ușurință viața celor de peste drum. *Madame* Pari, care locuia vizavi de noi, își petrecea trei sferturi din zi și din seară proțăpită la fereastră. Știa tot ce se petrece pe strada Moskov și prin mahalalele dimprejur, pe cele neplăcute, cît și pe cele plăcute.

Urmărea două țeluri : unul, să le scoată ochii tuturor bărbaților că sînt niște dezmățați și, al doilea, să facă dovada că mai e în stare să se mărite și să aibă un copil.

În fiecare dimineață, cînd mama scotea așternutul pe fereastră, la aerisit, *madame* Pari se prezenta :

— *Bonjour, madame* Maghis !
— Ce mai faceți ? o întreba mama amuzată.
— Ce să fac, *madame*, ce să fac ? Și, coborînd glasul, adăuga : Am din nou aia, știți... Și sufăr îngrozitor ! Ah, noi, femeile !
— Iar ? întreba mama ironică. De ce nu vă duceți la un ginecolog ?
— O, *madame !* Cum să mă duc ? Medicii din ziua de azi s-au făcut și ei niște afemeiați ! Ajunge să vadă o femeie singură că... mă înțelegeți...
— Cum să nu vă înțeleg ! îi răspundea mama, abia ținîndu-se să nu rîdă.

Cînd intra în casă, povestea scena tușei Eleni și adăuga cu compătimire :

— De cînd a trecut vîrsta critică, asta îi e metealna. Uită pînă și data, săraca de ea !

Riri se aștepta cu mare teamă la o scenă din partea mamei chiar în seara aceea. Și într-adevăr, cum a venit

mama. a chemat-o la ea în odaie și i-a tras o săpunealâ numărul unu.

— Să nu mai aud asemenea caraghioslîcuri ! i-a spus. Ce vrei, să ajungem prilej de bîrfă în gura diferitelor *madame* Pari ? Să înceteze plimbările și fițele acestui domnișor ! Riri, mă așteptam la mai multă seriozitate din partea ta ! În orașul ăsta au venit mii de tineri, soldați și ofițeri, despre care nimeni nu știe cine sînt. Mulți dintre ei, căsătoriți. Nu caută decît să se amuze, făcînd pe mirii proveniți din aristocrație.

— Klearhos nu-i însurat, mamă. Știu precis. E un băiat excepțional. E student la Universitate.

— Nu mă interesează calitățile lui ! i-a retezat-o mama, supărată.

Riri a venit la mine cu ochii umflați de plîns și mi s-a spovedit :

— Îl iubesc ! Îl iubesc la nebunie ! Mi-a spus că vrea să mă ia de nevastă. Ajută-mă, Aliki ! Dacă nu pot să mă mărit cu el, mă sinucid !

N-o mai văzusem pînă atunci pe Riri interesîndu-se despre ceva sau despre cineva cu atîta seriozitate. Și o înțelegeam, pentru că și mie îmi plăcea studentul. Avea ceva nobil în figură, în mișcări, în glas, în tot felul lui de-a fi. Părea atît de îndrăgostit de Riri !

— Am să te ajut ! am asigurat-o eu pe Riri.

I-am adus un răvaș. A doua zi, altul. El avea răspunsul gata pregătit, pe pagini întregi, și-mi dădea regulat flori pentru Riri. Treaba asta a durat destul de mult timp. Am început să citesc și eu corespondența lor și să mă cred destul de mare și cu experiență în „probleme de amor".

Convingerea asta mi-a fost întărită și de o prietenă a mea, Lili, mai în vîrstă ca mine, colegă de școală. Lili era idolul lui Stefos și al tuturor băieților din vecini. Îi dăruiau creioane și bomboane, îi făceau temele la matematică, îi făceau pînă și cumpărăturile casei. Dar ea n-avea ochi decît pentru Dimitris Verdekitis.

Dimitris era cu o palmă mai scund decît Lili, cam înăltuță de felul ei. Avea niște ochi rotunzi de tot și o privire blîndă. Era ager la minte, sprinten, bun fotbalist și minunat cîntăreț. Terasa de deasupra casei lui era lipită de a noastră. În fiecare după-amiază Lili mă ruga să

ne urcăm pe terasă, ca să poată vorbi cu alesul inimii ei. Eu stăteam și îi ascultam cu răbdare. Se mîndrea fiecare cu părinții lui și-și povesteau propriile isprăvi.

— De ce nu vorbești și tu cu Stefanos ? m-a întrebat Lili într-o zi. Nu vezi cum i se scurg ochii după tine ?

Stefanos era fratele cel mai mic al lui Dimitris. Un tip roșcovan, cu fața plină de pistrui. Avea aerul stupid al omului care nu înțelege niciodată ce se petrece în jurul lui.

Nici n-am apucat să-i răspund, că a sărit Dimitris :

— Aliki e atît de distantă !

— Nu sînt de loc distantă !

— Atunci de ce nu stai niciodată lîngă noi ?

— Pentru că Lili și cu tine aveți de vorbit despre ale voastre.

— N-avem nimic special de vorbit. Stai lîngă noi, Aliki ! Îmi place atît de mult să te aud vorbind !

Lili s-a bosumflat și a doua zi mi-a spus :

— Aliki, nu mai e nevoie să urci și tu cu mine ! Dimitris ieri doar din politețe ți-a...

Am oprit-o înainte de-a sfîrși fraza.

— Ce bine îmi pare, Lili ! Mă plictisea de moarte toată povestea !

Peste puțin, însă, coborî de pe terasă, nervoasă și-mi spuse mînioasă :

— Dimitris e un mitocan !

— De ce ? am întrebat-o uimită. A încercat cumva să te sărute ?

— A, nu, nu ! a mormăit ea, căznindu-se să nu plîngă.

Și, fără altă explicație, s-a depărtat fugind și nu i-a mai călcat piciorul pe la noi.

Seara, după cină, Dimitris a început să cînte pe terasă melodia lui preferată : *Bătrînul Dimos.*

— Ciulește-ți urechile ! mi s-a adresat Stefos. Palicarul îți cîntă o serenadă.

— Cui ? Mie ?

— Ar avea haz să cînte pentru mine ! Le-a spus băieților că pe tine te place. Pe Lili o curtează doar ca să fie în preajma ta. Ce-o fi găsind la tine, dumnezeu știe !

— Lasă prostiile, Stefos ! i-am spus eu și am plecat supărată.

Seara, în pat, fără să vreau, am început să mă gîndesc la Dimitris. Mi-am amintit că într-o zi mi-a dăruit prima mușcată ce înflorise în ghivecele lor și mi-a spus :

— Zile în șir m-am rugat să înflorească, ca să ți-o pot dărui.

Și că, într-altă zi, a venit cu Stefos la mezanin, să-mi viziteze „văgăuna". A cercetat cu interes cărțile bunicului, steagurile și lozincile pe care le scriam cu creta pe pereți.

— Îmi placi, Aliki, mi-a spus atunci, pentru că te pricepi bine la jocurile de băieți.

Cu toate acestea, mi-era nesuferit acest domnișor, fiindcă din pricina lui pierdusem prietenia lui Lili.

Acasă începuseră să se facă pregătiri, pentru că mama aștepta să nască. Se cosea, se tricota, se broda rufărie pentru cel mic. Stefos, Ino și cu mine am complotat să urmărim prin gaura cheii, ca să vedem cum vin copiii pe lume. Cînd au apucat-o, însă, pe mama durerile și a început să țipe și să geamă, ne-a cuprins o asemenea frică, încît ne-am rostogolit pe scări și ne-am trezit la parter. Pentru prima oară ne-am vîrît unul într-altul, fără să ne certăm, și am stat așa nemișcați. Dar strigătele mamei se auzeau tot mai puternice.

— Stefos, a spus tata, du-te și stai în prăvălie ! Iar tu, Aliki, ia-o pe Ino și duceți-vă la bunica !

— O s-o doară mult timp pe mama ? am întrebat neliniștită.

— Nu. Dar acum plecați, nu ne mai încurcați și voi !

Am plecat cu inima grea. Ino a propus ca, în loc să stăm închise în casă cu bunica, să luăm mai bine tramvaiul care trece prin suburbiile de pe țărmul mării, să ne plimbăm pe la Karatas, Karantina, Ghios-Tepe și Kokariali. Am găsit propunerea ei admirabilă.

Cu cît creștea, Ino semăna tot mai mult cu mama. Era copilul cu cel mai bun suflet dintre noi toți. Nu se certa niciodată cu nimeni.

— Copilul ăsta, spunea mama, nu m-a obosit de loc. Crește ca o floricică în ghiveci.

La ea mă refugiam cînd n-aveam alți prieteni. Îi povesteam tot felul de basme fantastice și povești despre

Aidin, dînd frîu liber imaginației, născocind evenimente dintre cele mai impresionante și mai senzaționale cu ceteși, efeși [1], spiriduși, zîne și multe alte de acest fel. Îi recitam adesea poezia *Înapoi la Parga* [2]. O băgam pur și simplu în sperieți și începea să plîngă. Iar eu, cu cît o vedeam mai înspăimîntată, cu atît eram mai convinsă de neîntrecutele mele calități actoricești. Tremura toată cînd, cu o legăturică pe umăr, îi recitam :

Și-n saci ce-ascundeți, o, voi, vîrcolaci ?
De-osemintele celor morți sînt plini ai noștri saci.

Îmi îngroșam glasul, îmi scăpărau ochii, improvizam versuri și amestecam în poezie dezastrul Aidinului :

Ino, tu n-ai apucat ai lui Nuredin ani,
Trimis el fuse din abis...

Cuvîntul „abis" făcea să i se ridice părul măciucă. Îmi striga tremurînd :

— Nu ! Nu ! Aliki, ajunge ! Mi-e frică !

Izbucneam atunci în rîs și-o linișteam.

— Prostuțo ! Nu vezi că joc teatru ? Tu ești publicul și trebuie să te prefaci că ți-e frică, nu să crezi.

— Știu, spunea Ino, dar nu mai vreau !

Așa că și în ziua aceea m-am produs în fața ei, desfășurînd posibilitățile mele actoricești. I-am spus că mama, sub zîmbetul ei, ascunde o imensă durere, pe care n-o mărturisește nimănui.

Și-am început să-mi născocesc basmul :

— Într-o zi, dumnezeu a chemat-o pe mama și-a întrebat-o : „Femeie, femeie ! Ce preferi ? Bucuria ta sau a copiilor tăi ?" „O, atotputernice stăpîn al cerului și al pămîntului, a răspuns ea, oare mi se poate pune o astfel de întrebare ? Bucuria copiilor mei o doresc și nimic altceva !" „Atunci, i-a spus dumnezeu, cînd va veni Făt-Frumos să te farmece, tu să-ți astupi urechile și să-ți în-

[1] Un fel de haiduci, răzbunători ai poporului.

[2] Parga — localitate situată pe țărmul Epirului, în fața insulei Cofru. După ce englezii au vîndut această localitate imperiului otoman (secolul al XIX-lea), locuitorii greci, în număr de patru mii, au părăsit-o, luînd cu ei osemintele strămoșilor.

chizi ochii și inima ! Căci vorbele lui sînt dulci, iar chipul lui frumos, și te vei tulbura, și-l vei iubi." Și-a venit într-adevăr Făt-Frumos, cu un inel de diamant, ce strălucea mai dihai decît soarele, pe care i l-a pus în deget. „Rob să fiu frumuseții tale, de te hotărăști să mă urmezi ! La poartă ne așteaptă o caretă de aur, trasă de caii cei mai iuți și mai vînjoși din lume. Vino, să plecăm ! Am să te duc departe, într-o țară unde soarele nu apune niciodată, unde florile nu se veștejesc și unde oamenii sînt buni, căci acolo nu știu de războaie, de omoruri, iar hambarele lor sînt mereu pline de roade." Îi vorbea, îi tot vorbea Făt-Frumos despre iubire și despre fericire. Dar ea își astupa urechile, închidea ochii și își înăbușea inima. Și atunci Făt-Frumos s-a făcut de piatră și glasul i-a pierit pentru totdeauna. Iar mama a pierdut toate bunătățile ce-o așteptau, doar pentru că a vrut să rămînă lîngă noi și lîngă tata...

— Nu înțeleg, a spus Ino încruntată. Dacă-l avea pe tata de bărbat, ce nevoie mai avea să plece cu Făt-Frumos ?

— Se poate întîmpla, i-am răspuns cu seriozitate, dar ești încă mică și nu pot să-ți explic. Ai să înțelegi cînd o să fii mare și atunci ai să-ți dai seama ce sacrificiu a făcut mama pentru noi.

Ino a rămas pe gînduri.

— De-aia plîngea și gemea adineauri ?

— Firește. Copilul pe care-l va naște acum i l-a dăruit tata, ca s-o îmbuneze și să nu mai plîngă. Așa cum ți-a dăruit ție păpușa aia mare, cînd te-ai îmbolnăvit. Ți-aduci aminte ?

Cînd ne-am întors acasă, în ușă ne aștepta bunica, scoasă din fire.

— Unde ați fost ? Unde v-ați dus ? De ce n-ați venit la mine, unde v-a trimis tata ? Am înnebunit căutîndu-vă ! Toată lumea aleargă să vă găsească !

— Ne-am dus la plimbare, să luăm puțin aer, am spus eu, plină de remușcări. Și-am întors-o repede, întrebînd : Mama a născut ?

— A născut, slavă domnului ! A făcut o fetiță de toată frumusețea !

Ino, care ar fi vrut ca noul-născut să fie un băiețel, nu s-a arătat de loc încîntată. Am urcat la mama în odaie, am sărutat-o, ne-am uitat cu atenție la moneda de cinci lire de aur, ce i-o pusese tata pe pernă, am aruncat o privire dispreţuitoare ţîncului care chiria şi avea obrajii numai zbîrcituri, apoi am coborît din nou. Ino i-a spus bunicii :

— Auzi colo, „o fetiță de toată frumusețea" ! E zbîrcită ca o babă, și știrbă.

Bunica a rîs, a luat-o pe Ino pe genunchi și, mîngîind-o, i-a răspuns :

— Și tu erai așa cînd te-ai născut. Toți copilașii, cînd se nasc, aduc a ceea ce vor fi peste o sută de ani, de-o fi să le ardă atîția ani candela vieții.

După ce ne-a pus de mîncare, s-a pregătit să plece.

— De ce nu mai stai niciodată cu noi, bunico ? am întrebat-o. Rămîi la noi !

— Aș vrea și eu, copila mea. Dar v-ați adunat aici atîtea guri de hrănit... Și-apoi, mătușa voastră e singurică, sărmana de ea !

— Dacă e singurică, de ce nu vine și ea la noi, unde ar avea cine să-i țină de urît ?

— Mai bine vino tu la noi, Alikula. Să vii, copila mea ! De ce ne-ai uitat ? Să ne spui poveștile tale frumoase, ca mai înainte.

Cînd îi povesteam bunicii vreun fapt, oricît de neînsemnat, sau îi împărtășeam vreo părere de-a mea, mă ruga întotdeauna plină de admirație :

— Ah, s-o spui și mătușii ! Îi povestesc eu toate cîte mi le spui tu, dar cu totul altceva e dacă le aude din gurița asta ca o garoafă, care gîngurește așa frumos !

Am priceput curînd de ce mă îndemna bunica cu atîta insistență să-mi dezvălui calitățile tușei Ermioni. Între familia Sitzanoglu și tata începuseră să se poarte tratative secrete. Tușa Ermioni hotărîse să ia la ea pe unul dintre copii. Bunica era cea care-i cerea cu străşnicie acest lucru.

— În casa asta trebuie să intre rîsul unui copil, îi spunea ea, s-o mai înveselească. Cum o să trăiți voi doi,

singuri ca niște cuci, în anii care vor urma ? Casa fără copil nu durează. Cum nu poate fi biserică fără icoane.

Pe cine dintre noi va alege tușa Ermioni ? De Riri, de Stefos, de cea nou-născută nu putea fi vorba. În cumpănă eram eu și Ino.

Care erau condițiile tratativelor și de ce nu se ajungea la o hotărîre grabnică, n-am aflat niciodată. În orice caz, în acea perioadă începuse la noi în casă o continuă șușoteală. Cu banii, tata nu sta bine de loc. Creditorii se împuținaseră. Introdusesem și noi, ca atîtea alte familii din Smirna, un „catastif" pentru cumpărături pe datorie de la băcan, zarzavagiu, brutar. Dar la sfîrșitul săptămînii era cu neputință să achităm.

Mama găsea că tata e de vină ; tata arunca vina pe mama. Deveniseră amîndoi foarte nervoși și-și aruncau unul altuia tot felul de vorbe urîte. Adeseori șușoteala se transforma în ceartă și cearta se întorcea împotriva noastră.

Pînă și botezul fetiței, care a primit numele de Niovi, s-a făcut fără multe pregătiri. În timp ce-o alăpta, mama îi spunea îndurerată :

— N-ai avut noroc, copila mea, n-ai avut și pace ! Pînă și laptele pe care-l sugi, și-ăsta e înveninat de amărăciuni !

— De ea spui că n-a avut noroc ? mîrîia Ino, care începuse să fie geloasă pe Niovi. Ea, care are părul atît de frumos cîrlionțat ? Eu n-am avut noroc, că am părul drept ca prazul !

— Vorbe goale ! Palavre ! Iată ce știu să îndruge fetișcanele astea despre cea pe care ai adus-o pe lume ! sărea Stefos.

Cu gîlcevile astea ale noastre își mai uita și mama de necazuri. Ea, care căuta adesea să ne împace pe toți.

Într-o dimineață mohorîtă, înnourată am primit știrea că bunica a murit. A părăsit viața modest, fără zgomot, frumos, așa cum a trăit. Era primul mort din familie pe care-l vedeam părăsind casa, în sicriu, cu mare doliu. Și în timp ce cortegiul se îndepărta, mi se părea că bunica lua cu ea toată viața noastră de odinioară, toate

firele ce legau familia, toate basmele și, totodată, o fărîmă de iubire adevărată, curată și caldă ca lumina soarelui. O afecțiune nemaicunoscută prinse să răsară în inima mea de copil. Era o afecțiune dureroasă, nemijlocită. Nu se asemăna cu celelalte emoții, resimțite pînă atunci, care veneau din afară și se impuneau. Afecțiunea mea de acum izvora din suflet și-o păstram în mine cu evlavie, ca un prinos în amintirea celei mai blînde ființe ce mi-a umplut de iubire anii copilăriei.

9

Din noiembrie 1920, cînd Venizelos a căzut în alegeri, Smirna a intrat într-o perioadă de agitație politică necunoscută pînă atunci locuitorilor din Asia Mică.

În cafenele, prin case, în magazine și pe străzi smirnioții făceau politică. Pentru prima oară în viața lor. Se vorbea cu fanatism despre venizelism și antivenizelism. Unii credeau că libertatea se datorează lui Venizelos. Aceste două cuvinte, „libertate" și „Venizelos", au fost atît de bine cusute unul de altul, încît nu mai puteau fi deosebite. De Sfîntul Elefterios [1], în pofida guvernului Gunaris, Smirna l-a sărbătorit pe fostul prim-ministru. Pavoazare generală, baluri, serbări. La răspîntiile străzilor erau așezate mese, să mănînce și să bea poporul.

— Trăiască Elefterios, care ne-a dat libertatea [2] !

Tot felul de cîntece și marșuri umpleau văzduhul.

Mintea lui Venizelos și glonțul lui Dangli [3]
Deschide-vor Strîmtoarea și vom intra-n Poli [4].

Scandarea ritmică a epodei *Ve-ni-zelaros* dovedea și ea înflăcărarea minților și spiritul fanatic.

Cînd Constantin [5] a sosit la Smirna, multă lume mîrîia necăjită :

— Ăsta o să ne distrugă ! Ăsta, cu Grecia lui mică !

---

[1] Onomastica lui Elefterios Venizelos.

[2] Joc de cuvinte intraductibil : cuvîntul *elefteria* înseamnă *libertate*.

[3] General grec, colaborator politic al lui Venizelos, ministru de război în timpul conflagrației mondiale din 1914—1918.

[4] Altă denumire a Constantinopolului.

[5] Rege al Greciei între anii 1913—1917 și 1920—1922.

Cu toate acestea, ofițerii care veneau la noi în casă vorbeau totdeauna cu respect despre politica lui Constantin.

— Ne-am săturat de războaie ! spuneau ei. Vrem și noi să ne întoarcem la vetrele noastre. Venizelos ne-a tîrît în niște aventuri, care nu se știe unde vor duce...

— Adică vreți să ne lăsați la cheremul turcilor, după ce ne-ați îndemnat să ne răsculăm ? riposta tata înfuriat.

Inimile oamenilor erau străbătute de un fior de îngrijorare, pe care știau, însă, să-l înlăture repede, regăsindu-și încrederea și optimismul. Cucerirea Filadelfiei, debarcarea armatei grecești la Mudania, victoriile de la Doriles și Afion-Kara-Hisar umpleau iarăși inimile cu visul Constantinopolului și al Mărului Roșu [1]. Iluzia acoperea cu palmele ei ochii oamenilor, împiedicîndu-i să vadă realitatea.

Lunile următoare fură scăldate în sînge. A venit august 1921, cu dramatica bătălie de pe fluviul Sakaria, care a durat douăzeci de zile.

Îmi amintesc de scrisorile triste pe care tînărul nostru student Klearhos i le trimitea lui Riri de pe front.

„Sîngele armatei noastre, scria el, face să înflorească pînă și sterpul Deșert Sărat. Iar florilor le e milă de trupurile noastre chinuite și ne tot întreabă : «Unde vă duceți, ostași ? Încotro ați pornit ?» Spune-mi, Riri, încotro am pornit ? Drumul acesta bolovănos unde ne va duce ? Ce treabă avem noi în aceste străfunduri ale Asiei, unde pînă și natura ne dușmănește și luptă împotriva noastră ? Ne vom revedea vreodată căminul, părinții ? Vom reuși să trăim și noi o viață liniștită, să petrecem verigheta în degetul femeii visurilor noastre ? Mi-e teamă, Riri, mi-e teamă că această Golgotă însîngerată n-o să sfîrșească bine..."

Riri era mîndră de scrisorile lui Klearhos, dar și de neconsolat în ceea ce privește soarta ce-o aștepta. Mama îi îngăduia să-i scrie oricît. Toate fetele erau acum în

[1] Localitate din Asia Centrală. Propaganda imperialistă îndemna poporul grec să cucerească Constantinopolul și Mărul Roșu, pentru a-i izgoni pe turci din Europa și a le limita granița la această din urmă localitate.

corespondență cu tot felul de „veri", cunoscuți și necunoscuți, pe care căutau să-i însufleţească. Dar îngrijorarea și spaima se cuibăriseră iar în inimile tuturor.

Într-o dimineață, am văzut-o pe mama cu lacrimi în ochi, strîngîndu-mi rufele și rînduindu-le într-un geamantănaș cenușiu.

— Aliki ! m-a strigat ea, dar s-a răzgîndit și a adăugat cu o voce tremurătoare : Nu, nu, nimic ! Du-te, copila mea, și te mai joacă niţel !

— Bine, Mary, dar felul în care procedezi o să te distrugă ! am auzit-o pe tușa Eleni. Ce ? Nu-i oare spre binele copilului ? O să se convingă singură și-o să mai răsuflaţi și voi oleacă !

— Nu pot ! Nu pot ! spunea mama plîngînd. Ermioni o să mă înstrăineze de copil. Ai să vezi !

Prin urmare, mie îmi căzuseră sorții să mă duc la tușa Ermioni. Dintr-o săritură am fost în brațele mamei și-am început să plîng și eu și s-o sărut peste tot : pe ochi, pe obraji, pe gît.

— Nu vreau să mă duc ! Nu vreau ! spuneam deznădăjduită.

Mama îmi săruta lacrimile, și lacrimile ei sărate îmi umezeau buzele amare, care-mi tremurau neîncetat. Tușa Eleni s-a apropiat și i-a spus mamei cu severitate :

— Mary, ce sînt sentimentalismele astea ? Parcă ar pleca în cealaltă parte a lumii ! Oare n-am avut și eu inimă cînd i-am trimis de mici pe amîndoi copiii la unchiul lor Iannis, de-am rămas atîția ani singură ? Și totuși mi-am spus : „Dacă-i spre binele lor, să învețe carte, să ajungă odată și-odată oameni, împlinească-se voia domnului !" Eu nu eram în stare să le ofer viața pe care-o puteau duce la unchiul lor.

Tare aș fi vrut să-i strig în clipa aceea tușei Eleni să tacă din gură, să mă lase singură cu mama, să vorbească numai inimile și lacrimile noastre ! Dar n-am scos un cuvînt. N-aveam puterea. Singurul sentiment care mă încerca era o nemărginită tristeţe. Am rămas mult timp ghemuită în brațele acelei minunate ființe, pe care, de pe cînd aveam doi ani, o chemam : „Mămico dulce !" Îmi bătea inima cum bate clopotul de la biserica Sfînta

Fotini la înmormîntări. Mama mă mîngîia îngîndurată, fără să spună nimic. Îi primeam mîngîierea blîndă ca atunci cînd eram bolnavă şi o simţeam, zi şi noapte, la căpătîiul meu. La ce s-o fi gîndit oare în clipa aceea, de mă strîngea la piept cu atîta disperare ? La soarta ei sau la a mea ? La cele cîte se întîmplaseră sau la cele ce vor veni ?

Îmbrăţişarea caldă, ce cuprindea toată lumina soarelui şi tot întunericul nopţii, a fost întreruptă de-o frază banală a tuşei Eleni :

— Uite, Mary, ia-i şi rochiţa cu carouri ! I-am călcat-o.

Mama m-a dat jos de pe genunchi şi a început să mă îmbrace.

— Şi rochiţa asta ţi-e strîmtă, micuţa mea. Dar nu-i nimic. De-aci înainte vei avea altele mai frumoase şi mai luxoase.

Mă privea cu ochii în lacrimi. I-am răspuns cu o privire plină de mînie. Într-un sfîrşit, mi-a pus în mînă geamantănaşul cenuşiu.

— Du-te cu bine, dragostea mea, cu bine ! şi un hohot de plîns i-a sugrumat glasul.

Am plecat singură, repede, fără să-mi iau rămas bun de la nimeni. Cînd am ieşit în stradă, m-am întors să mă mai uit o dată la „consulatul persan" din strada Moskov. Mama mă urmărea de pe balcon, cu ochii întunecaţi, în timp ce lacrimi grele îi brăzdau obrajii încă fragezi.

— După-amiezele am să vin pe la tine, mămico. Nu plînge ! i-am strigat de jos.

Mi se părea că în clipa aceea eu trebuia să fiu cea mare şi cea vitează.

Am început să alerg, ca şi cum m-ar fi fugărit cineva. Cu cît mă apropiam, însă, de casa tuşei Ermioni, picioarele mi se făceau din ce în ce mai grele, ca de plumb. Simţeam nedesluşit un fel de disperare şi de singurătate. Îmi aminteam de înţepăturile lui Stefos : „Tu nu eşti un copil de-ai noştri. Pe tine te-au adus ţigăncile..." M-a cuprins amărăciunea. Aşadar, atît de mult îi împovăra existenţa mea ? Şi totuşi atîţia şi atîţia străini, care mîncau şi beau în casa noastră, nu costau mult mai mult ? Şi tata, care spunea : „Ce mi-e şase, ce mi-e zece guri ?"

Atunci, ce s-a petrecut în inimile lor ? Nu era cu putință ca ele să mai fi avut un cuvînt de spus. Altcineva le-o fi poruncind acum. Dar cine anume ?

M-am așezat pe pragul unei case, cu geamantanul cenușiu lîngă mine, și m-a cuprins mîhnirea. Am început să plîng, gîndindu-mă deodată că soarta mea nu se prea deosebea de cea a copiilor vînduți în tîrgurile de sclavi. Mă durea capul. Un spasm de nesuportat îmi încleștа stomacul. M-am ridicat și-am pornit mai departe agale, pradă deznădejdii. De-aș fi murit pe loc atunci, așa, pe stradă, ce straşnică răzbunare ! M-am oprit dinaintea unei vitrine cu jucării și cu rochițe pentru păpuși. O păpușă imensă îmi zîmbea, cu amîndouă brațele întinse spre mine. Nu cumva exageram ? Nu cumva acolo unde mă duceam urma să întîlnesc bucuria ? Plecarea la mătușă-mea nu era de loc — așa cum îmi închipuiam — un tîrg de sclavi. Dînsa ținea la mine. Și eu o iubeam. O să-mi cumpere tot ce-o să-mi dorească inima. Din totdeauna mi-am visat o pereche de pantofi frumoși. Mă plictisisem purtînd aceleași botine urîte și ieftine, cu vîrful ascuțit, ce ni le trimitea America de după război.

Picioarele și-au recăpătat sprinteneala. Dar gîndurile optimiste n-au ținut prea mult. Am început din nou să mă întreb : „De ce oare m-o fi ales pe mine tușa Ermioni, așa cum îți alegi un papagal sau un canar pentru colivie ?" Parcă îl auzeam pe unchiul Iancos spunînd :

— Urîțică mai e, bre Ermioni, copila pe care am luat-o !

Și ea consolîndu-l :

— O fi urîțică, dar îi merge limbuța... O să ne distreze teribil !

Cînd am ajuns la Fasulas, l-am zărit pe tata în crîșma lui obișnuită. Am încercat să-l ocolesc. Dar el mă aștepta. Ieșise în prag, cu un păhărel de uzo [1] în mînă. Se făcea că nici nu-i pasă de ce se întîmplă cu mine. Dar cînd, pentru o clipă, privirile ni s-au încrucișat, am citit în ochii lui un fel de fîstîceală, de deznădejde. Apoi și-a regăsit glasul și mi-a spus sfîșiat :

[1] Un fel de rachiu.

— Te duci la mătușa ? Ei, ce să-i faci ? Du-te cu bine, copila mea !

Am dat din cap politicoasă, să nu creadă că-l disprețuiesc. Dar în adîncul sufletului îl învinuiam.

Prima zi în noua mea locuință a fost insuportabilă. Tușa Ermioni și unchiul Iancos s-au apucat să mă învețe toate obiceiurile casei și să le înlăture, așa, dintr-o dată, pe toate cele vechi.

M-au ridicat de la masă, ca să mă spăl pe mîini. M-au pus să rostesc rugăciunea : „Pîinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi..." Cînd a sosit pîinea pe masă, erau niște felioare subțiri ca pînza de păianjen, pe care, cu deosebită ceremonie, ni le împărțea kira Hrisi, bucătăreasa. Era destul să privești aceste felioare, ca să te cuprindă sentimentul că ai să rămîi flămînd. Apoi, s-au servit de pe un platou niște fripturi la grătar, foarte subțiri, cu nițeluș piure lîngă ele.

— Noi obișnuim bucătărie franceză, m-a lămurit tușa Ermioni, pentru că suferim de stomac. O să-ți facă și ție bine. Profesorul Bonnard ne spunea la Paris : „Aruncați tigaia ! Nici un fel de sosuri ! Nici un fel de mîncăruri grase, orientale ! Și, mai ales, nici o baclava !"

În timp ce tușa Ermioni propovăduia toate acestea, eu înghițeam cu greu cele două biftecuri mititele și uscate, cu gîndul la mistreții picanți și piperați de acasă, la fripturile gătite în vin și înotînd în grăsime și la stufatul de iepure cu mult oțet și tot felul de mirodenii. A fost o întreagă discuție dacă e cazul să mai mănînc un ou, ca supliment. Unchiul Iancos susținea cu insistență că nu trebuie să continui felul „lacom și antiigienic de hrănire".

— Ouăle, a spus el, sînt cu totul de prisos, dacă sfîrșim masa cu un compot.

Cînd ne-am sculat de la masă, unchiul și mătușa s-au dus la culcare, punîndu-și cîte-o compresă pe burtă, în timp ce kira Hrisi le punea pe noptiere cîte-o ceașcă cu ceai de mușețel.

— Micuța să se culce, ca să se odihnească ! au poruncit ei.

Să mă culc ziua-n amiaza mare ! Tocmai în orele cînd îmi plăcea mai mult să mă joc sau să cutreier mahalaua împreună cu Ino și cu prietenele mele !

Kira Hrisi m-a spălat pe picioare, ca pe un copilaș, m-a îmbrăcat cu o cămașă de noapte nouă și m-a așezat în pat, trăgînd obloanele, ca să fie întuneric și să adorm. N-am îndrăznit să mă împotrivesc. Mi-era tare rușine și mă temeam să-mi dau în vileag apucăturile, ca nu cumva să le dau prilej s-o învinuiască pe mama.

După două ore a intrat în odaia mea tușa Ermioni.

— Îmbracă-te, Aliki, și coboară în sufragerie pentru ceai !

Unchiul Iancos plecase la birou. Tușa Ermioni s-a apucat să împletească o plasă. Vedeam limpede că se străduiește să mă distreze, dar nu știe cum. Eram dispusă să-mi joc rolul, căci, desigur, pentru a juca un anumit rol fusesem adusă în casa asta mohorîtă, dar nu-mi dădeam seama cum trebuie să mă port.

Tușa Ermioni m-a plimbat prin toate încăperile, să fac cunoștință cu casa. Mi-a spus cum să-mi scutur hainele și să le perii cînd viu de afară ; de cîte ori să-mi șterg pantofii pe ștergătorul de paie ; am aflat că trebuie să-mi las pantofii în fața odăii mele, ca să mi-i lustruiască kira Hrisi. Mi-am amintit de Lefteris, lustragiul, căruia, cum se oprea în fața casei noastre și striga : „Lustragiiiu !", îi aruncam pe fereastră pantofii, iar el începea sporovăiala și poveștile pline de haz.

În zadar am așteptat toată după-amiaza să vină cineva în vizită, ca să scap de tușa Ermioni și să dau o fugă pînă acasă. La ora asta s-or fi adunat acolo vecinele, să-și bea cafeluța ; Riri o fi zbierînd, acompaniindu-se la pian ; băieții l-or fi fluierînd pe Stefos, să iasă afară, și kira Evanthia o fi bombănind că are rufe de călcat ; s-o fi pregătind cu toții pentru plimbarea de seară ; eu m-aș fi dus pe la băcani, pe la mărchitani, la cofetărie, în mînă cu o mare felie de pîine cu unt și o bucată zdravănă de brînză sau de salam.

Așteptam să mă trimită și ei cu vreun comision, să cunosc cel puțin cartierul, să văd dacă sînt și pe-aici copii. Nimic ! Așteptam să aducă cineva vorba despre mama și despre ai mei. Nici pis ! Acest complot al tăcerii fusese, desigur, pus la cale dinainte. Am priceput că această temă, despre ai mei, e strict interzisă. Relațiile celor de aici cu

părinții mei erau rupte, așa că trebuia să adopt aceeași tactică. Mă aflam sub o strictă supraveghere.

Spre seară, înainte de-a se întuneca, se întorcea acasă unchiul Iancos. Își punea îndată hainele cele vechi, își lua papucii, se instala în fotoliu și începea să vorbească despre afacerile lui, în timp ce pe genunchi i se încolăcea Psipsina, o pisică drăgălașă de Angora. La opt cina trebuia să fie isprăvită, iar la zece, cel mai tîrziu, toți trebuiau să fie în paturile lor. În casa asta nu se ducea nimeni la nici un fel de club și nici nu primea, în miez de noapte, vizita vreunui cîntăreț cu chitara. Nu exista nici pian, nici ofițeri, nici glume, nici discuții politice, nici neorînduială, nici țipete de copii. Cunoscusem de departe viața asta a unchilor mei, dar niciodată nu-mi închipuisem cît de plictisitor poate fi să trăiești așa, zi cu zi, oră cu oră.

Așteptam cu bucurie ascunsă clipa cînd se duceau să se culce. Ieșeam atunci pe balcon și mă apucam să cînt toate cîntecele patriotice și de dragoste pe care le știam, pînă ce osteneam și-mi cădea capul de somn. Dar cînd intram în pat, mă apuca dorul de mama și udam perna de lacrimi.

Într-o zi, am auzit-o pe tușa Ermioni spunînd :

— Micuța noastră seamănă cu privighetorile închise în colivie : la început cîntă, dar, încetul cu încetul, amuțesc.

— Cred că n-ai de gînd s-o lași să cutreiere ulițele, cum a învățat-o maică-sa ! a spus unchiul Iancos.

— Nu, desigur, a răspuns mătușa, dar trebuie să facă cunoștință cu vreun copil, să se joace. Mi-e milă de ea. E atît de singurică !

Atitudinea aceasta, plină de umanitate, a mătușii mi-a dat multă speranță, ca unui întemnițat știrea că va fi scos din închisoare. Am început să caut prin casă, pentru a descoperi un ungher unde să mă pot juca. Am găsit ceva interesant la bucătărie, care se afla la parter. Era spațioasă și avea două uși mici : una dădea în stradă și alta într-o grădiniță cu două bolte de viță și cu scoruși. Acolo se adunau toate servitoarele vecinilor și stăteau la taifas. Uneori veneau și prieteni de-ai lor și își aduceau aminte lucruri de pe la ei, de la țară. Vorbeau despre dragoste și despre

gîlcevi de-ale lor și rîdeau, rîdeau din toată inima. Dar uneori se necăjeau pe stăpînii lor și-i înjurau de mama focului.

— Dracu le-o fi ținînd banii sub cheie, de se zgîrcesc așa și ne mîrîie într-una, făcîndu-ne viața amară !

Mitsos, un pui de om, umblat prin lume, despre care unchiul spunea că e un neisprăvit, pentru că-și schimbă mereu meseria și nu prinde nicăieri rădăcină, le spunea :

— Apăi noi, și dac-am fost liberați, ce-am cîștigat ? Robi am fost, robi am rămas !

— Adevăr grăiești, Mitsos ! Cu ce ne-a bucurat pe noi liberațiunea ? a întrebat Tina camerista, care se fandosea tare caraghios vorbind pe radical.

— De ce zici că sîntem robi, kir Mitsos ? l-am întrebat eu. N-am scăpat de turci ?

— N-am vorbit de dumneavoastră, domnișoară. Ziceam despre noi.

Acel „dumneavoastră" și acel „noi", ca și concepția lui despre libertate, m-au pus pe gînduri, încercînd zadarnic să mă lămuresc.

Bucătăria aceea prezenta încă un farmec pentru mine. Avea o ușă dosnică, ce ducea spre paradisul meu pierdut : strada ! Pe acolo puteam ieși într-ascuns, fără să mă vadă cineva, să privesc la forfota și la joaca celor de-o seamă cu mine. Dar mult mai mult îmi plăcea să ascult ce vorbeau soldații adunați în fața spitalului militar de peste drum. Cei mai mulți erau răniți, întorși de pe front. Unii erau răniți ușor și le plăcea să se lege de fetele care treceau pe-acolo sau să facă proiecte de viitor. Alții aveau mîinile sau picioarele amputate, maxilarele distruse, răni adînci în obraji sau în piept și nervii zdruncinați. Aveau priviri întunecate, scrîșneau, blestemau războiul și-și aminteau de-ai lor, de satul lor, de pămîntul lor.

— Bă, voi, ăia ! le spuse într-o zi un caporal, care nu se mișcase din Smirna. Vă mai și plîngeți ! Nu știți bă, vitelor, că o să ne împartă nouă casele și pămînturile turcilor ? Și-ăsta e pămînt, nu glumă ! Ah, sfîntă Mărioară, de-ar

veni numai ceasul ăla ! Am pus ochii pe niște țarini, aici pe-aproape, să-ți vină rău, nu alta ! O să-mi aduc familia și-o să trăim ca-n sînu lui Avram !

Și i se făcea gura lipicioasă, de parcă vorbele i-ar fi fost unse cu sirop. Ceilalți îi răspundeau neîncrezători :

— Crezi, dom' caporal ? Și cînd o să fie minunăția asta ? Cînd n-om mai fi noi ?

Unchiul Iancos mă lua adesea împreună cu kira Hrisi la spitalul militar, să împărțim răniților țigări și dulciuri învelite în poleială. Așa înțelegea el să-și împace conștiința patriotică.

— Ne facem și noi datoria, se lăuda unchiul.

Toate astea reprezentau pentru mine o anumită variație în viața monotonă pe care-o duceam.

Despărțirea de mama mă chinuia într-atîta, că nimic nu mă putea împăca. Dorul de ea mi se înfipsese în suflet, sîngerîndu-l. Zile și nopți de-a rîndul căutam o posibilitate de scăpare, ca un condamnat care încearcă în minte tot felul de mijloace pentru a evada. Cum era cu putință ca unchiul și mătușa să-și închipuie că e de ajuns să-mi schimb locuința, ca să mi se schimbe dintr-o dată și sentimentele ? Așadar, nimeni nu bănuia martirajul meu ? Nimeni ?

Într-o duminică dimineața mi-am luat inima-n dinți și i-am spus tușei Ermioni :

— Vreau să mă duc la biserică.

— Singură ?

— Singură. Totdeauna mă duceam singură cînd eram „dincolo".

Spuneam „dincolo", dîndu-mi seama că nu le face plăcere să pomenesc numele alor mei.

Mătușă-mea s-a dus să țină un adevărat sfat cu unchiul Iancos, după care mi-a spus :

— Du-te, dacă vrei. Aprinzi o lumînare și te-ntorci numaidecît.

Cum am ieșit în stradă, am zbughit-o glonț spre casă. Cînd oi fi ajuns la Marile Taverne, și-apoi în Frangomahala, la Hagistamu și pe strada Moskov, nu știu ! Cu cît mă apropiam, tot mai tare îmi bătea inima. Dacă mama sau

ceilalți nu sînt acasă ? Cînd am văzut, însă, ferestrele deschise, am răsuflat ușurată. Am auzit glasul ascuțit al lui Riri de cînd am dat colțul :

Nu-ți risipi pe dragoste vîrsta de aur!
Curînd uita-o-vei într-un deplin dispreț.

— Mămico, am venit ! am strigat de cum am văzut-o.

M-am aruncat în brațele ei și-am început s-o sărut cu foc, cu dorința să rămîn acolo, să nu mă mai dezlipesc de ea.

— Bun venit bogatei noastre surori ! făcu Stefos ironic.

Îi eram recunoscătoare că, prin ironia lui, a pus capăt acelei scene dramatice.

Riri îmi pipăi rochița și pantofii de lac. A observat și brățara de aur cu țechinul venețian, pe care mi-o dăruise tușa Ermioni într-o zi, cînd mă văzuse grozav de abătută. Ino mă întrebă dacă mi se cumpără multe jucării ; tușa Eleni, dacă unchii și-au dat asentimentul pentru această vizită. Din primele priviri aruncate în jur, am constatat că finanțele casei noastre se restrînseseră și mai mult. Voiam să-i întreb despre toate ale lor, să le povestesc și eu despre viața mea, dar simțeam că ceva mă reține. Ce trebuia să le spun și ce să ascund, ca să nu-i rănesc ? Dilema aceasta chinuitoare n-a durat mult, fiindcă au venit niște musafiri și au dispărut cu toții, lăsîndu-mă singură, cu mica Niovi în brațe și cu deziluzia în suflet. Nici mama n-avea timp să prețuiască însemnătatea ce-ar fi trebuit s-o aibă vizita mea ? Nici măcar ea nu bănuia cît de greu am izbutit această escapadă ? Se vede că așteptau ceva foarte important de la acei musafiri, întrucît, deodată, toți au început să se preocupe de îmbrăcămintea și de pieptănăturile lor, iar pe mine m-au dat uitării.

— Mămico, eu plec ! i-am spus, înăbușindu-mi emoția.

— De ce ? Abia ai venit, copila mea. Rămîi cu noi la masă, să te mai văd ! Mi-a fost așa dor de tine !

— Nu, nu pot să rămîn. Trebuie să plec.

Riri ne-a întrerupt :

— Mamă, vii odată să mă ajuți ? De ce m-ai lăsat baltă ?

— Aliki, fetița mea, să nu treacă un secol pînă mai vii ! După cum vezi, azi e o adevărată harababură aici. Vino mai bine într-o după-amiază, cît mai devreme !

M-a sărutat cu duioșie și a plecat grăbită. Mi s-a pus un nod în gît și n-am mai putut scoate o vorbă. Am plecat fără măcar să arunc o privire în salon, ca să văd cine erau musafirii care mi-au răpit acea clipă unică, pe care o așteptasem cu atîta nerăbdare zile și nopți în șir. Bănuiam că o fi cerut-o pe Riri în căsătorie vreun mire bogat. De altfel, cu puțin înainte, începuse chiar ea să-mi vorbească despre așa ceva.

— Știi, Klearhos nu-mi mai scrie.

— Și-o spui cu atîta nepăsare ? Dacă a fost ucis pe front ?

— Nu cred. De ce să fi fost ucis ? Tușa Eleni m-a convins să încetez legătura cu el. Știi, Klearhos e sărac lipit. Iar la noi acasă lucrurile merg din ce în ce mai prost. Nu judeca după tine, care te-ai aranjat bine la mătușa și habar n-ai ce se întîmplă la noi. Trebuie să-mi asigur și eu într-un fel viitorul.

M-au mîhnit mult cuvintele lui Riri, dar nu i-am spus nimic. Am întrebat-o doar cu oarecare șovăială :

— Cine e petitorul ?

— Domnul Terpandros Haritoglu.

— Cum ? Dar ăsta e un mire bun pentru tușa Eleni, nu pentru tine, dragă Riri !

— Ce importanță are vîrsta, cînd e vorba de bani ? Domnul Terpandros va fi avocatul tatii. O să ne salveze.

Cînd m-am întors din nou la mătușă-mea, eram ferm hotărîtă să mă obișnuiesc cu noul cămin. Pentru prima oară îmi dădeam seama că rămînerea mea la ea e definitivă și utilă.

Tușa Ermioni m-a trimis să-mi termin anul școlar la Homerion, pentru că acolo își trimiteau vlăstarele cei bogați. Visul ei era să-mi angajeze o profesoară de limbi străine, de preferință englezoaică. O voia îmbrăcată în alb, cu maniere elegante și vorbind ca cei de la Cambridge [1].

[1] Universitate aristocratică din Marea Britanie.

Unchiul o lăsa să facă tot felul de planuri, dar de fiecare dată cînd se hotăra să înfăptuiască vreunul, n-avea decît aprecieri prozaice.

— Măi, frate ! Ce naiba, pe noi ne-au crescut astfel de codobaturi că am ajuns oameni ? Eu bani în vînt nu arunc ! Să învețe bine limba ei și n-o să fie nici o pagubă dacă o să ducă lipsă de *good-bye*[1]-uri !

Pe timpul verii am închiriat la Budja o vilă, situată lîngă vilele impozante ale englezilor și ale aristocrației smirniote. Era o vilă modestă și fără pretenții, conformă principiului unchiului Iancos : să nu facă paradă și să nu cheltuiască bani de prisos. Era împotriva luxului, chiar dacă și-l putea permite cu banii pe care-i avea.

Peste drum de casa noastră s-a mutat domnul Politidis, noul asociat al unchiului, cu nevastă-sa și cu cei trei copii ai lui. Era un om foarte înalt și uscățiv, cu maniere alese și o înfățișare ireproșabilă. Îi plăceau mai mult cărțile și sportul decît negoțul și afacerile. De aceea și părăsise aproape cu totul fabrica de covoare, pe care-o moștenise de la tatăl său.

La domnul Politidis își dădeau întîlnire toți bogătanii, englezi și greci, din Budja, pentru a juca cărți și a asculta muzică, a bea *whisky* și a discuta despre sport și artă. În grădina lui imensă avea un teren de tenis, unul de cricket și grajduri pentru cai. Îi invidiam pe copiii lui, care aveau fiecare cîte-o bicicletă și cîte-un cal. Mai aveau și o cameră a lor, plină cu jucării rare.

Pe lîngă domnul Politidis, unchiul părea un om umil și de nebăgat în seamă. Și totuși el era cel cu capitalul ; tot el era creierul noii asociații. De aceea, cînd unchiul intra în casa domnului Politidis, toată lumea se frîngea de mijloc, ca să-i intre în voie și să fie drăguță cu el. Doamna Politidis o lingușea pe mătușă-mea și o invita la toate *garden-party*-urile, la ceaiurile și la seratele ei. Aceste relații „cu lumea mare" nu-l prea încîntau pe unchiul Iancos, fiindcă după fiecare vizită de acest fel mătușă-mea venea cu cîte-o inspirație fistichie și costisitoare.

---

[1] *Good-bye* — formulă de salut în limba engleză, însemnînd „la revedere", „adio".

Alkis, Peter și Sisy Politidis nu prea țineau să mă aibă în compania lor. Găseau că am un accent provincial și îi deranja faptul că nu vorbeam limbi străine, că nu știam să călăresc și că nu curățam fructele cu furculița și cuțitul. La rîndul meu, îi găseam pe toți trei proști și înfumurați, lipsiți de istețime și de imaginație. O preferam pe verișoara lor, Rea. Tatăl acesteia era pictor. O lăsa în toate voile, ca pe-o vrabie, să-și dea singură seama de viață. Rea nu făcea nici un fel de fasoane și nu era de loc formalistă. Unchiul spunea despre ea că și-a rezolvat problema mesei, mîncînd adeseori la noi.

Budja era lipsită de veselia și vioiciunea de la Kordelio. Aici nu exista nici marea, nici berăriile, nici viața clocotitoare de pe străzi. Oamenii vorbeau încet, rîdeau discret, erau foarte atenți la gesturile și relațiile dintre ei. Viața se desfășura în interiorul vilelor. Protipendada Smirnei dispunea de tot confortul, cultura și mijloacele, care-i îngăduiau să se preocupe de chestiuni artistice și spirituale. În vilele mari găseai biblioteci cu multe volume și tablouri rare din Renașterea italiană și franceză.

Într-un asemenea mediu trăia sora domnului Politidis, Jenny, poreclită „sufrageta", pentru că se plimba călare, fuma și-și chivernisea singură averea. „Sufrageta" produse o puternică impresie asupra mea. Se avînta în tot felul de aventuri cu același avînt și aceeași ușurință cu care încăleca pe frumosul ei cal sur. Vorbea degajat cu bărbații despre chestiuni de-ale lor și avea un mod energic, iute și hotărît de a înfrunta cele mai grele probleme. Se îmbrăca, totuși, cu un gust atît de rafinat și avea atîta feminitate și grație, că n-o puteai deosebi dintre celelalte doamne cochete. Doar că acestă cochetărie a ei era parcă mai iscusită și mai originală. Îi plăcea să stîrnească curiozitatea, ironizîndu-și meritele și greșelile. Afecta nesocotința și bravura, ca să provoace admirația și uimirea nu numai a bărbaților, dar și a femeilor.

Pleca adeseori pe front, purtînd frumoasa uniformă albă a infirmierelor. Dar, în loc să panseze răni și să-i consoleze pe răniți, se ocupa de probleme administrative, militare și politice. Căuta soluții și dădea sugestii atît de îndrăznețe,

încît ofiţerii se minunau sau se bosumflau, cu toate că, pînă la urmă, se vedeau siliţi să le accepte recunoscători.

Noutăţile pe care le aducea Jenny de pe front, din ultimele turnee întreprinse acolo, nu erau de loc îmbucurătoare.

— Fiecare caută să-şi facă datoria, spunea ea. Diviziile din Smirna şi Kidoniei abia învaţă să lupte. Tineretul Asiei Mici se pripeşte în a dovedi curaj şi îndrăzneală. Dar o armată nu se instruieşte de pe-o zi pe alta. Şi-apoi, ce vreţi ? Cînd treburile militare sînt amestecate cu cele politice, totul merge brambura.

Prin sita criticii ei treceau, fiecare la timpul său, unul după altul, toţi şefii armatei : Nider, Paraskevopulos, Papulos, Hagianestis. Ţinta ei principală o forma însă Sterghiadis, guvernatorul suprem, Constantin şi guvernul de la Atena.

Unchiul Iancos făcea unele observaţii cu mult scepticism :

— Toate astea s-ar fi putut îndrepta. Lucrul de care m-am temut întotdeauna, şi am spus-o cu glas tare, a fost şi rămîne atitudinea Triplei Înţelegeri. Nu mi-au plăcut stavilele impuse de englezi înaintării armatelor noastre şi dizolvării ceteşilor. Cred că englezii sînt, ca totdeauna, talere cu două feţe.

Jenny Politidis avea o mare admiraţie pentru englezi. Era dispusă să-i absolve de orice răspundere. Dar nu putea să nu recunoască faptul că tertipurile amiralului englez Calthorpe sînt „întrucîtva suspecte".

Unchiul Iancos nu înţelegea totuşi să-i scoată basma curată pe aliaţi.

— E mai clar ca lumina soarelui, dragă domnişoară Jenny, că pe turci îi înarmează englezii şi italienii. Kemal [1] nu şi-a organizat din nimic o armată de 80.000 de oameni. Luaţi, de pildă, Attaleia [2] şi toată regiunea din sudul fluviului Meandros, ocupată de italieni. Acolo adepţii lui Kemal acţionează nestingheriţi, se înarmează şi apoi se aruncă asu-

[1] Kemal Ghazi Mustafa (Ataturc) (1880—1938), eminent om politic şi de stat turc, întemeietorul Republicii turce. În 1919 a condus revoluţia naţională burgheză împotriva imperialiştilor străini şi a elementelor feudale şi compradore.

[2] Oraş portuar pe ţărmul Asiei Mici.

pra liniilor noastre, provocîndu-ne mari pagube. Așa ne-au înghițit și Aidinul.

— Adevărul e că trebuie să veghem, dar să nu fim pesimiști ! Avem destule motive să nădăjduim.

La ultimele cuvinte rostite de Jenny Politidis unchiul se înfioră. Nu se așteptase ca răul să fi ajuns atît de departe.

— Nu sîntem pesimiști, spuse el, dar cine se frige cu terci, suflă și-n iaurt. Să ne ferească dumnezeu !

O admiram nespus pe Jenny Politidis, care știa să poarte discuții despre chestiuni atît de serioase, care pleca și se întorcea de pe front și se deosebea atît de mult de celelalte femei. Cînd știam că e acasă, mă plimbam prin fața casei ei, ca să mă vadă și să mă cheme înăuntru. Era singura care îmi vorbea serios, ca unui om mare și cultivat. Lucrul acesta mă captiva.

Am început să-i imit mersul, gesturile, tonul grav al glasului. Atît de mult doream să-i semăn sufragetei mele, încît într-o seară am rugat-o pe Rea să cumpere niște țigări, ca să fumăm și noi. Îmi făceam socoteala caraghioasă că orice femeie care fumează, gîndește și vorbește ca Jenny Politidis.

M-am dus cu Rea într-un ungher al grădinii și ne-am aprins cîte-o țigară. Prima țigară. O țineam ostentativ între degete. Scoteam fumul pe nări, abia înăbușindu-mi tusea.

— Hm ! Interesant și curios lucru e țigara ! Tare aș vrea să mă îmbolnăvesc de ceva și să-mi prescrie doctorul drept medicament țigări, multe țigări ! i-am spus Reei.

— Mie nu-mi plac de loc, mi-a răspuns ea. Dintre toate relele pe care le-am încercat pînă acum, nu-mi plac decît sărutările. Mă trece un fior plăcut cînd mă sărut cu prietenii mei. Îmi vine să-i iau în brațe și să-i strîng tare, tare de tot. Și cînd mă săruți tu îmi place, dar nu știi să săruți.

Nu voiam să-i arăt prietenei mele cît sînt de ageamie în privința asta.

— N-am avut ocazia să observ dacă îmi plac sărutările, i-am răspuns.

Atunci m-a tras la pieptul ei și m-a sărutat cu atîta patimă, că mi-a tăiat respirația. Am rîs amîndouă și ne-am simțit fericite.

— Hai să stăm în întuneric fără să vorbim ! i-am propus eu, cuprinsă de-un val de romantism.

Ne-am așezat, strîns lipite, pe o bancă, sub dud. În jurul nostru noaptea era deasă. Doar lumina palidă a stelelor lăsa să se contureze siluetele arborilor și caselor. O adiere plăcută ne mîngîia ochii, oprindu-i să se închidă de somn.

Voiam s-o impresionez pe Rea, să-i demonstrez că și eu sînt cineva, așa, ca sufrageta, și-am început să mă produc :

— L-am întrebat cîndva pe Nastratin Hogea : „Cînd iese luna nouă, ce se întîmplă cu cea veche ?" Nastratin mi-a răspuns : „E tăiată cu foarfeca bucățele-bucățele și se fac din ea stele".

M-am ridicat în picioare. În mine erau vii toate amintirile despre farmecele și basmele coanei Angheliko. Transfigurată de aceste aduceri aminte, am întrebat-o pe Rea :

— Vrei să tăiem și noi cu foarfeca noaptea și din bucățelele ei să facem un mic negru ? Să-i punem două stele în loc de ochi. Să spargem o rodie și să-i facem buzele. Micul nostru negru va îndeplini tot ce-i vom porunci noi.

Fereastra tușei Ermioni s-a deschis.

— Aliki ! a strigat mătușa cu asprime. Vino imediat la culcare !

— Vin îndată ! am răspuns eu stingherită de intervenția brutală a puterii.

Mi-am luat un cald rămas bun de la Rea, adăugînd :

— Continuăm mîine.

În seara următoare domnul Politidis i-a invitat pe unchiul și pe mătușa la o serată. Kira Hrisi nu-și putea ascunde încîntarea că vom rămîne singure.

— Du-te-n grădină ! mi-a spus ea în graiul ei țărănesc. Cînd sfîrșesc de spălat vasili, vin și io.

M-am dus și m-am culcat în hamacul legat de doi pini. De cînd venisem în casa mătușii mele, kira Hrisi, despre care toți spuneau că e rea și cicălitoare, se schimbase cu totul. Devenise mai răbdătoare și mai bună. Mă sfătuia cum să mă port cu mătușa, ca să n-o supăr. Punea rînduială în dezordinea mea, ca să nu fiu certată. Îmi dădea într-ascuns cîte ceva bun de mîncare. Și unica răsplată ce-o primea pentru toate astea era să stea și să mă asculte povestind cîte și mai cîte istorioare și să mi se spovedească și ea despre ale ei : cît de aspru s-au purtat cu ea pe cînd

era copilă, atunci cînd, orfană fiind, a încăput pe mîini străine, bătăile ce le-a îndurat de la atîţia stăpîni răi pe unde a umblat, despre foametea pe care a îndurat-o prin sate.

— Şi femeile, îmi zicea, ah, ce scroafe ! Ele-s ăle mai afurisite ! Ălea care se văd întîiaşi dată cu bani pe mînă, ălea sînt din cale-afar' de rele !

În seara aceea kira Hrisi era în toane bune.

— Am grămădit vasele spălate şi nespălate şi-am venit. Ia uită-te ce-am pentru tine !

Radia de atîta mulţumire. În buzunarul încăpător, ce-i ajungea pînă-n poala fustei largi, strîngea nerăbdătoare ceva.

— Ce ai acolo, kira Hrisi ?

— Ghiceşte ! Ia să te văd, ghiceşti ?

Am aţintit privirile spre buzunarul ei, plină de curiozitate, şi-am aşteptat.

— Biciuclета, bre ! Biciuclета !

Şi a scos din buzunar un sul de bancnote, legat cu o banderolă albă de hîrtie, avînd pe ea scrisul rotund, tacticos al unchiului Iancos : leafa ei pe doi ani. Ca un fulger mi-a trecut prin gînd planul kirei Hrisi. De cînd venisem la Budja, mă plîngeam că unchiul nu-mi cumpără şi mie o bicicletă, cum au toate fetele bogate. Şi iat-o pe kira Hrisi ridicîndu-şi drepturile băneşti, ca să-mi dăruiască bucuria lucrului de priso's pe care mi-l doream atît de mult.

I-am sărit de gît şi am început s-o sărut, aşa cum nimeni, în viaţa ei, n-o mai sărutase.

— Haide ! Haida, de ! Ajunge ! Nimic nu fac proastele astea de parale pe lîngă bucuria ta ! îngăimă ea emoţionată la culme.

— Kira Hrisi, draga mea Hrisi ! Te iubesc ! Te iubesc ! strigam eu, ţopăind şi tîrînd-o şi pe ea după mine.

— No ! Stai ! Stai, bre, că ameţesc ! spuse ea săltînd bucuroasă, cu toată greutatea şoldurilor ei late.

Deodată m-am oprit. Am rămas pe gînduri. M-au apucat remuşcările.

— Nu pot să-ţi iau banii, iubita mea Hrisi ! i-am spus răspicat. Nu pot să ţi-i iau. Te-ai chinuit pentru ei doi ani de zile. Nu ! Nu-i iau !

— Poftim ! a făcut ea ofensată. Poftim ! auzi colo ! Nu poate să-i ia ! O dată în viața mea gust și eu bucuria să fac un dar, și ea... Hai, așază-te colo să stăm de vorbă și lasă-ncolo nazurile ! Ne ducem într-ascuns, cum îți zisei, la Smirna și-o cumpărăm.

Am stat așa amîndouă, duse cu gîndurile pe aripile visului și ne-am pus să întocmim un adevărat plan strategic : vom pleca cu primul tren de dimineață — să se ducă kira Hrisi la dentist, chipurile — o să trecem și pe la mama și-o să ne ducem și la „Myrovolos", să mîncăm lukumades, să bem aldămașul „biciucletei", iar cînd unchiul și mătușa o vor vedea gata cumpărată, puși în fața faptului împlinit, n-or să mai aibă încotro.

Pe cînd eram amîndouă în al nouălea cer, s-a auzit poarta grădinii deschizîndu-se.

— Vin ! a spus kira Hrisi și a dispărut să facă paturile.

Eu m-am culcat iar în hamac, prefăcîndu-mă că dorm, dar vegheam cu un ochi deschis pe jumătate. Ei s-au apropiat și s-au așezat lîngă masa de marmură din grădină, fără să mă observe. Au ținut capul în jos vreme îndelungată. Unchiul, așa cum îi era obiceiul cînd era supărat sau voia să se concentreze, își ciupea un neg ce-l avea pe bărbie. Pînă la urmă, mătușa a rupt tăcerea :

— Crezi, Iancos, că o să fie aceeași poveste ca la Aidin ? Mie nu-mi plac de loc veștile de pe front. Dar de loc !

— Parcă mie îmi plac ? Dacă retragerea se transformă în derută, s-a isprăvit ! Nimeni nu știe pînă unde poate ajunge răul...

— Eu, bărbate, ți-o spun, nu mai îndur astfel de coșmaruri. Dau foc casei și... să ardem cu ea cu tot ! Prefer să mă ardă focul decît să mai îndur un dezastru ca cel de la Aidin.

Inima a început să-mi bată nebunește. Am vrut să spun ceva, dar m-am abținut.

— Nu trebuie să intri în panică ! l-am auzit spunînd pe unchiul Iancos. Și, mai ales, fii cu ochii în patru ! Nu vorbi cu nimeni nimic ! Ai auzit ce-a spus Jenny : secret militar.

— Dar, Iancos, ar trebui ca lumea să-și ia măsurile de rigoare, să plece...

— Unde să plece, măi nevastă, unde ? Înainte exista Smirna, care era a noastră. Dar acum ? Crezi că-și lasă cineva casa, treburile ?...

Rămas pe gînduri, unchiul a mai adăugat :

— Știi ce zic eu, nevastă ? Ia copilul, pe kira Hrisi, pe copiii lui frate-meu cu mama lor și plecați așa, într-o plimbare, pînă la Atena. Ce-avem de pierdut ? O să cunoască și fata Capitala. Să vedem pînă mîine ce știri noi mai avem de pe front ! Și dacă-s proaste, în doi timpi și trei mișcări...

Teama mi s-a transformat în panică. Mi-am adus aminte de vorbele lui Riri despre cei bogați, care, avînd relații, află la timp noutățile și fac „o călătorie preventivă". Și cu ai mei, care n-au bani, ce-o să se întîmple ? Să aibă soarta tușei Kalliopi și a familiei unchiului Thanasis ?

După ce unchiul și mătușa au intrat în casă, am alergat la kira Hrisi și i-am împărtășit cele auzite.

— Doamne, dumnezeule ! a strigat ea și a început să-și facă cruce. N-o să se-ntîmple una ca asta, copila mea ! Du-te și dormi liniștită !

— Jură-mi, i-am cerut, gata să izbucnesc în plîns, că plecăm neapărat mîine la Smirna, să-i spunem totul mamei !

— Ne ducem, desigur, ne ducem să-i dăm și paralele ălea ale mele. Și biciucleta o luăm la anu.

M-au podidit lacrimile.

— Buna mea kira Hrisi ! i-am spus și-am pornit încet spre odaia mea, mistuită de temeri nedeslușite.

Nici n-a apucat bine să plece unchiul Iancos dimineața la birou, că s-a și întors, însoțit de Jenny Politidis.

— Ermioni, a început el cu glas mișcat, dar hotărît, azi pe seară plecați cu vaporul la Pireu. M-am sfătuit cu Jenny asupra situației și am găsit că așa ar fi mai bine. Gherasimos, frate-meu, și cu mine mai rămînem o zi-două să aranjăm treburile și, după aceea, dacă va fi nevoie, venim și noi.

Mătușa s-a făcut albă ca varul.

— Iancos, eu fără tine nu plec ! În ruptul capului ! Așa prost stau lucrurile ?

Unchiul și-a lăsat capul în piept, ca să-și ascundă disperarea.

— Da, Ermioni. N-are rost să ți-o ascund. Mai sînt, e drept, unele speranțe... mai sînt... dumnezeu e mare... Oricum, voi trebuie să plecați azi. Nu te împotrivi ! Nu-mi încurca socotelile ! Trebuie să mă concentrez. Trebuie să plec numaidecît la fabrică. Acasă, vezi și tu... dacă socotești că trebuie să iei ceva...

După ce a plecat unchiul Iancos, mătușa a rămas ca împietrită, încremenită, fără pic de voință, parcă era moartă. Apoi a apucat-o iarăși durerea de stomac și-a început să vomite, ca atunci, la primul dezastru al Aidinului. Era nehotărîtă : „Ce să fac ? Ce să iau cu mine ?" Pînă la urmă i-a spus kirei Hrisi să se apuce și să strîngă ce e mai de preț prin casă și să umple cele două lăzi mari, pe care le aveam pentru hainele de iarnă.

— Du-te și tu, Aliki, mi-a spus, să-ți iei rămas bun de la mama și de la tata ! Repede, că n-avem timp !

Am alergat să mă îmbrac. Simțeam că mă trec fiori. Eram năucită. Îmi venea să plîng. Peste puțin, a intrat la mine în odaie tușa Ermioni. Ținea în mînă o pungulița cu lire.

— Astea dă-le mamei tale, mi-a zis, și spune-le dumnealor (aici mătușa a întrebuințat pluralul) să le păstreze, să nu le cheltuiască. Cum o vedea că turcii se apropie, să ia primul vapor, cel dintîi caic. Să nu cumva să se lase amăgiți și să rămînă aici nepăsători ! Auzi ?

În clipa aceea am avut senzația că două ferestre imense s-au deschis larg și că în inimioara mea, care se sufoca, a pătruns lumină, aer curat și soare. Aș fi vrut să mă arunc de gîtul mătușii și să-i spun cît de greșit am judecat-o și cît de bună e. Dar nu mai era timp pentru astfel de explicații. Am privit-o doar cu ochii înlăcrimați, plini de dragoste. Am luat prețioasa pungulița și, împreună cu kira Hrisi, am alergat la gară.

Pe tot drumul, în timp ce trenulețul din Budja răsufla din greu, străduindu-se să ajungă la Smirna, inima îmi zvîcnea de emoție. Ochii mi se zbăteau cu nervozitate, căutînd să prindă cît mai mult din imaginile peisajului liniștit : livezile cu pomi, ale căror crengi încărcate de rod bogat atingeau pămîntul ; ogoarele negre, ce absorbeau șăgalnic apele curgătoare atît de rîvnite ; vacile și caii

păscînd iarba fragedă. Ici-colo, țărani liniștiți, în șalvarii lor, se mișcau de colo-colo, plivind și arînd viile, care mîine aveau să îndestuleze cu vinul lor pe chefliii smirnioți, dornici să cînte și să iubească...

În mine, emoția lupta cu indignarea. La ce bun toată tulburarea și furtuna asta ? De ce oamenii acestei țări trebuie să fugă urmăriți și să se ucidă ? De ce să li se ardă iarăși casele, semănăturile și nădejdile ? De ce nu se găsea o modalitate ca fiecare să poată trăi pe pămîntul strămoșilor lui, să-l muncească în liniște și cu temei, fie el turc, fie grec ? De-ar fi să vină de la dumnezeu, atunci n-ar fi război, cutremure, trăsnet, potop. Nenorocirea de-acum oamenii o pun la cale. De ce ?

Cînd am ajuns pe strada Moskov și i-am văzut pe-ai mei stînd fără habar la masă, m-am mai înseninat și eu. Aici nimeni nu părea îngrijorat. Nu cumva știrile unchiului erau exagerate ?

Kira Evanthia tocmai aducea la masă o mușaca cu un miros strașnic și niște clătite. M-am aruncat lacomă asupra farfuriei și-am început să înfulec din gustoasa mîncare, trăgînd cu urechea la glumele celor doi ofițeri invitați, care se amuzau cu Riri și cu tușa Eleni. Cînd a venit rîndul cafelelor, tata a insistat ca Riri să cînte la pian din *Trubadurul*. Era slăbiciunea lui.

Riri protestă :

— Oh, și tu, tăticule, cu vechiturile tale !

Semnele pe care mi le făcea kira Hrisi de la ușă mi-au amintit țelul vizitei. M-am aplecat la urechea mamei și i-am șoptit :

— Mămico, vino puțin afară ! Am ceva foarte grav să-ți spun !

I-am explicat totul, ce-am auzit și ce mi-a spus și tușa Ermioni. I-am dat punga cu lire.

Cum a intrat tata, mama a ascuns repede banii. Mișcarea ei grăbită m-a făcut să înțeleg cît de mare era lipsa de încredere dintre ei.

— Ce se întîmplă ? a întrebat tata.

M-am uitat în ochii mamei, ca să-mi dau seama ce trebuie să spun. Dar ea mi-a luat-o înainte :

— Fata pleacă într-o călătorie cu mătușa și cu familia lui Gherasimos.

— Da ? Și cum așa, fără nici un motiv ?

— După cum se-aude, nu-i chiar fără motiv. Știrile de pe front sînt destul de proaste...

— Proaste ? Iancos vede mereu totul în negru. Păi, armata noastră o să se și retragă, o să și înainteze. Tocmai asta îmi spuneau și invitații noștri. Dar dumnealor să-și vadă de călătorie și să se întoarcă cu bine !

Optimismul tuturor celor din casă și veselia au făcut ca despărțirea noastră să se desfășoare cu mult mai lesnicios. Surorile mele și Stefos mă invidiau că o să cunosc Atena și îmi cereau cu toții să le aduc cîte-o amintire.

După ce am ieșit pe poartă, m-am întors și-am mai sărutat-o o dată pe mama.

— Mămico, să nu uiți ! Cînd va fi cazul, cu primul vapor, cu primul caic. Auzi ?

În timp ce mergeam pe strada Moskov, am avut același sentiment ca atunci cînd am plecat din casa părintească, cu geamantănașul acela cenușiu și cu inima înnegurată. Mă voi mai reîntoarce vreodată pe aceste ulițe dragi ? M-am gîndit cu disperare : „O s-o mai văd pe mama ? Ce necazuri neașteptate ne pregătește viitorul ?“

PARTEA A DOUA

1

Cum am debarcat la Pireu, n-am avut parte de bucuria visurilor de călător, ca unii ce pornisem la drum să ne plimbăm. Ne-am trezit, dimpotrivă, în fața unui spectacol ciudat : lume multă, strînsă ici și colo, posacă și închisă. Femei tinere și bătrîne cu basmale pe cap strigau și gesticulau agitate. Nu era cu putință să deslușești ce spuneau și de ce le împingeau jandarmii. Atunci s-au repezit, sărind în vălmășeală, cîțiva soldați, revoltați de purtarea jandarmilor față de femei :

— De ce le loviți, mă ? Hai ? De ce le loviți ? Au făcut vreun rău cuiva ? Vă e teamă să nu tulbure ordinea ? Ordinea, nu ? Își caută copiii, din care nu știu ce s-a mai ales acolo, la abator !

În vreme ce încercam și noi să auzim și să înțelegem ce se petrece, un marinar ne-a arătat cu degetul, spunînd :

— Uite, au și sosit primii refugiați din Smirna !

Tușa Ermioni s-a întors și ne-a privit, de parcă ar fi așteptat de la noi o dezmințire.

— Despre noi vorbește. Ați văzut cum se iscă zvonurile ?

Vorbele marinarului au fost ca un chibrit aprins și aruncat peste benzină. Femeile au luat foc. S-au năpustit asupra noastră, zgîlțîindu-ne, plîngînd, întrebîndu-ne ce-i cu noi, amenințîndu-ne. O bătrînă s-a oprit în fața noastră cu mîinile în șolduri.

— Adică voi sînteți refugiații ? Și ce căutați la noi ? Unde ne sînt copiii ? De ce pe domniile-voastre v-au cărat cu vapoarele, și pe soldați i-au lăsat la urmă ?

Jandarmii s-au repezit și-au făcut cerc în jurul nostru. Eram stupefiate și nu știam ce să le răspundem. Tușa Ermioni căuta să le explice că nu sîntem refugiați și că nu s-a întîmplat nici o nenorocire, dar femeile plîngeau și se frămîntau.

— Minți ți ! Minți ți !

O fetiță a scăpat din mîna maică-si și a alergat spre mine.

— Nu purtați șalvari și feregea ? m-a întrebat, examinîndu-mi rochia bine croită.

Cu toată spaima provocată de situație, am izbucnit în rîs. Dar gîndindu-mă mai bine la întrebarea fetiței, m-am enervat și i-am răspuns :

— Nu sîntem turcoaice.

— Cum nu sînteți ? Sînteți refugiați, nu ? Refugiați ! Oameni răi !

N-am avut timp să-i explic micuței, fiindcă jandarmii ne-au luat cu ei la căpitănia portului. Pe drum am aflat că frontul s-a prăbușit, că toată Asia Mică e în flăcări, că armata s-a răsculat și că lumea pleacă cu orice mijloc de transport are la îndemînă.

Cumnata tușei Ermioni, doamna Elvira, a început să plîngă.

— Zvonuri ! Zvonuri ! spunea într-una tușa Ermioni.

Dar după ce a izbutit să vorbească la telefon cu reprezentantul unchiului Iancos la Atena, panica a pus stăpînire pe ea.

— Vai ! Vai ! Iată că m-au ajuns zile și mai rele !

Totuși, nici unul dintre noi nu și-a dat seama că aceste vești erau doar primele picături ale unei furtuni care ne amenința, primul val, încă timid, al unui nesfîrșit puhoi de oameni, care, curînd, urma să se reverse în acest port necunoscut.

Mergeam ținîndu-ne de mînă, lipiți unii de alții, pierduți, năuciți, șovăitori, de parcă eram orbi și nu știam unde ne va duce fiecare pas pe care îl făceam. Căutam un hotel din port, unde să tragem în așteptarea alor noștri. Dar oriunde întrebam, primeam același răspuns stereotip :

— Sînteți din Smirna ? Nu primim refugiați !

— Dar plătim bine, oamenii lui dumnezeu ! spunea tușa Ermioni.

Refuzau cu încăpățînare.

— Ne e teamă de rechiziție. N-ați aflat că la Hios, la Mitilini și la Samos au debarcat refugiații buluc și că au fost rechiziționate toate școlile și hotelurile ? Toate, absolut toate !

— Ce căutăm aici ? De ce-am venit în locul acesta neprimitor ? spunea doamna Elvira. De ce să fim despărțite de bărbații noștri ?

Pînă la urmă, s-a găsit un hotelier care, aflat la ananghie, ne-a închiriat o cameră întunecată, mizeră, cu șase paturi. Nici nu ne-am dat seama cît de puțin ne-a trebuit să devenim niște refugiați sadea. Într-un răstimp uluitor de scurt lumea se întorsese pe dos.

Vapoarele soseau unul după altul, descărcînd mulțime de oameni — o lume pestriță, descompusă, bolnavă, nefericită. Ai fi zis că atunci ieșiseră cu toții din balamuc, din spitale, din cimitire. Străzile s-au umplut de lume ; la fel portul, școlile, piețele. Pe trotuare se nășteau copii și mureau bătrîni.

Un milion și jumătate de oameni s-au trezit deodată departe de pămîntul lor strămoșesc. Și-au lăsat copiii uciși și părinții neîngropați. Au părăsit avutul, pomii neculeși și holdele nesecerate, mîncarea pe foc, hambarele pline, ultima agoniseală în sertar, portretele membrilor familiei pe pereți și au fugit, goniți de iataganul turcesc, de pîrjolul războiului. În viața omului sînt cîteodată clipe tragice, cînd socotește un mare noroc că a izbutit să lase tot ce are și ce n-are, să-și părăsească pînă și patria, pînă și trecutul, și să plece înnebunit de spaimă, căutînd să se pună la adăpost. Oamenii au înșfăcat bărci. caice, plute și au trecut marea într-un exod masiv, înspăimîntător. S-au culcat seara oameni gospodari și s-au trezit pribegi, călători fără voie peste mări, oameni fără nici un căpătîi, nevoiași, vagabonzi și cerșetori prin porturile Pireu, Salonic, Kavalla, Volos, Patras.

Sumedenie de îngrijorări și de probleme au debarcat pe solul Greciei, o dată cu ei, mulțimea de oameni, care avea parcă atîrnată la gît o tristă tăbliță pe care sta scris :

„Refugiați". Unde să se adăpostească ? La ce să se gîndească mai întîi ? Ce să uite ? Ce să facă ? Unde să muncească ? Cum să trăiască ?

Tremurau încă de spaima pe care au tras-o. Ochii le erau înroșiți de fluviul de sînge al infernului prin care trecuseră. Iar cînd au păsit pe teren solid, au vrut să știe cîți au ajuns și cîți sînt lipsă. Nu le venea să creadă că trăiesc. Se pipăiau singuri, să se asigure că nu sînt fantome. Își căutau și sufletul, să vadă dacă-l mai au la locul lui. Dar acesta dispăruse. Rămăsese în urmă, în patrie, lîngă morții iubiți, lîngă prizonieri, lîngă bordeiele, ogoarele, atelierele și dughenele lor.

Și și-au spus : „Sîntem pe-aici doar niște trecători. Să ne îngrijim așadar a trăi de azi pe mîine, deoarece ne vom întoarce curînd la casele noastre." Aveau mare nevoie de această nădejde. Ca de pîine, de apă, de sare.

Atîți erau, un milion și jumătate de greci din Asia Mică, care rătăceau acum pe pămîntul Greciei. Fără patrie, fără să aibă unde munci, fără adăpost, fără o boccea. Și se gîndeau că ieri, abia ieri au fost oameni la casele lor, fiecare cu agoniseala lui.

Căutau vinovatul, blestemau cerul, pămîntul, pe Kemal, pe Venizelos, pe Constantin, Tripla Înțelegere, războiul, dar, înainte de toate blestemau Anglia prefăcută, calculată, fățarnică, uzurpatoare, cea care făcea negoț și politică imperialistă cu sîngele și jalea unui popor.

Primele zile în acel port au fost serbede și amare. Dizenteria făcea ravagii. Cînd ne apuca, ne făceam nevoile în stradă fără nici un pic de rușine. Ceea ce odinioară se numea demnitate de om fusese vîrît în fundul legăturicii de refugiat. Rămăseseră la suprafață doar nevoile crunte, chinuitoare, oribile ale vieții.

Cu mic cu mare se înghesuiau în acel port, abrutizați cu toții, fără voință, fiecare cu o idee fixă, iar alții incapabili să gîndească. Cei mai fericiți erau cei care își puteau descărca sufletul plîngînd, blestemînd, gemînd de durere.

O tînără femeie cînta din cînd în cînd un cîntec tragic de leagăn ; „Nani, nani, copilașul mamei...", în brațe cu

o pernă, pe care-o îmbrățișa și o săruta, privind în juru-i într-o continuă spaimă. Nimeni nu-i dădea vreo atenție. Doar bătrînul ei tată se străduia zadarnic s-o liniștească :

— Copila mea, draga mea Eleni, rabdă și tu ! Așa a voit domnul !

Un ziarist a observat scena și s-a oprit să culeagă informații.

— Lasă-ne, omul lui dumnezeu ! îl implora bătrînul. Fiica-mea a vrut să-și ia băiețelul din leagăn și, în grabă, a luat din greșeală pernița copilului.

În mulțimea de oameni l-am întîlnit pe prietenul tatălui meu, domnul Tilemahos, bijutierul. Am alergat în întîmpinarea lui, cu dorința aprigă de-a afla ceva despre ai mei. Dar el se uita la mine fără să mă vadă și mă asculta fără să mă audă. Ținea în mînă un șirag de bame uscate, trase pe-o ață groasă, pe care o bălăngănea precum diaconul cădelnița, psalmodiind :

— Doamne miluiește ! Doamne miluiește ! Să nu fie și mai rău !

Doamna Polixeni, nevastă-sa, m-a tras de mînă.

— Sst ! Aliki, nu-i vorbi ! Îl apucă furiile cînd i se vorbește.

— Voiam să-l întreb, doamnă Polixeni, dacă n-a văzut cumva pe vreunul dintr-ai mei.

Doamna Polixeni n-a răspuns la ce mă interesa. Mi-a spus doar atît :

— S-a dus acasă, dragul meu Tilemahos, primejduindu-și viața, ca să ia bijuteriile. Și ce-a luat în fugă ? Bamele. Da, copila mea, bamele uscate, ce le pregătisem pentru iarnă. Îi plăceau bamele, pentru că suferea de constipație...

Am plecat mai departe, îndreptîndu-mă grăbită spre cei proaspăt sosiți. Nu mă mai impresiona nimic din ceea ce vedeam și auzeam. Fiecare vapor care intra în port și care nu-i aducea pe ai mei mi se părea că, o dată cu ancora, afundă și sufletul meu în mîlul disperării.

Umblam prin furnicarul acela de oameni ca un miel rătăcit de turma lui, căutîndu-mi din ochi părinții, cu toată ardoarea sufletului meu istovit. Cînd mă întorceam la hotel, tușa Ermioni mă cerceta cu privirea ei bolnavă,

fără să se încumete a întreba ceva şi-mi spunea compătimitor :

— Micuţa, drăguţa mea copilă !

Într-o zi, într-un grup de oameni, l-am întîlnit pe unchiul Thanasis cu fiică-sa, Valentini. Erau primele rude pe care le regăseam. M-am aruncat de gîtul lor, izbucnind în hohote de plîns.

— Ce e cu mămica mea ? Unde se află ai mei, Valentini ?

— O să vină ! Nu dispera ! a căutat ea să mă liniştească. E atîta lume ! Mii şi mii de oameni care se îmbarcă într-una !

I-am arătat unde e hotelul nostru şi s-a îndreptat pe dată într-acolo. Dar unchiul Thanasis n-a urmat-o. Indiferent şi calm, se uita la oameni. Trecea iarăşi printr-o puternică criză nervoasă şi spunea într-una, pe un ton sec :

— Ia uită-te, mă, ce fac oamenii ! Ce i-a apucat ? Şi-au pierdut minţile ?

Valentini i-a povestit mătuşii tot ce ştia despre prăbuşirea frontului, despre intrarea zeibekilor în Smirna. La început nu s-au atins de nimeni, dar pe urmă s-au dedat la măceluri şi jafuri, începînd cu mahalalele armeneşti. Nuredin-paşa a dat un ordin prin care bătrînii, femeile şi copiii erau lăsaţi să plece. Bărbaţii şi tinerii erau făcuţi prizonieri.

Smirna a fost lăsată pradă flăcărilor şi măcelului. Lumea se înghesuia pe cheiuri, cerînd apărarea flotei anglo-franceze. Se ruga de aliaţi s-o salveze de masacru. Dar străinii, zice-se, aveau ordin să nu intervină. Şi stăteau frumos pe vasele lor, cu mîinile încrucişate, fumîndu-şi tacticoşi trabucurile şi privind ca nişte spectatori la martirajul întregii populaţii.

Cei cu parale ofereau averi întregi pentru un loc în barcă. Dar, de cele mai multe ori, cei mai vînjoşi şi mai sprinteni îi dădeau la o parte pe cei dintîi şi le ocupau locurile. Şi bărcile adeseori se răsturnau, iar oamenii, cuprinşi de panică, se înecau ca muştele.

— Doamne ! Doamne ! Ajunge, Valentini ! Nu mai pot să aud ! spunea tuşa Ermioni şi înghiţea în sec, pentru că i se îngroşase saliva în gură şi o simţea amară.

Şontîc-şontîc, a venit pînă la hotelul nostru şi căpitanul Mathios, cu multe din degetele de la mîini retezate, şi a început să plîngă ca un copilaş bătut pe nedrept.

— Cum o să mai lucrez, oameni buni, fără mîini? Spuneţi-mi! Cum o să mai lucrez?

Povestea că se aruncase în mare la Tzesme şi ajunsese înot pînă la un contratorpilor englez, agăţîndu-se de tablele lui dinspre prova împreună cu alţi zece fugari. Dar englezii i-au împins pe toţi cu mîinile şi cu picioarele şi i-au aruncat din nou în apă. Spuneau că nu pot interveni în afacerile interne ale Turciei, pentru că sînt neutri. Auzi, neutri, impostorii! Un englez sălbatic l-a izbit cu o rangă de fier peste degete şi i-a strivit încheieturile. Căpitanul Mathios şi-a pierdut atunci cunoştinţa. L-a salvat, trăgîndu-l din apă, un caicciu, vechi confrate de-al lui. Şi cînd a ajuns la Hios, la spital, i-au fost tăiate degetele umflate şi duhnind a puroi: trei de la mîna stîngă şi două de la mîna dreaptă.

— Vorba e, te-ai salvat, căpitan Mathios? Te-ai salvat! Asta e important, că toate celelalte trec! i-a spus invidioasă şi disprețuitoare doamna Elvira.

Apoi, adresîndu-se cumnatei sale, i-a şoptit:

— Doamne, iartă-mă! Uite ce oameni de prisos au scăpat! Şi-ai noştri? Unde sînt ai noştri?

Într-o zi, pe la amiază, un alt vapor îşi descărca povara de refugiaţi îndureraţi.

— Aliki, m-a strigat Trifanos, fiul doamnei Elvira, i-a uită-te la barca aia, a cincea! Distingi figurile?

Privirea mi s-a oprit deodată la locul indicat. Am tresărit. Ochii mi s-au dilatat. Inima îmi bătea nebuneşte. Îi văzusem. Întîi pe Stefos, în capul bărcii; în spatele lui, pe mama, ţinînd-o de mînă pe Niovi; apoi pe tuşa Eleni cu Ino şi pe Riri cu binoclul atîrnat de gît, vorbind cu doi tineri necunoscuţi. La pupa, lîngă două legături enorme, îl zării pe tata fumînd cu un aer nepăsător. Aduceau cu toţii a turişti în excursie de plăcere.

Era deci realitate şi nu vis? M-am strecurat, împrîncind lumea ca o nebună, ca să ajung la ţărm. Şi-mi întindeam mîinile slăbănoage, vrînd parcă să le tran-

sforn în magnete, și strigam implorînd : „Veniți odată ! Veniți !“ Mi s-a părut că au trecut secole pînă să ajungă barca la țărm și să mă pot apropia de-ai mei, să mă asigur că erau în adevăr ei, și nu plăsmuiri ale imaginației.

Nu știu cum am ajuns în brațele mamei. Tata era și el cu ochii în lacrimi și mă mîngîia.

— Vine și unchiul Iancos, a spus el. L-am văzut la Mitilini. A scăpat. din fericire.

Apoi s-a dus grăbit să coboare cele două legături.

— Atențiune ! Cu băgare de seamă ! spunea. Să nu se ude covoarele ! E tot ce ne-a mai rămas !

Cît de simplă a fost regăsirea și cît de crîncen chinul așteptării !

I-am dus la hotel, s-o vadă pe tușa Ermioni și s-o liniștească. I-au povestit unde și cînd s-au întîlnit cu unchiul Iancos.

— Vine și Iancos, vine și Gherasimos ! Au închiriat un caic numai pentru ei, explica tata. I-am văzut la Mitilini. Mai purtau fesuri. Auzi colo, fesuri ! Unde le-or fi găsit de și le-au pus ?

Tușa Ermioni prinse viață și se grăbi să aprindă mașina cu spirt, să le facă tuturor cîte-o cafea. O luă apoi în brațe pe Niovi, strîngînd-o la piept cu multă căldură și plină de bucurie.

— Cînd a crescut și micuța asta ? Și ce frumoasă e, să nu-i fie de deochi !

2

Tata a închiriat repede o căsuță la Freatida[1], unde m-a luat și pe mine, ca să mă vindece de dizenterie și de emoțiile prin care trecusem.

Mama a reușit să aranjeze în pripă, cu o nimica toată, casa aceea goală. A cumpărat niște veselă, o masă veche, cîteva scaune, a desfăcut cu solemnitate boccelele refugiului, a făcut din covoare saltele, a pus pe pereți două-trei tablouri frumoase și n-a uitat să pună la ferestre perdelele, ca să-și mențină astfel unele iluzii mic-burgheze, la care nu putea, se vede, să renunțe prea ușor.

Boccelele acelea ale refugiului erau un fel de rămășiță a trecutului familiei Maghis. Ele reprezentau parcă un obstacol pentru a privi prezentul și viitorul la dimensiunile lor reale. Conțineau lucruri atît de disparate! Ceva de preț lîngă ceva neînsemnat; ceva util lîngă ceva de prisos. Imaginea omului fugărit și înspăimîntat, căruia nu-i rămîn decît cîteva clipe ca să aleagă ce trebuie să ia din trecutul lui pentru a porni în necunoscut. Lucrurile păstrau în ele amintiri, încropite cu deznădejde și spaimă. Alături de argintărie, volănașele așternuturilor de pat; alături de blănuri, cîrlige de rufe, cupoane, zdrențe, nasturi; ciorapi găuriți alături de binoclul de aur și lornioanele pe care soții Maghis le luau la diferitele reprezentații de gală ale Operei din Smirna, cînd Șampanieva era cap de afiș. Mai vedeai, printre altele, cădelnița de bronz a bunicii și fierul de frizat, cu care tata își ondula mustățile în fiecare dimineață, ca să păs-

[1] Cartier din Pireu, pe lîngă țărm.

treze moda „à la kaiser", laolaltă cu punga de bijuterii a mamei. Mai erau notele de pian ale lui Riri, împreună cu scutecele lui Stefos, prima barbeţică a lui Ino şi faimoasa mea pălărioară roz, cu bucle blonde, destrămate acum, greu încercate şi jumulite.

Stefos, îndată ce descoperi pălărioara, şi-o puse pe cap şi începu să se strîmbe în fel şi chip, vrînd să ne facă să rîdem. Pe faţa nici unuia dintre noi nu s-a schiţat însă vreun zîmbet. Numai mama a oftat şi-a spus :

— Tot atît de artificial şi mincinos au vrut să adauge şi Asia Mică la harta Greciei ! Treburi de pripeală, care se destramă...

Privirile tatii se aţintiră pe boccelele acelea cu o emoţie mută, de parcă şi-ar fi luat pentru totdeauna rămas bun de la trecut. Într-adevăr, cît de straniu e să te trezeşti pe neaşteptate fără nici un fel de trecut, fără tradiţii, fără ocupaţie, fără adăpost, fără nimic din ceea ce a format truda ta şi a înaintaşilor tăi, fără măcar vreo fotografie a acelui trecut ! Se pare că aceleaşi gînduri le avea şi mama, fiindcă a spus :

— În astfel de împrejurări, cel mai bine e să nu-ţi mai aduci aminte de nimic şi să iei viaţa de la început.

Încruntarea şi pesimismul n-au durat mult. Familia Maghis n-a întîrziat să aibă iarăşi pretenţii nesăbuite şi să-şi dea în vileag setea de viaţă. Riri întreba dacă nu s-ar putea închiria un pian. Ino visa să fie trimisă la internatul vreunei şcoli străine, aristocratice. Stefos voia să poarte de pe-acum pantaloni lungi şi să i se cumpere o bicicletă. Mama făcea socoteli, cum ar putea din lăzi şi din perdelele de velur, aduse de la Smirna, să confecţioneze o nouă mobilă. Iar tata întîmpina situaţia cu obişnuita lui expresie : „Aranjez eu totul !" Şi-a pus iarăşi platoşa optimismului şi nu-ţi dădeai seama dacă e într-adevăr sincer în această atitudine sau dacă încearcă să-i îmblînzească pe cei din jur. De cîte ori se înapoia din alergăturile lui în căutare de lucru, ne servea cîte-un plan măreţ de afaceri grandioase. Şi ni-l servea în culori atît de atrăgătoare, încît nimeni nu putea bănui cît de aspră urma să fie noua noastră viaţă. Ba devenea acţionar într-o cooperativă pentru adăposti-

rea refugiaților ; ba deschidea o nouă fabrică de săpun sau reprezentanța unor societăți străine.

— Treburile astea nu se fac fără capital, spunea mama oftînd.

— Fac eu rost și de capital ! Vasilakis Maghis nu se pierde cu una cu două ! Are prieteni !

Vorbea cu atîta siguranță și-și expunea argumentele atît de amănunțit, încît îți venea să crezi că se bazează, într-adevăr, pe ceva. Și-așa, zi după zi, au ieșit din casă și-au fost vîndute toate covoarele, inelele cu diamante ale mamei, cerceii și pandantivul superb, pe care-l purta la baluri și cu care strălucea ca o regină.

— Din banii ăștia, Vasilakis, nici o drahmă nu trebuie cheltuită pentru nevoile casei. Auzi ? Sînt unica noastră speranță.

— Firește ! răspundea el cu toată sinceritatea, fiind de cea mai bună credință.

Venea acasă cu mîinile încărcate de cumpărături, dar era din ce în ce mai puțin probabil ca vreunul din visurile lui să înceapă măcar să se înfăptuiască.

După ce unchiul Iancos a venit din Mitilini, a închiriat împreună cu fratele său o casă la Kastella [1]. Era o casă mică, neîncăpătoare, dar în ea s-au înghesuit, găsindu-și adăpost, mai multe rude ce rămăseseră fără nici un ban și n-aveau unde să se ducă. Unchiul Iancos și-a pierdut foarte curînd răbdarea ce-o arăta în primele zile, cînd în mintea lui mai erau prezente nenorocirile pe care le trăise și mai dăinuia bucuria că a reușit să se salveze.

— N-am de gînd să fac din casa mea nici tabără și nici instituție filantropică ! și-a spus el pășul într-o zi, clar și răspicat. Există școli rechiziționate, biserici, teatre și bănci în grădinile publice. Să plece de-aici !

I-a reținut numai pe unchiul său Kostis, pe care intenționa să-l facă paznicul șantierului fabricii, și pe fiica acestuia, Pinella, care dădea o mînă de ajutor la bucătărie. Prin frumusețea și buna ei dispoziție, Pinella era o prezență plăcută în casa noastră sărăcăcioasă.

[1] Cartier din Pireu, lîngă mare.

A constituit o adevărată problemă pentru cele două familii Sitzanoglu : trebuie sau nu să se cumpere paturi ?

— Să cumpărăm numai unu, pentru tine, Ermioni, care eşti bolnavă, a spus unchiul. Noi, ceilalţi, ar fi bine să ne obişnuim cu austeritatea.

— Doar nu sîntem la ananghie, a răspuns tuşa Ermioni. Voi, cei doi fraţi, aveţi doar atîţia bani depuşi în băncile din străinătate !

Unchiul s-a enervat :

— Trebuie să ne comportăm ca şi cum am fi la ananghie, pentru că avem de înfăptuit un lucru măreţ. Nu uita ! Trebuie să construim o fabrică, pentru care e nevoie de capital, nu glumă ! Bănet serios !

— Oricum. Sau ne chivernisim toţi, sau nici unul, a răspuns tuşa Ermioni. Întîi şi întîi, trebuie să ne îngrijim de copiii care au suferit atît de mult.

— Copiii duc la tăvăleală, a afirmat categoric unchiul Iancos.

Şi discuţia a continuat zile şi nopţi de-a rîndul, în timp ce cumnata mătuşii mele se plîngea pe-ascuns soţului ei :

— Iancos o consideră numai pe nevastă-sa obişnuită cu confortul. Auzi colo pretenţie, să i se cumpere numai ei pat !

— Am să-ţi iau şi ţie, mămico ! îi spunea domnul Gherasimos, care nu împărtăşea de fel programul auster al fratelui său.

Luni de zile am mîncat pe podea, aşezaţi turceşte, ca ţăranii mahomedani, iar mîncarea noastră consta din legume uscate, frunze de varză şi aterine de la Faliron [1], sau din plevuşcă făcută sardele. Unchiul Iancos, primul, dădea exemplu, punîndu-şi în farfurie doar o jumătate lingură de ulei.

— Atîta e de ajuns ! declara el, privindu-ne pe toţi, jur împrejur. O să ne restrîngem nitel la început, ca să punem cu toţii umărul, să se clădească noua fabrică.

Doamna Elvira găsea că stavila pusă de unchiul Iancos e de nesuportat. Bucătăria ei din Aidin era îmbelşugată, ca şi a mamei mele. Se mîncau la ei tot soiul de

[1] Localitate balneară în apropierea Atenei.

mîncăruri orientale și fel de fel de prăjituri și dulcețuri. Cînd se întorcea de la fabrică, soțului ei, domnul Gherasimos, îi plăcea grozav să se ducă în bucătărie și să pregătească singur cîrnați sau pastrame și să pună cu mîna lui murăturile pentru iarnă. Arunca în tigaie trei-patru ouă cu ficăței, să le ducă după-amiză soției sale, căreia îi plăcea huzurul și-l aștepta întinsă în pat, rontăind semințe. Cînd întîrzia, însă, la bucătărie — pentru că domnului Gherasimos îi cam plăceau tinerele servante — Elvira îl striga nerăbdătoare :

— Ce faci, Gherasimos, vii odată sau aștepți pînă îmi trece pofta ?

— Viu, mămico, viu ! răspundea el din toată inima, dar de grăbit nu se grăbea.

La Aidin se vorbea pretutindeni despre „inima de aur" a lui kir Gherasimos, care-și mărita în fiecare an cîte-o bucătăreasă, dîndu-i zestre și avînd grijă de ea ca un adevărat tată iubitor. Dar gurile rele susțineau că, printr-o ciudată coincidență, toate aceste mirese nășteau primii lor copii la șapte luni.

O animozitate începu să se ivească în casa din Kastello. Fiecare pereche mînca pe-ascuns, în odaia ei, ceva spre completare. Printre rufe erau împachetate cu grijă caşcavaluri, pachete de unt, șunci, covrigi sau corăbioare cu migdale. Și cînd toate astea ieșeau la iveală, datorită copiilor doamnei Elvira, o auzeai pe aceasta spunînd :

— A adus și Gherasimos o dată ceva pe-ascuns nevesti-si și pîrdalnicii ăștia de copii s-au și apucat să trîmbițeze vestea, de parcă ar fi o marfă pe care și-o strigă negustorul !

Și, după aceea, le da ghes copiilor să se ducă și în camera mătușii lor Ermioni, să vadă : bărbatu-său ce-i aduce ?

Toate astea le vedea moș Kostis, odinioară un gospodar cinstit, și suferea mult că trebuie să stea acum la bucătărie ca un cerșetor, așteptînd farfuria cu mîncare.

— Eh, vorbea el de unul singur, cine n-a mîncat și n-a băut la conacul lui moș Kostis din blagoslovitul Kozagaki ? Cum se ivea oaspetele în prag, Haritsa mea, răposata, și punea ibricul. Iar eu dam fuga să mulg caprele, să aduc pesmeți de grîu curat, brînzeturi grase și

să culeg struguri coarnă. Și mă-ntrebam într-una : „Oare ce-o mai fi avînd gospodăria noastră să le întindă pe masă oaspeților ?"

Acum stătea într-un ungher din bucătărie, retras și sfios, în șalvarii lui din postav albastru și cu fesul roșu pus pe-o sprînceană, vorbind de unul singur :

— Bre, bre, ce rușine ! Pe ce pămînt blestemat ne-am aciuat ! Ce loc fără de apă ! Ce să aștepți de la el ? În patria noastră untdelemnul din măsline era mai din belșug decît e aici apa !

Cînd îl chemau la masă, răspundea rușinat :

— Mîncați dumneavoastră, gospodarilor, și, de mai rămîne ceva, oi mînca și eu aici, în bucătărie, laolaltă cu fetele.

Acolo, în bucătărie, avea un țol și bocceluța lui de refugiat, pe care se culca noaptea. Dar somnul nu se lipea de el. Îl mai vizita uneori Trifonas, se întindea alături și-l ruga :

— Nene, mai vorbește-mi despre Kozagaki !

— Ce să-ți mai spun, fiule ? Ce să-ți povestesc ? Acolo era binecuvîntarea domnului. Apele curgeau din toate părțile și-ți era mai mare dragul să ari pămînturile cele noi ca spuma. Pămîntul era — cum să-ți spun ? — era, fiule, ca untu, da, cum îi untu ! Ah, de-ar da domnu să ne întoarcem pe meleagurile noastre blagoslovite, că aci ne putrezesc oasele, murim cu toții ! Cel care a crescut, fiule, în Asia Mică nu mai poate găsi altundeva fericirea.

La fiecare vecernie o lua pe fiică-sa, Pinella, și se duceau la biserică. Acolo îngenuncheau umili, dădeau cu fruntea de piatra pardoselii și se rugau :

— Dumnezeule, ascultă-mi rugăciunea ! Hodinește-mi trupul păcătos acolo unde se hodinesc și osemintele Haritsei mele ! Fă să ne întoarcem în iubitul nostru Kozagaki !

Apoi o lua pe Pinella de braț :

— Să mergem, fiica mea, să mergem !

Și abia își ridica trupul slăbănog.

Mersul ăsta la biserică era singura preumblare a Pinellei. Tinerii mahalalei au simțit-o și alergau s-o vadă, sperînd s-o găsească o dată singură, ca să-i poată vorbi.

Frumusețea și vioiciunea ei tulburaseră întreaga populație masculină din mahala. Cînd ieșea în balcon și își întindea brațele spre soare, să se mai dezmorțească și să respire briza mării, cînd îi săltau ca două chitre sînii ei strînși și îi străluceau jucăuși neastîmpărații ei ochi ștrengari, cînd i se umezeau buzele coapte, zarzavagiul de peste drum sta în loc și-și făcea semnul crucii.

— Ajutați-mă, sfinților din cer ! Bre, bre, ce fetișcană a naibii ! Măi, Pinella, măi, lumina ochilor mei, de ce, bre, de ce te-a adus de-acolo de departe domnu dumnezeu ? Ca să-mi frigi inima așa, pe degeaba ?

Pinella rîdea atunci din toată inima și-i răspundea fără ocolișuri :

— Vai de matale, Alekos ! Nu știi, oare, de ce ne-a trimis dumnezeu aici ? Ca să ne dezbrăcați pe noi și să vă înțoliți voi !

— Ah, cuconița mea ! suspina el. Dumitale, și fără să te dezbrac, ți-aș da toate cele, toate, și împreună cu ele inima mea !

În fiecare dimineață, moș Kostis se scula cel dintîi din toată casa. Dar nu îndrăznea, se rușina să ceară o cafeluță. Și-așa, cu dorul cafelei, nespălat, lua iute ulcioarele și alerga să nu plece vînzătorul de apă, care își striga marfa pe o uliță mai îndepărtată : „Apă din Porosi ! Ia din Porooos apaaa !"

În vreme ce urca panta străduței noastre, cărînd ulcioarele pline, și vinele gîtului i se umflau, gata să plesnească, moș Kostis se ușura bombănind :

— Bre, bre, unde-am ajuns ! Unde-am ajuns ! Auzi colo, să cumpărăm apă ! Auzi dumneata ! Apă ! Ptiu, dar-ar să dea benga, că am ajuns în locul ăsta deșert ! Iaca bătrînețe, bătrînețe de plîns ! Na, na ! Nu le-ar mai fi călcat piciorul afurisiților ălora care ne-au prăpădit ! Nu le-ar mai fi călcat piciorul afurisiților ! Nu le-ar mai...

O dată, de două ori, vecinele, tot auzindu-l bombănind așa, de unul singur, îl crezură smintit, mai ales că umbla atît de ciudat îmbrăcat. Într-o dimineață, i-a ieșit în cale gazda noastră, numai țîfnă și arțag, de-ai fi zis că de mult caută pricină să-și descarce năduful :

— Bre, bătrîne nădrag ! Dacă nu-ți place pe la noi, întinde-o de unde-ai venit ! Hai, du-te, dacă-ți dă mîna !

Moș Kostis rămase surprins de atacul neașteptat și îi spuse :

— *Sambala* [1] ! *Sambala !*

— Tacă-ți fleoanca și nu mai sudui ! Sămînță turcească ! a urlat gazda. Vezi mai bine de fie-ta, că-i poamă bună, de-a sucit capu la toți fanții mahalalei ! Și mai te și fălești cu ea !

— Piei, drace împelițat ! se înfurie moșneagul. De n-ai fi muiere, ți-aș zice una să mă ții minte ! Leagă cățeaua, auzi ? Lasă-ne așa, cu nenorocirea ce s-a abătut peste noi acuși la bătrînețe !

Scoasă din pepeni, femeia a început atunci să urle și mai și, de parcă ar fi tăiat-o cineva cu cuțitul :

— Să plecați din casa mea, să vă cărați de la mine, lepre de refugiați ce sînteți ! I-ați scos din muncă pe oamenii noștri și v-ați vîrît voi ! Ne-ați luat mîncarea de la gură ! Ne-ați pîngărit mahalaua ! De ani de zile avea Potis al meu crîșma lui la Faliron, ca să vină un lepros de sămînță turcească, să deschidă alături un bordei, și cu mezelicurile lui murdare, cu slugărnicia lui mironosită, cu damele pe care le-a adus din Smirna, niște zăltate, să ne smulgă clientela, lua-l-ar moartea a neagră să-l ia !

S-au deschis și alte porți, s-au dezlegat și alte limbi, și toate muierile din partea locului îi dădeau dreptate gazdei noastre. Au aflat și refugiatele din școala vecină și au sosit și ele amenințătoare. Una dintre refugiate a tras-o de păr pe-o băștinașă, și ține-te, s-a încins o încăierare de toată frumusețea.

— Tîrfelor ! Ne-ați luat bărbații ! țipau cele din partea locului.

— Cataplasmelor ! Mortăciunilor ! Fomistelor ! răspundeau celelalte.

Au intrat și bărbații în horă. S-au spart capete și geamuri. A sosit poliția. Au început cercetările.

Moș Kostis n-a mai vrut să știe de nimic. În aceeași seară și-a făcut sul țolul, a luat-o pe Pinella și-a plecat.

— Noi, a zis el, ne ducem la Samos, să muncim acolo. Și de acolo ne vom întoarce iarăși la baștina noastră,

[1] Expresie injurioasă în limba turcă.

cînd ne-o suna ceasul cel de pe urmă, să închidem ochii pe pămîntul patriei.

Nu l-a reținut nimeni.

— Oamenii ăștia, a spus unchiul Iancos, sînt tari de cap. Habar n-au de politică. O dată ce sîntem pe pămînt străin, trebuie să lăsăm oleacă deoparte susceptibilitățile.

— Ce e aia pămînt străin, Iancos ? s-a aprins domnul Gherasimos. Nu sîntem și noi greci ? Dacă nu sîntem, atunci ce-a trebuit să ne elibereze și să ne distrugă ? Ăștia de-acum l-au alungat pe Venizelos, care...

— Bine, bine, frate, dacă ne apucăm să scormonim și să stabilim răspunderile, unde ajungem ? Totul e să nu mai înteținm și noi ura care s-a creat.

— Doamne, dumnezeule ! spunea doamna Elvira. Atîta ură nici turcii n-aveau împotriva noastă !

— Se va potoli cu timpul, totul se va potoli ! spunea împăciuitor unchiul Iancos. Și vor urma alte uri, și-alte patimi. Asta e viața !

Pe la casa aceea din Kastella treceau de luni de zile tot felul de oameni deznădăjduiți, neștiind unde să-și ostoiască oleacă durerea și cum să se împace iarăși cu viața. Ca niște rătăciți, căutau peste tot ceva care să le dea un dram de speranță, nădejdea unei vieți mai bune. Și toți îi întrebau pe Iancos și pe Gherasimos Sitzanoglu :

— Voi, care aveți relații cu cei mari, spuneți-ne : o să ne întoarcem vreodată la cuiburile noastre ? Acum, după ce-au fost condamnați și executați cei șase [1], ce partid o să ne ducă înapoi, la noi, ca să-l susținem ?

— Nu mă interesează politica, răspundea unchiul Iancos. Dar dumnezeu e mare și drept.

— Așadar, și dumneavoastră credeți că s-ar putea ca într-o zi să ne întoarcem ? Toți compatrioții spun : „O dată ce domnul Iancos clădește aici o fabrică, înseamnă că nu mai e nici o speranță".

[1] Șase din conducătorii politici și militari greci, considerați responsabili ai catastrofei din Asia Mică de partidul advers, venit ulterior la putere.

Unchiul Iancos dădea din cap, neştiind ce să le spună. În cele din urmă, zicea :

— Un om muncitor oriunde se opreşte, fie şi vremelnic, clădeşte, creează.

— Şi noi vrem să muncim, dar n-avem unde. Să ni se dea şi un loc de piatră, că-l facem noi să rodească ! De ni s-ar da numai ! Nu cerem decît o bucăţică de pămînt, cît să ne ridicăm bordeiul.

— Totul se va face, totul ! le răspundea el. Trebuie răbdare, stăruinţă, muncă. Nu să ridicaţi steaguri, ca să circule zvonul că refugiaţii sînt nişte rebeli !

Plecau unii, veneau alţii, şi alţii, care cereau să fie angajaţi la fabrică „pentru o bucată de pîine".

A venit de cîteva ori şi Stasa Rodi să ceară un ajutor. Dar n-o primea nimeni. Ieşea kira Hrisi şi-i spunea :

— Nu-i nimeni acasă, vă rog !

— Cum, niciodată nu sînt acasă ?

— Niciodată, răspundea kira Hrisi.

— Bine, aşa să fie, să zicem că te cred ! spunea ea amărîtă şi jignită, plecînd agale.

Slăbise extrem de mult Stasa Rodi şi mai avea şi-o tuse seacă, ce-i stînjenea glasul grav, aproape bărbătesc. Ochii şi buzele îi erau atît de violent vopsite, că te înspăimîntau.

— S-a făcut preoteasă a Afroditei [1], a spus într-o zi unchiul Iancos. Are şi condicuţă.

Am căutat, împreună cu Fotini şi cu Trifonas, prin toate lexicoanele, să descoperim ce înseamnă noua expresie auzită : „preoteasă a Afroditei". De altfel, vocabularul nostru avea să se îmbogăţească în scurtă vreme cu multe alte cuvinte şi expresii asemănătoare.

Într-o seară, domnul Gherasimos ne-a adus-o pe fina lui, micuţa Irma, pe care-o găsise cerşind la staţia trenului electric din Faliron. Era plină de păduchi, jigărită, speriată, şi nu voia să-i vorbească nici Fotiniei, cu care fusese prietenă la Aidin. A fost numaidecît tunsă la zero ; căpşorul ei drăguţ şi tineresc arăta ca al unei păsărici jumulite şi chinuite. A fost acoperit cu o scufie albă şi

[1] Prostituată.

i s-a pus un șorț alb dinainte. I s-a dat titlul de cameristă.

— Sărăcuța ! o căina tușa Ermioni. N-ar fi mai bine s-o trimitem la o școală de reeducare, să învețe cel puțin o meserie ? E păcat să ajungă slujnică ! Măcar din respect față de tatăl ei.

Domnul Gherasimos s-a uitat la ea surprins și-a izbucnit :

— Dar ce crezi, că e puțin lucru, Ermioni, ca fata asta să aibă pe gratis un culcuș și hrană, ca să nu fie nevoită să-și vîndă trupul ?

— Dar e o mucoasă ! Și-așa slăbănoagă cum e, cine-o să se uite la ea ? adăugă tușa Ermioni.

— Crezi ? Numai că bărbații sînt de altă părere. Știi că fetița asta a făcut pînă acum două raclaje ?

— Doamne ferește ! se minună doamna Elvira. Dar cînd a avut timp, nenorocita ? Copila asta, pînă a nu se fi distrus Smirna, nu se dezlipea de pulpana lui taică-său. Și-o crescuse bine, cu școală și cu maniere...

— *Tsogiuklarin burda* [1], spuse domnul Gherasimos, arătînd spre ușa în dosul căreia Fotini, Trifonas și cu mine ciuliserăm urechile, încercînd să nu scăpăm o vorbă.

Luaserăm de mult obiceiul să ne ținem după cei mari și să le urmărim discuțiile. Toată acea paradă a tragicului ne călise sensibilitatea de copil și ne îmboldea o curiozitate bolnăvicioasă să ascultăm peripețiile groaznice ale lumii hărțuite ce ne înconjura. Cu cît creșteam, ne interesa ca, pe lîngă sînge și groază, poveștile acelea să conțină și aventuri de dragoste. Ne-am hotărît să aflăm cu orice chip cele întîmplate cu Irma, care mai înainte stătuse cot la cot cu noi pe băncile școlii, iar acum îi strigam :

— Irma, curăță-ne pantofii ! Irma, adu-ne apă !

Totuși, nu îndrăzneam s-o întrebăm pe ea. Vorbea atît de puțin ! Cînd își isprăvea treaba, se cuibărea pe un cufăr vechi, din zestrea doamnei Elvira, cu un lucru de mînă, și nu mai ridica ochii. Seara se strecura în cămara ei întunecată și se culca pe niște scînduri. Numai kira

[1] Ne aud copiii (în limba turcă în original).

Hrisi găsise modalitatea să se apropie de ea și s-o liniștească cînd plîngea. De la kira Hrisi am aflat și noi povestea Irmei.

Tatăl Irmei, domnul Aristomenis, a fost mai mulți ani învățător la Aidin. Cînd s-a însurat cu Ana Burnovalia era atît de bătrîn și de bolnav, că la nuntă n-a putut să pună în gură decît o felie de pîine prăjită și iaurt. De aceea toată lumea a rămas surprinsă aflînd că doamna Ana așteaptă un copil. Și copilașul s-a născut frumos și sănătos, dar Burnovalia a făcut febră puerperală și, fiindcă mai suferea și de inimă, a murit. Domnul Aristomenis a rămas cu copilașul în brațe. Lumea își bătea joc de el, cînd îl vedea în fiecare dimineață stînd în curte și căznindu-se să-și hrănească plodul cu biberonul.

Cînd întîrzia de la lecții, școlarii cîntau în cor :

Întîrzierea dascălului ?
Îi dă să sugă Irmei lui.

Domnul Aristomenis auzea și simțea batjocura lumii, dar nu se sinchisea de fel. La doi ani, cînd micuța a început să se țină pe picioruşele ei, îi împletea stîngaci codițele și o lua cu el în clasă. Dar numai lecție nu era aia. Îi auzeai pe elevi strigînd :

— Kir dascăle, Irma a făcut caca pe ea !

— Kir dascăle, Irma a vomitat !

— Kir dascăle, Irma ne mușcă !

Foarte din greu și-a crescut copilița domnul Aristomenis ! Cînd l-au concediat din școală pentru că surzise, Irma a rămas alături de el, plină de afecțiune. Era, însă, o fetiță extrem de sfioasă și speriată. Nu îndrăznea să articuleze două vorbe de față cu străinii. Se pierdea. De aceea o și porecliseră Sersemiko [1].

Domnul Aristomenis încerca să-i găsească o justificare :

— Copila mea n-a cunoscut dragostea și duioșia de mamă.

Cînd turcii au năvălit în Smirna, bătrînul învățător era bolnav.

[1] Gură-cască.

— Tată, i-a strigat Irma, toată lumea fuge ca să se salveze ! Scoală-te, tată, să plecăm şi noi !

Bătrînul reuşi să se ridice în picioare şi ea îl ajută să se îmbrace. Dar avea o uree care-i provoca ameţeli şi nici n-apucă să facă doi paşi, că se prăbuşi pe duşumea. Se sprijini în palme, încercînd să se ridice. Vinele gîtului i se umflară cît nişte odgoane. Avea respiraţia grea şi întretăiată. Nu izbuti să se ridice ; ochii i se închiseră, trupul i se aplecă într-o parte şi, încet-încet, căzu cu un zgomot surd ca o păpuşă de lemn.

— Tată, mi-e teamă, tată ! se văita Irma, încercînd să-l ridice.

Atunci el deschise ochii tulburi şi, cu un ultim efort, îi spuse :

— Du-te, copila mea ! Fugi, fugi ! Salvează-te ! Vin şi eu mai tîrziu.

Irma şovăi o clipă, dar imediat panica puse stăpînire pe ea şi-o zbughi, fără măcar să-şi ia rămas bun de la el. Pe drum se întîlni cu o patrulă turcească. Prin împrejurimi nu era nimeni. Începură, mai întîi, s-o scotocească de bani. Îi luară medalionul de aur al mamei sale, ce-l purta atîrnat la gît. Apoi, unul dintre ei arătă celorlalţi sînii abia crescuţi, dar bine rotunjiţi ai fetei. Pe dată izbucni o ceartă între ei, cine s-o aibă mai întîi. O tîrîră într-o curte, se prăvăliră cu ea la pămînt şi-o batjocoriră. Biata fată plîngea şi ţipa ca din gură de şarpe : „Nu ! Nu ! Nu !" Alţii, în jur, asistau. După ce-au avut-o toţi, ceaşul le porunci s-o lase şi să plece. Fata urla înnebunită :

— Ce mi-aţi făcut ? Ce mi-aţi făcut ?

Un soldat i-a răspuns în greceşte, în timp ce-şi încheia tunica :

— Ţi-am sădit în pîntece zece turculeţi. Cînd or creşte mari, să ne dai de veste ! Aşa au făcut şi-ai voştri fiicelor şi nevestelor noastre.

A scuipat-o şi a plecat după ceilalţi.

N-a izbutit să afle cine a adunat-o de pe stradă şi a îmbarcat-o cu vaporul care a adus-o la Pireu. Febra o mistuia. Se simţea îngrozitor. Era batjocorită, nimicită, o pisică rîioasă zvîrlită într-o ladă de gunoi.

Cînd a sosit la Pireu era noapte. Vreo două ore s-a tîrît în urma unui grup de oameni necunoscuți, care căutau un loc unde să se adăpostească. Într-un tîrziu, s-au aciuat într-o biserică rece ca gheața. Acolo, într-un ungher, culcată pe dalele de marmură, a zăcut bolnavă zile întregi. În fiecare noapte zvîcnea în zbucium și urla tremurînd de spaimă :

— Tată, tăticule, zece turculeți mi-au fost sădiți în pîntece !

O refugiată mai miloasă a propus :

— S-o ducem pe biata fetiță la un neurolog ! Se pare că nu mai e în minților ei.

— S-o ducem ! au fost de părere și altele.

Dar, pînă la urmă, nimeni nu s-a învrednicit s-o ducă. Fiecare avea necazurile lui. De unde să aduci un doctor ? Refugiații nu cunoșteau pe nimeni prin partea locului. Pentru ei totul era necunoscut : și străzile, și oamenii. Toate le erau străine.

Cu vremea, pîntecul Irmei a început să se umfle, iar fata să verse într-una. Atunci a intervenit coana Loxandra, moașa, care și-a dat cu părerea :

— Păi, ce să mai vorbim de neurolog ? Pe nenorocita asta, după cît se pare, a lăsat-o borțoasă vreun turc.

A luat pe seama ei s-o facă pe fată să lepede copilul. Pentru că, zicea, e mai bine să-și încarce sufletul cu acest păcat, că alt păcat mai mare decît nașterea asta de rușine n-ar putea exista pe lume. Coana Loxandra era o moașă bună, învățată prin spitale, „își spăla și mîinile cînd făcea masaj". Mititica a suferit, s-a înspăimîntat, dar i-a pierit teama că va naște zece turculeți. Devenise sluga kirei Loxandra, cu toate că-i zicea „fină". O punea să-i spele rufele și să-i facă fel de fel de treburi. A sosit și ziua cînd s-o trimită la cerșit cu celelalte fete. Nevoia o împingea, nu era o rușine.

Într-o seară, bărbatul moașei, căruia îi plăcea să doarmă lîngă „fină", în fața altarului bisericii, a tras-o lîngă el și i-a făcut ce i-au făcut și turcii. „Fina", de frică și rușine, n-a spus nici cîrc. Doar că în seara următoare s-a ascuns sus, în amvon. Tatăl ei vitreg era însă un om care nu îngăduia împotrivire. A chemat-o la el, a amenințat-o, pe urmă a liniștit-o, spunîndu-i că va avea

grijă să-l aducă pe taică-său de la Pireu şi că o va trimite la şcoală să înveţe, ca să ajungă învăţătoare. Şi, încetul cu încetul, ba cu forţa, ba cu dulcegării, a învăţat-o să-i guste îmbrăţişările. Pe fată au apucat-o iarăşi vărsăturile, şi moaşa s-a îngrijit s-o facă să lepede. Dar, de data asta, sărmana Irma a suferit îngrozitor şi s-a îmbolnăvit rău, cît pe-aci să moară. Apoi a plecat de la biserica aceea şi a venit să se aciuieze în teatrul din Faliron. Acolo a luat-o pe lîngă ea baba Omînă, căreia i se zicea aşa fiindcă din naştere avea o singură mînă, de care ştia să se folosească întinzînd-o la cerşit. A învăţat-o şi pe Irma să cerşească, să ceară cu un glas plîngăreţ :

— Ajutaţi-mă, creştini ! Fie-vă milă de-o orfană fără de ocrotire !

Abia acum am priceput de ce doamna Elvira îi spunea într-una soţului ei :

— Bună poamă ne-ai adus în casă !

Iar el îi răspundea cu şiretenie :

— Da ce, măi nevastă ? Nu-ţi convine că fata îţi munceşte pe de gratis ? Şi că mîine-poimîine o să aibă şi fi-tu „drum deschis" pentru nevoile lui ?

— Teamă mi-e să nu-ţi vie cumva ţie pofta ! Cît despre fiul nostru, mai are înaintea lui cîţiva ani buni pînă atunci, îi răspundea doamna Elvira.

Tuşa Ermioni şi-a reamintit, pînă la urmă, de înclinaţiile ei de misionară şi s-a apucat să-i dea lecţii de morală. Cînd Irma, istovită de muncă, se întindea pe culcuşul ei, o chema, o punea cu de-a sila să împletească sau să brodeze, şi în vremea asta îi împuia capul cu vorbe goale de moralist ori cu citate anoste, răsuflate :

Nepreţuită eşti, onoare
Şi ferice cin'te are !

3

Incet-încet, au început să răsară ici şi colo primele cartiere ale refugiaţilor. Fiecare din cei veniţi din Asia Mică lupta să obţină cîţiva metri de pămînt, pe care să înjghebe o miniatură a gospodăriei lăsate acolo, în Anatolia. Refugiaţii îşi clădeau singuri bordeiul, din chirpici, din tablă de bidoane şi din lăzi. Dar, înainte de toate, aşezau ghivece cu flori şi sădeau arbuşti piperniciţi şi plăpînzi. „Să ne dichisim, spuneau ei, să avem şi nitică verdeaţă." Şi se lipseau de o parte din apa ce-o aveau pentru băut, ca să stropească micile plantaţii. Văruiau barăcile, unde abia aveau loc să se învîrtească, puneau şi albăstreală în var, ca să arate cît mai curate, ca noul cer limpede de deasupra capului. Nopţi în şir femeile brodau perdeluţe pentru ferestre, iar ziua căutau de lucru pe la fabrici ori pe la casele oamenilor.

— Numai ai noştri n-au încercat să-şi facă un rost în vreunul din aceste cartiere, spunea unchiul lancos. Ce-o fi în capul lor, nu pricep !

Prin „ai noştri" unchiul înţelegea pe tata şi pe mama, a căror prăbuşire economică era mult mai mare decît şi-ar fi putut cineva închipui.

În vălmăşagul acela general, cînd oamenii îşi uitaseră vechile metehne şi se luptau din greu să se prindă de viaţa cea nouă şi să se adapteze, pînă şi tuşa Ermioni a fost nevoită să renunţe la teoriile ei pedagogice. Acum alergam şi eu tot timpul pe drumuri, ca toţi ceilalţi copii. Aşa că nu mai era o greutate să mă duc la ai mei, în Freatida.

Mama se topea cînd mă vedea, dar n-avea niciodată nici timp și nici dispoziție să stea de vorbă cu mine. Drumurile vieții noastre se despărțiseră. Lipsa de bani și halul în care ajunseseră din pricina mizeriei îi schimbaseră pe toți. Nu mai eram în stare să-i înțeleg. Nici ei nu mă prea înțelegeau pe mine.

În casa din Castello s-a mîncat prost în primele luni. Din pricină că unchiul Iancos ținea morțiș să arate lumii că își clădește fabrica datorită unor privațiuni și sacrificii, că e și el strîmtorat și că n-are rezerve de bani, din care să dea cu împrumut și să facă binefaceri.

În casa din Freatida, unde nimănui nu-i păsa ce-o să zică lumea, deși ar fi fost dispuși să trăiască bine și să dea bani cu împrumut, se ivea tot mai des spectrul nu numai al sărăciei, dar chiar al foametei, al mizeriei crunte, care începea de la stomacul lihnit, de la pantoful găurit, de la haina ponosită, de la lipsa săpunului și de la facturile neplătite. Tata a văzut deodată ofilindu-se în jur toate florile optimismului său incorigibil. Iar cînd s-a prăbușit și acest din urmă sprijin moral, și-a dat seama că e un ins asediat, îngropat de viu. Ori încotro s-ar fi avîntat, și cu cît mai vîrtos se avînta, cu atît mai îngrozitor se izbea de nereușită.

— Aman, bre ! exclama el disperat. Dar sînt un om zdravăn, știu să muncesc, sînt vrednic, am experiență comercială, sînt un om cinstit. Și ce doresc ? De lucru. O muncă oarecare, chiar de-ar fi să nu mă urnesc de la lucru douăzeci și patru de ore în șir.

Cutreiera neobosit să găsească de lucru. Alerga pe la cunoscuți, pe la prieteni, pe la rude. Dar aceiași oameni, care pe vremuri îi încredințau averi întregi, acum nu-l angajau nici ca simplu comis-voiajor, nici ca secretar. „Ce să mai vorbim ? spuneau ei. Cu o rubedenie poți să mănînci și să bei, dar afaceri de soiul ăsta să nu faci ! Cum să-i poruncești unui om ca ăsta ? Și ce leafă să-i dai ? Și, dacă e cazul, cum să-i ceri socoteală ? Dacă mîine îți vine cheful, să zicem, să-l concediezi ? A nu, nu ! Nici prin gînd nu ne trece !"

Tatei nu-i venea să-și creadă urechilor. „Bre, bre, ce nelegiuiți ! Ce mîrșavi ! Bre ! Bre, bre !..." și-i înjura de mama focului. Ochii i se înroșeau, i se umflau, de parcă

ar fi fost baloane gata să pocnească. Îl cuprindea o mînie deznădăjduită, mînia groaznică și inutilă a omului care se războiește cu forțe neîndurătoare, fără să poată face nimic, nici măcar să se răzbune.

În astfel de momente Niovi i se urca pe genunchi și-l întreba în glumă :

— Cine te-a supărat, tăticule ? Lasă, că-l bat eu !

Cînd tata dădea s-o mîngîie, îi tremurau mîinile și nu știai dacă din pricina revoltei sau a neputinței.

— Banul ! Banul ! spunea el, de parcă Niovi ar fi fost în stare să-l înțeleagă. Totdeauna am urît banul, chiar atunci cînd îl cîștigam. Da, îl uram ! Aruncam cu el în stînga și-n dreapta din dispreț, ca să-mi bat joc de el, să-l umilesc. Nu, n-am fost niciodată dintre cei „înțelepți", dintre cei economi, gata oricînd să calce peste cadavrele celorlalți, doar ca ei să urce. Samavolnici inconștienți, a căror goană după cîștig ajunge pînă la crimă !

— Tăticule, întreba Niovi, cum e rău banul ăsta ? E un om ? Un copil ? Și-l cheamă „ban" ?

— Copiii nu sînt răi niciodată, fetița mea. Banul este un monstru, un monstru lacom și neînduplecat ! De-aia vorbesc așa despre el.

— Am înțeles, spuse Niovi. Dar cuvîntului „rîs", tăticule, care nu-i de loc rău, de ce-i zicem așa : „rîs" ?

Buzele amărîte ale tatii tremurau de emoție. Ochii i se injectau.

— Să ai un asemenea copilaș, spunea el, și să-l lași să flămînzească, să-l lași fără jucării, fără cărți ! Nu, nu e cu putință !

Se smucea de lîngă ai lui și pornea iar să cutreiere străzile, la nesfîrșit. Apoi, se înfunda în cîrciumioara mahalalei, unde bea cu noul său prieten, kir Andreas. Cînd se îmbăta și uita cruda realitate, se întorcea acasă doldora de planuri optimiste și de visuri, ca pe vremuri. Atunci izbucnea într-un tragic monolog :

— Totul e să găsesc capital ! Mi l-am asigurat ? Am asigurat și succesul ! Sută la sută ! Am să fabric un săpun cum n-au mai văzut în viața lor ăștia de pe-aici ! Clienții o să facă coadă în fața fabricii mele. N-o să mai prididesc cu telegramele de comenzi : „Trimiteți săpun !

Trimiteți săpun !" Răbdare, domnii mei, răbdare ! Sînt alții înaintea dumneavoastră, mulți alții !...

La început, mama îl lăsa în voia lui, să-și descarce sufletul. Tăcerea ei, pe care-o lua drept aprobare, îi dădea curaj să continue :

— Și cum îți spuneam, Mary dragă, chiar dacă nu deschid o fabrică, cealaltă idee, cu berăria, nici ideea asta nu-i rea ! Aduce bănet, bănet serios ! Lumea în ziua de azi are nevoie de distracții, de trai bun...

Mama se prefăcea că împunge grăbită cu acul, ca să-și ascundă amărăciunea.

— Mai e și altceva, Mary, că veni vorba. Chiar un chioșc dacă o să am, undeva, pe-o stradă din centru, tot am să reușesc eu să vă asigur o viață ca lumea...

Monologurile acestea erau fără sfîrșit, pînă ce mama își pierdea răbdarea și spunea cu un glas ce aducea mai mult a plîns :

— Culcă-te, Vasilakis ! E și mîine zi să ne gîndim la astea !

— Plîngi ? se mira el. Auzi colo, plînge ! De ce n-ai încredere în mine, Mary ? Mîine găsesc de lucru. Ai să vezi ! Fără nici o îndoială ! Am nenumărate propuneri. M-am gîndit să cer și un împrumut. Nu pomană, nu cîțiva gologani. Banii puțini se duc ușor, îi uiți. Am să fac un împrumut masiv, care să-mi permită crearea unei situații serioase. Doar nu sînt un incapabil, un leneș. Și nici nu m-am gîndit vreodată să trăiesc pe spinarea altora. Eu, cînd aveam, cum dădeam împrumuturi la toată lumea ? Să mă împrumute și ei pe mine acum, cînd sînt la ananghie ! O să mă duc din nou la Iancos ăsta și la Ermioni și-am să le spun : „De ce sînteți oameni fără inimă ? De ce-l dați uitării pe unu de-al vostru, lovit atît de greu de nenorocirea războiului ? Cum e cu putință să nu ajuți o rudă ? Eu n-am lăsat pe nimeni fără ajutor, oricine ar fi fost el, cu atît mai mult o rudă. Dumneata, domnule Iancos, și celălalt, Aristidis, și alții ca voi, ați supraviețuit. Da, da. Voi, chiar de-ar veni un al doilea potop, o să aveți bine căptușită cu bani corabia, casa voastră. Bravo vouă ! Nu vă condamn pentru asta. Să trăiți

și să vă bucurați de banii voștri ! În lumea asta, însă, sînt oameni și oameni. Și acum, vorba ceea, ce să facem, măi Iancos ? Nu-ți cer bani. Muncă îți cer. Uite, pune-mă, să zicem, paznic de noapte la fabrica ta ! Paznic de noapte, să nu mă vadă nici un cunoscut, care să se rușineze pentru tine sau pentru mine." Cunoscuții ? Niște fiare ! Eu, Mary, în ceea ce mă privește, ți-o spun verde : Nu-mi pasă, de-ar fi să mănînc pîine cu ceapă sau nuci stricate ! Dar copiii, tu, Mary, ah ! tu, ce-o să gîndești despre mine ? Cum o să mă judeci ? O să spui că ți-am înșelat așteptările...

S-a întors cu fața la perete. Trupul lui slăbit s-a ghemuit, s-a făcut mic și neînsemnat. Mama plîngea înăbușindu-și hohotele, dar tata n-o mai auzea. Adormise istovit de băutură și de lupta dusă pentru a o convinge că mai e capabil de ceva.

Mama se pierdea cu totul și îi era tare teamă de nervii tatii. Nici pe-ai ei nu-i simțea destul de rezistenți. Plîngea dintr-o nimica toată, pierduse pofta de viață și de muncă. Nu-i mai ardea de rîs și de distracții.

Mult i-a costat pe părinții mei cînd tușa Eleni s-a văzut nevoită să plece în Italia, luînd-o cu ea și pe Ino ! „S-a dus și copila asta ! se văita mama. S-a dus în necunoscut..." Și-o apuca o deznădejde atît de cumplită, încît pornea de acasă să cutreiere fără țintă țărmul mării, privind apa cu nesaț, ca și cum în ea ar fi dăinuit taina mîntuirii. O săritură în apă, și toate chinurile ar fi luat sfîrșit. Doar o săritură. Nici pistol, nici otravă. Nici un zgomot. Cel mult, un plescăit ceva mai tare decît al unei vîsle. După ce-o încerca sentimentul rușinii, o cuprindea dorința de-a se chinui singură, de-a se înjosi, de a se ironiza : „Oh, stimată doamnă Maghis, vă interpretați melodrama în fața privirilor uimite ale propriei dumneavoastră conștiințe ! Preadelicată doamnă Maghis, vi s-a întors totul pe dos în viață și acum vă îndreptați spre soluții lesnicioase ! Veșnic romantică, incorijibil romantică, scumpă doamnă Maghis ! Acu e-acu, doamnă ! Faceți din inima domniei-voastre o piatră, dacă puteți, și suflecați-vă mînecile ! Să vedem, cum o veți scoate la capăt cu viața ?"

Acestea erau gîndurile mamei în plimbările ei disperate pe țărmul mării, la Freatida. Într-o zi mi le-a destăinuit :

— Mi-era rușine de mine, dar n-aveam puterea să îndepărtez acele gînduri bolnăvicioase. Pînă în ziua în care Niovi m-a tras de mînă și, arătîndu-mi valurile în depărtare gonindu-se impetuos spre Egina, mi-a spus : „Mamă, ce frumoasă e furtuna ! Nu ? Să fii căpitan pe-un caic, pe-o mare cu valuri mari și hop ! ba să te ridici, ba să te cobori, și iar sus ! Ce mult mi-ar plăcea ! Cînd o să mă ia tata la pescuit cu kir Andreas ? Îmi făgăduiți tot felul de lucruri, și pe urmă uitați !" Nu mi-am dat seama, a continuat mama, dacă cuvintele acelea ale Niovei au avut asupră-mi o influență de ordin simbolic, sau dacă, pur și simplu, glăsciorul ei, voios și inteligent, m-a readus la realitate și mi-a îndreptat gîndurile spre copii. Poate vor izbuti ei să-și făurească o viață nouă și să schimbe și soarta vieții noastre... Copiii mei, copiii mei... Și m-am agățat cu disperare de ei.

Riri a găsit un post de dactilografă la o întreprindere particulară. Schimbase două-trei servicii pînă să găsească ceva stabil. După-masă se ducea la Conservator, unde urma pianul și canto. Dar, rînd pe rînd, a renunțat la amîndouă. Nu avea cu ce plăti cursurile și nici timp nu-i mai rămînea să studieze. Mama căuta s-o îmbrace cît mai bine. Îi potrivea cu gust toate rochiile vechi trimise de tușa Ermioni. Și Riri era încîntată. N-a avut niciodată mari pretenții de la viață.

Stefos, care nu se împăca de fel cu învățătura, a găsit de lucru la un atelier mecanic. Slăbise ca un ogar și devenise morocănos. Îl preocupau mult fetele, dar era sfios și stîngaci. Îi era rușine de mîinile lui, care făcuseră bătături și căpătaseră o negreală permanentă, trădîndu-l că e muncitor. Se simțea prost în hainele lui ponosite. Îl supăra orice piedică între el și Nina lui, o fată pe care o iubea de pe cînd locuiam la Smirna.

— Tatăl ei a fost un om prevăzător, deștept și a știut să asigure o viață bună familiei sale. Numai al nostru a făcut-o de oaie și uite unde-am ajuns ! spunea Stefos, arătîndu-și mîinile bătătorite și bocancii plini de petice.

Niovi îl asculta cu ochii larg deschiși, încercînd să prindă înțelesul vorbelor. Dar într-o zi nu s-a mai putut abține și i-a spus :

— Și de ce trebuie s-o iubești cu orice preț pe Nina, care nu te vrea ? Iubește și tu o altă fată, de rangul tău !

— Care mi-e rangul, măi flecușteață ? Ce te bagi în toate alea ? Care mi-e rangul ? Păi ce ? Așa eram eu înainte ?

4

Într-o zi, muncitorii din atelier au făcut grevă, cerînd majorarea salariului. Stefos n-a vrut să se solidarizeze cu ei. I-a declarat maistrului Artemis că e dispus să continue lucrul, dacă i se acordă o mică majorare.

— Dumitale merită să ți se dea orice, a spus acesta, pentru că ești de familie bună și nu te înhăitezi cu bolșevicii.

Stefos a venit acasă plin de visuri.

— Dacă mi se acordă majorarea, îmi cumpăr niște pantofi și îmi întorc costumul vechi, de la unchiul Iancos. Îi plătesc și băcanului, care mă pisează pentru datoria aia veche.

Mama s-a uitat la el mîhnită și i-a spus :

— Nu știu ce-i aia grevă, dar mi-e teamă că, o dată terminată, n-o să ți se acorde majorarea la care nădăjduiești. Un singur lucru ai să izbutești : să te urască colegii de muncă.

— Greșești, mamă ! a răspuns el. Am prilejul să atrag atenția patronilor, să vadă că nu-s la fel cu ceilalți. Și dacă te ai bine cu dumnezeu, la ce-ți mai trebuie sfinții ?

A doua zi, s-a sculat mai devreme, după sfatul maistrului, să intre în atelier înaintea instalării pichetelor de grevă. Dar cum a ajuns în colțul străzii și a vrut să se îndrepte spre intrarea din dos a atelierului, l-a oprit Nikotsaras, meșterul șchiop, care l-a învățat meseria și care s-a purtat totdeauna bine cu el.

— Măi Stefos, i s-a adresat acesta cu blîndețe, de ce vrei să ne strici treaba ?

— Nu-mi place să mă vîr în chestii de-astea ! a răspuns Stefos ruşinat. Nu-mi plac grevele !

— Crezi, poate, că mie îmi plac ? Sînt om bătrîn, cu familie. Dar ce vrei să fac, dacă am zece guri de hrănit ? Ceea ce mi se dă nu-mi ajunge nici pentru pîine. Sau crezi cumva că o să scapi de datorii şi n-o să-ţi mai fie foame, băieţaş, cu cei cîţiva bănuţi cu care-o să te mînjească azi ? Rabdă, luptă, să ne făurim împreună soarta !

— Meştere, familia mea e la mare strîmtoare. Dacă vrei, vino şi dumneata cu mine să lucrăm ! Mi-e frică să nu mă dea afară.

Meşterul Nikotsaras nu s-a supărat nici de data asta.

— Ascultă, flăcăule ! Părul ăsta îl vezi ? A albit cinstit. N-am de gînd s-ajung un trădător al clasei mele. Să-ţi spun un adevăr, pe care să-l bagi bine în căpăţînă. Un singur leac există ca să ieşim din halul în care ne aflăm : unirea ! Mă înţelegi ? Atîta vreme cît ăştia ne dezbină şi ne izolează, n-o să ajungem la nimic bun. O să ne spargă grevele, o să ne distrugă moralmente, şi-apoi, unul cîte unul, fiecare de capul lui, va putea fi mai uşor stors, exploatat, fără a mai putea nădăjdui vreodată zile mai bune. Dar cînd toţi sînt ca unu, şi unu-i ca toţi ? Pricepi, băieţaş, în ce constă puterea noastră ?

Stefos îl asculta fîstîcit, fără să înţeleagă ce i se spune, pentru că Artemis îi făcea semn din poartă să se grăbească.

Meşterul Nikotsaras s-a uitat la Stefos, care dădea să înainteze spre poartă, s-a mîniat foc şi i-a strigat :

— Cară-te de-aici şi înnădeşte-te cu ei ! De nu te vedeam aşa, un mucos şi-un tolomac, ţi-aş fi trăsnit un pumn peste mutră, să mă ţii minte ! Hai, piei din ochii mei ! Şi să nu te prind că vii mîine la sindicat să-ţi luăm apărarea ! Fiindcă ai să vezi, nătăfleaţă, ai să vezi, că n-o să primeşti nici o majorare !

Stefos dîrdîia, cuprins de o teamă ciudată. Vrînd să arate că nu-i pasă de ameninţările lui Nikotsaras, s-a îndreptat spre atelier. Dar, după cîţiva paşi, s-a oprit locului. Teama s-a preschimbat în panică. Se uita buimăcit cînd la Nikotsaras, cînd la Artemis. Se simţea între ciocan

și nicovală. Pînă la urmă, a șters-o acasă. Era palid și înjura, ca să-și înăbușe plînsul.

Mama a încercat să-l potolească, deși era, la rîndul ei, disperată :

— Liniștește-te ! Încet-încet ai să te înveți. Dacă soarta ne-a dus unde sîntem, trebuie să ne învățăm și cu asta.

— Nu vreau să mă învăț cu asta ! Eu acolo nu mă mai duc ! Mă vor desconsidera acum cu toții : și patronul, și muncitorii. Am făcut-o de oaie !

Mama îl privea întristată.

— Așa-i, Stefos. Trebuie să fii ori cu unii ori cu alții. Noi sîntem suspendați în aer. Iar singurătatea și deznădejdea noastră devin de nesuportat.

Șomajul lui Stefos a adîncit și mai mult mizeria familiei. Lăptarul bătea la ușă în fiecare dimineață, făcînd gălăgie după banii pe care-i datoram. Mama ieșea, îl potolea și lua numai o sută de grame de lapte, pentru Niovi, care slăbise îngrijorător.

Riri era singura care lucra. Leafa pe care-o primea o dădea întreagă mamei. Dar tata se amestecă într-o zi :

— Nu se poate, ne facem de rîs ! Banii trebuie să mi-i dea mie, să dispun eu de ei. Eu sînt capul familiei !

Stefos și-a ieșit din fire :

— Tu nu mai ești în stare să dispui de nimic ! Nu mai faci două parale ! Ai risipit averi întregi, cîte ți-au trecut prin mînă. Și-acum bei, te-mbeți și nu-ți arde de nimic, nici de casă, nici de nevastă, pe care n-o meriți, ți-o spun eu, n-ai meritat niciodată o astfel de nevastă !

Tata s-a făcut roșu, apoi a îngălbenit, ochii i-au devenit fioroși, buzele au început să-i tremure. A vrut să înjure, dar s-a reținut. A strîns pumnii și a zbierat :

— Nu-ți permit să vorbești așa cu tatăl tău ! Sînt sigur că o să-ți vii în fire și-o să-ți dai seama ce vorbe ai scos pe gură.

Ultimele cuvinte au fost înăbușite într-un hohot de plîns. S-a dus în bucătărie, în timp ce mama alerga după el tulburată.

— Vasilakis, nu trebuie să pui totul la inimă ! E un copil. L-a luat gura pe dinainte. Cu toți am devenit nervoși. Stăm prost de tot... Iartă-l !

Din clipa în care mama l-a simțit pe tata slab și persecutat, a început să-i arate un devotament ciudat. Disprețul ei dinainte s-a transformat în milă. Milă pentru cel care s-a străduit, dar n-a fost în stare s-o facă cu-adevărat fericită. Era pentru prima oară cînd simțea că tata e un om nedreptățit. De cine și cum, nu cerceta. Constata doar că amîndoi au ceva comun : disperarea. În sinea ei, fără să vrea, ceva se descătușase. Nu mai simțea acea umilință și supunere față de soțul bogat. „E și-asta un cîștig", își spunea. Dacă ar încerca ea să ia în mîini hățurile vieții, ar izbuti oare să realizeze ceva ? Putea oare o femeie capabilă ca ea să-și ia răspunderea pentru viitorul copiilor ei ? Dar ce putea să facă ? N-avea nici o meserie, nici bani. N-avea nici un sprijin de nicăieri. Se încurca în toate aceste gînduri, șovăia și se întorcea spre trecut, pentru a deplînge și mai mult starea ei de-acum.

După cearta cu Stefos, tata și-a luat salteaua și a dus-o în bucătărie, să se culce acolo. Toată noaptea s-a plimbat în lung și-n lat, fumînd și bînd din cînd în cînd cîte-o cafeluță amară.

Stefos îl auzea și se arăta tot mai agresiv.

— Bea și stropul de cafea care ne-a mai rămas, egoistul ! spunea el, strîngînd fălcile de mînie. Nu-i ajunge băutura !

— Stefos, s-a răstit mama la el, nu e frumos să vorbești așa despre tatăl tău ! La urma urmei, gîndește-te, ești copilul lui !

— De n-aș fi fost ! scrîșnea Stefos.

— Dragul meu, e și el un biet om distrus, necăjit, care bea ca să-și uite amarul.

— Strașnică soluție, n-am ce zice ! Atunci să facem cu toții la fel. Să vedem, unde-o să ajungem ?

— U-u-uf ! a strigat Riri enervată din culcușul ei. Da mai tăceți odată, să putem dormi ! Mîine trebuie să mă duc la serviciu.

Adevărata furtună s-a dezlănțuit în altă seară. Cu puțin înainte, băcanul trimisese nota de plată însoțită de amenințarea că, dacă nu va fi achitată pînă a doua zi, va depune o plîngere la tribunal. Proprietarul casei amenința și el cu evacuarea. Măcelarul l-a făcut de rîs pe Stefos de față cu toți vecinii :

— Nu știam că ați ajuns niște pomanagii ! Da, da, niște pomanagii !

Mama a hotărît să-și vîndă verigheta și niște dinți de aur, pe care-i ținea într-un sertar. S-a dus să-i caute, a răscolit peste tot... Nicăieri !

— Uite, acolo, acolo îi aveam, se văita ea, împreună cu verigheta ce-mi cădea din deget de cînd am slăbit ! Cine le-o fi luat ?

— Cine altul ? strigă Stefos ca un turbat. Acest... mai bine să nu spun cuvîntul... El le-a luat ! Ca să le bea !

— Stefos, stăpînește-te !

— Ce să mă stăpînesc, mamă ! Îți spun eu, că el le-a luat ! Le-a luat ca să le bea !

Mama căuta mai departe îngîndurată, fără să se încumete a-și mărturisi că a ajuns la aceeași concluzie cu Stefos. Riri, bine intenționată ca totdeauna, căuta să liniștească spiritele :

— O să le găsim, nu vă faceți sînge rău ! De altfel, mîine iau leafa și-o să putem plăti o parte din datorii. Hai acum, mamă, să vedem cu ce să mă îmbrac, pentru că astă seară ies în oraș cu domnul Nondas.

— Aleargă și tu după babalîcul ăla al tău și-o să vedem unde dracu o să ajungă familia asta ! Straşnică afacere !

— Mamă ! a țipat Riri enervată. Cînd o să-l potolești odată pe răsfățatul ăsta ? Ce, vrea să joace rolul de satrap în casa noastră ?

— Nu vreau să joc nici un rol. Vreau numai să-ți vîr niţică minte în cap.

— Ce vorbești ? Crezi că ție îți prisosește ? i-a răspuns Riri înțepată. Tu, care ai îmbătrînit și n-ai fost în stare să-ți termini nici liceul !

— Și pentru că n-am terminat liceul, tu trebuie să... să te înhăitezi cu toți patronii ?

— Stefos, a strigat mama cu asprime, nu-ți permit asemenea expresii vulgare !

În clipa aceea a intrat în cameră Niovi și mama s-a grăbit să-i dea laptele.

— Aleargă la ultimul tău odor, cel cu sînge albastru ! a strigat Stefos invidios. Dă-i lăptișor ! Nu cumva să slăbească ! Ce-are a face că noi de luni de zile n-am pus în gură nici o înghițitură !

— Și cu cea mică te iei acum la harță ? Liniștește-te ! Ce mai vrei ? De mîine îmi caut de lucru, oriunde, menajeră într-o casă, dădacă, slugă, orice-o fi !

— Rușinea asta ne-ar mai lipsi ! conchise Stefos, trîntind ușa după el.

Tata s-a întors acasă pe la miezul nopții. Peste puțin, a intrat în bucătărie și Stefos.

— Ce-ai făcut cu verigheta mamei ? Spune ! Cînd ai vîndut-o și de ce ?

— Nu te privește ! i-a răspuns tata tăios.

— E o nesimțire ! a strigat Stefos furios.

— Retrage-ți cuvintele !

— Om de nimic ce ești ! a urlat Stefos, vînăt de ciudă. Eu, că sînt tînăr, și n-am îndrăznit să mă ating de-o lăscaie din salariul meu ca să mă plimb cu vreo fată, și tu dai totul patimii ce-a pus stăpînire pe tine ? La nimic și la nimeni nu te mai gîndești ? Nu mai ai nici pic de obraz ?

— Tacă-ți gura, bestie ! Respectă-ți tatăl !

— Pe tine să te respect ?

Stefos hohotea într-un rîs nervos, ce aducea a plîns.

Înainte ca mama să poată interveni, cei doi bărbați se încăierară. Puținele vase au zburat și geamurile s-au prefăcut în cioburi. Mama plîngea. Riri plîngea și ea. Niovi s-a trezit și se uita înspăimîntată la groaznica scenă.

Unele ferestre de prin vecini s-au deschis și locatarii și-au făcut cruce.

— E prima oară cînd auzim scandal în casa asta. Păreau niște oameni atît de cumsecade și de blînzi !

Peste puțin, Stefos a plecat de acasă, trîntind ușa. Tata, fără să scoată o vorbă, își spăla sîngele de pe mînă, căci se tăiase. Mama umbla prin cameră în sus și-n jos, înspăimîntată și incapabilă să găsească vreo soluție.

Nimeni n-a dormit în noaptea aceea. Cum s-au ivit zorile, tata a plecat, în timp ce mama a întrebat-o îngrijorată pe Riri :

— Unde s-o fi dus Stefos ? Unde-o fi dormit băiatul ? Unde a învățat astfel de purtări ? Doamne ! Cum de-am ajuns în halul ăsta ?

— Mamă, a spus Riri timidă, domnul Nondas mi-a spus aseară că ar putea să ne ajute. Mi-a spus că mă iubește și că vrea să se însoare cu mine.

Mama plîngea înfundat, fără să scoată o vorbă.

— De mult îmi face curte. Mă gîndeam că-i mult prea în vîrstă. Are totuși două case și-o leafă mare la societate. Are dividende și economii la bancă.

— Nu vreau să te distrugi și tu ! a spus mama pe un ton sec. Nu, Riri, nu e o soluție !

— Ce să mă distrug, mamă ? Parcă viața asta e mai bună ? Altceva să vedem : dacă are într-adevăr intenția să mă ia de nevastă sau vrea numai să trăiască cu mine.

Seara amîndoi bărbații s-au întors liniștiți și cu sufletul ușurat.

— Am găsit de lucru, a spus tata. Director la un hotel din Atena. M-a recomandat domnul Nondas. Să-i dea dumnezeu sănătate ! O să trebuiască, dragă Mary, să-mi calci hainele negre și cămașa albă. O să scot de la naftalină franțuzeasca și englezeasca mea. Slavă domnului, dispun de toate calitățile care se cer.

— Și eu am găsit de lucru ! a strigat Stefos triumfător. Pînă acum m-am codit, dar acum sînt hotărît. Mă angajez ajutor de mecanic pe un vapor. Ce vrei ? În țara asta numai marea ne poate da pîine. „Zidurile de lemn" sînt salvarea. În cîteva zile mă îmbarc. Plecăm să luăm cărbune la Cardiff, și de-acolo direct în Extremul Orient.

Niovi, care răsfoia pînă atunci o carte, a ridicat capul uimită și a spus bătînd din palme :

— Ce buni se fac oamenii cînd au de lucru și au bani !

Stefos a alergat și-a sărutat-o.

— Bătrînico, i-a spus el mamei (așa o răsfăța cînd era în toane bune), toată înțelepciunea ai dăruit-o celui din urmă vlăstar al tău. Să fie sănătoasă !

Tatăl a prins atunci curaj și a scos din buzunar un pachețel, spunînd :

— Am luat puțin salam și cașcaval, ca să sărbătorim fericitul eveniment. N-am mîncat de-atîtea zile...

— Și eu ți-am adus un strop de retsina [1], a spus Stefos ca ochii în pămînt, cu sinceră căință. Du-te și adu-l și pe

[1] Vin de Attica.

prietenul tău, kir Andreas ! L-am văzut tare amărît în cîrciumă. Îți duce lipsa.

Kir Andreas a venit sfios, închis în el, și s-a așezat la masă cuminte ca un elev.

— Nu vă deranjați pentru mine, i-a spus mamei.

Apoi n-a mai scos o vorbă decît atunci cînd Stefos i-a cerut amănunte despre viața de marinar.

Niovi s-a postat în fața lui și-l privea atentă.

— Dumneata, i-a spus, nu ești bine îmbrăcat ca ceilalți prieteni ai tatii.

— Noi, spuse el rușinat, sîntem oameni din port, drăguță ! Munca noastră e grosolană, înțelegi ?

— Înțeleg, răspunse Niovi. Oamenii se împart în două : celor bine îmbrăcați li se spune *kirie*, iar celor prost îmbrăcați li se spune *kir* [1]. Care sînt cei buni ?

— Niovi ! făcu mama dojenitor.

— Lăsați copilul ! îi luă kir Andreas apărarea.

— Habar n-ai, dragul meu Andricos, ce deșteaptă e micuța asta ! spuse tata cu mîndrie. Apoi, după un oftat, adăugă : Fetița asta ce ne mai îndulcește viața ! Numai că n-a avut noroc. S-a ivit în vremea vacilor slabe !

— Toți din casa asta sînteți oameni buni și de ispravă, a tras concluzia kir Andreas.

— Kir Andreas, știi ce va să zică „vacile slabe" ? a întrebat din nou Niovi, prinzînd curaj în urma laudelor tatii.

— Ce va să zică ? a întrebat omul nedumerit. Ia, spune tu, să aflăm și noi !

— Dacă mi se dă voie, îți spun. Eu am citit.

— Niovi ! a strigat-o din nou mama. Lasă-i în pace pe cei mari !

— Așa copil n-am mai văzut ! zise kir Andreas și-și făcu semnul crucii. Totdeauna îmi spuneam că refugiații sînt altfel de oameni.

A doua zi, dis-de-dimineață, ne-a trimis un pește mare pentru Niovi. Stefos a izbucnit în rîs.

— Bătrînico, bătrînico, pentru tine a trimis peștele ! După cum se vede, mai însemni ceva pentru un sărăntoc ca ăsta. De la admiratori din înalta societate nu iese nimic. Portul, cel puțin, îți așterne la picioare peștii săi.

[1] *Kir* — prescurtarea cuvîntului *kirie*, care înseamnă *domnule*.

Într-o sîmbătă seară, Ştefos s-a îmbarcat pentru Anglia. Mama l-a strîns în braţe, ca pe băieţelul ei de altădată. Îi săruta ochii, obrajii, părul. Era îngrijorată şi tare emoţionată. Nevoia îi îndepărta, unul cîte unul, pe toţi copiii. Dar nu atît la ea se gîndea. Tremura pentru fiul ei. Ştia că a devenit bărbat, dar socotea că mai are nevoie de apărare, de sprijin. Lui Stefos îi era totdeauna frică de tot ce era necunoscut. Nu cunoştea marea, şi marea era ceva de temut. Iar el, atît de firav ! Nu iubea marea, n-o cunoştea. Nici măcar nu învăţase să înoate, ca noi ceilalţi ; rămăsese un om de uscat. Mama şi-l închipuia acum, înfricoşat şi neputincios, faţă-n faţă cu vitregia mării. Sufletul ei lupta cu oceanul tulbure al neliniştii lui. Îl şi vedea înfruntînd furtunile, luptînd nu atît cu valurile, cît cu propria lui frică. Ce n-ar fi dat să-i poată spune : „Rămîi !" Dar nu mai avea nimic ce să-i ofere, nimic, în afară de supărări şi amărăciuni. Şi Stefos era totdeauna gata să se sperie, să-şi piardă curajul şi răbdarea din nimica toată. De aceea l-a încurajat :

— Du-te cu bine, copilul meu ! Şi vezi-ţi de fericirea ta ! Caut-o în noua ta viaţă ! Încearcă să te împrieteneşti cu marea, s-o iubeşti ! La început o să fie greu, dar mai tîrziu prin ea ai să-ţi găseşti mulţumirea şi bucuria.

— Lasă astea, bătrînico ! Dă-le-ncolo de emoţii ! a spus el, ca să şi le înăbuşe pe-ale lui.

Şi a plecat cu ochii umezi.

Cîteva luni mai tîrziu, Riri s-a măritat cu şeful ei de serviciu, domnul Nondas Derlis. Nunta a avut loc pe insula Egina, fără invitaţi, fără tămbălău. Ciudat, toate ceremoniile oficiale din familia Maghis — nunţi, botezuri, aniversări sau onomastici — nu căpătau niciodată solemnitatea şi fastul atît de căutate altminteri în viaţa de zi cu zi a familiei noastre.

Vecinele o invidiau pe Riri şi comentau evenimentul :

— Le-ai văzut, soro, pe refugiatele astea, cît de repede pun mîna pe miri cu stare ? Şi fără un sfanţ zestre. Doar cu o cămaşă pe ele...

Cu toate acestea, mama era neconsolată de soarta fie-si. Nondas era cu douăzeci de ani mai în vîrstă. Un tip gelos şi tiran, care în scurtă vreme a înstrăinat-o pe Riri de

familie și de toți cei din jur. A pus-o sub cheie, în casa ce-o avea din moși-strămoși, cu soacra pe cap drept cerber, care nu lăsa înăuntru nici un pisoi.

Nondas nu se bucura cu adevărat decît de durerile propriei lui vieți și ale celorlalți. Dacă te duceai la el, te întreba : „Cum o mai duci ?" Dacă îi răspundeai că totul merge strună, că petreci de minune, că ai luat o diplomă oarecare, că sănătatea ta și alor tăi e bună, simțeai asupră-ți o privire rece, nepăsătoare. Dacă mai adăugai și alte lucruri „plăcute", îl vedeai cum se indispune într-un mod straniu, cum se grăbește să-ți închidă gura. Dacă însă aveai să-i împărtășești dureri, zvîrcolirı, temeri, îngrijorări, devenea bun și amabil. Te reținea la masă, făcea orice ca să te consoleze, să te sfătuiască, să te dispună, îți arăta înțelegere, dreaptă judecată și chiar devenea solidar cu suferința ta. Cînd se întîmpla vreun accident, vreun deces într-o casă a unor rubedenii sau cunoscuți, îl vedeai alergînd, suferind, tremurînd de emoție, savurînd detaliile tragice, lacrimile și suspinele. În schimb, la sărbători, se făcea nevăzut. Rîsul îl supăra, buna dispoziție îl enerva, succesul îl descuraja, chiar dacă era vorba de propriul lui succes.

Ceea ce îl deranja mai mult la Riri era firea ei de om totdeauna bine dispus, acea lipsă de griji copilărească, veselia ei nesecată, faptul că era gata oricînd să înlăture orice supărare, să se bucure dintr-un fleac. Îl mai călca pe nervi tonul ei împăciuitor, prospețimea și tinerețea fetei. (Tinerețea care odinioară l-a vrăjit, acum o ura.)

Ghildiz[1] poreclise Riri noua ei viață. Mama era din ce în ce mai disperată. Altă soartă visase ea pentru copiii ei. Și-acum stătea și plîngea pe scrisorile îndurerate ale lui Ino, care era foarte nenorocită în Italia, plîngea plecarea în lumea largă a lui Stefos, nenorocirea fiicei ei mai mari și despărțirea de mine, care cu anii se adîncea tot mai mult. Unica mîngîiere ce-i mai rămăsese, singurul rost al vieții era micuța Niovi, care creștea sub oblăduirea ei și se maturiza privind în jur cruda realitate, lipsită de bucuria unei vieți tihnite, atît de trebuincioasă dezvoltării unui copil.

[1] Palatul sultanului, unde erau închise cele două mii de femei ale haremului.

Tata, care se mai liniștise de cînd intrase în serviciu, s-a trezit în scurtă vreme șomer. Hotelul unde lucra a trecut în mîinile altui patron, care a schimbat tot personalul. Și-a băgat din nou în cufăr costumul negru, limba franceză și manierele elegante. Și-a pus șapca de muncitor, hainele ponosite și umbla prin port, căutînd de lucru ca ziler, ba la unul, ba la altul. Se pipernicise și devenise un bătrînel plăpînd, cu un milion de zbîrcituri pe față. Răsufla greoi, ca un astmatic. Își ținea tot timpul capul plecat, de parcă i-ar fi fost teamă să se uite în ochii oamenilor. Și bea, bea într-una, amintindu-și — cînd era cu chef — vechile lui planuri de evadare din cercul mizeriei. Dar nu le mai împărtășea mamei ; se spovedea numai lui kir Andreas, sau lui însuși, căci luase obiceiul să umble vorbind de unul singur.

Băutura devenise o patimă, refugiul tuturor restriștilor. Altădată bea ca să fie admirat și să se spună despre el că e „un straşnic chefliu". Pe atunci se amuza cu băutura, o mînuia după voie, o prefăcea în bună dispoziție și în putere. Acum băutura devenise viciu, patimă, de care nu mai putea scăpa, oricît ar fi luptat cu sine. Înainte vreme, cînd bea un pahar de vin mai mult, spunea : „Lasă-l să circule prin sînge ! Sînt mai tare ca el și-l voi stăpîni !" Dar acum ? O, acum ce importanță mai avea pentru ființa lui neînsemnată ce bea și cît bea ? Acum se lăsa tîrît de patimă. Unde ? Oriunde ! Tot era pierdut ! Da, pierdut, pierdut !...

Într-o zi, cînd mă duceam la școală, l-am zărit așteptîndu-mă într-un colț. Am alergat spre el îngrijorată. Părea distrat și foarte nervos.

— Aliki, mi-a spus el, nu cumva ai la tine ceva bani ? (I se împleticeau vorbele în gură.) Trebuie să cumpăr niște doctorii pentru mama și azi nu sînt în măsură să...

— E bolnavă mama ? am întrebat eu neliniștită.

— Ei, nu-i ceva grav... Totuși...

Niciodată n-aveam bani la mine. Dar în ziua aceea tușa Ermioni îmi dăduse să achit taxa școlară. Am scos plicul din servietă și i l-am dat așa cum era, fără să mă gîndesc la urmări.

Îi sclipeau ochii. Buzunarul i s-a deschis parcă singur să înghită banii.

— Ți-i dau înapoi, m-a asigurat el. În două-trei zile, cel mult, ți-i înapoiez. Da, uneori omul e tare strîmtorat. Știi, ar fi bine să nu spui nimic mamei și nici mătușii. Nu vreau să știe că am necazuri. În tine pot să am încredere. Îți mulțumesc, copila mea !

A spus toate astea pe-un ton sec, ca o lecție învățată pe de rost. Și-apoi, brusc, mi-a întors spatele și a plecat. Am rămas în mijlocul străzii, privindu-l cum se depărtează. După aceea, mi-am acoperit fața cu palmele, de parcă aș fi vrut să-mi ascund deznădejdea.

În clasă nu înțelegeam nimic din ce explicau profesorii. În recreația mare m-am dus la director și i-am cerut voie să plec, pe motiv că nu mă simt bine.

Am dat fuga la mama. Am bătut la ușă, dar nu mi-a răspuns nimeni. Am ciocănit la fereastră, am strigat, am aruncat cu pietre. Nimic. Tot felul de gînduri negre mă asaltau. „Nu cumva o fi, într-adevăr, foarte bolnavă și-au internat-o la spital ? Nu cumva e înăuntru și a pățit ceva grav ? Dar Niovi ? O fi la școală ?" Am fugit la vecina de peste drum, căreia Niovi îi spunea „Buletin", pentru că era totdeauna perfect informată despre tot ce se petrece în vecini.

— De cîteva zile mama ta pleacă de-acasă cu noaptea-n cap, mi-a spus ea. Mi se pare că lucrează undeva.

Am simțit o bucurie de nestăvilit la știrea că mama nu-i bolnavă. Eram atît de ușurată, încît am uitat de banii pe care-i dădusem tatii. Dar, după o clipă, am simțit o strîngere de inimă, un nod în gîtlej care-mi tăia respirația. Așadar, tata m-a mințit pentru...

N-am vrut să-mi continui gîndul. Nu voiam să-l judec cu asprime. Eram copleșită de durere. Cum era cu putință ca bunul meu tată să ajungă în halul ăsta ? Tata, în ale cărui buzunare își băgaseră odinioară mîinile și cei mici, și cei mari, luîndu-i cîți bani doreau !

Mergeam pe cheiul Kastellei aproape mașinal. Ca să alung gîndurile negre, căutam să găsesc o justificare pentru taxa școlară neachitată. Dar mintea refuza să mă ajute. Scăpa controlului meu și mă gîndeam mereu la halul în care ajunsese tata. Îl vedeam pe banca acuzaților, tremurînd, în timp ce, în jurul său, diferite persoane, rude sau străini, îl condamnau cu răceala de gheață a acuzatorilor.

Şi mă străduiam să găsesc argumente în apărarea lui. Nu era o sumă chiar atît de însemnată ! Sume ca acestea, de cîte ori n-a împărţit el cunoscuţilor şi prietenilor ! Şi nici nu-i trebuiau justificări. „Ştii, Vasilakis, îi spuneau, sîntem la ananghie !" „Bine, frate, ia banii ăştia şi aranjează-ţi treburile ! Oameni sîntem..." Îl vedeam aievea pe acel Vasilakis Maghis, omul totdeauna bine dispus şi optimist, care acorda banilor tot atîta preţ cît un copil risipitor banilor de buzunar primiţi pe neaşteptate.

Vai ! Dar întîmplarea aceea n-a fost decît un început, fiindcă după scurt timp tata mi-a ieşit iarăşi în cale. Şi-aşa mereu. Într-o zi, cînd n-am putut să-i ofer nici cei cîţiva gologani de buzunar, mi-am scos brăţara de aur cu ţechinul veneţian şi... în timp ce i-o strecuram discret în palmă, mi-a luat mîna şi mi-a sărutat-o de mai multe ori în palmă. Gestul acela m-a tulburat pînă în adîncul sufletului. Mi s-a părut că niciodată un sărut n-ar putea conţine mai multă umilinţă şi durere. O, tată, tată ! De-aş fi putut să te scap din acea decădere !

5

Mulțimea de refugiați s-a răspîndit pe toată întinderea Greciei, ca un fluviu revărsat ce și-a părăsit matca, ca o turmă înfometată în căutarea hranei. Taberele și țarcurile anume înfiripate nu-i mai puteau stăvili.

Un milion și jumătate de guri flămînde. Un milion și jumătate de perechi de mîini ieftine. Un milion și jumătate de oameni însetați de muncă, de pace, de speranțe cutreierau drumurile Greciei, cu mîinile adînc înfipte în buzunarele mizeriei.

Refugiatul își scotea viața la mezat : cît o fi ! Pentru un codru de pîine uscată, în uzine. Pentru un pumn de mălai, la țară. Sărăcimea băștinașă s-a speriat. S-a speriat muncitorimea, din pricina micșorării salariului, a concurenței și șomajului. S-a cutremurat țărănimea, deoarece se zvonise că li se vor împărți refugiaților pămînturile bisericești și cele expropriate și că va scădea prețul produselor agricole. Dușmănia n-a întîrziat să-și arate colții. Dar, din toată această frămîntare, cei care au ieșit în cîștig au fost stăpînii. Căci asemenea prilejuri nu se ivesc la tot pasul. S-au umplut orașele de șomeri. În țară erau numeroase brațe de muncă libere. Au fost puși să desțelenească pămînturi sterpe. Crac-crac, crac-crac ! scrîșnea pietrișul. Numai piatră aveau sub ochi ! Palmele lor nu mai simțeau frăgezimea femeii și nu mai puteau mîngîia pruncii.

Mii și mii de oameni care s-au îndreptat spre mlaștini. Mlaștini nesfîrșite, cu miliarde de țînțari. Oamenii deveniseră niște adevărați culii, și „lucrările pentru desțelenirea pămînturilor" și „secarea mlaștinilor" răsunau la

fiecare campanie electorală la fel de gol și de-a surda ca și celălalt slogan, „pentru refugiații de la orașe". Nu le mai rămăsese nenorociților decît amintirile duioase și copiii flămînzi.

Dar marea masă a refugiaților și-a înfipt adînc rădăcinile în pămîntul Greciei, începînd să fie frămîntată de viața acesteia și să-și contureze clar perspectivele evoluției sale. Refugiatul izbuti cu mare greutate să se lepede de visul întoarcerii. Cînd însă ajunse să și-l smulgă din suflet, singurătatea și mizeria, amintirea paradisului pierdut, toate se amestecară pe încetul, devenind voința de acțiune pentru o viață mai bună și mai omenească. Și atunci, refugiații și cartierele clădite de dînșii deveniră o forță de înnoire a Greciei, o adevărată pîrghie a progresului. Cîțiva dintre ei înțeleseră, cei dintîi, această prefacere, o tălmăciră în graiul unei lupte conștiente, transmițînd-o mai departe și celorlalți. Își înfrățiră mizeria cu a vecinului, refugiat ca dînșii sau om de prin partea locului și, cu acest fir, se apucară să țească noile speranțe, laolaltă cu tot poporul grec. Își aplecară urechea și învățară să asculte toate inimile care băteau în același ritm. Erau mii de inimi clocotind de mînie ! Și abia atunci simțiră cum crește în ei o forță cum n-a mai fost vreodată. Refugiații nu mai erau niște oameni singuratici, jelindu-și soarta, ci o oaste nenumărată. Erau însuși poporul Greciei.

Treburile unchiului Iancos mergeau strună. Fabrica lui lucra acum în trei schimburi, zi și noapte. Două sute de muncitori se trudeau să țină în frîu noile mașini aduse din străinătate. Maiștrii se plîngeau că sînt prea puține brațe, care nu rezistă la o muncă atît de istovitoare. Unchiul Iancos răspundea tăios că muncitorii ar face mai bine să renunțe la ideea de a lucra numai opt ore pe zi și, în loc de greve, să se pună serios pe muncă, că altminteri nu vor avea nimic de cîștigat, ba ar putea chiar să-și piardă și pîinea, bună-rea, pe care o primesc.

— Să binecuvîntați clipa cînd am venit în ajutorul vostru și v-am scăpat de foamete ! Că de nu, prostănacilor, ați fi cerșit ca atîția alți refugiați.

Pe urmă, pe cei care se lăsau mai greu convinși îi bătea încurajator pe umăr :

— Hai, copiii mei, mai cu inimă ! E greu pentru toți la început. Dar n-o să ducem lipsă de lucru. Vom consolida fabrica, o vom iubi și o vom îngriji ca pe copilul nostru. O vom face să fie prima dintre fabrici. Le vom arăta noi celor de-aici ce sînt în stare refugiații ! Și cînd va fi timpul, voi fi cel dintîi care să-l răsplătească pe fiecare după osteneală. Și cine știe ? Dumnezeu e mare ! Poate că într-o zi ne întoarcem de unde am plecat. De-aceea ne străduim cu toții.

Unchiul Iancos își alegea cu mare grijă muncitorii. Îi prefera pe cei mai strîmtorați sau pe cei care, în Asia Mică, avuseseră gospodăria lor, erau oameni așezați, chivernisiți și „cu frică de dumnezeu" ; pe cei despre care nu auzise că le-ar place „sindicalismele" ori „răzmeriţele mahalagești". „Oameni care știu să-și respecte patronul, spunea el, și care își cunosc lungul nasului."

Angaja de obicei cîte doi-trei membri ai aceleiași familii, pentru ca, făcînd suma salariilor, să le poată spune :

— Păi, voi cîștigați mai mult ca mine ! Și vă mai plîngeți ? Eu, care am venit cu capitalul, ce profit am ? Impozite, belele, griji, pagube ! Iar munca mea personală e pe gratis. Da, da, pe gratis ! Și doar vedeți și voi cît muncesc ! Ca un rob !

Unchiul Iancos a încercat un timp să mai păstreze vechile obiceiuri din Anatolia. Ținea ca muncitorul să intre la el calfă, să se poată amesteca, ca patron, în viața lui particulară, să-l însoare, să-i boteze vreun copil și, uneori, familia patronului să facă cinste muncitorilor cu tăvi de prăjituri și cu alte mezelicuri. În felul acesta, unchiul Iancos reușise să aibă mulți muncitori credincioși și devotați lui, cărora nu era obligat să le plătească salarii prea mari, ca să-i lucreze cu tragere de inimă. Acești foști gospodari, care credeau că sînt muncitori doar vremelnic, îl sprijineau în toate acțiunile.

— E dintr-ai noștri ! spuneau despre unchiul Iancos. Refugiat ! Stofă bună ! Nu dați ascultare celor ce caută să ne amețească cu minciuni, vorbind de mai puține ore de lucru și de salarii mai mari ! Ăștia sînt atîțați de muncitorii băștinași. Trebuie să ne intre bine în cap, că dacă patronului îi merg bine afacerile, vom avea și noi de cîștigat. Altfel...

Asociatul unchiului, domnul Politidis, nu mai isprăvea cu laudele :

— Iancos dragă, ești grozav ! N-ai pereche ! Eu n-aș fi izbutit niciodată să creez o astfel de colaborare cu muncitorii.

Unchiul, rîzînd sec și ipocrit, îi răspundea :

— Știu cum să le vorbesc, le cunosc mentalitatea, căci și eu am pornit ca muncitor, și muncitor am să rămîn toată viața.

Această asemănare, fie și teoretică, nu-i plăcea de loc domnului Politidis. Iancos Sitzanoglu nu mai era o persoană neînsemnată, un oarecare antreprenor din Aidin. Figura acum printre fruntașii din Atena. Era stăpînul unei mari întreprinderi. Cei puternici trebuiau să țină seama de el ; cei mai mărunței i se închinau pînă la pămînt. Iancos Sitzanoglu nu mai putea trăi în umbră ca înainte. Trebuia să fie în anturajul celor sus-puși, să întrețină relații politice, să aibă o casă potrivită pentru recepții și să se facă mult zgomot în jurul numelui său.

— Trebuie să ne băgăm și în politică ! îi spunea domnul Politidis, a cărui soră, Jeni, se măritase cu un medic, fost ministru. E necesar ca un partid politic să se bizuie pe ajutorul nostru financiar. În Grecia, dragă Iancos, fără amiciții politice nu faci nimic.

— Mi-e silă de toate astea ! spunea unchiul temător. Aș dori să se ivească acel bărbat unic, puternic, care să mătură totul și să guverneze cu pumnii.

— De acord ! De acord ! Dar asta nu înseamnă că un om ca tine trebuie să locuiască într-o mahala prăpădită, să fie în cîrd cu sărăntocii și să călătorească în tramvai cu pîinea în plasă. Trebuie să duci altfel de viață : vilă, mașină, din cînd în cînd cîte-o recepție, puțină vîlvă prin ziare...

— A, nu ! răspundea unchiul Iancos speriat. Nu-s făcut pentru treburi din astea. Am prea multe griji. Organizează dumneata recepțiile și trece în contul întreprinderii sumele cheltuite. Cît despre casă, da, la asta m-am gîndit și eu. Trebuie să mă mut într-o casă mai ca lumea.

Și, într-adevăr, de luni de zile, tușa Ermioni colinda prin toată Atena și prin suburbiile ei, să descopere casa nimerită pe care s-o cumpere unchiul Iancos.

— Fii cu băgare de seamă ! îi spunea el. Nu vreau lux, căci muncitorii văd totul și încep să bombănească. Să fie o casă cu două etaje și cu o grădină în spate, unde să mă pot destinde, să-mi refac puterile.

Cînd tușa Ermioni găsea ceva bun, șovăia.

— Ce să-ți spun, nevastă ? Cumpărarea unui imobil e o mare pagubă pentru un fabricant. Capitalul viu devine sclav și moare. Lasă, cel puțin, pînă găsim ceva bun de ocazie !

— Atunci de ce mă pui să alerg atît ? se plîngea ea. Niciodată nu ți-a plăcut ce e frumos ! N-ai simțit niciodată nevoia de puțin confort ! Catadicsește să te desparți, în sfîrșit, de-o sumă de bani ! Spuneai că niciodată n-ai avut atîția bani. Hotărăște-te, să terminăm odată și cu treaba asta !

Scenele de acest fel au continuat, ca și căutarea unui imobil. Pînă la urmă, s-a ivit și „ocazia" așteptată de unchiul Iancos. Un individ lovit de năpastă (își pierduse în același an soția și copilul) și-a blestemat casa ce-o avea în Psihiko [1], hotărît s-o vîndă cu orice preț și să plece în străinătate.

Unchiul Iancos n-a putut înțelege în ruptul capului sentimentalismul „prostesc" al acelui om. În schimb, a înțeles că a doua oară nu se mai întîlnește cu asemenea ocazie. Și a încheiat afacerea fără să stea mult pe gînduri. Dar soției i-a pus o condiție :

— Îl luăm la noi pe Trifonas, ca să nu mai plătim pentru el o avere ținîndu-l intern la Colegiu. În felul acesta ne scoatem dobînda banilor investiți.

Trifonas s-a instalat în cea mai frumoasă cameră, unde își invita colegii și colegele ca să danseze, să bea cocteiluri, să discute despre actori, despre călătorii și despre dragoste. Unchiul Iancos se făcea atunci foc și pară. Se închidea în camera lui și-și vărsa focul pe soție.

— Ce-o să iasă din odorul nostru ? țipa el. Un fecior de bani gata ? Un *dandy* ? Noi am muncit din greu să cîștigăm banii. Nu i-am găsit pe drumuri, ca dumnealui să-i risipească cu atîta nesocotință.

Tușa Ermioni îl potolea :

[1] Suburbie a Atenei.

— E și el tînăr, Iancos dragă. Ce vrei ? Să trăiască ca noi ? Și-apoi, pentru ce v-ați trudit, tu și taică-tău ? Pentru ca acești copii să se bucure de-o viață mai bună și mai comodă. Ce-o să faceți cu banii ? O să-i luați cu voi în mormînt ? Oricît ar risipi, și el, și copiii lui, și nepoții lui, tot o să rămînă destui bani familiei Sitzanoglu. Nu-ți mai face inimă rea !

— Cum poți să vorbești așa ? Ai să vezi unde-o să ajungem ! răspundea unchiul enervat. Banul, dacă nu-l aperi și nu-l înmulțești, te lasă și se duce în altă parte, la cel mai tare. De aceea mă lupt așa cum mă vezi. De altfel, exemplul lui Vasilakis ar trebui să-ți spună multe...

Tușa Ermioni tăcea și se întrista. O rodea mult starea în care ajunsese tata și încerca mereu să-l convingă pe unchiul Iancos să-l angajeze în întreprinderea lui sau, cel puțin, să-l ajute bănește, să înjghebe și el ceva.

— Zadarnic, zadarnic ! se încăpățîna unchiul Iancos. Se vor duce de rîpă toți banii. În halul în care a ajuns, nimic nu-l mai poate salva. O să ne facă de rîs și pe noi, atîta tot. Risipa l-a dus la pieire...

Nu știu dacă și tușa Ermioni era încredințată că risipa l-a dus la pieire pe tata, dar se agățase și ea de argumentul ăsta, aruncînd asupra mamei o bună parte din vină. Mie îmi tot spunea :

— Nu-mi place de loc cînd te duci pe-acolo. Nu vreau să iei exemplu de la ei.

Dar cînd vedea cît de dor îmi e de ai mei și cît de mult mă amărăsc, se întrista și-mi spunea :

— Crezi că nu sufăr și eu cînd văd în ce hal au ajuns ? N-am o noapte liniștită din pricina lor. Dar ce să fac ? Ce pot să fac pentru ei ?

La zile mari și de sărbători îmi dădea banii ei de buzunar să-i duc mamei. Aduna și-i trimitea toate hainele vechi și cearșafurile uzate. Din cînd în cînd, plătea școala lui Niovi, fiindcă, zicea ea, „acest copil merită să învețe, merită". Și folosea orice prilej ca să scoată în evidență calitățile surorii mele față de unchiul Iancos, așa cum făcuse și bunica cu mine. Uneori, cînd îl vedea pe unchiul Iancos bine dispus, îl întreba :

— Ce-ar fi s-o luăm și pe Niovi la noi ? Ce zici, Iancos ?

— Ei, nu-i chiar așa, nevastă ! răspundea el. Ce vrei să facem din casă, internat ? Dar... dacă vrei tu, s-o luăm !

Cînd mama a auzit de asta, s-a supărat foc și a spus :

— Mulțumesc, foarte mulțumesc, dar încă un „ajutor" ca ăsta inima mea nu mai poate îndura ! Mi-e de ajuns dorul după Aliki.

6

Anii treceau. Într-o dimineață, familia Maghis și-a luat ce avea și ce n-avea și s-a mutat în Kokinia [1].

— Aici ne e locul ! a spus tata.

Toți au înțeles acest lucru, pînă și mama, care stăruia în dorința de a păstra gloria trecută ca pe un blazon al unei nobleți decăzute.

În mahalaua aceasta plutea un suflu de frăție, de căldură sufletească. Cînd ieșeai seara în prag, să respiri briza mării, te învăluia un „bun venit" prietenesc. Scaunul vecinului se apropia de-al tău și amintirile începeau să se depene.

„Sînteți din Smirna ? Din mahalaua cutare ? Din familia cutare ? Cunoaștem, cunoaștem, am auzit și de stradă !"

Mahalaua semăna cu un om îngrășat, pe care nu-l mai încap hainele. Case pipernicite, ulițe strîmte, parale pe sponci, copii puzderie. Uși și ferestre revărsau în ulicioare o duhoare de trupuri : sudoarea trudei, amestecată cu izul usturoiat al mizeriei.

În primele seri de vară, cînd cei din familia Maghis au ieșit în prag să se odihnească și să respire puțin aer, întreaga mahala i-a înconjurat cu tot interesul. Toți își ofereau, într-un fel sau altul, serviciile.

— Dacă doriți ceva, veniți pe la noi ! O să venim și noi. Dacă frămîntați pîine, să vă dăm noi drojdie. Să vă dăm și altoi de garoafă și din scumpa noastră iasomie. Vă dăm, vă dăm cu plăcere ! Ce mare lucru ? Duminică, cînd bărbatu-meu n-are de lucru, o să-l trimit să vă scoată geamul

[1] Cartier din Pireu, locuit în majoritate de refugiați.

de deasupra ușii, să vă intre și dumneavoastră oleacă de aer...

Veni și rîndul amintirilor pline de nostalgie.

— Ei, oftă din adîncul sufletului o bătrînică îndurerată, ce binecuvîntate erau locurile noastre ! Om fi vrednici să ne mai întoarcem vreodată la ele ?

Un tînăr, instalat într-un fotoliu desperecheat și care arăta a fi nepăsător la tot ce se vorbea, a făcut ochii mari și a spus încet :

— Mamă, nu ți-am explicat ? Trebuie să te hotărăști odată ! De-acum înainte aici e locul nostru. Cîtă vreme vom trăi cu iluzia reîntoarcerii, nu vom realiza nimic.

Vorbele acestea au trezit interesul Nioviei, care s-a angajat într-o vie discuție cu tînărul necunoscut. Cine-ar fi putut bănui că discuția cu cel pe care abia îl cunoscuse avea să joace un rol atît de uriaș în viața Nioviei și a întregii noastre familii ?

Tata a fost cel care a izbutit să-l facă pe tînărul acela, în general absent și zgîrcit la vorbă, să se apropie de familia noastră. Am aflat că e student la drept, că-l cheamă Zisis Drogas, că turcii îi uciseseră tatăl și fratele, că muncește pentru a o întreține pe maică-sa și că jumătate din noapte și-o petrece aplecat asupra cărților. Toată mahalaua vorbea despre frumoasa comportare a lui Zisis. Niște codane mai dezghețate îi ziceau „fată", fiindcă se înroșea din nimica toată, nu bea, nu fuma, nu se lega de nici o femeie, nu ridica tonul la maică-sa și nu lega ușor prietenii.

Dar în seara aceea totul s-a potrivit ca pînă și el să fie altfel. Niovi și-a manifestat interesul pentru ideile lui și l-a atras în discuții, care și pe el păreau că-l interesează mai mult decît voia să arate.

— Nu vreau să-mi amărăsc bătrînica, zicea el. Nădăjduiește într-una că, întorcîndu-se în Anatolia, o să-și regăsească soțul și pe fiul cel mare, că va găsi totul așa cum a lăsat. Dar n-are nici un rost să trăim cu himere, să ne înșelăm pe noi înșine și să transmitem iluziile noastre celor din jur.

— Nu e ușor ca un întreg popor să-și uite trecutul, a spus Niovi.

Tînărul a privit-o oarecum mirat și apoi a spus încet, cu modestie :

— Sînt vremuri cînd oamenii trebuie să se preocupe de lucruri dificile...

S-a așternut tăcerea. Toți ochii celor din familia Maghis, care comentau în taină calitățile lui Zisis Drogas, s-au întors spre el. Era într-adevăr un flăcău chipeș, fapt de care el nu părea să-și dea seama. Avea niște ochi căprui, cu o privire aproape de copil ; pădurea de gene îi dădea, însă, un aer pătimaș și voluptuos. Avea o frunte înaltă, netedă și un păr bogat, inelat, dat pe spate. Gura avea o expresie atît de hotărîtă, că l-ai fi putut lua drept un om neîndurător. Întreaga lui înfățișare era un imn închinat triumfului vieții.

Mama a încercat să întrerupă stînjeneala tăcerii survenite deodată.

— În casa noastră nu s-a manifestat niciodată psihoza reîntoarcerii. La noi, tatăl și fiica (și-o arătă pe Niovi) se ceartă într-una despre cine e vinovat de această catastrofă. El susține că, dacă ar fi Venizelos la putere, am avea azi o Grecie Mare. Fata se înfurie, găsind că teoriile tatălui ei sînt lipsite de orice temei, că-s pur și simplu funeste. Nu mai întrebați ce vacarm se iscă după aceea !

Tonul cald, comunicativ al mamei îi dădu curaj lui Zisis, care arăta un interes tot mai mare pentru familia Maghis.

Discuția s-a încins de-a binelea. Se făcuse miezul nopții și nimeni nu se gîndea să meargă la culcare. Zisis Drogas se străduia să-i dovedească cu mult calm tatălui meu că războiul purtat în Asia Mică a fost de la început fundamental greșit. Pe englezi și pe francezi îi acuza Zisis în primul rînd :

— A putut să răsufle vreodată biata noastră Grecie din pricina îmbrățișării viclene a „protecției" engleze ? Mîna înmănușată a acesteia, a „marei noastre aliate", s-a vîrît necontenit în treburile noastre interne. A torpilat orice soluție rațională în problema agrară, ca și dezvoltarea industrială, și orice încercare de schimbare democratică. Ori de cîte ori socotea că nu sîntem copii cuminți, începea să ne tragă de ureche, prin note diplomatice sau prin vizitele „glorioasei" ei flote, ajungînd pînă la acțiuni dintre cele mai infame : blocadă, ocupație. Ori sînteți cuminți și vă supuneți, ori... Iată pentru ce plătim azi atît

de scump, domnule Maghis ! Vreți să discutăm acum despre Asia Mică ?

Tata, care fusese totdeauna un simpatizant înflăcărat al Antantei, s-a enervat și l-a întrerupt :

— Nu crezi, domnule Drogas, că toate aceste aprecieri sînt cam arbitrare ? Să lăsăm istoria să le desluşească !

— Există documente oficiale, domnule Maghis, în care se declară limpede că la Conferința de la Londra, din februarie 1921, „prietenii" noştri englezi au lăsat Greciei „mînă liberă" în Asia Mică. Şi că, pe de altă parte, Curzon [1] a „considerat" că Marea Britanie trebuie să semneze un tratat de pace cu Turcia şi să nu sacrifice interesele imperiului britanic de hatîrul Greciei. Dacă sîngele nostru vărsat la Sakaria ar fi fost petrol, dacă Mosul [2] ar fi fost al nostru, impecabilii *gentlemeni* şi-ar fi schimbat părerea. De altfel, cu cîteva luni înainte de catastrofă, francezii şi ceilalți „protectori" înflăcărați ne-au spus fără ocol : „Sîntem nevoiți să vă abandonăm de hatîrul turcilor !" De aceea, domnule Maghis, i-am văzut la Smirna pe faimoşii noştri aliați stînd flegmatici pe corăbiile lor, cu mîinile la piept, cu pipele între dinți, căscînd gura nepăsători, în timp ce pe noi ne masacrau şi ne pîrjoleau cetățile. Englezii dumitale ! Domnii pe care grecii din Asia Mică îi zeificau, îi adorau, scriind pe toți pereții despre Lloyd George [3] : „Trăiască Lolo [4]-Georgis !"

Tata a sărit ca ars şi a replicat cu mînie reținută :

— Dar ce voiai, frățioare ? Să-i ajute cumva pe nemțofilii lui Constantin, pe instigatorii celor petrecute în noiembrie [5] ? Aliații nu s-ar fi purtat niciodată aşa față de Venizelos.

Mama, care tocmai servea vişinată, s-a băgat în vorbă :

— Pentru numele lui dumnezeu, Vasilakis ! Tot nu te-au adus cu picioarele pe pămînt evenimentele ? Cunoaşte oare politica simpatii, hatîruri ? De ce să se fi răzbunat aliații pe partizanii lui Constantin, şi nu pe turci,

---

[1] Ministru de externe al Angliei în 1919—1924.

[2] Oraş din Irak, cu foarte bogate zăcăminte de petrol.

[3] Prim-ministru al Angliei în timpul primului război mondial şi al tratativelor de pace încheiate de aliați după acest război imperialist.

[4] Lolos = extraordinar (în limba greacă).

[5] Teroarea dezlănțuită de regaliști în noiembrie 1920, ca o ripostă a loviturii de stat venizeliste.

care au fost aliații declarați ai nemților ? Dacă Gunaris [1] ar fi dispus de petrol, pe care să-l poată ceda englezilor, așa cum spune domnul Drogas, n-am fi discutat acum aici, ci la Mărul Roșu.

— Bravo, mamă ! a strigat Niovi. Tu, cel puțin, ai priceput ceva din ceea ce s-a petrecut în ultimii ani !

Zisis s-a uitat cu simpatie la mama și la Niovi. Pînă și tata a fost plăcut surprins. Admirația pe care-o avea pentru soția lui era atît de mare, încît intervenția ei l-a făcut să-și recapete buna dispoziție. Și adresîndu-se lui Zisis și Nioviei, care discutau acum despre Venizelos, le-a spus :

— Singura voastră scuză e că sînteți prea tineri ca să judecați această epocă. V-ați împuiat capul cu fel de fel de teorii și utopii. Condamnați totul și vă place să anulați dintr-un condei personalități ca cea a lui Venizelos.

— Nimeni nu spune că Venizelos n-a fost o personalitate politică, a răspuns Zisis Drogas. Ceea ce condamnăm noi sînt himerele și ambițiile politicienilor, care au făcut ca țara noastră să ajungă la cheremul oricui.

Niovi a remarcat uimită acel „noi". I s-a părut că Zisis se referă și la ea, că acest cuvînt conține un neașteptat caracter intim.

Zisis Drogas a continuat, dezvoltîndu-și cu înflăcărare argumentele :

— Dacă n-am fi simțit urmările pe propria noastră piele, domnule Maghis, poate că am fi fost mai îngăduitori. Dar, vedeți, tragedia a fost scrisă cu sîngele nostru. Cum l-aș putea uita pe fratele meu ? Avea șaisprezece ani cînd s-a produs catastrofa și era matur ca un înțelept. Era un geniu, care ar fi putut face cinste patriei lui. Și-a lăsat osemintele dumnezeu știe în ce văgăună a Dinerului [2], împreună cu atîția alți tineri. Și noi, ceilalți, care am supraviețuit, ne-am petrecut anii, care ar fi trebuit să fie senini, plini de tristețe și de amintiri funebre. Nu, domnule Maghis, e cu neputință ca generația noastră să nu vadă limpede, să nu încerce a risipi întunericul care învăluie mersul istoriei, pentru că mîine o să fim din nou chemați să ne vărsăm sîngele...

---

[1] Prim-ministru grec în timpul războiului din Asia Mică.

[2] Localitate din Asia Mică.

Tata nu părea prea convins de ideile lui Zisis, dar îl asculta cu plăcere. Se crease, fără îndoială, în cele trei ore de discuție, o anumită intimitate între familia Maghis și acel student străin. Vorbeau cu toții și făceau haz de parcă s-ar fi cunoscut de ani. Pînă și tata era bine dispus. Cînd Zisis i s-a adresat cu cuvintele :

— Constat că soția dumneavoastră ne depășește pe toți în „luciditate", tata a răspuns :

— Mary ? Poate că n-ai să mă crezi, tinere, dar încă înainte de venirea grecilor în Smirna a prevăzut evoluția evenimentelor și mi-a spus : „Pacostea războiului va cădea pe capul nostru, și-ai să vezi că englezii se vor da cu turcii și ne vor părăsi". Iar eu mă împotriveam, susținînd că n-o să mai fie niciodată război.

— Cu alte cuvinte, azi îi dați dreptate.

Tata s-a aplecat plin de voie bună spre urechea tînărului și i-a șoptit destul de tare, ca să-l audă și mama :

— Numai de n-ar afla, să nu-și ia nasul la purtare. Adevărul e că judecata ei n-a dat greș niciodată. Sau, cel puțin, asta este impresia mea.

Cînd ne-am dus la culcare, Niovi mi-a spus pe-un ton strengăresc și mulțumit :

— Hm ! E drăguț studențașul ăsta, nu ? Și are o minte ascuțită !

— Fac rămășag, i-am spus, că și el gîndește la fel despre tine.

— Crezi ? Ce zici, te pomenești că am întîlnit bărbatul fatal ?

Am izbucnit amîndouă în rîs. Dar și din odaia de alături s-a auzit rîsul tatii. De ani de zile nu-l mai auzisem rîzînd. Era mulțumit că redevenise într-un fel eroul serii.

În ultimii ani tata suferise atîtea umilințe și înjosiri ! Dar de cînd a crescut Niovi, totul s-a schimbat în casa aceea decăzută, ca și cum speranța ar fi renăscut. Niovi s-a străduit să ridice din nou prestigiul tatii, spulberînd legenda defăimătoare după care falimentul economic al familiei a fost provocat de risipa lui.

— Să fim serioși ! spunea ea. Nici unchiul Iancos nu s-a îmbogățit din spirit de economie și nici tata n-a sărăcit din pricina risipei. Pe tata l-a distrus marele capi-

tal, iar în mizerie l-a aruncat războiul. Îl acuzați că n-a fost, mă rog, prevăzător, în timp ce unchiul Iancos a avut grijă să-și trimită la vreme banii în străinătate. Dar el avea surplusuri de capital. Ce voiați să „prevadă" tata? Și ce să salveze? Cazanele primitive de săpun, scîndurile, datoriile?...

Și mama manifesta acum o puternică dorință de schimbare. Căuta să învețe o meserie care să aducă familiei o ușurare, pentru că, spunea ea, și femeia are datoria să lucreze, nu să aștepte totul de la bărbat. Pînă acum îl lăsase pe Vasilakis să lupte de unul singur, în timp ce ea își ținea în rezervă posibilitățile. Ar putea întreprinde și ea ceva, ceva creator. N-a făcut decît să aducă pe lume cîțiva copii, pe care nevoia i-a împrăștiat în cele patru vînturi. A, nu, nu! Nu s-a purtat cum ar fi trebuit. Nu și-a dat seama la vreme că independența economică este cheia fericirii. Și-a trăit viața jucînd rolul unei păpuși...

Și-acum încerca să găsească mijlocul de a scăpa dintr-o dată de trecutul ei, de a întîmpina viața ca un om care știe încotro merge și ce vrea. Se dăruia din tot sufletul fiecărui lucru de care se apuca. La început și-a valorificat îndemînarea în pieptănături. Dar clientela cartierului era săracă și nu-și putea permite luxul unei coafeze. Fără să stea mult pe gînduri, și-a schimbat meseria. A învățat să confecționeze abajururi, vaze, bibelouri. Dar nici asta n-a durat mult. În cele din urmă, s-a apucat de cosmetică. Prepara cu îndemînare tot felul de creme, pudre, loțiuni și alifii, pe baza unor rețete aduse din Anatolia. Bătea drumurile la Atena și la Pireu, intra prin diferite case în tot cartierul, ca să-și plaseze produsele. Alerga după clienți, vînîndu-i cu înverșunare. Eforturile n-o mai oboseau. Dimpotrivă, o îndîrjeau să muncească și mai mult.

Într-o zi, am auzit-o vorbind cu Niovi și am înțeles cine îi dă această optică nouă asupra vieții și acest suflu de energie nemaiîntîlnit la ea. Lucrurile se petreceau pe vremea cînd se vorbea despre o eventuală mutare a familiei Maghis într-un cartier rezervat exclusiv refugiaților. La început, fără s-o mărturisească, pe mama a costat-o foarte mult această schimbare. Nu contenea să vorbească despre splendida ei viață de altădată și despre mi-

zeria în care e silită să trăiască acum. Niovi i-a spus atunci cu tonul ei blînd, dar totodată uşor ironic :

— O fi fost splendidă viaţa ta, mamă, dar îmi face impresia că o să te dea gata trecutul, aşa cum pe grecii de azi îi striveşte Acropole. Nu văd nimic extraordinar în trecutul tău ! Dimpotrivă, cînd te ascult vorbind despre cele de odinioară, mă cuprinde o teribilă tristeţe şi o puternică strîngere de inimă.

— Ah, copila mea ! începea mama, cu vădită dispoziţie de-a filozofa. Fiecare dintre noi este o pradă în ghearele destinului. Nu ştie nimeni niciodată ce-l aşteaptă. Eşti doar o firimitură a destinului şi-ţi închipui că eşti stăpînul lui, că-l domini, că-l cunoşti pe toate feţele. Dar soarta ţi-e cu totul necunoscută. Nu-i poţi porunci ce să înfăptuiască, pe care drum s-o ia. Destinul, bun sau rău, e cel care te conduce.

Se aştepta ca Niovi să găsească această cugetare cu totul excepţională, dar ea izbucni în rîs.

— Ah, ah, mamă ! Păcat de tine că eşti femeie inteligentă ! Ce vorbe mai sînt şi astea ? Ce e fatalismul ăsta ? Vorbeşti ca o babuţă din Anatolia. Vorbe goale, vorbe goale ! E ca şi cum ai închide toate ferestrele, ca să nu intre lumina zilei, şi apoi te-ai da cu capul de pereţi ca o cîrtiţă în beznă. Declari : „Asta mi-a fost scris, asta mi-e soarta ! Omul este un mister de nepătruns." Aşadar, nu poate fi condus, nu poate lupta niciodată pentru a găsi calea cea dreaptă. Şi drept urmare, prostuţa mea măicuţă, plîngi peste ruine şi tragi în piept din narghileaua „istoricului" tău trecut.

Mama nu s-a supărat că Niovi o ia peste picior. S-a uitat la ea cu dragoste şi admiraţie, făcînd eforturi s-o înţeleagă. În cele din urmă, spuse :

— Voi, tinerii, poate că veţi izbuti mai bine ca noi. Voi aţi apucat-o de la început pe drumul cel drept.

— Şi tu, mamă, şi tu ai să izbuteşti. Niciodată nu-i prea tîrziu. Nici nu ştii ce forţă nesecată are omul cînd se eliberează de fatalism, cînd luptă să-şi facă viaţa mai bună, să devină mai bun, cînd priveşte realitatea în faţă !

Mama s-a întors atunci spre mine, plină de mîndrie, şi mi-a spus :

— Vezi, Aliki, ce dascăl am ? Vulpea are o sută de ani, iar puiul ei, o sută zece...

Dragostea și admirația pentru Niovi făceau ca toți membrii familiei Maghis s-o considere la început ca pe-o ființă coborîtă din legendă, dintr-o legendă născocită de imaginația vie a mamei, ca pe-o ființă necesară fiecăruia dintre ei, în străduința lor de a evada din viața măruntă și neînsemnată de fiecare zi. În copilul acesta își puseseră speranțele pentru tot ce au dorit mai bun, pentru tot ce și-au închipuit mai înălțător și de care le era cu neputință să se atingă.

De pe vremea cînd Niovi venea la tușa Ermioni, fiind încă elevă în clasele primare, am început să-i admir și eu memoria deosebită, gîndirea matură și instinctul care o conducea, fără ocolișuri, spre ceea ce e just.

Copilul acesta a trăit mai mult decît mine printre cei mari. N-a avut timp și mijloace pentru joacă și n-a cunoscut lipsa de griji. S-a trezit în plină furtună a familiei Maghis și, înainte de a învăța ea însăși să înoate, s-a străduit să-i salveze pe ceilalți de la înec. Scenele pe care le-a trăit de mic copil n-au stîrnit în sufletul ei doar amărăciuni și revoltă, cum mi s-a întîmplat mie, ci au îndemnat-o să caute și leacul. Mintea ei s-a ascuțit înainte de vreme. Sărea dintr-o clasă într-alta de parcă ar fi sărit treptele unei scări. Prima ei compunere dintr-un caiet de clasa întîi m-a impresionat în mod deosebit. Scria : „Cînd dumnezeu i-a creat pe oameni, i-a lăsat să-și croiască singuri drumul. Au fost mulți cei care au apucat pe cărări ușoare și odihnitoare, pășind unul pe urmele celuilalt, lipsiți de orice voință. Dar au fost și alții, care s-au străduit să descopere ceea ce este nou, anevoios și înnoitor, ceea ce duce spre viața minunată. Pe-un astfel de drum vreau să merg și eu, oricît de anevoios ar fi..."

Iar acum, cînd Niovi s-a format ca om, chiar că nu mai știu cum s-o descriu ca să-i redau întocmai imaginea. Tovărășia ei e ca și cînd ai respira într-o livadă cu lămîi înfloriți, ca bucuria copilului în mijlocul jucăriilor primite la pomul de crăciun. Poartă parcă în buzunar buna dispoziție, cu care face ce vrea. În clipele cele mai crîncene și mai dureroase, cînd unii de frică, alții din pricina grijilor și alții a lipsurilor își pierd curajul, Niovi,

care nu-şi trădează niciodată slăbiciunile, scoate din buzunar buna dispoziţie şi cîntă cu ea de parcă ar fi o muzicuţă. În timp ce stai de vorbă cu ea, îţi serveşte pe neaşteptate o observaţie plină de isteţime, care pătrunde adînc racilele vremii, mergînd pînă la rădăcină, îţi sădeşte în suflet o sămînţă ce va încolţi, fără să-i pese cînd va da rod.

Am priceput mai tîrziu că pe Niovi o înţelege fiecare după puterile lui. Aşa cum, cînd te urci pe munte, şi cu cît te urci mai sus, cu atît descoperi noi orizonturi, neaşteptate privelişti, o poftă de viaţă pe care ochiul o bănuie doar, dar pe care, treptat-treptat, o descoperă cu-adevărat.

Surioara mea cea mică avea o calitate care o deosebea de noi toţi : ştia să privească realitatea cu un instinct sigur. În afară de asta, ştia să dea aripi lucrurilor celor mai banale, fără să se hrănească, însă, vreodată cu iluzii deşarte.

7

Întîlnirea ei cu Zisis Drogas n-a rămas fără urmări. O caldă prietenie s-a înfiripat între cei doi tineri. Zisis, cel atît de ocupat, căruia nu-i ajungeau niciodată cele douăzeci și patru de ore ale zilei, nu lipsea acum în nici o seară din casa noastră. Venea pentru un sfert de oră, pentru un minut, uitînd adeseori să mai plece ore în șir. Se simțea nespus de bine în odăița Nioviei, așa incomodă și sărăcăcioasă cum era, dar întotdeauna aranjată cu gust.

Cei doi tineri nu vorbeau aproape niciodată despre ei. Dezbăteau probleme de ordin social și trăgeau concluzii. Niovi încerca să fie înțeleaptă, fără să pară. Făcea impresia că se joacă cu abstracțiile și cu ideile. Avea o ironie fină și tăioasă. Supărările și entuziasmele ei aveau ceva copilăros și profund totodată. Cunoștințele ei țîșneau spontan și erau lipsite de orice pedanterie.

Zisis, dimpotrivă, era mai greoi, dar totdeauna adînc înfipt în realitate. N-avea niciodată izbucniri de entuziasm sau de mînie. Niciodată nu se poticnea. Mergea drept înainte, ferm și stăruitor, spre țintă, fără să aibă aerul rigid al unui tînăr rece, rațional și doct. Avea siguranța omului care își cunoaște drumul și țelul. Îi rămăsese, însă, cel mai greu lucru : să înfăptuiască toate cele ce se plăsmuiau în mintea lui. Îi plăcea să frămînte orice fenomen, să-l întoarcă pe toate fețele, să-l pipăie, să-l despice, să-l pună la locul potrivit, să-l proiecteze în viitor, să-i studieze reacțiile. Avea mintea unui om de știință și sufletul unui poet.

Niovi îi punea uneori întrebări privind viața lui particulară. Răspundea întotdeauna prin generalități, deoarece

socotea că a avut o viață neinteresantă, destul de monotonă. Doamna Harikleia, mama lui, era mai puțin zgîrcită la vorbă și mai puțin modestă cînd era vorba de fiul ei. Căuta tot felul de pretexte să vină la Niovi. Își ridica șorțul de bucătărie, și-l înfășura la brîu, își potrivea pe cap basmaua neagră și, stînd în picoare, în prag, sporovăia despre Zisis al ei. Cînd îi era teamă că graiul nu e de ajuns pentru a zugrăvi calitățile fiului, dădea fuga pînă acasă să aducă și unele fotografii.

— Iată-l aici, explica ea, cînd era mîc ! Cînd am sosit la Pireu, ca refugiați. Aici, cînd vindea chibrituri si tigări și mergea la școala serală. M-ar bate dumnezeu dac-aș minți : nici o zi de atunci n-am știut ce-i aia foamea. Aici, cînd a intrat la liceu. Aici, cînd a luat patalamaua, la sfîrșitul studiilor, cu „foarte binc". Cu toate că, pe atunci, băiatul lucra de dimineață pînă seara la uzină...

Niovi, auzind-o venind pe doamna Harikleia, se grăbea să-i iasă în prag.

— Să nu te stingheresc, copila mea ! îi spunea. Știu de la fiul meu că voi, cînd învățați, n-aveți vreme de pierdut.

— A, nuuu ! Am nevoie și de-o mică pauză, o liniștea Niovi.

Doamna Harikleia nu mai putea de bucurie.

— N-am și eu pe cineva, copila mea, cu care să schimb o vorbă. Fii-miu, cînd vine seara, mă mîngîie oleacă pe creștet, apoi se închide în odaia lui și se înfundă în cărți. Toată noaptea scrie și citește. Nu se lipește somnul de el ! Ce-o fi avînd nevoie de-atîta carte cîtă își vîră în cap ? Nu iese și el puțin din casă, să se mai distreze, că e flăcău, deh, să se bucure ! Ce să-ți spun...

— Dar ai și de ce să fii mîndră de el, doamnă Harikleia ! îi striga mama din bucătărie.

— Adevărat, am de ce să fiu mîndră ! confirma mama lui Zisis. Acu doi ani s-a dus să dea examen de admitere la Politehnică, să se facă inginer, și-a intrat primul. Ah, cît de mult voia să se facă inginer ! Ne-a scris și unchisu Mihalis, din America, că o să-l ajute. Da de unde ! A trimis ceva la început, da suma s-a făcut tot mai mică, pînă ne-a uitat de-a binelea... Și-atunci băiatul meu a fost nevoit să se retragă și să se înscrie la Drept, unde, după cum spune el, frecvența nu e obligatorie. Eu l-am

sfătuit să-și continuie Politehnica, că intru eu în fabrică și-l ajut. „Nu, mamă, mi-a spus el, ești prea istovită ca să mai faci un astfel de sacrificiu. Și, în afară de asta, cum îți închipui că dintr-un salariu prăpădit de muncitoare o să fi în stare să plătești studiile fiului tău la Politehnică ?"

Doamna Harikleia era plină de admirație pentru fiul ei. Un singur lucru nu pricepea : cînd într-o zi, pe neașteptate, norocul i-a bătut în ușă și l-a îmbiat : „Vrei bogăție ? Iat-o !", cum de-a putut răspunde, așa deștept cum e : „Nu, nu vreau !"

— L-au rugat, a urmat doamna Harikleia, să ia o fată dintr-o familie bună, cu avere. Și încă ce avere ! Și el, prostu, să dea cu picioru unui asemenea noroc ! Ce nu i-am spus ca să-l fac să-și schimbe părerea ! Așa ! Mă închinam dinaintea lui ca în fața icoanelor. Un prilej ca ăsta doar o dată se ivește în viața omului. Și era o fată tînără și chipeșă. Familia ei nu mai putea după el. Fimiu nici să n-audă. „Nu mă vînd !" îmi spunea.

Niovi a simțit, fără să vrea, o undă de tristețe. Zisis nu-i pomenise niciodată despre această întîmplare. Și dacă era să judeci lucrurile după cele spuse de mama lui, întîmplarea îl preocupase serios. Ar fi vrut să afle de la doamna Harikleia și alte amănunte. Dar în clipa aceea Zisis își făcu pe neașteptate apariția.

— Nu știam că am o mamă atît de guralivă, spuse el, trecîndu-i drăgăstos mîna peste umerii încovoiați.

— Bine-ai venit ! spuse bătrîna și ochii i se luminară de fericire. Mai schimb și eu o vorbă cu vecinele, să mi se hodinească sufletul.

A plecat cam îngrijorată, fiindcă nu voia, în ruptul capului, ca fiul ei să afle că vorbise despre el.

Cînd Niovi a rămas singură cu Zisis s-a gîndit să-l întrebe despre „fata chipeșă" și cu avere, ce-i fusese sorocită ca mireasă. Dar n-a vrut să o dea de gol pe doamna Harikleia. Discuția lor, ca de obicei, s-a învîrtit în jurul temelor politice curente. După aceea, cu multă dibăcie, Niovi a început să-i vorbească despre chestiuni de familie :

— Azi mama e din nou amărîtă. A venit Riri într-ascuns să ne vadă. Și-a început să-i înșire chinurile ei ne-

sfîrșite lîngă acel faimos soț cu care s-a măritat. Biata Riri ! Și-a închipuit, ca atîtea alte fete, că o căsătorie cu un bărbat bogat o va face fericită.

În timp ce vorbea, Niovi își spunea : „Ce rușine ! Să-i întind curse, ca să-l fac să vorbească !" A continuat totuși să se rotească în jurul problemei zestrei.

Zisis o asculta atent. În cele din urmă, spuse :

— Nu mă așteptam, Niovi, să te impresioneze atît faptul că în ziua de azi fetele aleargă după cîte-un mire bogat. Pînă și bărbații caută să-și rezolve problemele financiare cu o zestre. Mă întreb : ce-ai gîndi, dacă ți-aș spune că și pe mine m-au considerat unii în stare să mă pretez la o astfel de murdărie ? Pînă și mama ! Ca să vezi cît de puțin mă cunoaște ! S-a zbătut grozav să nu dau cu piciorul unui „asemenea noroc". Dar zău că nu merită să vorbim despre lucruri atît de sarbede ! La urma urmei, n-am de ce să mă mîndresc.

Niovi a simțit o bucurie sălbatică. Îi era foarte rușine că folosise un procedeu atît de perfid cu un om superior ca Zisis. Dar remușcările n-au durat prea mult. Era moartă de curiozitate să afle toată întîmplarea. Din gelozie ? Niovi cea rațională, ființa superioară, filozoafa, geloasă pe trecutul lui Zisis, fără motiv, fără măcar să aibă vreun drept ?...

În timp ce se gîndea la toate astea, mîndroasă pe ea însăși, a luat-o gura pe dinainte :

— Așadar, Zisis, vrei să-mi vorbești despre această „neînsemnată și anostă întîmplare" ?

— Întîmplarea asta, ce-i drept, merită să fie ironizată, i-a răspuns el. Dar pentru mine, te rog să mă crezi, a fost foarte dureroasă. Mi-a schimbat multe planuri. Obținusem un post foarte bun la o societate. Prima oară cînd aveam și eu un post sigur, care să nu-mi ocupe și după-amiezile. Domnul Andridis, patronul, se purta frumos cu personalul lui și în special cu mine. Avea o stimă deosebită pentru cei cu carte, deoarece el stătea cam prost cu învățătura. Avea și un fiu, pe care-l trimisese de cîțiva ani în Occident, la studii. Și-l tot aștepta. Ba vine anul ăsta, ba se întoarce la anu... Dar fiul, nimic ! Amîna într-una sosirea și-i cerea lui taică-su să aibă răbdare. Pro-

babil că găsise mult mai interesantă viața cabaretelor din străinătate !

— Și fiica ? Cînd ai să ajungi la fiică ? i-a spus Niovi pe-un ton de glumă nițel răutăcioasă.

Zisis a zîmbit.

— De cînd ești așa nerăbdătoare ? Andridis era nemîngîiat. Treburile se-întețeau și avea nevoie de un om care să-l ajute. A adus-o pe fiica lui să-i țină la zi corespondența franceză, dar ea le făcea pe toate de mîntuială, așa că, în afară de munca mea, trebuia să refac și corespondența ei, corectînd adresele pline de greșeli de exprimare și de ortografie. Fata era destul de drăguță și, în ciuda averii, modestă. Terminase, cu chiu cu vai, patru clase de liceu și fusese într-un internat de călugărițe la Lausanne. Dar învățătura n-o interesa nici ca spoială. S-a întors acasă. Trebuie să-ți mărturisesc că interesul ei pentru mine mă flata și că simplitatea ei îmi plăcea. Îi împărtășeam ideile mele și mă asculta foarte atentă. Într-o zi, mi-a spus un lucru care m-a impresionat : „Noi doi, domnule Drogas, avem ceva comun : credința. Eu cred în dumnezeu și dumneata în om. Pînă azi nimic nu m-a îndemnat să studiez idealul dumitale. Cînd trăiești atît de comod, e greu să te gîndești la revoluție !" Totul mergea bine, a continuat Zisis. Andridis se purta cu mine tot mai frumos, mă prețuia pentru faptul că muncesc și totodată învăț, că nu fumez și nu pierd nopțile. Mă invita tot mai des la el acasă. Amabilitatea lui exagerată începuse să mă pună pe gînduri. Într-o zi, în timp ce-mi plătea leafa, casierul mi-a șoptit confidențial : „În curînd o să fiți stăpîn aici, domnule Zisis. Domnul Andridis găsește că sînteți omul cel mai potrivit. A pierdut orice speranță în privința fiului său. Altfel, lui îi era destinată conducerea uzinei." „Și de unde știi dumneata toate grozăviile astea, domnule Spiros?" I-am întrebat. „Știu eu, știu ! a răspuns el șiret. Mai știu și altceva, dar să rămînă între noi ! Nădăjduiesc că nici dumneavoastră n-o să mă uitați, mîine, cînd veți prelua conducerea." „Despre ce e vorba ?" l-am întrebat îngrijorat. „Domnișoara Andridis vă place foarte mult și mama ei consideră că întruniți toate condițiile s-o faceți fericită pe unica ei fiică !" „Drace ! mi-am spus. Dacă așa stau lucrurile, s-a zis și

cu postul ăsta !" Așa s-a și întîmplat. Într-o bună zi, tatăl ei m-a luat deoparte și, ca un bun negustor, mi-a împărtășit planurile sale : „Punga mea, plus fiica mea, egal un director ideal pentru întreprindere". Cînd am refuzat, a rămas cu gura căscată. „Fiica mea, domnule, trebuie să știți că este o fată exemplară, chiar dacă nu-i frumoasă. E un om cu suflet, de caracter, e o fată instruită. Ca să nu mai vorbesc despre zestrea ei, pe care n-o au multe fete din Atena." „Domnule Andridis, i-am răspuns, fiica dumneavoastră este într-adevăr o fată minunată și sînt încredințat că va găsi un soț mult mai bun ca mine. Eu, vedeți, am un principiu : să ajung unde voi ajunge prin mine însumi. De altfel, n-am încă de gînd să mă căsătoresc. Am anumite obligații..." Nu mai știam ce să-i spun. El, cu cîntecul lui : „Îmi place modestia dumneavoastră, domnule Drogas. Vă stimez. Dacă vreți, mai gîndiți-vă la oferta mea ! N-aveți ce pierde..." Vrei să afli acum și rezultatul ? În loc ca acțiunile mele să urce, mi-am pierdut postul și salariul stabil, ce mi-l asigurasem după atîtea osteneli.

— Cu alte cuvinte, l-a atacat Niovi cu o gelozie de care nu-și dădea seama, dacă fata era mai frumoasă, dacă nasul Cleopatrei, să zicem, n-ar fi fost cîrn, povestea asta ar fi putut să te angajeze pe drumul ce te-ar fi condus la bogăție, la izbîndă, etc. etc.

Zisis a fost luat pe neașteptate. Nu și-a dat imediat seama care era mobilul ce-o împinsese pe Niovi să devină agresivă și răutăcioasă cu el, după ce obținuse de la el ceea ce dorise. De aceea i-a și răspuns posomorît :

— De ce cauți într-una să mă înțepi ? Ții cu tot dinadinsul să pun la îndoială bunul tău simț ? Nici în glumă n-aș face o observație atît de jignitoare.

Niovi l-a privit cu un zîmbet strengar, hotărîtă să dezarmeze :

— Dar nici prin gînd nu mi-a trecut să te jignesc, Zisis ! Mi s-a părut însă, că, referindu-te la ea, ai dat cuvintelor „destul de drăguță" o nuanță cam nu știu cum... Totuși, fie vorba între noi, un tînăr fermecător, de nădejde și prezentabil ca tine va avea totdeauna șanse de reușită pe lîngă o fată de fabricant. De aceea găsesc că trebuie

să deschidă bine ochii, ca mai tîrziu să nu se plîngă de ocaziile pierdute...

Şi în timp ce-i spunea toate acestea, privirea Nioviei l-a învăluit cu atîta tandreţe, încît Zisis şi-a dat seama că e vorba de o gelozie copilărească. I-a zîmbit şi el drăgăstos, de parcă i-ar fi răspuns : „Te-ai trădat, prostuţo !" Dar, în locul acestui răspuns, a început să vorbească plin de voie bună despre ceea ce consideră mulţi oameni drept succes sau insucces în viaţa unui tînăr.

— Dacă rîvneşti cu înverşunare să te dăruieşti unui lucru ce nu-ţi aduce pe loc un cîştig material sau moral, unii nu şovăie să te numească vînător de vise utopice, inadaptabil, incapabil şi chiar tîmpit.

Apoi, înroşindu-se ca un elev, a întrebat-o :

— Tu, Niovi, dacă ar fi să-ţi alegi un bărbat, ce fel de om ai prefera : pe unul care s-ar da în vînt după asemenea succese, gata la orice compromis, sau pe unul sărac, care ar păşi înainte mîndru, luptînd din greu şi fără gînduri ascunse, fără să se aştepte la foloase imediate ?

Niovi a preferat să dea un răspuns ironic, ca să evite unul răspicat :

— Aşa cum mi-ai servit această ciudată întrebare, e ca şi cum mi-ai preda o lecţie de crestomaţie [1]. Te grăbeşti să afli dacă sînt de partea virtuţii sau a viciului.

Zisis a făcut o grimasă şi a răspuns pocăit :

— Ai dreptate, m-am exprimat cum nu se poate mai stîngaci. Dar şi tu eşti necruţătoare, trebuie să recunoşti !

Niovi simţea că nu poate să se ia la harţă cu omul care îi era mai drag decît orice pe lume. De aceea l-a întrebat :

— Vrei să-ţi spun serios ce gîndesc despre această chestiune ? De altfel, sînt convinsă că ştii ce am de gînd să-ţi spun. Mi-e silă de arivişti ! Dacă e firesc să-i califici drept nişte găunoşi pe cei care trăiesc fără principii şi idealuri, atunci cum să-i califici pe cei care, avîndu-le, le trădează? Credinţa, numai credinţa profundă într-un ideal întăreşte şi face dintr-un om un creator. Cine nu crede cu putere în idealurile lui e predispus la compromisuri. Şi compro-

[1] Materie de învăţămînt din ultimele clase secundare ale şcolilor greceşti, în care se predau cunoştinţe privind deosebirea între „ceea ce este folositor şi nefolositor".

misurile duc la trădare. Urăsc compromisul mai mult decît sărăcia. E mai îngrozitoare decît moartea !

Zisis radia de bucurie. Nu pentru că se îndoia de convingerile Nioviei, ci pentru că răspunsul ei era o aprobare fără rezerve a atitudinii și principiilor lui.

— Să fim lămuriți ! căută el să tragă concluziile. Nu sînt unul dintre cei care ridică în slăvi în mod prostesc sărăcia. Dimpotrivă, lupt împotriva ei din toate puterile, ca împotriva unui dușman al tuturor oamenilor. Dar nu vreau să-mi consacru capacitatea de care dispun pentru o soluție ieftină, individuală.

Niovi îi sorbea cuvintele plină de admirație. Ce minte ascuțită și generoasă ! Puteai să ai încredere deplină în el. Era atît de deosebit în comparație cu tinerii pe care-i cunoscuse pînă atunci ! Ceea ce gîndea și afirma nu erau lăudăroșenii și nici nu făcea paradă de ceea ce știa. Era un om integru în tot ce spunea și făcea, gata să i se dăruiască ei pentru că o iubea.

Tăceau amîndoi. Și tăcerea lor era freamăt de sentimente și de gînduri. În clipa aceea mîna vieții începea să scrie un nou și însemnat capitol. Niovi, care a simțit-o, a sărit în picioare și, neștiind ce să facă, s-a grăbit să-i ofere lui Zisis o bomboană de ciocolată. Dar el i-a luat amîndouă mîinile, i le-a mîngîiat ușor, cu multă duioșie, și cu glas catifelat, izvorît din inimă, i-a șoptit cu pasiune :

— Niovi !

— Da, Zisis ! a răspuns ea reținută.

La auzul glasului ei, Zisis a șovăit și n-a îndrăznit să-i spună tot ce avea pe suflet. De aceea a schimbat vorba :

— Ce-ar fi să mergem duminică într-o excursie ?

— Știi că nimic nu mă încîntă mai mult ca natura, a răspuns Niovi, căutînd să-și ascundă tulburarea.

În seara aceea, Niovi, pentru prima oară, își simți inima într-o adevărată primejdie, din pricina acestei uimitoare asemănări dintre ea și Zisis. Încă se ferea. Avea un elan tinerese dăruit învățăturii, activității, și găsea că o fată pierde din voință și din personalitate cînd se lasă cuprinsă prea de timpuriu în mrejele iubirii.

Zisis, ca și cum i-ar fi ghicit gîndurile, i-a spus la despărțire, în timp ce-i strîngea ușor mînuța gingașă :

— Pentru fericire, ca și pentru libertate, trebuie să lupți clipă de clipă, dacă vrei s-o păstrezi. Vai de cel care se culcă liniștit și sigur că a cucerit-o o dată pentru totdeauna !

— Pe cine previi ? îl întrebă Niovi.

— Pe mine însumi, răspunse el, și pieri în întuneric.

Zile de-a rîndul Niovi a trăit într-o stranie, dar foarte dulce ameteală. I se părea că Zisis, chiar atunci cînd lipsește, se află lîngă ea. O bucurie asemenea primăverii i-a umplut ființa cu sentimente de tot felul. Pînă și cele mai aspre unghere ale sufletului ei înfloriseră.

Voia totuși să reacționeze și, într-o zi, cînd am deschis eu discuția, mi-a mărturisit :

— Mi-e teamă, Aliki, că sînt îndrăgostită de-a binelea. M-am gîndit să încerc un antidot, să văd cum o să fie. Am hotărît să-mi lărgesc cercul prietenilor. L-am invitat pe Sotiris Paroglu. Ți-aduci aminte de acel prieten al meu din copilărie, de la Freatida ? Acum e student. Îmi place zbuciumul pe care-l manifestă pentru problemele vieții.

Sotiris, ca înfățișare și caracter, era cu totul opus lui Zisis. Avea niște ochi dulci, sprințari, mari, niște buze subțiri, un năsuc mic, cîrn, puțin în vînt, și niște obraji roz, ca de copil. Era scund, slab, ager în mișcări și spiritual. Îi plăcea să vorbească într-una, și cînd vorbea cu înflăcărare despre ceva, ardea din creștet pînă-n tălpi. Tatăl lui era un avocat din Pireu, cu o clientelă numeroasă. Cînd fixa onorariul pentru vreun proces, ținea seama de greutățile materiale ale clientului și, de multe ori, pretindea o sumă de nimic, cu care abia izbutea să-și acopere cheltuielile. „Ce poți să le ceri unor oameni atît de săraci ?" obișnuia să spună.

Nevastă-sa îi făcea mereu scene că nu izbutește să-și încropească o situație mai ca lumea. Pînă la urmă, l-a părăsit și a plecat cu un văr de-al lui, un emigrant bogat din Congo belgian. Sotiris, care abia intrase în liceu, a trăit intens drama tatălui său și i-a spus Nioviei că, de n-ar cunoaște-o pe ea, i-ar fi silă de toate femeile.

Zisis nu s-a împotrivit ca Sotiris să intre în cercul lor. Și cum nu-și arăta sentimentele de dragoste ce le nutrea față de Niovi, încetul cu încetul, cei trei au devenit prieteni nedespărțiți. Totuși, între Zisis și Sotiris exista o per-

manentă rivalitate. Amîndoi se întreceau în a sclipi prin inteligență și cutezanță, spre a epata cei șaptesprezece ani ai Nioviei. Ea îi tachina pe cei doi îndrăgostiți cu un aer de nevinovăție și o amuza felul cum se comportă.

— V-am ales pe amîndoi ca prieteni ca să nu fiu în primejdie din partea nici unuia. De altfel, primele silabe ale numelor voastre — So-Zi [1] — constituie o garanție, astfel că situația e salvată și triumfă teoria mea, că e posibilă prietenia între un băiat și o fată fără ca fleacurile dragostei să-și vîre coada.

Sotiris a sărit în sus, plin de entuziasm :

— Foarte just ! Foarte just ! Cum să trăiești numai cu Zisis [2] ?

— Nu vi se pare că ați cam întins coarda cu calamburile voastre lipsite de haz ? s-a enervat Zisis.

Apoi, întorcîndu-se spre Niovi, ca un copil bosumflat, i-a spus :

— Nu-mi place cînd te aud vorbind atît de urît despre dragoste. E un sentiment atît de nobil și de puternic ! Și e atît de firesc să se nască iubirea între un băiat și o fată, mai ales cînd îi leagă și o strînsă prietenie !

Niovi se amuza grozav împotrivindu-se spuselor lui Zisis, chiar atunci cînd, de fapt, era de acord cu el.

— Nobile și puternice sînt multe lucruri în viață, și-am vrea să ne bucurăm de toate, i-a răspuns ea, dar generația noastră are o altă menire, alte obligații și alte îndatoriri. Nu ne mai rămîne prea mult timp pentru noi.

— Schimbi tema discuției, a ripostat el, ca să-mi tai elanul. Și începi să afirmi absurdități. Eu nu-ți vorbesc nici despre erotismul dus la extrem, nici despre aventurile stupide, care constituie o evadare și o diversiune pentru tinerii de azi. Vorbesc despre sentimentul grav și profund, care îl întregește pe om, îl face activ și puternic în toate manifestările vieții lui. Fără iubire totul își pierde sensul.

— Ei, voi, cei de colo ! a strigat Sotiris, sincer jignit. Ce, ați monopolizat discuția despre dragoste ? Sînt și eu

[1] *Sozi* = salvează (în limba greacă).

[2] Joc de cuvinte *Zisis* = să trăiești (în limba greacă).

pe-aici ! Am și eu părerile și teoriile mele asupra acestei teme „arzătoare" ! Rog ca și glasul meu să fie ascultat ! Altfel vă acuz de încălcarea democrației.

— Trăiască starea a treia[1] ! a strigat Niovi veselă.

Cînd mă aflam în mijlocul lor, le urmăream toată acea joacă tinerească, ca și discuțiile serioase, mature. Eram un spectator care aplaudă din lojă, fără să interpreteze nici un rol.

Colaborau toți trei la reviste, citeau cărți, sondau viața și problemele ei cu dibăcia unor căutători de aur.

La început, Sotiris nu izbutea să urmărească raționamentele Nioviei și ale lui Zisis. Pe el îl preocupa individul „cu neliniștea lui esoterică și cu psihosinteza lui complexă, căutarea dramatică a libertății individuale, care, atunci cînd vine în conflict cu societatea, dă naștere unor impasuri tragice". Și tremura ca nu cumva să-i fie atinsă această „libertate individuală".

Niovi se lua mereu la harță cu el. Într-o zi, pierzînd răbdarea, i-a spus :

— Ce-mi tot umbli, Sotiris, cu sensibilități esoterice, cînd pe lume există foametea, murdăria, șomajul, analfabetismul, întunericul ? Nu-ți dai seama că toată pălăvrăgeala asta nu face decît să tulbure apele și să încurce lucrurile ? Vorbe umflate, găunoase, care sună ca niște clopote înăbușite, pentru ca mațele să poată ghiorăi mai departe fără nici o primejdie !

În schimb, Zisis se socotea dator să fie mult mai răbdător cu Sotiris și să-i arate unde vede lucrurile bine și, abia după aceea, unde greșește, unde o ia razna. Căuta să-l aducă treptat la punctul lui de vedere și să-l facă să recunoască faptul că lumea a pătimit destul și s-a săturat de „supraomul" închis în turnul de fildeș.

— Și-apoi gîndește-te, Sotiris, spunea el la urmă, că libertățile de care vorbești au ajuns azi un dar, care e mai bine să nu fie oferit nimănui.

---

[1] Stare socială lipsită de drepturi în Franța din ajunul revoluției burgheze, din care făceau parte țăranii, muncitorii și burghezii. I se spunea astfel, deoarece, în ierarhia socială, ocupa locul al treilea, după stările privilegiate ale nobilimii și clerului.

— Zi mai bine o înșelăciune ! a strigat Niovi, pierzîndu-și răbdarea.

Lui Sotiris nu i-a plăcut de loc izbucnirea Nioviei. Și-a dat seama că fata nu-l apreciază, că-i face chiar plăcere să-l umilească.

— Voi, răspunse el enervat, reduceți totul la o imensă gură înfometată, pe care-o va cîștiga de partea lui cel care, primul, o va umple cu o halcă de carne. Deocamdată, însă, umpleți gura poporului cu speranțe, ca să le rontăie ca eroul lui Hamsun [1].

Zisis nu s-a supărat. S-a mărginit să zîmbească. Căci, spunea el, cu cei nelămuriți „trebuie să începi mereu din punctul unde se găsesc ei, nu din cel unde ai ajuns tu". De aceea i-a răspuns :

— Nimeni dintre noi nu vede în popor doar o gură înfometată. Poporul e totodată sufletul și geniul națiunii. Este însăși viața, căreia nici prin minte nu-i trece să se sinucidă. Generației noastre îi revine o grea sarcină, Sotiris. Ce vrei ? Sîntem nevoiți să demascăm adevăratul nume al mizeriei celor mulți, ca să știm cum s-o combatem. Nu-i de ajuns să constatăm mizeria, trebuie să și acționăm în vederea înlăturării ei. Să nu punem lipitori pe spinare cînd ne doare stomacul !

— Fiecare dintre noi se străduiește să găsească adevărul, ca să și-l asimileze, să i se consacre, a spus Sotiris, ca și cum adevărul ar fi o zînă din povești care te cucerește.

— Care adevăr ? a întrebat Zisis. Uiți că în diferite epoci o sumedenie de înșelăciuni au fost înfățișate drept adevăruri ?

Zisis căuta cu destoinicie să ajungă la rădăcinile nedreptății sociale și, pînă la urmă, izbutea să-l facă și pe Sotiris să le priceapă, chiar dacă nu era încă în stare să tragă cele mai bune învățăminte.

— Vom trudi și noi din greu, dragă Sotiris, ca și țăranii care asudă pentru a desțeleni, a înlătura bolovanii din glie, a seca mlaștinile ; care înfruntă vremurile, fur-

[1] Referire la romanul *Foamea*, al scriitorului norvegian Knut Hamsun.

tunile, calamitățile, fără ca vreodată să-și încrucișeze brațele, chiar atunci cînd ajung la disperare.

După plecarea lui Sotiris, Niovi i-a spus lui Zisis :

— Am fost cam tăioasă și stîngace în discuția cu Sotiris. Nu găsești ?

— Da. Nu cumva ai motive personale ?

— Dacă ții cu tot dinadinsul să faci ironii... În orice caz, am remușcări. Mă supără faptul că sînt prea neînduplecată, prea pripită. Mă supără...

Zisis a întrerupt-o pe un ton de glumă :

— Ai mai uitat ceva : cum va fi interpretată și criticată atitudinea ta de-acum după victorie.

Văzînd însă că Niovi e într-adevăr foarte necăjită de comportarea ei, schimbă tonul și-i spuse cu seriozitate :

— Niovi, cred că marea greșeală a unor intelectuali e că-și propun să-i trezească pe oameni din letargie și să-i zvîrle dintr-o dată la înălțimi care amețesc, înainte de a le da răgazul necesar să se desmeticească, să se maturizeze, pentru a urca treptele în mod firesc. Și pe oricine se simte incapabil să-i urmeze în acest iureș primejdios îl consideră un individ de prisos. Și mai e ceva : intelectualii suferă de boala de-a se considera eroi și au naivitatea să pretindă tuturor oamenilor de-a deveni eroi. Cum acest lucru e cu neputință, îi îmbracă cu de-a sila în veșmîntul eroului. Și la prima furtună, cînd aceștia își arată adevărata lor fizionomie — slăbiciunile, lașitatea, lipsa de maturitate, egoismul, ambițiile meschine — sînt aruncați ca netrebuincioși.

Niovi îl asculta tăcută. Era foarte mîhnită. Băgînd de seamă, Zisis îi luă mîinile și i le strînse, ca s-o liniștească.

— Nu te necăji ! Pînă ne vom maturiza, va trebui să trecem prin toate aceste etape bolnăvicioase. În orice caz, ai toate motivele să fii optimistă în ceea ce-l privește pe Sotiris. De dragul tău ar fi în stare să devină și membru al Ku-Klux-Klan-ului !

— De ce ești rău ? l-a întrebat Niovi, învăluindu-l într-o privire plină de căldură.

— Rău ? Nu sînt rău, Niovi. Sînt îndrăgostit.

A tras-o spre el și a îmbrățișat-o cu putere. I-a luat apoi capul, cu duioșie, între palmele lui și și-a fixat privirea în ochii ei. Două lacrimi de fericire s-au prelins pe obrajii Nioviei.

— Te iubesc ! i-a șoptit el și a sărutat-o.

Prima sărutare de dragoste.

Ea a închis ochii pe jumătate, sfîrșită de emoție, și i-a șoptit :

— Crezi că sîntem destul de pregătiți pentru o fericire atît de mare ?

8

Niovi se schimbase mult în ultima vreme. Într-o zi, am surprins-o cîntînd în timp ce deretica prin cameră în așteptarea lui Zisis. Am întrebat-o :

— Prin urmare, îl iubești atît de mult ?

Am citit în privirea ei întreaga fericire.

— E un lucru pe care nu-l pot exprima în cuvinte obișnuite. Am sentimentul că, pentru ca această iubire să se nască, a fost nevoie de toate iubirile de pînă acum și care se vor ivi de-aci înainte.

Mă uitam cum radiază de fericire și am simțit acea teamă instinctivă a omului în fața unei copleșitoare, zguduitoare bucurii. Mi-am zis : „Fie ca nici un nor să nu umbrească această fericire !"

Pe vremea aceea, vizitele la Kokinia erau pentru mine adevărate zile de sărbătoare. Ori de cîte ori mă duceam acolo și mă întîlneam cu prietenii Nioviei, mă întorceam acasă plină de voie bună. Pe drum mersul mi-era ca un zbor, aproape dansam, și-mi venea tot timpul să cînt. Cei de-acolo aveau încredere în oameni — iată secretul bucuriei lor contagioase. Se apucau să analizeze situația social-politică, privind-o sub toate aspectele, și dădeau în vileag viziunea unei vieți noi, frumoase și luminoase. Această viziune a noului avea miraculoasa putere să transforme durerea în bucurie, mizeria în creație, deznădejdea în dragoste de viață și credință în om.

Îmi aminteam atunci de „clubul" mamei mele de la Aidin, cînd, în tovărășia lui Alexis Benas, se zbătea și ea să frîngă crengile uscate. Privind înapoi, îmi dădeam seama că tinerii aceia făceau literatură, cultivau flori exotice,

păstrate în sere, exprimînd nevoile și interesele clasei căreia aparțineau.

Tinerii de-acum, cu hainele lor ponosite, cu buzunarele goale, dădeau dovadă de un alt dinamism. Luptau cu abnegație, fără să se aștepte la foloase personale. Ambiția lor era să răspîndească lumină, cît mai multă lumină, în fiecare ungher neînsorit.

Cînd aduceam cu mine toate acele gînduri și idei în vila din Psihiko și le puneam la rînd, ca să le mai privesc o dată și să le însușesc, dintr-o dată se ofileau, ca niște trandafiri roșii smulși din rădăcină.

Mă gîndeam la Trifonas și la prietenii lui, care își risipeau toată puterea tinereții în petreceri și în întreceri sportive și care, apoi, erau și mai plictisiți, neștiind ce excentricități să mai născocească pentru a se distra cu orice preț. Prietenii Nioviei puteau fi socotiți continuatorii lui Alexis Benas. N-aveau nimic comun cu liberalismul, pe care îl considerau primejdios, sub orice formă s-ar fi manifestat. Cei de atunci se năpusteau cu aviditate spre o viață îmbelșugată, cu teama intimă, nemărturisită, că mîine s-ar putea să-și piardă privilegiile. Această nesiguranță îi făcea cruzi, ca pe cei dintîi colonialiști, ca pe negustorii de sclavi, care, pentru a se impune, trebuiau să țină în mîini biciul și arma. Concepțiile lor nu se deosebeau cu nimic de cele ale unchiului Iancos, care afirma :

— Refugiații noștri sînt intriganții ! Îi încîntă mahalalele și cer lux și trai îmbelșugat pînă și pentru muncitoarele de la Regie sau pentru țesătoare ! Pînă și slugile vor azi să poarte ciorapi de mătase ! Uite unde am ajuns !

Am încercat de cîteva ori să discut cu Trifonas despre toate acestea. Dar nu făcea decît să mă descurajeze :

— Nu vreau să te jignesc, Aliki, dar ai ceva de Don Quijote în mentalitatea ta. Ce te privește ? De ce-ți bați capul cu toate lucrurile astea complicate, care se petrec în lume ? De ce nu te bucuri de soarta care ți-a asigurat o viață atît de comodă ?

Cît de departe era acum Trifonas de copilul acela din Kastella, pe care-l iubisem atît de mult ! Ne urcam peatunci împreună pe terasă, ca să vedem răsăritul și apu-

sul soarelui, să comentăm destinul amar al Irmei și al Stasei Rodi, să transfigurăm în basm ceea ce știam despre distrugerea Smirnei. Și uneori plîngeam, alteori rîdeam, fără să știm de ce. Eu îi spuneam : „Cînd vom fi mari, Trifonas, vom schimba astfel lumea, încît copiii să nu mai plîngă niciodată". Și el adăuga mișcat : „Și moș Kostis o să aibă pămîntul lui din Kozagaki".

Căutam să descopăr ce a adus în starea asta de toropeală omenia de odinioară a lui Trifonas și l-a făcut trufaș, lăudăros, gol și dur. Atît de dur, încît ai fi zis că poartă o platoșă de care, orice s-ar fi izbit, luneca și dispărea.

Începuse să-i disprețuiască pînă și pe propriii lui părinți. Îi era rușine să-i invite la el acasă pe prieteni, mai ales pe fete, care ar fi descoperit că maică-sa e analfabetă și că taică-său nu are maniere de aristocrat și nu înțelege să renunțe la obiceiurile căpătate la Aidin, cînd era un simplu meșter și i se zicea „maestro Gherasimos".

De aceea a și primit cu atîta ușurință invitația unchiului Iancos de a locui cîtva timp la noi, la Psihiko. Mă încăpățînam să cred că aș mai putea avea o influență binefăcătoare asupra lui și că îl voi putea schimba cu vremea, făcîndu-l să semene cît de cît cu Zisis. Această iluzie a avut grijă să mi-o risipească chiar Trifonas. Într-o zi, ne aflam singuri în sufragerie. Ședea lungit într-un fotoliu moale, englezesc, și-și pusese picioarele pe măsuța de mahon lustruit a tușei Ermioni, pe care ea nu îndrăznea să așeze nici măcar un bibelou. Trifonas învîrtea între degete un lănțișor, fluierînd, mulțumit de sine și de toate cîte se întîmplau în univers.

— Ascultă, Aliki, mi s-a adresat el la un moment dat, cînd ai să te hotărăști și tu să te bucuri niței de tinerețea ta, să te distrezi ca celelalte fete ?

— Adică, ce înțelegi tu prin distracție ?

— Uite ! mi-a spus el și, dintr-un salt, m-a luat în brațe și m-a sărutat pătimaș pe gură.

O clipă am avut o senzație ciudată, dar apoi mi-am revenit și l-am îmbrîncit cu mînie.

— Trifonas ! am țipat la el, cu ochii plini de lacrimi.

Avea un aer de brută, pe care-l ascundea sub un zîmbet silit. M-a întrebat :

— Nu e păcat să pierdem bunele prilejuri ce ni se oferă ?

— Unde vrei să ajungi ? l-am întrebat, dezarmîndu-l.

— Ei, drace ! Sînt lucruri care nu trebuiesc vulgarizate. Se înfăptuiesc și gata !

S-a trîntit iar în fotoliu, îndîrjit de îmbrînceala mea, și a început să învîrtească enervat același lănțișor, privindu-mă șiret, aproape cu nerușinare.

— Mă miră schimbarea ta, i-am spus. Altădată aveai sensibilitate, oarecare blîndețe...

Trifonas a izbucnit într-un rîs nervos, fals. Pe urmă, pe-un ton plin de îngîmfare și batjocură, mi-a răspuns :

— Oh, Aliki, nu lua în tragic distracția pe care ți-am propus-o ! Sînt și-acuma foarte blînd. Și vînjos ca un taur. Întreabă fetele care m-au cunoscut, poate să-ți confirme ! Doar asta căutați toate la un bărbat !

— Mă întreb, de unde la tine atîta cinism ? am ripostat enervată.

— Mi-l inspiri tu, cu înțelepciunea și cu sfințenia ta ! Dar pînă cînd ai de gînd să joci rolul unei mofturoase ? O dată tot o să-mi cedezi ! Și după aceea ai să alergi după mine ca Kiki, ca Rea sau ca atîtea altele.

Fără să mă gîndesc, am ridicat mîna și l-am lovit, roșie de indignare. El a izbucnit iar în rîsul lui de secătură.

— Sărut mîna pentru cea dintîi mîngîiere ! În sfîrșit, a vorbit și sîngele din tine ! Știam eu ! Am avut totdeauna încredere în temperamentul tău !

Privirea mea l-a surprins pe unchiul Iancos, care se oprise o clipă pe scara din hol, urmărind scena.

— Trifonas, am șoptit, sfîrșește odată ! Ne aude unchiul Iancos !

Trifonas s-a întors spre ușă și, nevăzînd pe nimeni, a rîs cu poftă.

— Dacă unchiul meu ar fi un adevărat cavaler din vremurile apuse, demn de nepotul lui, ar trebui să vină acum aici și să-ți spună : „Și eu te plac, mititico, că ești durdulie și pe cinste !"

Am plecat din cameră scîrbită, dezamăgită și am dat fuga în bucătărie, la kira Hrisi, care mi-era aliatul din umbră. Trifonas a venit îndată după mine. A deschis ră-

citorul și a început să clefetească un hartan de curcan rece, aruncînd oasele unde-i venea.

— Azi sînt în călduri ! Vezi, Aliki, mi se adresă el, cît de elegant mă exprim ? Aș putea să întrebuințez și alte expresii, dar mi-e teamă să nu mă găsești vulgar.

Kira Hrisi l-a privit cu severitate și a oftat.

— Rău s-a stricat lumea în ziua de azi ! a mormăit ea, aplecîndu-se să adune oasele zvîrlite prin toată bucătăria.

— Și tu, kira Hrisi, ești contra mea ? De ce ? Ce ți-am făcut ?

Scena din ziua aceea m-a îndurerat adînc. M-am gîndit să-i vorbesc tușei Ermioni. Dar, sensibilă și suferindă cum era în ultimul timp, aș fi mîhnit-o fără nici un rezultat practic, căci Trifonas era acum adevăratul stăpîn al casei.

Într-o zi, unchiul Iancos, vorbind despre tineret și despre libertinajul din ziua de azi, m-a întrebat pe neașteptate :

— Ce se petrece cu Trifonas ? Am prins unele frînturi mai zilele trecute...

— Obișnuiește să facă uneori glume cam grosolane.

— Nu-i nevoie să fii atît de îngăduitoare în aprecieri, Aliki. Lasă, că stau eu de vorbă cu el și o să termine cu grosolăniile ! Casa mea e un templu, și dumnealui trebuie să înțeleagă acest lucru !

I-o fi spus unchiul ceva din toate astea ? Nu-mi puteam da seama. În casă, în ultima vreme, aveau loc adesea consfătuiri ciudate. Pe Trifonas aproape că nu-l mai vedeam. Nu mai rămîneam niciodată singuri și, dacă se întîmpla să rămînem, nu mai vorbea ca înainte. Așa că n-am aflat ce se întîmplase. Acum se adunau numai băieții între ei și discutau în șoaptă. În orice caz, organizatorul și inspiratorul acelor misterioase întruniri părea să fie Lolis Haridis, un băiat sărac din cartierul Pangrati, bursier la Colegiul american, căruia Trifonas îi zicea „Descurcărețul". Era un tip guraliv, încrezut și fanfaron. Se credea un zeu și declara că e hotărît să urce toate treptele ierarhiei sociale. Cultiva relațiile cu odraslele bogătașilor, purtîndu-se cu ei cît mai slugarnic. Făcea curte surorilor lor și se îmbrăca totdeauna elegant, pe cheltuiala maică-si, care se angajase infirmieră într-un spital ca să

aibă cu ce să-l crească. Lolis Haridis era adeptul pumnului și al cnutului.

— Bă, hahalerelor, spunea el lui Trifonas și celorlalți studenți din ultimul an, eu să vă deschid ochii ? Dacă nu ne trezim și nu ne grăbim să-i organizăm pe toți tinerii ăștia, gata, am pierdut *bus*[1]-ul. Ce dracu, dormiți de-a-npicioarelea ? Domnul dumnezeu îi ia mai întîi mințile celui pe care vrea să-l piardă. Mai bine deschideți-vă ochii, să vedeți încotro lunecă țara cu parlamentarismul ei !

Trifonas îl admira grozav pe acest „descurcăreț" și într-o bună zi am prins tîlcul consfătuirilor lor cînd l-am auzit spunîndu-i :

— Lolis, am aranjat afacerea ! Așa cum ne-am înțeles. Continuă ! Vei avea sprijin bănesc nu numai de la ai mei, dar și din partea altora. Numele ți le voi comunica din timp. Vezi numai că cîștigi de partea ta tineretul mahalalelor de refugiați. Te vom recomanda unor oameni foarte sus-puși.

Ochii lui Lolis străluciră de bucurie. Era curios să afle amănunte, dar știa că trebuie să se arate supus față de Trifonas. Trebuia să dea impresia că se pot bizui pe el și să-l facă a crede că prin el se va rezolva totul. De obicei îi căuta în ochi ca un cîine stăpînului. De data asta, însă, nu manifestă nici o efuziune de recunoștință. Părea că-și spune : „Acum ei au nevoie de tine, ei sînt în primejdie să-și piardă banii. Le vine greu să se ocupe direct de treaba asta. Mai întîi că n-au chef de-așa ceva. Și-apoi, pe fiul cutărui sau cutărui industriaș cine l-ar crede ? În timp ce pe Lolis Haridis, un băiat sărac..." Și-i sălta inima de bucurie la gîndul că va avea o leafă asigurată. Luna a început. La sfîrșitul ei își va încasa frumușel salariul. Fără să mai pună la socoteală alte mici beneficii. Va fi nevoit să colinde mahalalele și să le vorbească tinerilor. Ce preț au vorbele ? Vin în gură de la sine, ca saliva. Și mulțimile vor striga : „Să ne trăiești, Gură-de-aur ! Pe tine te vrem !" S-ar putea să-l aleagă chiar deputat, dacă sistemul parlamentar o să supraviețuiască. În caz de insucces, va fi numit într-o funcție oficială. O să aibă de-a face numai cu granguri și o să-i cadă

[1] Autobuzul (în limba engleză în original).

în labă bănet, nu glumă ! Bănet în mînă şi... pe sub mînă, pe care-l va administra după bunul său plac. Şi, încetul cu încetul, va avea desigur şi o maşină proprie, ultimul tip, fără a mai fi nevoie să se linguşească pe lîngă unul şi altul, să-l ia şi pe el, ca pe-un apendice, pe la cabarete şi recepţii. Într-adevăr, viaţa începuse să fie interesantă pentru Lolis Haridis.

Într-o seară, pe cînd Trifonas se încuiase ca de obicei în salon cu prietenii lui, iar tuşa Ermioni era plecată la teatru, unchiul Iancos m-a chemat la el în odaie. În viaţa lui nu i-au călcat picioarele la vreun spectacol.

— Ei, cum o mai duci ? m-a întrebat. Şi-a schimbat comportarea nepricopsitul nostru, sau tot mai continuă cu grosolăniile ?

Nu mă aşteptam să revină asupra acestei chestiuni şi m-a surprins întrebarea.

— Şi-a schimbat comportarea. De altfel, în ultimul timp, nici nu-l prea văd. E atît de ocupat !

— Da, slavă domnului ! a spus unchiul cu ifos. Mulţumită lui Lolis s-a făcut şi el mai serios. Nu-i mai e gîndul tot la petreceri şi pehlivănii.

Ochii unchiului Iancos luceau straniu. Pe buze îi flutura un zîmbet fleşcăit de nehotărîre, ca şi cum gîndul i-ar fi fost la ceva interzis, pe care nu ştia cum să-l împărtăşească.

— Acum, fie vorba între noi, copila mea, şi-a luat el inima în dinţi, Trifonas nu-i cine ştie ce vinovat. Te-ai dezvoltat mult în ultima vreme. Mi se pare că foarte curînd va trebui să-ţi găsim un mire. Ai făcut un trupşor ! Abia acum bag şi eu de seamă. Ptiu, să nu-ţi fie de deochi, cînd erai mică erai cam urîţică ! Cine-ar fi zis că ai să devii o fetişcană atît de ispititoare ? Nu cumva ai şi vreun... prieten ?

Am înlemnit. Mi-a îngheţat sîngele în vine. Am încercat să spun ceva, dar îmi pierise glasul.

— Ţi-e ruşine să-mi răspunzi ? Nu trebuie să fii sfioasă cu mine ! Eu îţi sînt părinte şi prieten. Noi doi putem vorbi despre orice. Cît despre nepricopsitul de Trifonas, îi bag eu minţile-n cap !

În clipa aceea a bătut la uşă kira Hrisi şi a întrebat :

— M-aţi căutat, domnu ?

— Nu ! se răsti el, enervat de apariția inoportună.

O simțeam de la un timp pe kira Hrisi dînd tîrcoale în dosul ușii, mișcînd scaune, suflînd chipurile praful de pe mobile, tîrșindu-și picioarele greoi din pricina flebitei, urmare a faptului că toată viața stătuse în picioare. De altfel, kira Hrisi avea din totdeauna obiceiul să asculte pe la uși.

— Aliki, îmi se adresă atunci mie kira Hrisi, mătușa dorește să pregătești matale chiftelele, ca să mai înveți ceva gospodărie. Hai, fetița mea, la bucătărie !

Niciodată n-am primit cu mai multă bucurie să fac o treabă de gospodină. Tușa Ermioni mă chinuia adesea, punîndu-mă să brodez, să gătesc, să strîng masa, să controlez cearșafurile după spălat, căutînd cu lupa, nu cumva găsesc undeva vreun semn că s-ar fi învechit. Mă înfuriam și socoteam că e o adevărată tiranie, dacă tot exista personal plătit să facă treaba asta. Dar, în clipa aceea, chemarea kirei Hrisi a fost ca un colac de salvare pe o mare furtunoasă. Am dat fuga la bucătărie și mi-am revărsat toată mînia, frămîntînd tocătura de carne. Eram amețită, uluită.

Cînd s-a întors mătușa de la teatru, a început sîcîiala obișnuită. De ce nu m-am dus la croitoreasă pentru probă ? De ce nu mă pieptăn ca lumea ? De ce nu mi-am periat paltonul ? De ce nu invit și eu prietene acasă și nu duc o viață mondenă, ca Trifonas ? De ce nu-mi place gospodăria și prefer să mă înfund tot timpul în cărți, care mă zăpăcesc și-mi dăunează ?

Unchiul Iancos mi-a luat apărarea.

— Mai las-o în pace pe fată ! Las-o să facă ce-i place ! Are bani destui. N-are nevoie să fie gospodină. Frumoasă este, așa că nu-i trebuie lux. Vrea să citească ? Să citească ! În felul acesta o să se cultive. De ce te necăjești ?

— Pentru că toate aceste cărți o îndepărtează de noi, a răspuns ea. Și fiindcă i-a venit și ei vremea să se mărite. Nu-i sînt pe plac oamenii de rangul nostru ! Se uită după intelectuali, la de-alde ăia care n-au o cămașă pe ei ! Niște coate-goale !

— Ei și ? a replicat unchiul galant și cu generozitate. Am să i-l dau pe cel care-i va fi pe plac. Chimirul unchiului să trăiască !

Chipul tușei Ermioni s-a luminat dintr-o dată. Nu-și putea ascunde încîntarea. Se temuse întotdeauna ca nu cumva să fiu nedreptățită, să fiu lipsită de partea ce socotea că mi se cuvine din averea unchiului. Slăbiciunea ei pentru mine devenise cu anii o reală pasiune. Senzualitatea ei refulată se transformase într-o tandrețe maternă, se cristalizase într-o dragoste aproape tiranică față de mine.

Începusem, la rîndul meu, să găsesc o satisfacție bolnăvicioasă în anomalia acelui tip de dragoste și să devin și eu un tiran față de ea, chiar mai teribil decît era ea față de mine. Făceam totul împotriva voinței ei. Mă prefăceam bolnavă numai ca s-o sperii. Și, încetul cu încetul, m-am obișnuit să mînuiesc arma ipocriziei, ca să mă apăr și să-mi realizez micile scopuri, așa cum procedează unele femei cu soții lor și raialele cu stăpînirea.

Dar, în ziua aceea, felul în care unchiul îmi luase apărarea mă puse pe gînduri. Mi se părea suspectă acea neașteptată alianță cu mine. Mă simțeam vinovată de colaborare într-o conspirație îndreptată împotriva mătușii și nu îndrăzneam s-o mai privesc în ochi, ca înainte. Eram chinuită de-o teamă în plus, amestecată cu dezamăgire și silă.

Izbutisem s-o conving pe mătușa Ermioni ca sîmbăta spre duminică să-mi dea voie să mă duc la ai mei. Ținînd seama de atmosfera înăbușitoare care se crease la Psihiko, evadarea asta îmi era grozav de necesară. Rîsul sănătos și discuțiile cu Niovi, Zisis și Sotiris reprezentau pentru mine o adevărată oază. Mama s-a bucurat nespus cînd m-a văzut venind prima dată și mi-a spus :

— Intră, intră, să te distrezi și tu ! I-am pus pe copii la treabă. Îmi ajută la prepararea articolelor de cosmetică. Am cîteva comenzi, nu cine știe ce, dar singură n-o scot la capăt. Dacă îți face plăcere, dă-ne și tu o mînă de ajutor, și după aceea... plătești și diurna pe ziua de azi.

— Firește că o plătesc, i-am spus eu rîzînd. Carnea și fructele pentru duminica asta le plătesc eu.

— Ce mi-au auzit urechile ? a strigat dinăuntru Niovi și a alergat să mă sărute. Vedeți, domnilor, ce noroc să ai o surioară înstărită ?

Sotiris schiță o adîncă reverență comică, îmi sărută mîna și-mi spuse :

— Voi putea fi oare la înălțimea *highlife*[1]-ului dumneavoastră, domnișoară ? Ce credeți ? Aș putea participa la acest *party* organizat de dumneavoastră ?

— Nu se acceptă ! Nu se acceptă ! i-am strigat. Întîi și întîi, nu te pricepi să faci o reverență ca lumea și nici să săruți mîna ca un nobil. În al doilea rînd, pantalonii nu-ți sînt destul de largi, precum cere moda. Și, în al treilea rînd, lucrul cel mai important, nu faci parte dintre huliganii lui Lolis Haridis.

— Adevărat, ce mai face individul ăla ? a întrebat Zisis. A izbutit să cucerească pînă la urmă tineretul Greciei ? Alaltăieri a fost văzut în curtea Universității. Voia să țină un logos. Măi, copii, a încasat la huiduieli și la lămîi stricate ! Ți-era mai mare mila ! Dar, între noi fie vorba, adversarul nu trebuie subestimat, oricît de caraghios ar părea la prima vedere. Căci în spatele acestui misionar mizer și ridicol se ascund o serie de indivizi puternici.

— Băieți, a intervenit Niovi, am convenit că astăzi nu ne ținem de pălăvrăgeală. Trustul de cosmetice al doamnei Mary Maghis are și el înaltele lui interese. Zisis va contribui cu exaltarea sa poetică, iar Sotiris cu geniul său comercial.

— Și tu, mă rog, ce-o să faci ? a întrebat-o Zisis. O să flecărești cumva cu Aliki ?

— Eu sînt stăpînul și pot face orice îmi trece prin gînd. Crezi că e o nimica toată să fii stăpîn ?

— Dar asta e curată exploatare ! a strigat Sotiris pe-un ton comic, dar cu o mutră serioasă.

Rîdeau, glumeau, dar își vedeau și de treabă. Mama intra și ieșea vioaie și îmbujorată. Era ocupată cu alchimiile ei culinare. La un moment dat, ne-a servit o cafeluță, mîndră că-și poate îngădui un asemenea lux. (Mămico, ai uitat tăvile de argint din Aidin, pe care serveai cinci feluri de dulcețuri !)

[1] Înalta societate (în engleză în original).

— Bre, bre ! au strigat flăcăii. Ce noroc pe capul nostru în seara asta ! În cinstea lui Aliki vom bea şi noi o cafeluţă.

Dar cînd s-a înnoptat şi tinerii au început să mîrîie că au muncit toată după-amiaza pe brînci, mama a intrat şi le-a spus :

— Încetaţi munca, sclavilor ! A fluierat sirena. N-aţi auzit-o ?

— Salariul nostru ! Plata ! Diurna noastră ! Capitalistă odioasă ce eşti ! strigau cu toţii, făcînd o hărmălaie de nedescris.

— Vă invit la o masă plătită cu ce-am cîştigat. Dar cînd n-oi mai avea cu ce, plătim cu toţii, s-o ştiţi ! N-o să mai aveţi nici cafeluţă, nici ziar !

Le-a dat apoi o monedă de cincizeci de lepta [1].

— Poftim ! le-a spus. Duceţi-vă să luaţi un ziar, să vedem unde se mai află acei *no pasaran* [2] ! Tare mi-e teamă că în foarte scurtă vreme o să avem şi noi procopseala asta pe-aici !

Au fost de ajuns aceste cuvinte ale mamei, ca să înceapă o discuţie aprinsă şi interminabilă în jurul războiului civil din Spania.

În cele din urmă, i-a întrerupt Niovi :

— Măi, copii, am o idee straşnică ! Pentru mîine lăsăm baltă încruntările şi grijile şi facem o excursie pe Parnis [3].

— Nu e de loc o idee de lepădat, a răspuns Zisis.

Dar Sotiris şi-a pierdut deodată orice urmă de bună dispoziţie. Îşi dădea mai de mult seama că Niovi îl iubeşte cu înflăcărare pe Zisis. Surprinsese de atîtea ori privirile lor încrucişîndu-se, mîngîindu-se, plutind pe marele ocean al beatitudinii. Nu mai încăpea nici o îndoială : o pierduse pentru totdeauna. Nu i-o lua în nume de rău. Niciodată nu-i încurajase sentimentele tăinuite. Dimpotrivă. Încerca să gîndească raţional. Dar raţiunea nu se împacă atît de uşor cu iubirea înflăcărată. Şi Sotiris suferea cumplit. Slăbise, avea insomnii, îşi pierduse buna dispoziţie. Vedea totul în negru. Erau momente cînd se

[1] Echivalentul a aproximativ cincizeci de bani.

[2] „Nu vor trece" — lozinca armatei republicane spaniole în timpul luptei împotriva rebelilor lui Franco (1936—1939).

[3] Munte din Attica.

hotăra să n-o mai vadă niciodată. Dar pe urmă se convingea singur că prietenia ei îi e mai necesară decît orice pe lume. De aceea şi acum răspunse pe un ton nepăsător :

— Nu sînt atît de îndrăgostit de natură. Prefer să mă duc la un concert, decît să mă lungesc şi să mă bucur de un *dolce far niente* [1].

— Noi, însă, cei care jinduim după Parnis, ce ne facem ? a întrebat Niovi.

— Ne vom duce să ascultăm concertul brazilor şi harfele dezlănţuite, cu corzile de vînt, ce se izbesc de stîncile din Karavolaka ! a răspuns Zisis plin de entuziasm.

Niovi îmi vorbea adesea despre excursiile pe care le făcea împreună cu Zisis. Umblau ore întregi prin păduri, fără să urmeze potecile. Căutau fragi ori zmeură. Şedeau pe iarbă, ori se întindeau la soare ca şopîrlele, cuprinşi de-o bucurie nespusă, de-o adevărată euforie. Pămîntul se înviora sub ei şi simţeau că tinereţea răbufneşte din trupurile lor, goneşte şi se contopeşte cu unduirea florilor de munte, devine rădăcină de brad, adînc înfiptă în ţelina tare, sau se cătără pe înălţimi, în albastra nemărginire a orizontului. În clipele acelea privirile li se împreunau şi ele, nemaivoind parcă să se despartă.

Într-o zi, dînd deoparte orice reţinere, s-au îmbrăţişat cu atîta ardoare, încît au simţit că le explodează inimile de fericire.

— Niovi ! i-a şoptit el cu pasiune.

Braţele li s-au mlădiat ca crengile şi trupurile li s-au împletit şi s-au unit însetate.

— Dragostea mea !

— Auzi simfonia ?

— Da !

— E nălucire ?

— Nu, e mărturia vieţii !

— Niovi, micuţo, dragostea mea !

Vîntul căpătă proporţii de uragan. Setea tinereţii era mistuită de dorinţi, aidoma unor căprioare sperioase care se adapă la un izvor. Apoi liniştea coborî peste o fericire deplină, o fericire care avea ceva din suflul veşniciei, din culorile şi miresmele primăverii.

[1] Inactivitate plăcută (în italiană în original).

Cînd Niovi pleca duminicile în excursie, rămîneam acasă să-i țin de urît mamei. Îl vedeam și pe tata, absorbit cu totul de lupta pentru o bucată de pîine. Izbutise să capete un biet post de contopist la sindicatul docherilor din Pireu și se chinuia groaznic. Pleca în zori și se întorcea seara tîrziu, istovit de muncă. Purta o șapcă și o salopetă albastră. Se topise ca o bucată de săpun, care pînă la urmă ajunge o foiță subțire-subțire, gata să se frîngă la cea mai ușoară atingere.

Nu mai avea tragere de inimă pentru nimic. Singura lui mîngîiere era kir Andreas. Unul în fața celuilalt, cinsteau cîte-un păhărel și-și spuneau ofurile, zăngănind armele împotriva „vremurilor de azi", singurele vinovate de toată mizeria oamenilor și de tot răul ce se săvîrșea în lume. Kir Andreas, mai ales, era supărat și pe progresul științei. Suferea vădit din pricina lui. Era convins că toate speranțele oamenilor în vreo pricopseală cît de cît s-au poticnit tocmai de acest progres al științei și tehnicii. De aceea — susținea el — praful și pulberea s-au ales din toate.

Cînd l-a auzit prima dată vorbind astfel, Sotiris s-a înfuriat grozav :

— Orbirea voastră duce de rîpă orice încercare a progresului !

Zisis s-a înroșit de rușine. Cînd a rămas singur cu Sotiris, i-a servit o lecție strașnică :

— Pe mine, Sotiris, viața m-a învățat să am încredere în omenie oriunde o întîlnesc. În omenie, și nu în ideile abstracte. Iar kir Andreas este un om plin de omenie.

Mama devenise pentru kir Andreas și pentru tata un adevărat ideal. Era de ajuns să-și facă apariția, pentru ca cei doi bătrînei să ia aerul unor cavaleri medievali. Își îndreptau trupurile și-și încheiau vestoanele ponosite, ca să-și ascundă sărăcia. Dar pe mama acesta era ultimul lucru ce-o deranja acum. Trăia într-o adevărată exaltare romantică. Începuse să creadă că cei săraci au o misiune de seamă în epoca noastră, că numai ei ar putea schimba fața acestei lumi îmbătrînite și nemiloase, care o rănise atît de profund. Vor schimba fața lumii, așa cum își schimba ea mobila casei din Aidin. Mama aștepta cu ne-

răbdare rezultatele noilor idei împărtășite de Niovi. Într-o zi, mi-a mărturisit cu toată seriozitatea :

— Nu nedreptatea este legea vieții, Aliki ! Și nici mizeria ! Legea vieții este reînnoirea !

Zisis și Niovi știau să o readucă cu picioarele pe pământ, fără să-i reteze aripile optimismului ei plin de naivitate. Și-atunci schimba tonul. Cînd o revedeam, îmi spunea :

— Chiar dacă nu vom mai apuca noi schimbarea ce-o dorim, n-are a face ! Nu asta e important !

9

În octombrie 1936 Trifonas a dat un mare bal în vila din Psihiko. Se pregătea să plece la studii în Germania şi ţinea să sărbătorească evenimentul.

Tuşa Ermioni era nespus de bucuroasă, pentru că i se oferea prilejul rar să cunoască diferiţi tineri, dintre care — cine ştie ? — ar fi putut găsi un mire potrivit pentru mine. Acest gînd a făcut-o să-şi uite de boală. S-a sculat din pat şi s-a dus la cea mai renumită croitoreasă. Îi străluceau ochii de bucurie, ca şi cum ea ar fi fost tînăra care va dansa şi îşi va alege mirele. Mi-a cumpărat o rochie de muselină, sandale aurii şi un colier de aur. Mă admira ceasuri întregi, mă sucea, mă învîrtea, îmi potrivea părul. „Dă-ţi cu puţin parfum ! Mai jos cordonul ! Floarea mai sus ! Întinde bine rujul pe buze ! Cînd dansezi, să ţii puţin ridicată rochia asta lungă, să n-o calci ! Aşa ! Cu graţie ! Şi, bagă de seamă, nu cumva să începi iar cu filozofiile tale plicticoase ! Nu şade bine unei fete !"

O ascultam destul de absentă, fără să reacţionez în nici un chip. O tachinam doar, întrebînd-o care-o fi mirele pe care l-a ochit, de face atîtea pregătiri.

— Nu mă lua peste picior ! se necăjea ea. Nu mă gîndesc la altceva decît la fericirea ta. Să te văd măritată, să te văd la casa ta şi după aceea pot să închid ochii.

Urca şi cobora scările, era peste tot, extrem de aferată, dînd indicaţii bucătarului, chelnerilor şi electricianului care instala becuri colorate în grădină. Şi-i spunea într-una lui Trifonas :

— Bine că ți-a venit ție gîndul să ne mai deschizi casa ! Căci Aliki cu cărțile ei și unchi-tu cu afacerile lui sînt ca oul, să nu-i atingi !

Trifonas zîmbea satisfăcut și se oprea în fața fiecărei oglinzi să se admire.

— Tușă Ermioni, spunea el vesel, diseară vă retrageți discret și-l luați cu dumneavoastră și pe bătrînul Sitzanoglu, să lăsați cîmp liber tinereții ! De acord ?

Limuzinele au început să sosească una după alta, aducînd domnișoare împopoțonate cu toalete țipătoare și bijuterii și tineri spilcuiți, de ziceai că atunci fuseseră scoși din revistele de modă. Rîdeau, vorbeau, dansau și mîncau cu poftă.

Lolis Haridis se străduia să-și arate valoarea în fața unchiului Iancos. Pîndea momentul să-l găsească singur.

— Cum merg treburile, domnule Sitzanoglu ?

— Ei, slavă domnului ! Să zicem bine, ca să nu zicem prost, a răspuns unchiul Iancos cu acel aer spășit, obișnuit, la care nu renunța, de teamă să nu i se ceară vreun împrumut.

— Acum totul merge bine. Trebuie să avem cu toții încredere în noul regim [1].

— Ce să facem ? a răspuns unchiul Iancos. Era și timpul să se sfîrșească odată cu instabilitatea asta, cu rușinea de a vedea guvernele prăbușindu-se unul după altul, fără măcar să aibă timpul necesar să întocmească un program pozitiv și să-l aplice. Mie nu-mi place politica, mă știi, dar situația care se crease avea repercusiuni și asupra afacerilor noastre. Îl admiram și eu, ca toți cei din Asia Mică, pe Venizelos, și eram adeptul democrației. Dar s-a dus de rîpă. Totul s-a pustiit în acești ani zbuciumați pe care-i trăim. Unsprezece rebeliuni și lovituri de stat militare în douăzeci de ani ! Te-ai gîndit vreodată la asta ?

— Vă amintiți ce vă spuneam cîndva despre sistemul parlamentar ? a sărit triumfal Lolis. A putrezit. A devenit inutil. S-a dus epoca în care flecarii anglo-francezi trăncăneau despre idealurile lor pseudo-democratice. Cel

[1] Referire la regimul dictaturii fasciste a generalului Metaxas, instaurat în Grecia la 4 august 1936.

puțin, Germania lui Hitler ne dă bunul exemplu al disciplinei și al statului autoritar.

Unchiul Iancos i-a aruncat lui Lolis o privire plină de admirație. „Tînărul ăsta merită să fie sprijinit. Totuși, n-ar strica să știe Lolis Haridis, ca și oricare altul, că Iancos Sitzanoglu nu e dispus să-și deschidă punga și să îndoape orbește gura noului regim."

— Trebuie să ne restrîngem și să fim prudenți, chiar și acum ! cugetă cu glas tare unchiul.

Lolis simțea că i se urcă sîngele la cap. Ar fi avut poftă să-i spună vreo două, dar s-a reținut. Avea nevoie de el. S-a mărginit să-i răspundă sec și ironic :

— Ei, ce să-i facem, domnule Iancos ? Vor fi necesare și din partea dumneavoastră unele sacrificii, ca să vă asigurați avutul. Nu se poate altfel ! Nu putem avea și seul în garniță și pîinea unsă !

Lolis fusese adeseori umilit de acești Sitzanogli, încă de pe cînd umbla cu pantofii scîlciați și se mulțumea cu pomeni. Așa că în fundul sufletului său îi ura. Dar acum situația se schimbase. Începuse să se ridice, să aibă bani în buzunar și puterea în mîini. Cei din jur tremurau în fața lui și i se ploconeau. O vorbă de-a lui era în stare să-i distrugă pentru totdeauna. Mîine îi va face și pe Sitzanogli să tremure de frica lui. De ce nu ?

Trifonas se apropie de cei doi cu un grup de fete. Îl luară cu ei pe Lolis și se aruncară cu toții în vîrtejul dansului. Serata era pentru petrecere, nu pentru discuții. În grădină perechile se risipeau prin boschete, unde se auzeau rîsete și chiote.

— Nu-ți place nici unul ? Într-adevăr, nici unul ? m-a întrebat tușa Ermioni, apropiindu-se de mine. Ia uite cîți băieți frumoși și bogați sînt adunați astă seară aici ! Dansează și tu ! Alege-ți odată pe cineva !

— Nu m-ați văzut cum săr într-un picior și rîd în hohote ? am întrebat-o.

— Te-am văzut ! Am văzut că n-ai schițat un zîmbet toată seara ! Ca și cum totul și toți te-ar călca pe nervi. Totuși, Aliki, draga mea, asta trebuie să fie lumea ta ! Anii trec, trebuie să te măriți, înainte ca eu să închid ochii pentru totdeauna.

— Dar ce te-a apucat în ultima vreme ? De unde gîndurile astea sinistre ?

Am privit-o atentă. Era palidă, ochii i se adînciseră în orbite și păreau stinși.

— Nu mă simt prea bine, mi-a spus. Nu știu, inima asta... Am luat niște picături, dar... nu m-au ajutat.

Abia îi ieșeau vorbele din gură. Deodată, a fost cuprinsă de-o durere crîncenă. Am luat-o de braț și am condus-o în odaia ei. N-a avut puterea nici să se dezbrace.

— Mi se învîrtește totul în cap ! a mai putut rosti și s-a trîntit pe pat, în timp ce o sudoare rece i se prelingea pe frunte.

L-am chemat pe unchiul Iancos. Am telefonat după doctor. Îi era din ce în ce mai rău. A făcut un mare efort ca să spună ceva, dar n-a izbutit. Îi țineam mîna, dar ea și-o întindea spre noptieră disperată, voind să ia hîrtie și creion. Cînd a venit medicul, i-a făcut o injecție și a ordonat liniște absolută. Cînd și-a revenit, a deschis ochii, mi-a zîmbit și, cu vocea stinsă, mi-a șoptit :

— Du-te și dansează !

Unchiul Iancos m-a împins spre ușă enervat :

— Du-te ! Nu vezi c-asta o să-i facă bine ?

Am coborît îngrijorată și i-am spus lui Trifonas cele întîmplate, dar era atît de beat, că a început să rîdă de mine :

— Iar vii cu evenimente tragice ? Hai să te dansez !

M-a prins de mijloc și a început să mă învîrtească. M-a adus în fața lui Lolis, care stătea întins pe un divan.

— Lolis, ți-o predau ! i-a spus el. Arată-i tu, cel puțin, calea cea dreaptă ! Ia-o de nevastă ! Halal să-ți fie !

Lolis s-a ridicat cu greu, și-a potrivit frizura și mi-a spus mieros :

— Aliki, fetița mea, comandă o cafeluță amară, că mi se învîrtește capul ! Și-apoi vino înapoi, că vreau să stăm de vorbă. Tu ești simpatia mea. Știai ?

Am plecat să comand chipurile cafeaua și am alergat drept în odaia tușei Ermioni.

Doctorul discuta cu unchiul în fața ușii. L-am auzit spunînd :

— Stare foarte gravă. Oxigen...

— Să facem un consult de medici, spunea unchiul Iancos.

Am intrat în dormitor. Mîinile mătușii țineau strîns creionul și hîrtia de pe noptieră. Avea ochii închiși și-și mișca capul într-o parte și într-alta.

„Iancos, scria ea, pe copilă... ca ochii din cap... rămîneți cu bine... v-am iubit nespus..."

Am alergat după doctor.

— Nu plecați ! Se simte rău ! Ajutați-o ! Salvați-o ! am strigat nebunește.

I s-a dat un telefon celui mai bun cardiolog, să ia parte la un consiliu. În grădină muzica încetase. Mașinile cu invitați plecau. Se auzeau rîsete înăbușite și salutări. Zorile zilei tomnatice le-am simțit ca pe un ger de ianuarie. Îmi clănțăneau dinții. Mi-era inima ca a unei căprioare cuprinsă de frica morții.

Tușa Ermioni a încetat din viață la ora opt dimineața. Casa mai era plină de farfurii cu gustări, de pahare umplute cu vin. Kira Hrisi deretica totul și închidea obloanele cu ochii în lacrimi. Trecerea de la petrecere la moarte a fost atît de bruscă, că nici nu-ți venea a crede.

Simțeam că mă scufund într-un mîl gros de deznădejde. Cît de mult o iubisem pe tușa Ermioni, fără să-mi dau seama ! M-am ghemuit năucită într-un fotoliu, încercînd să pricep ce se întîmplase. Eram atît de nenorocită ! Mintea mi-era amorțită, ca și trupul. Dacă m-ar fi lovit cineva în clipa aceea cu o bară de fier sau ar fi împlîntat cuțitul în mine, n-aș fi avut puterea să mă apăr. Pierdusem pămîntul de sub picioare și mă simțeam ca aninată deasupra unei prăpăstii. Răul se făcea tot mai adînc. Eu însămi deveneam un gol. Singurul indiciu că mai trăiesc erau niște îngrozitoare dureri de cap, de parcă toată durerea universului s-ar fi năpustit asupra mea.

Abia cînd rudele și cunoștințele au început să se perinde bocind, am început să mă dezmeticesc. Lacrimile mi se prelingeau grele, de parcă ceva puternic mi-ar fi izbit inima, ar fi strivit-o și-ar fi făcut-o să picure do-

mol și dureros tot amarul din ea. Prin minte îmi umblau tot felul de gînduri ciudate. Îmi ziceam : „S-a mai stins o viață, o viață amărîtă, ce n-a găsit climatul prielnic ca să înflorească. Răul s-a statornicit chiar în preajma ei. Mai întîi, unchiul Iancos. Și eu, da, da, pînă și eu purtam o parte de răspundere, pentru că mă împotrivisem, refuzasem să-i dăruiesc ceea ce-mi cerea. Apoi, mă gîndeam că de acum încolo nimeni n-o să mă mai sîcîie. Pînă și acest lucru îmbucurător mă făcea să sufăr și-mi storcea lacrimi. Mă gîndeam la dorința ei arzătoare de-a mă vedea măritată. Plîngeam și din pricina asta, cu toate că numai cu o seară în urmă perspectiva măritișului mă înspăimîntase. Mă și vedeam într-o casă străină, pierdută și lipsită de apărare, și-mi plîngeam soarta. Îl plîngeam și pe unchiul Iancos, care în fața morții uitase să mai fie econom și cerea să se organizeze pentru tușa Ermioni cea mai pompoasă înmormîntare și să i se facă un cavou din marmură, mare cît o casă. Bîjbîiam în trecut, în prezent, iar viitorul îmi apărea încîlcit și abia îl zăream, ca printr-o ceață.

Zilele treceau într-o toropeală istovitoare, stranie, cu izbucniri romantice, cu scene melodramatice, ba la proaspătul ei mormînt, ba în fața veșmintelor ce mai păstrau încă aroma vieții, pînă și în fața unui bilet de tren sau a unei note de cumpărături, descoperite în vreo poșetă sau printr-un buzunar. Erau momente cînd mă gîndeam ce-aș face dacă toate acestea ar fi ale mele. Alteori parcă nu mă mai interesa nimic, în afară de amintirea ei. Ca și cum ar fi fost ceva lesne de uitat.

Luni de zile în șir nu-mi mai aminteam nimic din tot ce-a fost înainte. Îmi uitasem pînă și gîndurile. În minte nu trăia decît tușa Ermioni, care-mi poruncea. O dorință de a mă chinui singură mă ținea într-o exaltare bolnăvicioasă. Mama a venit să stea puțin cu mine, dar nici prezența ei nu mi-a adus vreo alinare. Mi se părea că tocmai dragostea ei maternă a fost piedica cea mai de seamă care nu m-a lăsat să simt așa cum ar fi trebuit iubirea ce mi-a purtat-o tușa Ermioni. Unchiul Iancos mă consola. Devenise blînd și bun cu mine. Îmi îndeplinea orice dorință. La rîndul meu, nu știam cum să-l îngrijesc mai bine, pentru a o înlocui pe Ermioni a lui.

Un an întreg am trăit închisă în vila aceea, învăluită într-un nor negru, fără nici o poftă de a reacționa în vreun fel. Niovi venea din cînd în cînd, mă asculta cu răbdare, fără să-mi spună un cuvînt, mărginindu-se să-mi strîngă mîna. Aștepta să mă regăsesc singură, și atunci să săr ca o pisică ce-a stat ghemuită și deodată face un salt pe acoperiș. Dar eu continuam să rămîn în acea stare de prostrație. Consideram un lucru emoționant să mă mortific pentru a cinsti iubirea ce mi-o arătase răposata mătușă.

Pînă cînd, într-o bună zi, Niovi și-a pierdut răbdarea. M-a luat cu ea în grădină și mi-a spus supărată :

— Știi că ceea ce faci e și bolnăvicios și anormal ? Cum adică ? Ai sfîrșit-o cu viața ? Ai murit și tu ? De ce ți-ai legat mîinile, ți-ai tăiat aripile oricărui avînt și bocești ca o babă ? Te porți de parcă n-ar exista în lume altceva decît neprețuita ta durere. Ai și uitat cît de ieftină ajunsese viața în timpul catastrofei din Asia Mică ? Ai uitat-o pe kira Asimina și pe unchiul Thanasis, pe toți aceia care s-au trezit în cîteva ore cu familiile și întregul avut distruse ? Ai uitat de satîrul lui Hitler, de Spania, de Asia ? Azi dramele colective se întîlnesc atît de des, aici sau aiurea, încît ne obligă să trecem mai ușor peste necazurile personale, oricît ar fi ele de dureroase, pentru a putea deslușî ce-i de făcut ca lumea să se descătușeze din încleștarea acestei grozăvii atît de înspăimîntătoare.

O ascultam cu privirile plecate. Vorbele ei erau ca niște lovituri, care aveau darul să mă trezească din letargie. Pe măsură ce vorbea, mă rușinam tot mai mult de halul în care mă aflam și nu știam ce să-i răspund.

La urmă, uitîndu-se în ochii mei, sinceră și cu dragoste, a adăugat :

— Aliki, înțeleg starea în care te afli. Ai avut o copilărie zbuciumată, care a lăsat urme adînci în viața ta. Ai văzut multe grozăvii. Sufletul tău a fost zdruncinat de toate cîte ți-au pus în față războiul și catastrofa care a urmat. Ai fost nevoită să duci viața asta împărțită, cu jalnicile ei contraste : într-o parte bogăție, în cealaltă sărăcie și deznădejde. N-a fost de loc ușor. Dar de aceea, tocmai de aceea am pretenția de la tine să reacționezi

cum se cuvine. Ca un om adevărat. Nu vreau să mă înfățișez ca o ființă cu inimă de piatră. E dureros să pierzi pentru totdeauna pe cineva care te-a iubit și pe care simți că-l iubești.

— Cu mine se întîmplă ceva ciudat, i-am răspuns. Nu credeam că o iubesc atît de mult pe tușa Ermioni. Devotamentul ei față de mine mi se părea o tiranie. Abia acum, după ce am pierdut-o, îmi dau seama cît mi-era de dragă. Mă simt ca și cum s-ar fi prăbușit peste mine acoperișul casei și-aș fi rămas în bătaia ploilor și a vîntului.

— Prostii ! a spus Niovi supărată. Încerci cu orice preț să moștenești sentimentalismul bolnav al tușei Ermioni și să pari o ființă plăpîndă, care are nevoie de sprijin și ajutor.

— Așa am fost învățată.

— Dezvață-te ! Să te preocupe o problemă, ceva creator ! Caută să-ți găsești o cale, un rost în viață ! Atunci și numai atunci ai să simți siguranță, bucurie și satisfacție de tine însăți.

— Niovi, simt că ceva mă înăbușe în casa asta, mă apasă.

— Știu, mi-am dat seama, fără să-mi fi vorbit vreodată despre asta. Dar, surioară dragă, nu-i destul să constați. Trebuie să găsești și puterea de-a schimba. Strădania, lupta permanentă au în ele darul de-a te face să simți că trăiești, de-a te face să te bucuri de viață.

Am rămas un timp tăcute amîndouă. Mă gîndeam la cele ce-mi spusese Niovi. Desigur, căuta temeiurile care să mă scape din acea cufundare în mlaștină. Deodată, ochii ei au întîlnit priveliștea muntelui Imittos [1]. A sărit în picioare, sprintenă ca o căprioară, și a exclamat :

— Uite, creasta muntelui Imittos s-a acoperit de-o lumină ca a panselelor ! Dacă aș fi pictor, aș fixa această imagine în cele mai variate culori, iar ca legendă aș pune : „Amurgul rău înțeles".

— De ce „rău înțeles" ?

[1] Munte la răsărit de Atena.

— Pentru că i se zice „ora tristeții", cînd, de fapt, e „ora bucuriei". Bucuria că o zi se isprăvește și, o dată cu ea, se naște speranța zilei următoare.

— Vrei să spui că și pentru mine începe o nouă zi ?

— Văd că ai început să pricepi. Ce bine e ca, după un somn adînc, să deschizi ochii, să te întinzi și să tragi puternic aerul în piept !

M-a apucat de umeri și m-a scuturat zdravăn.

— Aliki, prostuțo ! Scuteşte-mă de-a juca rolul de filozof ! Schimbă-ți aerul ăsta jalnic și viața asta mult mai jalnică ! Zîmbește din nou, fii vioaie ca mai înainte ! Dacă te-ai fi născut moartă, ca atîția alți oameni, te asigur că nu mi-aș pierde vremea cu tine.

I-am luat mînuța ce mă strîngea cu dragoste și i-am sărutat-o. A țopăit într-un picior, strigînd plină de veselie :

— Ce grădină frumoasă ! Gîndește-te ce-ar însemna să alerge și să se joace aici copii, mulți copii, cu obrajii îmbujorați !

— Vrei să luăm ceaiul în grădină ? i-am propus. Am din checul acela cu fructe, care-ți place ție.

Niovi a bătut din palme încîntată.

— Strașnică idee ! Și mi-e o foame ! Azi am lucrat ca un negru. Am alergat cu mama pe la toate casele grangurilor, ca să plasăm articolele ei de cosmetică. Știi cum i-am botezat noul parfum, ca să rîdem de ea ? „Merden" — o denumire compusă din „Mary" și „Merde", cunoscuta exclamație a lui Cambronne [1].

Cînd a apărut subreta, împingînd solemnă o măsuță de cristal pe rotițe încărcată cu bunătăți, Niovi mi-a spus veselă :

— Bre, bre, că bine o mai duc cei bogați ! Înțeleg de ce luptă să-și apere privilegiile !

Am vorbit despre Riri, care născuse al doilea copil, despre Ino, care scria că se va întoarce în curînd din Italia, și despre Stefos, pentru care mizeria familiei devenise un coșmar și nu îndrăznea să debarce, să vină să ne vadă. Am întrebat-o apoi despre Zisis, despre dra-

[1] Exclamație de dispreț și indignare, pronunțată de generalul francez Cambronne în lupta de la Waterloo, drept răspuns la invitația unui general englez ca armata franceză să se predea.

gostea lor, şi cînd au de gînd să se căsătorească, pentru că toată lumea îi consideră ca şi logodiţi. Chipul ei tineresc s-a întunecat.

— Mai avem timp. Nu putem încă să ne chivernisim în nici un chip. Trebuie să terminăm şi Universitatea, ca să-i putem ţine pe bătrîni. Mai sînt o grămadă de alte lucruri la care trebuie să te gîndeşti... Acum situaţia e atît de nefavorabilă !...

S-a uitat la ceas şi s-a ridicat să plece, de parcă îşi reamintise brusc de-un lucru foarte important.

— Trebuie să mă duc, a spus ea. Mă aşteaptă Zisis. Avem treabă.

A plecat aproape în goană. În poarta grădinii s-a oprit şi mi-a strigat :

— Cu bine, Aliki ! Şi ai grijă să-ţi revii ! Niciodată nu-i prea tîrziu !

Am văzut-o îndepărtîndu-se cu mersul ei grăbit. Mi-a lăsat impresia că fusesem vizitată de însăşi Speranţa.

În seara aceea somnul nu se lipea de mine. Vorbele Nioviei mă tulburaseră. Îmi jucau în minte şi, la fiecare mişcare, zvîrleau din mine cîte-o lopată de rugină. Am simţit nevoia să mă scol din pat. Am aprins lumina. Mi-am căutat jurnalul, pe care de mult nu mai pusesem mîna, şi-am scris aceste rînduri :

„Micuţa mea Niovi, cît eşti de vioaie şi de dinamică ! Mai mult decît o îndreptăţesc anii tăi ! Drept mărturie stau cele ce mi-ai spus azi. Înflăcărarea ta făureşte o lume caldă. Îţi cîştigă dragostea. Te face să te iubeşti pe tine însuţi, omul şi viaţa. Te roteşti dispreţuitoare sub nasul morţii, batjocorind-o ! «Nu ! Nu mă mai înfricoşezi !» îi spui în faţă. Înlătur prejudecăţile şi, dezbărată de povara trecutului, zîmbesc şi eu viitorului, ca tine, Niovi, care te prinzi cu toată fiinţa ta de palma aspră a unei mîini deschise, întinsă spre Egeea, şi care se numeşte Grecia. Surîsul tău e încărcat şi el de podoabele speranţei noastre. Iar această speranţă are crestat pe pieptul ei cuvîntul «mîine», acel «mîine» plin de bucurie pe care-l cîntă murmurat aşteptarea noastră şi pe care mîinile noastre îl pregătesc."

Instinctul sever al măsurii, care m-a însoţit de cînd eram copilă şi m-a ferit de exagerări sau de fapte ridi-

cole, mi-a oprit brusc mîna : „Aliki ! Aliki ! Faci literatură ! Cauți cuvinte umflate și răsunătoare pentru fapte mărunte, neînsemnate și prizărite, care nu exprimă nici frămîntările prezentului, nici izbînda viitorului."

E groaznic să auzi mereu în tine un glas dojenitor, care îți vorbește și te imobilizează, împiedicîndu-te să acționezi, să te exaltezi ! Îți îngrădește rațiunea. Te paralizează. Îți paralizează rațiunea, care astfel nu poate crea, nu-ți poate îndruma voința. Te împiedică să te urnești și să înfăptuiești și tu ceva. Nici pasiuni nu-ți iscă. Și totuși, cîtă nevoie am de o credință ca a lor, de ardoarea lor, de eroismul lor ! Iubita mea tușă Ermioni, chip pierdut ! Te-ai transformat încet, dar constant, în ceva care face parte din mine. Ai devenit spiritul rău, ce mă urmărește și-mi paralizează nervul vieții. Tu ? Rînduiala ta ? Vila din Psihiko, cu nepăsarea ei, care mă încătușează ? Mă înăbuș ! Vreau să scap ! Dar cînd ? Sînt oare numai expresia conformismului burghez, și altceva nimic ?

10

Unchiul Iancos mi-a spus să fac geamantanele pentru că vom pleca amîndoi într-o călătorie de odihnă pe insula Corfu.

— Și treburile dumitale ? l-am întrebat.

— Treburile ? Merg acum și singure ! Și pe urmă, să-ți spun drept, m-am plictisit să trăiesc mereu ca un rob. Cînd o să cunosc și eu lumea ? Cînd ? Viața e atît de goală și atît de scurtă ! Sînt tare obosit. Am trudit din greu toată viața. Și pentru ce ?

Era numai o izbucnire sau o schimbare mai profundă ? Nu-mi puteam da seama. Oricum, un lucru era sigur : unchiul Iancos simțea pentru prima oară, după moartea soției sale, nevoia să se distreze. Ceea ce nu făcuse cît timp trăise tușa Ermioni dorea acum cu ardoare.

— Ce marcă de automobil crezi că e mai bună ? m-a întrebat într-una din zile.

— Vrei să cumperi o mașină ? am întrebat mirată.

— Da, vreau să cumpăr. Tu nu vrei ?

— Eu ? Pot să trăiesc foarte bine și fără mașină.

Mi-am amintit cu cîtă duioșie îl ruga altădată tușa Ermioni să cumpere un Ford cît de mic, care să-l ducă și să-l aducă de la birou, să nu obosească. „Oi fi vrînd, nevastă, să ne prindă-n cleștе percepția ?" îi riposta el. Chiar cînd lua un taxi, cobora din el la vreo sută de metri de locuință, să nu creadă vecinii că-l dau banii afară din casă.

Pentru prima oară în viața lui manifesta dorința să meargă la teatru și la cinema. Începuseră să-l intereseze pînă și cancanurile lumii mondene. M-a dus la cel mai

bun croitor, să-i aleg noile costume. Şi-a cumpărat cămăşi din cea mai fină mătase, cu gulere „lord Byron". Îmi cumpăra bijuterii şi-mi spunea :

— Pentru zestrea ta. Am găsit o ocazie.

În Corfu a închiriat cele mai luxoase camere la hotelul „Bella Venezia" şi a tocmit un birjar să vină în fiecare dimineaţă şi seară să ne plimbe. Într-o zi mi-a cerut să-i citesc poezii, mărturisindu-mi :

— E o ruşine, într-adevăr, să n-ai habar de literatura patriei tale !

Eram numai mirare şi entuziasm. Mă socoteam vinovată că nu l-am educat din timp, cînd mai trăia încă biata mătuşă-mea, care ar fi fost atît de bucuroasă să vadă această schimbare.

Într-o seară, cînd m-am dus să-i spun „noapte bună", m-a tras pe neaşteptate spre el şi mi-a astupat gura cu buzele lui, că mi-a tăiat respiraţia, în timp ce mîinile lui se luptau să mă ţină lipită de trupul care îi tremura.

Scîrba m-a făcut să-mi pierd orice stăpînire. I-am dat un brînci, mînioasă cum eram, care l-a aruncat pînă în celălalt capăt al odăii. Apoi m-am speriat văzîndu-l palid ca un mort, cu ochii tulburi, lipiţi, cu buzele livide, străduindu-se cu greu să articuleze cuvintele care abia îi ieşeau din gură :

— Ah ! De ce eşti atît de sălbatică ? De ani de zile aştept clipa asta ! Nu-ţi cer mult ! Puţină mîngîiere vreau, puţină duioşie... Nu te doare de loc mîhnirea mea ? Nu-ţi dai seama că amărăciunea şi numai amărăciunea mă împinge spre tine ? Eu, care am făcut atîtea sacrificii pentru tine !

Am început să plîng de disperare. Nu-mi dădeam seama dacă trebuia să-mi fie mie ruşine că l-am îmbrîncit, sau lui că m-a îmbrăţişat. Chipul i s-a întunecat. Şi, cu o supărare prefăcută, mi-a spus :

— Proasto ! Ai luat-o în serios ? Am vrut să-ţi încerc rezistenţa. Du-te repede şi te culcă !

Am petrecut o noapte de coşmar. Aveam sentimentul că în jurul meu totul s-a prăbuşit. Auzeam vacarmul îngrozitor pe care-l făceau bolovani grei în cădere şi un colb imaginar mă înăbuşea. Mă ridicam dintre perne, să respir adînc, dar aerul nu-mi ajungea pînă la plămîni.

Simţeam că mă sufoc. Vedeam ca în vis ba chipul galeş al mătuşii, ba ochii lui tulburi. Îmi simţeam răsuflarea ca pe-o mîncare stricată. Îmi venea apoi în minte, nu ştiu de ce, Stasa Rodi, pe care unchiul Iancos o dispreţuia că e imorală. Şi îmi aminteam de micuţa, de nenorocita Irma, pe care bărbatul moaşei a siluit-o în biserică. Deodată, m-a cuprins spaima. M-am sculat şi am tîrît masa şi scaunele pînă în dreptul uşii. Am stat la fereastră, cerînd întunericului şi umbrelor caselor să-mi ţie de urît. Dar şi întunericul mă înfricoşa. Era atît de compact! M-am culcat din nou, cu gîndul să adorm. Am început să număr pînă la o sută şi îndărăt, şi iar pînă la o sută şi îndărăt. Şi-am tot numărat, pînă s-au ivit zorile, fără ca somnul să se lipească de mine.

Mi-am adunat în grabă lucrurile, le-am vîrît grămadă într-o valiză şi am plecat în port, să iau vaporul ce făcea legătura cu Pireul şi despre care ştiam că ridică ancora la orele opt. Am lăsat doar un bilețel, prin care îl înştiinţam pe unchiul Iancos că mă întorc la Atena.

Cînd am ajuns la Psihiko, eram şi mai mîhnită. Am încercat să justific într-un fel întoarcerea mea kirei Hrisi, dar ea, ca şi cum ar fi ştiut, aducea mereu vorba despre măritiş. Era de părere că trebuie să mă mărit neîntîrziat, ca sufletul mătuşei mele să se liniştească şi un suflu nou de viaţă să pătrundă în casă.

Nu era nici şapte dimineaţa cînd a sunat telefonul. Am sărit speriată, cu o presimţire rea. Era Nondas, soţul lui Riri.

— Ce este ? am întrebat.

— Aliki, copila mea, fă-ţi curaj ! În clipa asta ni s-a anunţat că sărmanul tău tată şi-a dat sufletul.

— A murit tata ? A murit tata ?

Am izbucnit în plîns. Am aruncat receptorul în furcă şi-am alergat să mă îmbrac. Mă învîrteam prin odaie pierdută. Îmi căutam lucrurile şi nu le găseam. Căutam banii şi nu-i găseam. Din ochi îmi şiroiau lacrimile. Mîinile îmi erau reci ca gheaţa. Şopteam într-una : „A murit tata ! A murit tata !" Mă căzneam să pricep, să realizez faptul, dar moartea nu-şi află niciodată loc în mintea omului.

Am ieșit în stradă ca năucă. Pașii îmi erau nesiguri, de parcă mergeam pentru prima oară. Cînd am ajuns în Kokinia, mama m-a îmbrățișat și am plîns împreună. Niovi era palidă ca un manechin de ceară, dar își ținea cumpătul.

— Unde e ? am întrebat-o.

— Nu e aici. A avut o sincopă pe stradă. Se ducea în port, la schimbul de dimineață...

Cum a rostit aceste cuvinte a cuprins-o jalea și a început să plîngă domol. Apoi și-a șters ochii înciudată și, împotrivindu-se lacrimilor, a continuat :

— L-au dus la morgă. Ne anunță kir Andreas cînd vom putea să-l vedem...

Mai înainte ca Niovi să-și termine fraza, mama a început iar să repete, cu un glas sfîșietor :

— A murit pe stradă ! Pe stradă ! Un gospodar ca el !

Și eu, printre hohote, repetam fără să-mi dau seama aceleași cuvinte :

— A murit pe stradă ! Pe stradă !

În cele din urmă, ne-am potolit. S-a așternut o tăcere funebră. Ne gîndeam la cel pe care l-au încercat, mai înfricoșător ca pe oricare dintre noi, năprasnicele furtuni ale catastrofei. Dar mama, speriată că e singură, față-n față cu sentimentele ei, a început iarăși, plîngînd, să-și spună cu glas tare durerea :

— De ce ni l-au luat ? De ce nu l-au adus în căsuța lui, să-și ia rămas bun de la ea ? Vrem să-l ducem la locul de veci cum se cuvine. Nu i se cădea lui Vasilakis Maghis o astfel de moarte.

Spre amiază a venit kir Andreas, cu ochii roșii, și împreună cu el, Nondas cu Riri, care era și ea distrusă. M-au chemat afară și mi-au spus că înmormîntarea are loc la cimitirul nr. 3.

Într-un cadru sărăcăcios, însoțit de-un plînset surd, l-am coborît în țărînă pe chinuitul nostru tată.

— Moartea a fost pentru el o eliberare, a spus înlăcrimat kir Andreas. Căci suferea atît de mult, atît de mult, că nu-și mai poate întreține familia !

Au venit toți vecinii, dar nici unul din vechii cunoscuți și prieteni ai tatii nu ne-a călcat pragul. Au venit și cîțiva muncitori, tovarăși de muncă și i-au spus mamei :

— Pensie nu are răposatul, nici vreo despăgubire, căci nu era socotit ca angajat permanent. Noi vă stăm la dispoziție cu ce ne dă mîna, pentru că ne-a fost drag. A fost un om tare destoinic, care a împărțit cu noi toate amărăciunile muncii, fără să se plîngă niciodată de nimic, un om bun și un prieten de nădejde. Așa-i viața noastră, aspră și neagră !

A venit să-și prezinte condoleanțele și cîrciumarul mahalalei, moș Thodoros, care i-a spus mamei la plecare :

— Halal să-i fie... și datoria ? S-au strîns ceva bănișori ! Dar fie în amintirea lui, că era un om de zahăr !

Riri a folosit prilejul și a luat-o deoparte pe mama, care de năucă ce era nu-și mai da seama de nimic, povestindu-i la repezeală toate chinurile ei. Numai la înmormîntarea tatei putea să stea în voie lîngă mama și să-i vorbească. Și căuta să profite din plin de acest prilej neașteptat.

Mama, ascultînd-o cum trece grăbită de la un fapt la altul, a început să se trezească din toropeala ei. Riri, băgînd de seamă, a luat un și mai mare avînt, nemaiisprăvind cu necazurile ei :

— Cu al doilea copil, mămico, în loc să mi se îmbunătățească viața, cum trăgeam nădejde, s-a înrăutățit și mai mult. Nondas nu mă lasă să alăptez copilul noaptea, culcată în pat ; mă scoală în picioare. Și dacă copilul înghite o dată nu știu cum, sau plînge din cine știe ce, mă înjură pînă dimineața și-mi spune că nu sînt în stare să cresc un copil. Dacă încerc să-i explic sau să mă justific, vai de mine ! Așa-i în fiecare noapte. Asta n-ar fi nimic, mamă. Să-l vezi ce face cu cel mare ! Dacă are nițică temperatură, se agită, plînge, da, mamă, plînge ! Sau urlă ca un apucat și ne terorizează pe toți din casă și nu ne lasă nici să stăm locului, nici să ne vedem de treabă. Îi înnebunește pe medici cu telefoanele, scornind într-una amănunte despre „evoluția" bolii, altminteri inexistentă, năzărită numai în mintea lui. Și mi-e milă de copilaș. A început să priceapă și el. Îl apucă teama din senin. Nondas stă deasupra pătucului și-l bocește : „Sărmanul meu, scumpul meu copil ! Ce-o să se facă tătucu fără tine ?" Și se uită la el cu atîta durere, de parcă l-ar boci în sicriu, doamne ferește ! Într-o zi n-am mai putut răbda și i-am spus : „Pentru numele lui dumnezeu, Nondas dragă, nu fi atît de

exagerat ! Faci o tragedie din fiecare fleac. Ce-ai să faci, omule, cînd va avea într-adevăr, ferească dumnezeu, vreo boală grea ?" Atît i-a trebuit ! Ce nu mi-a înșirat ? Că sînt nesimțită, fără inimă, că ce aștept, să se molipsească copiii de holeră, ca să mă alarmez și eu ? Așa îmi trec, mămico, puținele clipe de bucurie și liniște ce-aș fi putut să le am măcar de la copiii mei ! Mă scol în fiecare zi cu noaptea-n cap, fără să mă satur aproape niciodată de somn și încep cu copiii, și cu gătitul, și cu gospodăria, și tremur cînd se apropie prînzul și el trebuie să sosească : ce lucru strîmb o să mai găsească, pentru care să mă înjure ? Ah, mamă, ce obositoare și nesuferită a ajuns viața mea ! Și dacă ar îngădui să vii cîteodată să mă ajuți ! Zice că nu vrea soacră, să-l judece și să-l bîrfească. Și parcă am putut să vă ajut, așa cum visam ? Uite, l-am pierdut pe tata și n-am fost în stare să-i dau măcar o singură dată ceva bani de buzunar. Dacă m-aș fi băgat slujnică, aș fi avut cel puțin o leafă și cîte-o învoire pe săptămînă. Uneori mă face să cred că nici măcar copiii nu sînt ai mei și-mi vine să mă sinucid...

Am rămas cîteva zile la mama. Kir Andreas aducea în fiecare seară ba puțină carne, ba cîte-un pește. De ani de zile era prietenul nedespărțit al tatii și avea o mare slăbiciune pentru Niovi. Acum, cînd tata nu mai era, considera ca o datorie să aibă grijă, pe cît îl ajutau puterile, de familia prietenului său.

— Nu, dragă kir Andreas, îți mulțumim pentru toate frumoasele dumitale gesturi, i-a spus într-o zi Niovi. Ești și dumneata om sărac. Mă gîndesc, de altfel, să mă las de Universitate și să intru într-un serviciu.

— Ferească dumnezeu ! a strigat kir Andreas. Abia ai intrat la școală și vrei să te lași ? Să nu faci o crimă ca asta ! Lasă-mă să te socotesc fiica mea și să împărțim leafa mea sărăcăcioasă ! Eu nu-s decît un suflet singuratic și de prisos. Dar tu ? Tu ești de trebuință. Tu o să ajungi ceva în viață ! precum zicea taică-tu. Atunci o să mă mîndresc și-o să zic în sinea mea : „Andrikos, soarta ți-a trimis acest copil, ca să cunoști ce este omenia !" Pentru că noi, vezi, noi, în port, trăim ca niște porci : muncă,

băutură, înjurături... Eu, copila mea, cum să-ți zic, ești pentru mine ca o icoană. Mă înțelegi ? Îți mulțumesc că îmi îngădui să fac acest mic lucru pentru tine...

De la Stefos a sosit o scrisoare, în care fiecare cuvînt era o lacrimă. „L-am îndurerat, scria, el, pe sărmanul nostru bătrîn. I-am aruncat în spinare întreaga vină pentru mizeria noastră și n-am apucat să-i îndulcesc bătrîneţile, să-l scap de munca aia blestemată, care l-a tîrît înainte de vreme în mormînt." Mai scria că o să trimită cîte ceva din fiecare călătorie, pentru cheltuielile gospodăriei și ca să se poată reîntoarce Ino, pe care a întîlnit-o în Italia și abia a recunoscut-o, așa de slabă era. Sărmanul Stefos ! Avea mereu cele mai bune intenții, dar niciodată nu izbutea să le înfăptuiască.

Mama n-avea răgazul să țină doliul. Obosită și îndurerată, trebuia să bată drumurile pentru treburile ei. I-am dat și eu o mică sumă de bani. Îi găsisem în dulapul tușei Ermioni. Alerga să-și organizeze mai bine treburile ei cu articolele cosmetice.

Nu i-am spus nimic despre cele petrecute la Corfu, ca să nu mai vin și eu cu grijile și supărările mele. Așteptam să văd cum vor evolua lucrurile în viitor. Starea mea bolnăvicioasă, survenită după moartea mătușii, dispăruse. Cel de-al doilea doliu începuse să șteargă impresiile celui dintîi. E în firea omului, se vede, ca o mîhnire să nu se adauge alteia, ci s-o absoarbă.

Într-o seară, a venit și unchiul Iancos la Kokinia pentru condoleanțe. A debitat răsuflatele cuvinte : „Cît de falsă și de deșartă este lumea asta !" și nu s-a putut abține să nu amintească că „greșelile" răposatului, risipa și naivitatea lui l-au distrus și l-au doborît.

— Și tu, Mary, ce-ai de gînd să faci acum ? a întrebat-o el.

— Ce-am făcut și mai înainte, dragă Iancos. O să muncesc.

— Te-aș sfătui să intri undeva ca menajeră. (N-a îndrăznit să spună „servitoare".) O să ai mîncarea asigurată și-o să-ți rămînă leafa pentru școala Nioviei. Cît despre fată, cred că ar fi bine să stea la Riri. Nondas e un om drăguț. Cred că n-ar avea nimic împotrivă. În felul acesta n-o să mai ai de ținut o întreagă gospodărie și n-o să te

mai ostenești cu treburile destul de îndoielnice și de nesigure, de care te-ai apucat acum la bătrînețe.

O vedeam pe mama cum îi piere culoarea din obraji, cum îi tremură buzele, și așteptam ca dintr-o clipă într-alta să se dezlănțuie furtuna. Dar ea — cine știe? — poate de teamă să nu-mi pricinuiască mie vreun rău, s-a abținut și a spus doar atît:

— O să vedem, o să vedem, Iancos! Se vor aranja cumva toate.

El a insistat:

— Nu, îți spun asta pentru că și eu am luat o menajeră și îmi dau seama ce soluție grozavă este pentru o femeie lipsită de apărare.

— Da? Pe cine ai luat? a întrebat mama mirată.

— Pe văduva lui Stelios, fostul vostru secretar.

— Pe Eftherpi? Asta-i bună! Și fetița ei? Ce-a făcut cu ea? Parcă o dăduse să învețe croitoria?

— Da, da. A adus-o și pe ea la noi. Ce vrei, dragă Mary? Ce puteam să fac? Sînt singur și trăiesc ca în pustiu. Aliki e o fată bună, n-am ce spune, dar prea e mîndră. Trăiește cu capul în nori. Are boala cărților, fapt care-o supăra și pe răposata. Vreau și eu, cînd mă întorc de la muncă, să am un om căruia să-i vorbesc și care să mă asculte, să mă înțeleagă, să aibă grijă de mine.

Mamei i-a sărit țandăra. I s-a urcat sîngele la cap.

— Adică, ia stai, Iancos, că nu prea pricep, nu mă duce mintea! Eftherpi e o femeie ordinară. Cum de ți-ai adus-o în casă? Și cum poți s-o compari cu Aliki?

— Nici o comparație! Nici o comparație! Unul e locul Eftherpiei, altul cel al Alikiei. Cît despre purtarea Eftherpiei, săraca de ea, n-ai dreptate! E o femeie deșteaptă, cu mult bun simț. A suferit multe în viața ei. Mi le-a lămurit ea pe toate, de-a fir-a-păr.

— Dar, Iancos dragă, vino-ți în fire! Ai ajuns să aperi ceea ce altă dată condamnai? Păi asta pînă și pe fiică-sa, doamne iartă-mă, o trimitea...

— Da? a făcut unchiul mirat. Ești sigură?

— Mai mult ca sigură!

Unchiul Iancos a stat nițel pe gînduri și pe urmă a adăugat:

— Lasă-mă și tu, Mary ! Lumea e rea și spune tot ce-i vine la gură. Era săracă lipită și lupta cu viața pentru o bucată de pîine. Și, pe urmă, lîngă mine o să-și bage mințile în cap. Banul îi schimbă pe oameni. Le dă demnitate și siguranță. Micuța vine acasă devreme, sărăcuța, și stă cuminte lîngă mine. Iar eu glumesc cu ea, și-uite așa ne trecem vremea. Ce, parcă joc cărți, sau îmi plac zaiafeturile, ca să-mi petrec orele cine știe pe unde ? Sînt un om de casă, liniștit. Mă știi, doar. Sînt invitat în multe locuri, dar nu mă duc nicăieri. Nici măcar acasă la Gherasimos.

Cînd unchiul Iancos a început să se destăinuiască astfel, eu nu mai eram de față. Mă enervasem auzindu-l cum vorbește despre risipa tatii și am ieșit din cameră cu Niovi. Dar după ce a plecat, mama ne-a chemat pe amîndouă și ne-a spus tulburată și îngîndurată :

— Copii, veniți să vă spun noutățile zilei ! Iancos a dat în mintea copiilor ! S-a ramolit ! Și-a adus ibovnică în casă !

Și ne-a povestit toată discuția, adăugînd, la sfîrșit, cu o bună doză de ironie și de veche răzbunare adunate la un loc :

— Unde ești, sărmană Ermioni, stîlp al moralei ? !

Îmi stătea pe limbă să povestesc scena de pe insula Corfu, dar pînă la urmă m-am abținut. Am zis doar :

— Cu atît mai bine că lucrurile s-au petrecut astfel. Am să plec din Psihiko și-am să viu să trăiesc și eu cu voi. Îl las pe unchiul Iancos cu averea lui cu tot ! Am să muncesc să devin și eu un om, nu o cocă dospită cum am ajuns, o... papă-lapte !

Niovi a bătut din palme entuziasmată. M-a prins de mijloc și m-a învîrtit ca pe-o sfîrleză, strigînd :

— Bravo, Aliki ! Abia acum te recunosc ca soră !

Dar mama nu s-a arătat prea mulțumită. A căzut mai întîi pe gînduri, apoi a spus :

— Ia stați ! Ia stați ! Lucrurile astea nu se fac așa, în grabă. Și adresîndu-mi-se mie : Tu, copila mea, ți-ai cîștigat acolo un loc. Ai dobîndit anumite drepturi. Te-ai obișnuit cu viața ușoară, cu traiul îmbelșugat. Te-ai ostenit ca să le obții. Ai suferit destul acolo. Te-ai frămîntat împreună cu ei. Am dus lipsa ta și tu pe-a noastră. Atîția

ani de zile le-ai umplut casa cu prezența ta. Ai stat lîngă ei cînd au fost bolnavi. Toate astea nu pot fi uitate așa, dintr-o dată. Să nu ne grăbim ! N-o să dăm mereu cu piciorul la ce ni se oferă, ca să rămînem necontenit fără nimic. Ia stați, să cumpănim bine lucrurile ! Așadar, Eftherpiei și fiicei ei le-au picat și lor o pleașcă. Căci, țineți minte ce vă spun : pe una din ele, pînă la urmă, o s-o ia de nevastă babalîcul. Ce știe el despre femei ? Ahtiat cum e...

— Ce-i, mamă, felul ăsta de-a gîndi ? întrebă Niovi pe-un ton sever. Nu te mai recunosc ! Aliki e nenorocită în mediul acela mucegăit și sterp. N-o să se sacrifice pentru o moștenire ipotetică. Dacă rămîne acolo o să se ofilească, s-o știi !

— Firește, mă gîndesc și eu la asta. Cum o să se împace ea cu cele două femei ? Dar și aici ? Crezi că-i va fi ușor să trăiască acum aici, fără saloane și cameriste, fără covoare și bibliotecă, uneori chiar fără mîncare ? Ce poate să facă acum fata asta, care n-a fost lăsată să-și continue studiile, care n-a fost învățată să facă nimic, nimic ? Și-apoi, Aliki e acum la vîrsta măritișului. Cine o să-i facă zestre ? Mai ales acum, cînd nici noi nu știm cum o s-o scoatem la capăt. Mai e și cealaltă fată, care vrea să se întoarcă din Italia, pentru că și copiii Elenei o duc prost și-o sîcîie pe fie-mea. Of, doamne !

Și a început să plîngă.

— Mamă ! i-am spus disperată. Lasă, o să ne mai gîndim ! Nu-ți face sînge rău ! Înțeleg tot ce spui. Nu vreau să-ți creez și alte probleme.

Toată noaptea am făcut planuri cu Niovi și am căutat soluții. Am ajuns la concluzia că trebuie să dăm un anunț la ziar : „Tînără, cu educație excelentă, cunoscînd perfect franceza și engleza, caută angajament".

— Acest „cu educație excelentă", a observat Niovi, e prea vag. Dar ce să punem ? Absolventă de liceu ? Nu sună bine. Hai să încercăm și-așa !

Ne-am hazardat să batem într-o zi pe la ușile birourilor și magazinelor, întrebînd :

— Nu cumva aveți nevoie de-o funcționară ?

— Nu! ni se răspundea și adesea ni se trîntea ușa în nas.

Ne-am săturat de acest „nu" ca de drojdie amară! Numai un bătrîn ne-a pus unele întrebări, şi-atunci speranţele noastre au prins aripi.

— Care dintre dumneavoastră caută un post? a întrebat el.

— Eu, i-am răspuns.

M-a măsurat din priviri, s-a uitat bine şi la Niovi şi a spus zîmbind:

— Mie, de-acum înainte, doar fetişcana asta mi-ar conveni.

Gluma asta, de care Niovi nu s-a sinchisit, pe mine m-a întors pe dos, pentru că îmi erau încă vii cele întîmplate pe insula Corfu. Aşa că m-am repezit la el, zvîrlindu-i în obraz:

— Bătrînii sînt fiinţele cele mai imorale!

— Nu exagera! mi-a atras atenţia Niovi. Trebuie să faci deosebirea între o glumă şi o intenţie rea. În orice caz, e lucru ştiut că orice fată care vrea să se angajeze e nevoită să facă faţă şi cerinţelor în ceea ce priveşte foamea asta sexuală şi depravarea patronilor. Aceşti preacinstiţi stîlpi ai moralei îşi spun: „Plătesc, dau ceva în plus, şi mă asigur din toate punctele de vedere!"

Vorbele astea ale Nioviei, azvîrlite într-o doară, aşa cum făcea de obicei cînd generaliza unele amănunte ca să tragă o învăţătură, mi-au rămas adînc întipărite în minte. Mi-am amintit de patronii lui Riri, mi-am amintit cele spuse de prietenele ei despre patronii lor şi m-a cuprins deznădejdea. Cel puţin, pe unchiul Iancos puteam să-l ţin la respect. De altfel, găsise nu una, ci două femei care să-l distreze...

M-am speriat cît de cinică devenisem. În mine răsunau strigăte de protest. „Ce decădere, Aliki! Te-ai speriat de necunoscut şi cauţi să te pui bine cu cea mai la îndemînă soluţie. Vrei să te reîntorci la huzur, să te pui iar sub oblăduirea unui om care ţi-a vrut cel mai mare rău, surpîndu-ţi credinţa în omenie şi în bunătatea lipsită de gînduri ascunse. Nu, nu! Acolo nu mai e loc pentru tine! Ţi-aminteşti ce ţi-a spus? «Am făcut atîtea pentru tine. Acum vreau răsplata!» Îţi vine să scuipi." Şi totuşi, acel bătrînel, kir Andreas, cu pantofii lui scîlciaţi, o rugase

pe Niovi să-i îngăduie a-i aduce ofranda prețuirii lui : „Tu, copila mea, ești pentru mine ca o icoană... Andrikos, soarta ți-a trimis acest copil ca să cunoști ce este omenia..."

Cînd trăia tușa Ermioni, îl auzisem adeseori pe unchiul Iancos spunînd : „Unde e micuța noastră, să ne umple singurătatea cu rîsul și cu istorioarele ei ?" Acum găsea mai nimerit, mai comercial, să îmbine lucrurile și să încaseze dobînzile investițiilor. A împleti utilul cu plăcutul fusese dintotdeauna deviza preferată a unchiului Iancos, crezul lui.

Un alt glas, care căuta să-i găsească o justificare, îmi spunea : „Nu-l condamna, Aliki ! Nu fi exagerată ! Oamenii au slăbiciuni. Chiar și cei mai buni fac uneori lucruri care, cînd și le amintesc, îi fac să se rușineze de ei înșiși. Poate că unchiul Iancos s-a lăsat tîrît de-un joc nefast al instinctelor. Poate că așa e firea bărbaților. Poate că, într-adevăr, a vrut să-mi încerce rezistența morală. Fusese totdeauna atît de sever în materie de morală ! Cum era cu putință să se schimbe în cîteva luni ? De altfel, prezența în casă a doamnei Eftherpi va fi pentru tine o supapă de siguranță. Nu vei mai fi în pericol. Cel în pericol va fi el, trăind alături de două femei viclene și josnice. E datoria ta să fii acum lîngă el, să-l ocrotești, să-l aperi..."

Și iarăși glasul dintîi, sever, brutal, dîrz, îmi vorbea : „Aliki, Aliki ! Cauți tot felul de compromisuri. Așadar, nu ești în stare să-ți cîștigi viața prin muncă ? N-ai curajul să dai lupta cu greutățile vieții ? Ai devenit o cățeluș de salon. Nu știi decît cum să te cuibărești mai comod în fotoliile englezești, atît și nimic mai mult. Lămurește-ți imediat poziția, fără amînări ! Poți accepta să trăiești mai departe lîngă omul care ți-a murdărit sufletul curat, care ți-a pîngărit acea vie și proaspătă tresărire a firii, ce zburdă ca un vîntuleț, nebunatică, prin fibrele înfiorate ale cărnii ? Vezi ce scîrbă și ce teamă îți provoacă acum dragostea ? Da, ți-e teamă de dragoste, așa cum și viața te înfricoșează. Aliki, oprește-te din această rostogolire ! Pînă aici ! Vezi cît de nedrept și de prostește te consumi ? E păcat de tine ! Păcat ! Păcat !..."

Mă luptam zi și noapte cu toate aceste gînduri și sentimente, care se băteau cap în cap, fără să pot lua o hotărîre definitivă și fără să mărturisesc nimănui îngrijorarea, coșmarurile, nebunia mea. Eram bolnavă și disperată.

Mama obosea repede. Oricît s-ar fi străduit să se arate tînără și zglobie, lupta cu viața îi săpase riduri adînci pe chipul încă fraged. Cînd se întorcea de la alergăturile ei, se trîntea pe pat și gemea :

— Of, of, of ! Mă doare tot trupul ! Dar nu voi dezarma ! O să mă obișnuiesc ! Trebuie să mă obișnuiesc ! Alte femei, ca să-și poată crește copiii, spală rufe din zori pînă-n seară.

Mica sumă pe care i-o dăduse'm s-a topit încetul cu încetul. Stefos trimitea foarte puțini bani.

Într-o dimineață, a apărut și Ino, așa, pe neașteptate. Se făcuse fată mare, înaltă și zveltă, cu o talie subțire, foarte subțire, un adevărat lujer de floare. Avea un păr lung și mătăsos, care-i cădea pe umeri, niște ochi mari și o gură senzuală, moștenită de la mama. Experiența amară cîștigată pe meleaguri străine părea să-i fi rănit adînc sensibilitatea.

— În Italia, s-a grăbit ea să ne povestească, n-am cunoscut decît chiuvetele pentru spălat vasele, spălătoriile și școlile serale de catehism ale bisericii catolice. Cu noaptea-n cap eram în picioare, ca cea din urmă slugă, să pregătesc laptele pentru cei mici și ceaiurile pentru cei mari și alergam să fac tot felul de comisioane și cumpărături. Tușei Eleni îi era milă de mine și se revolta, dar nu putea schimba nimic, întrucît alții erau stăpîni în casa aceea.

Mama și-a deschis aripile ca o cloșcă, să-l încălzească pe noul puișor sosit. O dezmierda și-o alinta de parcă ar fi voit s-o facă și pentru anii cît i-a lipsit. Dar Ino nu și-a mai regăsit zîmbetul candid de copil, nici seninătatea de altădată. I se părea că toți o nedreptățesc. Se fîstîcea într-una, neavînd pic de încredere în sine. Contactul cu Niovi i-a adîncit și mai mult complexul de inferioritate, care o chinuia. Ținea morțiș să se măsoare cu ea, cu toate că-i disprețuia ideile, pe care le găsea „himerice". Dorea să se afirme la repezeală prin ceva, pentru ca lumea să vorbească despre ea cu admirație. Dar cum ? Cum ?

Se închidea în odaia ei și scria, scria. Pe urmă, o auzeam rupînd foile cu mînie. După aceea s-a apucat de pictură. Întîi punea legendele : „Portul din Genova", „Visare", „Fata cu ochi negri". Dacă picturile ei n-ar fi purtat titluri atît de pretențioase, poate că s-ar fi putut vinde. Mama i-a propus chiar să se gîndească cum ar putea să-și valorifice practic talentul. Dar Niovi o tachina :

— Bre, ființă neștiutoare, ce ți-a făcut arta de te-ai pus s-o maltratezi așa ?

— Încerc să fac și eu ceva, spunea Ino deznădăjduită. Simt în mine cuvinte, sunete, culori și forme, ca un ghem încîlcit. Poate că, dacă aș fi avut o altă educație, aș fi fost în stare să realizez ceva. Nu știi ce înseamnă să te străduiești a da glas unor impulsuri creatoare și să nu iasă nimic, nimic...

Niovi căuta s-o ajute, dar nu izbutea.

— Nu știu cum să mă port cu Ino, spunea mîhnită. Uneori descoperi la ea calități ce caută să se manifeste, alteori îți dă impresia că e goală pe dinăuntru, cu desăvîrșire goală. Nu-ți dai seama ce lipsește : instalația electrică sau însăși sursa de curent ? Se miră și se supără, își pierde orice speranță din pricina beznei ce-o înconjoară. Ea însăși spune că e ca o fîntînă arteziană a cărei vînă creatoare n-a putut-o ajunge sfredelul insuficientei învățături. Și, totuși, simte cum izvorul limpede și impetuos se zbate înăuntrul ei.

Cînd arătam interes pentru problemele ei, ne repezea cu aroganță :

— Nu-mi place cînd vă ocupați toți de mine !

Adoptase o falsă nepăsare, închipuindu-și că e o pavăză care o apără de dușmani și de prieteni. Se străduia să-i țină pe toți la distanță. Poate ca să nu dea loc la intimități ori la sentimentalisme. Era o răceală zămislită din amărăciune. Totuși, frumusețea și noblețea ei firească trezeau simpatii puternice printre toți cei care izbuteau s-o cunoască.

Mama avea față de Ino un sentiment de vinovăție. Credea că a nedreptățit-o, lăsînd-o să plece de lîngă ea, așa cum o nedreptățise și cînd era micuță, neglijînd-o din pricina aventurii ei cu doctorul Alexis Benas.

Reîntoarcerea lui Ino a creat familiei o problemă materială în plus, iar mama nu era de loc dispusă ca rezolvarea ei s-o arunce pe umerii istoviți ai fetiței proaspăt întoarse. De aceea mi-a spus într-o zi cu ochii în lacrimi :

— Fă cum crezi, Aliki ! Nu îndrăznesc să-ți spun nici să te întorci la unchiul Iancos, nici să rămîi aici. Ceea ce trebuie să știi, însă, e că această casă strîmtorată are destul loc ca să-i adăpostească pe toți copiii mei. Dacă sînt mîhnită și șovăi, e pentru că mă gîndesc la tine. Cum ai să te obișnuiești din nou cu viața asta plină de lipsuri ? Niovi spune că ne îndreptăm cu pași mari spre război. Și dacă azi-mîine se declară războiul, cum o s-o scoatem la capăt, noi, niște femei ? Trebuie să avem grijă și de micuța noastră Ino, s-o vindecăm de amărăciunile îndurate prin străinătăți...

Am înțeles. Eram din nou povara care trebuia, fatal, să fie aruncată peste bord, întrucît corabia familiei Maghis începuse iarăși să ia apă, fiind amenințată să se scufunde.

11

Într-o duminică dimineață m-am întors la Psihiko. A fost o reîntoarcere care a distrus, ca un ger prematur, grădina înflorită a tinereții mele. Unchiul Iancos m-a primit cît se poate de rece. Se obișnuise cu ideea că nu mă mai întorc. Mă privea ca pe-un obstacol, ca pe-o instituție perimată. Atmosfera se schimbase cu totul, fapt la care ajutase și lipsa mea.

Am sosit în clipa cînd doamna Eftherpi, fiica ei Eleni și unchiul Iancos se duceau să boteze copilul unui muncitor. Cheltuielile le suporta unchiul Iancos, dar nașă era Lenaki. Așa o alintau pe fată. Privirile mele au sesizat numaidecît întreaga schimbare dureroasă din casă. Portretul cel mare al tușei Ermioni, din sufragerie, dispăruse. Lucrurile ei de mînă, cuverturile de pe divan, fețele de perne, șervețelele brodate, toate dispăruseră. Camera ei de dormit fusese încuiată. Kira Hrisi fusese dată afară într-un mod rușinos. Fusese adusă o nouă bucătăreasă, Evdoxia, o vară a doamnei Eftherpi. Nimic nu trebuia să amintească de ce fusese înainte.

Cînd am intrat în salon, unchiul Iancos, în mînă cu o cutioară de catifea, striga :

— Eftherpi ! Eftherpi ! Vino să vezi ce i-am adus micuței !

A scos din cutie o cruciuliță cu diamante.

— Mi-am zis, dacă tot am făcut cheltuieli pentru botez, hai să-i cumpăr și nașei un mic cadou ! N-avea ce purta la gît, sărăcuța !

— Vai, vai, dragul meu Iancos, ce frumoasă e ! exclamă doamna Eftherpi cu o falsă admirație.

În realitate, cîntărea în gînd valoarea crucii, spunîndu-şi : „Nu-i decît o pojghiţă de diamant, da bine că s-a făcut începutul ! O să vie şi-ăle mai de preţ..."

Cînd Lenaki a intrat în cameră, unchiul Iancos, vesel ca un flăcăiaş de douăzeci de ani, a început s-o fugărească şi s-o tachineze în fel şi chip. I-a prins la gît cruciuliţa şi a început să cînte cu glas tremurat :

O cruce micuţă de aur
La gît şi-atîrnase o fetiţă,
Dădui să sărut cruciuliţa
Dar, vai, nimerii la guriţă !

Şi s-a repezit s-o sărute, în timp ce doamna Eftherpi hohotea într-un rîs vulgar, de nestăvilit, care-i sălta sînii opulenţi, dar fleşcăiţi.

— Domnu să te aibă în sfînta lui pază, măi Iancos, că mucalit mai eşti !

Lenaki se zgîia, căscînd gura şi strîmbîndu-se ca un copil rîzgîiat :

— Da ce-s eu aici să vă bateţi joc de mine ? Ce-s eu ? I-auzi colo !

Mă uitam la fetiţa aceea prostuţă, pe care mama ei, codoaşe pricepută, o împingea spre unchiul Iancos, ca să-i intre în graţii, şi nu ştiam dacă trebuie să rîd sau să plîng. Fetiţa era cam grăsună şi încă neformată, dar pielea netedă şi măslinie, ochii ei languroşi, cu gene lungi şi grele, şi buzele ei ca de arab mărturiseau un erotism prematur, o voluptuoasă senzualitate.

Doamna Eftherpi îşi atîrnase la brîu o legăturică cu chei, care se loveau tot timpul zornăind. Toate sertarele şi dulapurile erau sub cheie ; pînă şi pe-ale mele le scotocise cu de-amănuntul, după cum am băgat de seamă. A căutat să mi se justifice :

— Le-am închis cu cheia, copila mea, pentru că am răspundere. Kira Hrisi, neobrăzata aia, a furat de-a stins ! N-a lăsat nimic, păcătoasa !

— Kira Hrisi nu fura, era o femeie demnă, i-am răspuns în dușmănie. Ani şi ani de zile a avut-o mătuşa-mea pe

lîngă ea şi nu i-a lipsit în tot acest timp o batistuţă. Kira Hrisi obişnuia să dea, nu să ia !

— Hai, nu trebuie să te amărăşti ! mi-a spus cu multă ipocrizie. Tu eşti o fiinţă nevinovată, nu te pricepi. Dar eu am experienţă şi cunosc lumea pe toate feţele.

— Se vede ! i-am trîntit-o eu ironic.

S-a făcut că nu înţelege.

Apoi s-a pavoazat ca un şlep în zi de bobotează, s-a boit şi-am pornit cu toţii în maşina cea nouă a unchiului Iancos.

Iancos Sitzanoglu clădise în curtea atelierelor cîteva căsuţe muncitoreşti pentru cei „devotaţi", pentru muncitorii „cu obraz". Cînd am ajuns la fabrică, erau adunaţi cu toţii, în haine de sărbătoare, în casa maistrului Lefteris, tatăl copilului, care fripsese un miel şi acum prepara cu mînecile suflecate kokoretsi [1].

— Bun venit, jupîne ! s-a ploconit el în faţa patronului. Apoi i-a strigat nevesti-si : Evridiki, scaunele, ochişorii mei ! Au sosit jupînii !

Vreo zece mormoloci, numai ochi şi urechi, stăteau în faţa noastră pe picioruşele lor slăbănoage şi se uitau la noi, cercetîndu-ne ca pe nişte arătări.

— Jupîne, ţi-am pregătit o surpriză ! Ia priveşte ! Ah, să ne mai aducem oleacă aminte de patrie.

Ne-am întors cu toţii să vedem surpriza : cîţiva burnovalides [2], aplecaţi să-şi acordeze instrumentele.

— Bine, bine ! a mormăit unchiul, fără nici un chef.

Întorcîndu-se spre doamna Eftherpi, i-a şoptit :

— Puteau să lipsească muzicanţii.

— De ce, dragul meu Iancos ? a făcut ea şireată. Doar nu eşti obligat să-i plăteşti tot tu. Ai cheltuit destul pentru botezul ăsta.

M-am gîndit atunci ce i-ar fi răspuns tuşa Ermioni unchiului în aceeaşi împrejurare : „Nu-i nimic, Iancos ! Dă-le ceva şi sărmanilor ăstora, să te pomenească ! Nu sărăceşte din atîta casa Sitzanoglu ! Nu te teme !" Iar el, care se lăsa uneori împins la fapte bune, ar fi numărat

[1] Măruntaie de vită cu multe mirodenii.

[2] Cîntăreţi din utia, instrument de coarde din Asia Mică.

banii, și gata. La început ar fi dat mai puțin. Pe urmă ar mai fi adăugat ceva. Și, cînd s-ar fi hotărît, în sfîrșit, cît să le vîre muzicanților în buzunare, conștiința lui ar fi fost liniștită, pentru că, altminteri, îi plăcea să facă în juru-i unele mici bucurii. Dar această Eftherpi îi dibăcise slăbiciunea, pe care căuta s-o exploateze, transformînd-o într-o adevărată patimă, ca să-l aibă și mai mult la mînă.

Urmăream cu cîtă perfidie caută să-l prindă în mrejele ei.

— Fii atent, Iancos dragă, să vezi ce-am să fac ! i-a spus ea la un moment dat. Am să-l iau deoparte pe maistrul Lefteris, cînd o fi mai cu chef, și-am să-l fac să-mi mărturisească toate cele cu privire la greva ce-o pun la cale.

Unchiul Iancos s-a uitat la ea cu admirație.

— Bre, dată dracului femeie mai ești ! Pe mine nu m-ar fi dus mintea.

— Păi, ți-am mai spus eu, nu o dată ți-am spus : ai luat în casă un adevărat cerber al intereselor tale !

Cînd ne-am așezat la masă, unchiul Iancos n-a îndrăznit nici să mănînce, nici să bea prea mult.

— Nu, fără grăsime ! se ruga el. Nu, nu beau retsina. Nici uzo. Îmi fac rău băuturile.

— Ce-am auzit ? a sărit doamna Eftherpi, pe-un ton de veselie și de amenințare totodată. Mănîncă și bea, creștinule, fără teamă ! Așa cum arăți în ultimul timp, te poți întrece cu un flăcău de douăzeci de ani ! Te sperii de puțină grăsime și de un pahar de vin, care întărește ? Mănîncă fără nici o grijă ! Pe răspunderea mea !

Și, coborînd tonul, în șoaptă și cu ironie, îi împărtăși vecinului :

— Sărmanul ! Așa l-a învățat răposata nevastă-sa, dumnezeu s-o ierte !

N-am să uit niciodată cum am cunoscut-o pe această teribilă femeie. Domnul Stelios, secretarul tatii, un romantic incorijibil, căsătorindu-se cu doamna Eftherpi, a prezentat-o astfel mamei mele : „Femeia visurilor mele ! Cea mai frumoasă, cea mai inteligentă, cea mai bună femeie pe care aș fi putut-o găsi. Dumnezeu din ceruri mi-a tri-

mis-o." Dar după aceea lumea spunea că-și aducea amanții pînă și-n patul conjugal, ca să-i stoarcă de bani pentru luxul ei.

Tatăl doamnei Eftherpi fusese muncitor, tăbăcar. Erau opt copii. Acasă la ei nu s-a mîncat niciodată pe săturate. Iar Eftherpi n-a știut ce-i aia gheată nouă în picior. De cînd a deschis ochii s-a luptat cu sărăcia. Și-a închipuit că prin „înalta" ei căsătorie va izbuti să-și schimbe soarta. L-a terorizat cumplit pe bietul Stelios. Îi spunea că e un nătîng cinstit, care o să rămînă toată viața un „amărît de funcționăraș". Îl sîcîia într-una : „Să fi purtat eu pantaloni, ai fi văzut tu ! Ah, prostule, atîția și-atîția s-au îmbogățit de pe urma lui Vasilakis Maghis, numai tu te-ai găsit să faci pe onestul Aristidis !"

Pe urmă, cînd turcii l-au ucis în prăpădul de la Smirna, îl bocea de nu mai putea : „Ce om de aur ! Am trăit ca doi porumbei ! Și-acum am rămas cu fetița orfană ca o trestie în cîmp..."

Unchiul Iancos o compătimea și îi spunea uneori tușei Ermioni :

— Săraca Eftherpi, n-a avut noroc ! Îmi amintesc că eram vecini în copilărie și că ne întreceam între noi, prietenii, care mai de care să se pună bine cu ea. Îi dăruiam unul o panglică pentru păr, altul ciocolată sau un săpun de toaletă.

Doamna Eftherpi a devenit în scurtă vreme călăul meu. Avea un fel sadic de a-mi tăia cu foarfecele ei ascuțite toate bucuriile, toate visele. Surîsul și vorba dulce nu-i lipseau, însă, niciodată. Dar nici eu nu mă lăsam mai prejos. Țelul meu era acum să-mi ajut mama cît mai mult. Mă făceam uneori că nu aud glumele nesărate. Alteori, cînd nu mă puteam eschiva, trebuia să rîd și eu, de nevoie. Îmi înghițeam scîrba cînd îl vedeam pe unchiul Iancos alergînd după Lenaki prin toată casa, luptînd s-o tragă după el pînă la etaj și să se închidă cu ea în dormitor. Pe urmă, îl vedeam ieșind ca un mielușel nevinovat, acceptînd să devină batjocura mucoasei ăleia, care-l tortura, îl înjosea și se purta cu el atît de neîndurător și de grosolan, încît îmi sîngera inima. Își aducea de față cu el prietenul,

un tînăr frizer, campion la haltere, pe care-l oprea noaptea la ea sub diverse pretexte.

Unchiului Iancos îi spunea obraznică :

— Tu să taci din gură ! N-ai cuvînt ! Auzi ? De nu, știi tu...

— Bre, bre, ce strengăriță ! spunea el rușinat, dar, de îndrăgostit ce era, accepta orice înjosire.

Și pe urmă, ca să prindă curaj, își șoptea ca să nu-l audă nimeni : „Fii pe pace, îți schimb eu pînă la urmă năravurile !"

12

Mama a cheltuit, fără să pregete prea mult, banii pe-o săptămînă întreagă, ca să pregătească masa cu prilejul sosirii lui Stefos. Abia sosise din Anglia, şomer, aducînd în sacul lui marinăresc cîteva daruri mărunte, dar bătătoare la ochi, şi multă voie bună. Vedea totul în roz, oricît de sumbru se înfăţişa viitorul.

Plecase un băieţandru sfios şi sperios şi-acum se întorcea un bărbat păros, cu muşchii împletiţi pe braţe vînjoase, cu vine groase ca otgoanele, cu pieptul lat şi puternic. Doar chipul îi rămăsese copilăresc, proaspăt, cu doi ochi blajini, mereu uimiţi.

Cînd a desfăcut braţele şi a îmbrăţişat-o pe mama, ţi-era teamă să n-o strivească, atît de slabă şi de plăpîndă ajunsese. Plîngeau amîndoi de bucurie şi murmurau cuvinte duioase, pline de jale şi nostalgie.

— Ce n-aş fi dat să-ţi pot aduce tot aurul Băncii Angliei şi să-ţi spun : „Ţine, bătrînico, ia şi schimbă-ţi viaţa ! Reclădeşte-ţi casa din temelie şi fă-ţi rochii cu trenă !“ Dar, după cum vezi, dragă mamă, tot cu mîinile în buzunarele goale m-am întors.

— Ce tot vorbeşti, băiete ? i-a răspuns ea tremurînd. Mi-ai adus unicul aur după care jinduieşte acum inima mea : bucuria că te pot îmbrăţişa.

S-a întors spre ceilalţi copii şi i-a privit înlăcrimată, aşa cum erau adunaţi, după atîţia ani de împrăştiere.

— Mi-am văzut eu puii la cloşcă, să nu le fie de deochi ? a întrebat ea fericită.

— Ce pui de cloşcă, bătrînico ? Văd aici găinuşe fragede, gata să umple Grecia cu alţi pui de cloşcă.

— Aşadar, trăiască coteţul Maghis ! a strigat veselă Niovi.

Stefos a prins-o de mijloc şi a încercat s-o ridice, ca pe fetiţa aceea mică, pe care a lăsat-o cînd s-a îmbarcat.

— Sîcîitoare neastîmpărată ce eşti ! i-a spus el, şi-apoi, întorcîndu-se spre Ino şi spre mine : Ce-mi văd ochii ? Voi tot de capul vostru sînteţi ? Dar ce, flăcăii din Grecia nu mai au ochi să vadă, sau nu mai ştiu ce e frumos ?

— Eu îl aştept pe Făt-Frumos, i-a răspuns Ino.

Poate că în fond nici nu spusese o minciună, fiindcă Ino, cu predispoziţia ei romantică, se orienta tot mai mult spre vînarea „supraomului" care s-o scoată din mizerie.

Erau de faţă şi Riri cu bărbatul ei. Pentru prima oară aduseseră şi copilaşul. Stefos l-a luat în braţe, s-a jucat puţin cu el, i-a dat o jucărie cu clopoţei argintii şi l-a învelit într-o frumoasă păturică roz.

— Adevărata bucurie ţi-o dau numai copiii ! se spovedi el cu amărăciune. Noi am îmbătrînit şi tot nu ne-am învrednicit să înjghebăm o familie.

Riri da din cap mecanic, zapăcită. Cu puţin înainte, Nondas îi făcuse o scenă teribilă fiindcă îmbrăcase copilaşul în alb, nu în roz, şi fiindcă lăsase vorbă soacrei să dea fetei celei mari griş, nu orez, cînd ştia că ieri a avut două scaune.

Stefos l-a îmbrăţişat cu emoţie pe kir Andreas, spunîndu-i :

— Ai făcut multe, foarte multe pentru tata şi pentru noi. N-am să uit niciodată.

Şi i-a oferit o pipă frumoasă, cafenie, şi o pungă de tutun englezesc.

Cînd i-a venit rîndul să-l cunoască pe Zisis, s-a oprit niţel şi i-a aruncat o privire mai mult uimită decît cercetătoare.

— Cred că ştiu cine e, a spus.

— E vina mea că nu ţi l-am prezentat, a intervenit Niovi, dar în acest vacarm melodramatic, de emoţii deosebite, al familiei Maghis...

Zisis i-a întins mîna, pe care Stefos a strîns-o cu cordialitate.

— Prietene, i-a spus, te cunosc atît de bine din scrisorile mamei, că te-aș fi recunoscut de la prima ochire chiar dacă te-aș fi întîlnit printre milioanele de oameni ce forfotesc prin Londra.

Mama intra și ieșea veselă, aducînd vinul, cartofii proaspăt prăjiți și friptura la tavă, care umpluse toată casa cu mirosul ei. Abia în ultima clipă și-a dat seama că farfuriile și paharele sînt prea puține și nu vor ajunge pentru toată lumea. A deschis fereastra de la bucătărie și i-a strigat doamnei Zoe, vecina, dacă ne-ar putea împrumuta cîteva.

— Cu plăcere ! a răspuns doamna Zoe.

Și a transmis cererea și altor vecine. Două-trei dintre ele veniră cu vesela, mînate și de curiozitatea să-l vadă pe fiul proaspăt sosit.

— Bine-ai venit ! îi urau ele, ciocnind, în picioare, cîte-un păhărel de retsină.

Stefos a făcut ochi mari de cum a văzut-o pe fiica doamnei Zoe, sprintenă, durdulie și ștrengăriță.

— Mmm ! a mugit în urechea mamei. Uite o fată potrivită pentru fi-tu ! N-ar strica s-o reții la masă, ce zici ?

— Da grăbit mai ești ! i-a răspuns mama. Las' că am eu alte mirese pentru leventul meu fecior !

După ce-am mîncat, s-a încins cheful. Stefos voia să fie informat despre toate, cît mai repede, și ne bombarda pe toți cu întrebări. Pentru o clipă ochii i s-au înnegurat. Căuta să explice de ce s-a întors șomer.

— Toate vapoarele, unul după altul, ancorează în porturi. Statele pun tot felul de restricții și ridică bariere vamale. Nu mai fac afaceri decît neguțătorii de moarte. Poți să mănînci o pîine numai dacă transporți bombe și tunuri. Dar nu prea îți vine să te joci cu viața.

Niovi l-a privit cu atenție.

— Mi se pare, i-a spus, că nu ți-ai pierdut vremea de pomană prin țările străine, pe unde ai colindat.

— Nu-i nevoie de prea multă deșteptăciune ca să pricepi ce ni se pregătește din nou.

— Totuși, noi aci sîntem fericiți, a spus Zisis în ironie. Atît de fericiți, că-i trimitem produsele noastre prețioase

lui Hitler și el în schimb ne trimite canari, da, da, canari ! Ca să ne încînte auzul și să ne împodobească coliviile.

— Copii, vă implor, a strigat Ino enervată, nu începeți iar cu politica ! Sînt sătulă pînă-n gît de aceste subiecte !

— Așa vorbești tu despre pîinea și viața noastră ? a întrebat-o Stefos.

Niovi a zîmbit ironic și a spus :

— Știi, Stefos, Ino cîștigă acum o mie de drahme pe lună și se simte în siguranță.

Mama, vrînd să evite micul scandal, de neînlăturat, dintre frați, a intervenit :

— Niovi e cea mai vitează dintre noi, pentru că muncește și învață în același timp. Dar nici eu nu mă las mai prejos. Am întreprins și eu ceva... mai mare paguba, e-adevărat, dar mă ajută din cînd în cînd Aliki. Ea, săraca, victima de totdeauna, ne mai acoperă golurile !

— Bravo, femeilor ! Bravo ! Bine zicea tata că femeile se descurcă mai ușor decît bărbații ! Care va să zică, eu voi fi trîntorul acestui stup.

În prima seară a întoarcerii lui, Stefos a fost vesel și bine dispus. Dar chiar de-a doua zi a început să bombăne, să se demoralizeze și să-și piardă cumpătul.

— Bătrînico, îi spunea mamei, mi se pare că o să vă fiu povară pentru mult timp. M-am dus la asociația noastră. Nici o mișcare în port. Aici o să-mi putrezească oasele ! M-am dezobișnuit să trăiesc fără bani în buzunar. Ce să mai spun de fete ? Se uită la mine convinse că m-am întors doldora de lire.

Mama îl consola și-l sfătuia să aibă răbdare. Dar Niovi o certa :

— De ce-l răsfeți ? Nu mai e un copil. Trebuie să învețe să privească realitatea și greutățile cu sînge rece. Lasă-ne pe mine și pe Zisis să-i deschidem ochii ! Stefos are un fond sănătos.

Și, într-adevăr, nu după multă vreme, l-am auzit pe Stefos spunînd :

— Vreau să lichidez cu vechiul meu fel de-a fi. Ce rost au furiile fără rost și supărările ? Numai prin luptă continuă și aspră poate să-și făurească cineva o viață mai bună.

Îl admira pe Zisis pentru cunoștințele și inteligența lui.

— Strașnic băiat ! îl lăuda mamei. Bine și-a ales soțul ultimul tău vlăstar ! Numai că... umblă cu capu-n nori. De-aș fi avut eu mintea lui, m-aș fi descurcat altfel, n-aș fi rămas cu pantofii scîlciați.

Apoi, cînd într-o bună zi a aflat că e de partea studenților care combat dictatura și că e în primejdie să fie exilat, a rămas uimit.

— Ce se întîmplă cu Zisis ? a întrebat.

Mama a ridicat zîmbitoare din umeri și i-a răspuns :

— Nimic neobișnuit. Așa pățesc cei care vor electrificarea.

— Despre ce electrificare e vorba, bătrînico ? Prea vorbiți toți în parabole în casa asta !

Stefos ar fi vrut să-și deslușească multe din nedumeririle pe care le avea, dar găsea că e mai cuminte să nu pună întrebări. Bănuia el ceva, și era de ajuns ca să-i umple inima de spaimă. A început să-l ocolească pe Zisis. Căuta în fel și chip s-o îndepărteze și pe Niovi de el. Fata și-a dat seama și a depus mari eforturi ca să-l liniștească și să-i alunge teama. Pînă la un punct a izbutit. Dar cum auzea de tulburări la Universitate, se speria iar și nu mai știa ce să facă. Căuta tot felul de pretexte ca să arate că nu e de acord cu Zisis.

— Popor de nimic ! îl auzeai bombănind. Nu merită să sacrifici pentru el nici pielița de la unghii ! Unul îl trădează pe celălalt. Are dreptate unchiul Iancos cînd spune că numai cnutul îl va face să-și vîre mințile-n cap ! Ce dracu, oamenii n-au ochi să vadă cauza mizeriei lor ? E nevoie să alergi după ei, să le vîri cu de-a sila în cap adevărul ? Iar ei să te trădeze cu prima ocazie și să te vîndă precum Iuda pe Hristos ! Lasă-mă în pace, frate, cu mărinimiile astea ! Cel mai bine e să-ți vezi liniștit de treaba și de interesul tău.

Zisis îl lăsa să-și descarce sufletul și apoi îi spunea cu blîndețe, cu multă răbdare, așa cum vorbești unui copil încăpățînat, care nu vrea să înțeleagă :

— În anii noștri, Stefos, ca să descoperi adevărul trebuie să fii și puțin inventator, iar ca să-l impui trebuie să fii un Hercule. Vine însă un timp cînd oamenii sînt

zguduiți de evenimente, care îi fac să înțeleagă. Și știi de ce ? Pentru că e un adevăr pe care-l trăiesc prin truda lor de fiecare zi. Nu-i vorba de fanteziile și de utopiile tale sau ale mele...

Zisis spunea adesea că omul nu-i din argilă, să-l modelezi cum îți place. E din piatră și se cioplește anevoie. Dacă vrei ca altul să aibă încredere în tine, trebuie să ai răbdare. Iar tu să mergi înainte, mereu înainte, punîndu-ți viața în primejdie.

13

Evenimente mari, cutremurătoare, zguduiră din nou lumea, dînd deoparte, într-un colțișor, toate mărunțișurile personale și nelăsînd în inima și gîndul nostru decît prea puțin loc problemelor individuale. Omul cu mizeriile și bucuriile lui, cu micimea sau măreția lui, venea pe-al doilea plan, încetea, se topea. Instinctul de conservare al fiecăruia era acum indisolubil legat de soarta întregii umanități, cu întregul ei cortegiu de peripeții, dureri și lupte.

— Credeți că va fi război ? întrebau unii cu teamă.

Optimiștii răspundeau :

— Da de unde ! Se va găsi un mijloc pentru rezolvarea marilor diferende. Nu vedeți ce activitate diplomatică febrilă se desfășoară ?

Niovi era indignată de acordul de la München [1].

— Umbrela jalnică a lui Chamberlain [2], spunea ea, colindă prin Europa ca să ridiculizeze, pare-se, și mai mult în fața micilor popoare, ca cel cehoslovac, noțiunea de „protecție a marilor puteri".

— Să vedem, însă, cum vor reacționa faimoasele dumneavoastră popoare ! mormăia Stefos.

— Prologul a fost pregătit cu multă îndemînare de aținătorii la război, răspundea Zisis. Deocamdată ei sînt cei care întorc ceasornicul opiniei publice, ei însămînțează pămîntul cu grăuntele lor distrugător. Cînd își va da roa-

[1] Acordul de la München din 1938 — înțelegere între guvernele imperialiste ale Angliei, Franței, Germaniei hitleriste și Italiei fasciste cu privire la dezmembrarea Cehoslovaciei.

[2] Neville Chamberlain, prim-ministru englez, unul dintre inspiratorii acordului de la München, umbla tot timpul cu o umbrelă.

dele, îi vor lăsa pe naivi să tremure, să-şi iasă din fire şi să privească evenimentele ca şi cînd ar veni de la sine, acţionînd independent, ca nişte lucruri metafizice, dezlănţuite asupra lumii de către o putere invizibilă.

— Nu înţeleg de fel toată gargariseala voastră ! spunea Stefos, intrat din nou în panică.

— Să-ţi vorbesc mai lămurit. Îţi orînduieşti viaţa, o îndrepţi pe un drum. Cîndva, slăbeşti hăţurile. Crezi că ai să poţi trăi, rîde, că ai să te poţi odihni, bucura de dragoste, înfiripa o familie, creşte copii. Şi deodată se dezlănţuie o furtună care îţi răstoarnă toate planurile, atît de repede şi de îngrozitor, încît îşi pierd dimensiunile şi-ţi scapă din mînă. Constaţi că alte mîini dispun de viaţa ta : ale lui Hitler, ale lui Chamberlain. Şi după aceea descoperi că şi mîinile acestora sînt manevrate de alte forţe întunecate. Citeşti ziarele, asculţi radio, parcă ai înghiţi în doze mici un narcotic. Îţi pierzi capul de-atîtea fapte răstălmăcite...

Stefos lăsase capul în jos şi freca cu îndărătnicie podeaua cu vîrful pantofului. Se lupta cu el însuşi. „Ţine-te bine ! Ţine-te bine, Stefos ! gîndea el. Nu te lăsa uşor pradă entuziasmului ! Altfel, ăsta e în stare să te bage în cine ştie ce belele !"

Zisis îl privea, încercînd să-i citească gîndurile.

— Azi, dragă Stefos, vrei nu vrei, viaţa şi pînea fiecăruia dintre noi sînt legate de groaznica problemă a războiului. După München nimeni nu mai poate spune că nu-l interesează situaţia internaţională. Aşa stau lucrurile.

Şi în vreme ce oamenii discutau astfel şi se străduiau să priceapă ce se întîmplă în lume, într-o dimineaţă din toamna anului 1939 au răsunat sirenele Poloniei. Urechile uluite ale lumii au auzit zgomotul surd al tancurilor, însoţit de pasul gîştii. Cizmele „noii ordine" treceau, unele după altele, hotarele ţărilor europene. În văzduh urlau demonii secolului al douăzecilea, semănînd distrugerea. Oraşele se prăbuşeau ca şi cum ar fi fost din cărţi de joc şi căpşoarele copilaşilor se plecau spre pămînt înainte de vreme, ca paparudele la primul suflu al vîntului secetos. Oamenii alergau din nou speriaţi, căutînd să se salveze.

Război ! Război ! Bărbaţii se ridicau grăbiţi de la masă, luîndu-şi rămas bun de la tihnă. Perechile părăseau patul

iubirii și-și dădeau în prag sărutarea de despărțire. Război ! S-au stins luminile, s-au golit căminele. Viața a fost încuiată cu cheia. Mamele plîngeau în gări și trenurile porneau, lăsînd în urma lor un fum de disperare. Plugarii își părăseau vitele și ogoarele, muncitorii își părăseau ciocanele și mașinile, tinerii părăseau cărțile și laboratoarele, iubirile și chitarele. Viața s-a dezacordat. Au rămas doar soldații de plumb. Un, doi ! Un, doi ! O dîră de sînge s-a prelins pe harta Europei, urmată de groază, de foamete, de deznădejde.

„Blitzkrieg ! Blitzkrieg !" [1]

Era singura noutate în măcelul care începuse. Congrese, discursuri înflăcărate, declarații solemne, manifeste... Din toate părțile se auzea că, pînă să ne dăm seama de izbucnirea noului război, el va fi și terminat. Și că ăsta va fi și ultimul, căci, de data aceasta, dreptatea va triumfa definitiv. Oamenii vor mînca după aceea cu linguri de aur, iar pe pămînt va domni pacea și buna înțelegere între oameni. Cei care mai auziseră vorbele acestea și înainte de primul război mondial dădeau din cap neîncrezători. Dar erau alții care credeau, doritori să sune odată ceasul păcii și al muncii creatoare.

Îmi reaminteam cuvintele înțelepte ale bunicii : „Cînd se dezlănțuie războiul, nu-i mînă omenească să-l poată opri". „Bine, bunico, cînd se dezlănțuie. Dar înainte ?" o întrebam eu.

Războiul se anunțase de mult. Își trimisese însîngeratele, cernitele cărți de vizită ale violenței. Frînsese case, voințe și mugise : „Am să viu ! Viu !" Dar popoarele n-au totdeauna urechi să audă. Așteaptă să fie încolțite de evenimente. Și-abia atunci văd, aud, judecă. Și-atunci nimic, dar nimic nu le mai poate ține pe loc. Atunci oamenii se aruncă în luptă și revendică viața, mor pentru ea, pentru ziua de azi, dar și pentru cea de mîine. Iau în mîinile lor cîrma istoriei și o conduc.

Goarnele sunau acum o chemare înflăcărată la atac : „Eliberare națională sau moarte". Moarte, ca să fie viață, ca florile să înflorească în grădini și nu în cimitire. Sclavii din toate părțile Europei și-au încins cartușierele rezisten-

[1] „Război-fulger", cunoscutul slogan hitlerist.

ţei. Fiecare inimă, un meterez ; fiecare meterez, o voinţă de eliberare. Moartea morţii a devenit acum însăşi viaţa.

Stefos spunea îngîndurat, vrînd să-şi alunge îngrijorarea :

— Noi, grecii, poate scăpăm de război.

Căuta să se convingă că această perspectivă se sprijină pe argumente raţionale. Pînă şi Acropole cu Partenonul le considera drept scuturi. Dar simplele dorinţe ale oamenilor nu gonesc războaiele.

În toamna anului 1940 au urlat în Grecia sirenele noului prăpăd, prin dezlănţuirea ofensivei *fratelli* [1]-lor din „Mare nostrum"[2]. Lumea nici n-a avut timp să se dezmeticească. Tinerii au umplut străzile, strigînd şi manifestînd. Şi-au oferit piepturile şi mîinile, ca să stăvilească invazia fascistă. În entuziasmul lor, oamenii se simt mînaţi de un avînt care-i împinge să se arunce în luptă acolo unde nevoia se face mai mult simţită. Era o masă cuprinsă de delir, care nu mai voia să ştie decît de rezistenţă, de luptă, de eliberare.

Zisis şi Sotiris s-au grăbit să se înroleze ca voluntari.

— Acum o să vedem cine-i patriot şi cine-i trădător ! a spus Zisis. Acum, cînd independenţa şi fericirea ţării noastre se află în primejdie !

Şi pe urmă, adresîndu-se lui Stefos, care aprindea ţigară de la ţigară, extrem de neliniştit, şi cuprins de temeri nedesluşite, i-a spus :

— Şi nu va trece mult pînă să afli dacă inima poporului nostru ştie ce înseamnă vitejia. A sosit clipa de care îţi vorbeam acum cîteva zile, clipa în care poporul va deveni conştient de puterile lui şi va porni la luptă.

— Dacă vor mai rămîne oameni în viaţă, a răspuns Stefos sceptic.

— Nu asta are importanţă. Oameni în viaţă vor rămîne, oricum. Dar pînă şi cei morţi, pînă şi ei vor fi o forţă care-o să-i însoţească pe cei vii. Fii sigur de asta ! Sîngele vărsat pentru libertate nu se pierde în zadar ; dă roade.

---

[1] *Fratelli* (fraţi) erau numiţi în batjocură soldaţii lui Mussolini.

[2] Marea Mediterană. Denumirea de „Mare nostrum" — pe care vechii romani atotstăpînitori o dăduseră acestei mări — este folosită ca o aluzie la pretenţiile imperialiste ale Italiei fasciste.

Războiul ăsta are pentru noi un conținut nou, chiar dacă sîntem nepregătiți, desculți și fără arme.

Zisis a venit într-o seară îmbrăcat militar. Strălucea de bucurie. A sărutat-o pe Niovi, prima oară de față cu toți. A sărutat-o și pe mama. Rîdea, era optimist, făcea glume. În noaptea aceea de bun rămas toată lumea a vorbit despre Grecia și despre soarta ei. Despre Grecia zguduită acum de furtuna războiului, cu pămîntul răscolit parcă pentru a sădi grăunțele unei vieți noi.

Cînd m-am întors la Psihiko, l-am găsit pe unchiul Iancos tare tulburat. Dintotdeauna îi ura pe italieni. De cînd i-au ajutat pe turci să distrugă Aidinul. (Unchiul Iancos era totdeauna împotriva dușmanului celui mai slab.) Îi înjura de mama focului și spunea că Metaxas, prin „Nu"-ul lui, a înscris o pagină glorioasă în istoria neogreacă [1]. „Dar trebuie să fim cu cap și să avem picioarele pe pămînt. Sîntem o națiune mică și nepregătită pentru război. Ar fi trebuit să punem la punct aceste lucruri."

Îl neliniștea și gîndul că Trifonas ar putea să fie trimis pe front. Se gîndea că a făcut rău, foarte rău că l-a obligat să se întoarcă din Germania.

Îl vedeam pe unchiul Iancos frămîntîndu-se ore întregi care dintre cunoscuții săi ar fi în stare să-l scoată pe Trifonas „inapt", măcar la început, pînă își dă seama cum evoluează situația.

— Pune-l în mișcare pe Lolis al tău ! i-a spus lui Trifonas. O fi cunoscînd el vreun clenci să rămîi în Atena.

— Am vorbit cu el, fu răspunsul lui Trifonas, dar altceva decît „Dă gologani !" nu știe.

— O, cunoaștem chestiile astea ale lui Lolis ! a scrîșnit enervat unchiul Iancos.

După cîteva zile i-a venit și lui Stefos ordinul de chemare. Mama se străduia să-i dea curaj. El însuși făcea

[1] Metaxas, dictator fascist grec între anii 1936—1941, a căutat prin întreaga lui politică să subordoneze Grecia intereselor hitlerismului și fascismului italian. Prin *„Nu"-ul lui Metaxas*, personajul face aluzie la respingerea de către dictatorul grec a ultimatumului prezentat Greciei de Mussolini, în octombrie 1940, o respingere formală, așa cum însuși Metaxas recunoaște în jurnalul său, publicat recent.

eforturi să pară curajos. Dar cînd a aflat că va fi trimis în linia întîi, a pălit și s-a întunecat la față.

— La dracu cu războiul, cu fascismul și cu libertatea ! Am să iau cu mine un cearșaf alb și, cum oi vedea că e groasă, îl ridic sus. Eu nu cred în ziua de mîine, ca Zisis.

Primele scrisori de la el erau sumbre, disperate. Îl înnebunea tirul artileriei, raidurile aviației. Ne scria despre avioanele care atacă în picaj : „Îngrozitoare, teribile mașini ! Te faci una cu pămîntul, care se cutremură sub tine. Și-ți spui că de nu te izbește plumbul arzător de deasupra, te înghit adîncurile, care se deschid ca un vîrtej marin. Toată nădejdea mi-e în *fratelli*. Nici ei nu vor război. Popor mediteranean ! Preferă chitarele și italiencele frumoase. Și ei urăsc fascismul, care i-a aruncat în aventura asta, și cum au prilejul — «Sus mîinile !» Ați auzit, poate, de halul în care a ajuns divizia Iulia..."

Niovi îi scria să încerce a vedea altfel problemele rezistenței grecești și îi trimitea scrisorile lui Zisis, care erau pline de încredere în voința de fier a poporului grec de a lichida o dată pentru totdeauna fascismul.

„Degeaba ne împuiați capul cu toate astea ! răspundea Stefos. Suferim de frig. Nu avem armament. Ne e foame. Numai cu curajul nu se pot cîștiga victorii."

Cu toate acestea, scrisorile lui, cu timpul, au început să sune altfel. Ne vorbea despre un camarad al lui, Dinos Vardis : „Excelent băiat, bătrînico ! Plin de îndrăzneală și încredere în popor. Seamănă cu Zisis. Ai spune că sînt gemeni. M-a surprins într-o zi cînd încercam să-mi provoc o rană și m-a oprit. (Rănirea proprie e un mijloc folosit de mulți pentru a-și găsi liniștea.) Mi-a vorbit nopți de-a rîndul. Îi cădea capul de somn, dar gura nu-i tăcea. Frumoase vorbe, trebuie să mărturisesc, și bine gîndite ! De-atunci sîntem adesea împreună. Vitejia și elocvența lui sînt molipsitoare ca ciuma, lua-o-ar dracu ! Acum, fie vorba între noi, ce nevoie ai de viață, dacă mîine va fi mai prost ca ieri ? Am făcut jurămînt să lichidăm cu trecutul și să făurim o Grecie mai bună. Nu-i de glumă ! Trebuie să izbutim, și-o să izbutim, bătrînico, ai să vezi ! Să nu te miri dacă o să afli că fiul tău a luat vreo medalie de bravură."

Îi scria Nioviei : „Ca Dinos Vardis sînt foarte mulți flăcăi. Pentru prima oară am cunoscut și eu băieți atît de grozavi. Vezi colo niște pui de țărani, care pînă mai ieri nu știau nici cît fac doi și cu doi, și-acum își dau seama care le este interesul, ce-ar însemna pentru Grecia dacă ar birui fascismul și multe altele, ce nici mintea mea nu le pricepea mai înainte. Se pare că abia acum am învățat să aud și să văd. Pot să mă fălesc că am devenit și eu bărbat. Nevoia te face om, te silește să fii om. Vine o clipă cînd poporul, strîns unit, capătă conștiința puterii sale, cum spunea și Zisis, cînd ajungi să urăști de moarte dușmanul și să-ți iubești poporul, acest popor minunat, pe care abia acum îl cunosc, cînd nu mai știi ce înseamnă frica. Și cînd izbutești să scoți din inimă acest șobolan blestemat, simți și tu că ești om. Dacă îi scrii lui Zisis, transmite-i aceste noutăți. O să se bucure..."

După aceea au trecut două luni fără să mai primim vreo scrisoare de la Stefos. Mama plîngea, năpădită de presimțiri negre. Alergam peste tot, să aflăm dacă nu cumva i s-a întîmplat ceva. M-am dus și la Trifonas, care izbutise să se fofileze ca auxiliar și să rămînă la hotelul „Grande Bretagne" [1].

— Nu te gîndi la rău ! mi-a răspuns. Răul, cînd se produce, îl afli repede.

Într-o după-amiază poștașul a adus o scrisoare de la Stefos. Mama a uitat pe loc toate îngrijorările și, cum a deschis-o, și-a recăpătat buna dispoziție :

— Să fi moștenit, cel puțin, scrisul frumos al tatălui său ! O mîzgălitură e scrisul lui. Nu-l pot desluși. Nu sînt în stare. S-o citească una dintre voi. Hai, repede, să vedem ce scrie ! Mor de curiozitate !

— Eu cred că mai curînd îți trebuie ochelari, mămico, a spus Niovi. În ultima vreme ai cam îmbătrînit.

— Hai, hai, citește odată ! a spus nerăbdătoare mama și a adăugat grăbită : Nu pun eu ochelari. N-am de gînd să îmbătrînesc.

Niovi, cum a citit primele rînduri, a început să rîdă.

— Ascultați ! Ascultați ce ne scrie ! „Iubita mea bunicuță și viitoare soacră..."

[1] Sediul guvernului și statului-major în timpul războiului.

— Poftim ! Poftim ! a spus mama cu o falsă supărare. Hai, citește mai departe !

— „Sînt sănătos, ceea ce vă doresc și dumneavoastră. Adică, vorba vine, că am avut o pneumonie de toată frumusețea. Dar acum sînt sănătos ca un uliu sau, mai bine zis, ca un cocoș în plin avînt, în mijlocul unor găinușe frumoase. Transmite surorilor mele că ele mi-au purtat ghinion, de n-am găsit acolo nici o fată. Cu alte cuvinte, fata vedea în fiecare din ele pe viitoarea ei cumnată și-o apuca tremuriciul. Așadar, m-am îmbolnăvit și am fost internat într-un spital. Pe urmă, medicul m-a trimis într-o permisie de-o săptămînă pentru convalescență. Dar n-am acceptat. (Vai, ce frică mi-e să nu comit vreo greșeală de ortografie și s-o descopere micuța noastră !) I-am răspuns : «Prefer să mă întorc pe front. Trebuie să încheiem cît mai degrabă socotelile cu pușlamalele astea ale lui Mussolini, înainte de-a le veni pofta cîinilor-lupi ai lui Hitler, c-o pățim. (Asta din urmă n-am spus-o, dar am gîndit-o.) Ce să mă mai duc acasă ? am adăugat. Emoții și iar s-o luăm de la început : sărutări, și una, și alta ?»(Asta pe crucea mea că i-am spus-o.) Și el a difuzat-o peste tot, drept pildă de urmat. Și, din gură în gură, lucrul s-a umflat, și puțin a lipsit să se afirme că eu am spus : *Molon lave* [1]. (Ce înseamnă exact cuvintele astea din antichitate nu știu, dar ele dovedesc eroism, și-asta vreau să spun.) M-au botezat erou. Dar ce, așa se fac eroii ? De pe-o zi pe alta ? Fie vorba între noi, bătrînico, n-am venit, ca să nu mă îndulcesc iar la mîngîieri, la lipsa de griji și la siguranța din spatele frontului, să mă apuce iar frica și să iau chinul de la capăt, să-mi tremure inimioara pentru orice fleac. Ehei, cîți și cîți nu simt asta, dar n-o mărturisesc ! Și-apoi, cum să-ți spun, bătrînico, în zilele de permisie care mi-au mai rămas o voi avea lîngă mine pe «inimioara» mea, pe Popi. A da, am uitat ! Nu ți-am scris despre ea. Nu ți-am recomandat-o. Iartă-mă ! Așadar, Popi Chenitsi se numește zîna care a răpit inima gingașă a fiului tău. E o minune de fată ! Ne-am cunoscut la Iannina, unde era infirmieră. Și de-atunci mă urmărește, bineînțeles din depărtare. (Să nu începi să faci pe soacra și să spui că mi-a sucit capul și-așa

[1] „Vino să le iei" — răspunsul lui Leonida la propunerea lui Xerxes de a se preda (480 î.e.n.).

mai departe ! Fata e de calitatea întîi. Măcar de-aș merita-o !) Într-un cuvînt, viața îmi zîmbește. Pe cinstea mea, a început să devină foarte nostimă. Iar avioanele în picaj, lasă-le să urle ! Am învățat să le doborîm. Bam, și iată-le în bot ! Bravo ! Fainâ rasă grecii ăștia ! Ce-mi tot vorbesc ei de arieni și de cai verzi pe pereți ? Italienii numai ce aud cuvîntul «grec» și spală putina. Am aflat și de tăbliță pe care mucaliții de francezi au pus-o la granița franco-italiană : «Greci, opriți-vă ! Aici e granița franceză !» Dacă m-ar auzi Zisis, desigur că ar face o observație savantă și-o corectură înțeleaptă. Dar îl iert, pentru că sînt bine dispus. Spuneți-i că fata mea și cu mine credem în viața de mîine. Și că am făcut socoteala, cînd o să bată acel ceas, să turnăm la rînd vreo duzină de mormoloci, de îndată ce pîinea va fi din belșug și laptele o să curgă gîrlă. Cît despre tine, dulcea mea bătrînică, o să ai mult de furcă cu nepoții. Va trebui să-i dădăcești, pentru că Popi și cu mine o să avem treburi mai importante. (Nu cumva îți trece prin minte că am și pus la cale vreunul ? Nu ! Ne găsim încă în faza proiectelor.) Sănătate și toate cele bune tuturor ! Să nu vă certați la împărțirea sărutărilor : nu vi le pot trimite decît pe cele rămase de la Popi. În cinci zile voi fi, așadar, din nou pe front."

Cînd Niovi a terminat de citit, mama și-a șters lacrimile și a spus cu gîndul dus departe :

— O fi de treabă fata asta care ne intră în familie ? Oricum, Stefos pare fericit. Și-asta e cel mai important. Slavă domnului ! S-a schimbat atît de mult copilul ăsta al meu !

S-a ridicat înviorată și fericită.

— Mă duc să vă fac halva, ca să sărbătorim fericitul eveniment.

Cum a ieșit din cameră, Niovi a scos din buzunar și-a frunzărit o scrisoare citită și răscitită, pe multe pagini, de la Zisis.

— Să-ți citesc cîteva fragmente, Aliki, ca să vezi cum gîndește și băiatul meu. Ascultă ce scrie : „...Cînd eram mici și mama ne punea să frămîntăm aluatul, joaca aceea avea în ea atîta bucurie, atîta mîndrie și un tîlc de parcă am fi căpătat conștiința calităților noastre creatoare. Aici, pe linia întîi a frontului, patria încredințează mîinilor

noastre frămîntarea istoriei însăşi a poporului nostru. Cînd războiul are un scop eliberator, simţi că devii dinamic. Jertfa ţi se pare o joacă, iar moartea, viaţă. În timp ce suferim, iar marşurile forţate şi primejdiile ne storc seva, inima mea cîntă. Să nu mă crezi un romantic ! Dacă vrei, atribuie acest romantism poporului nostru, căci lui îi aparţine sensul exact al realismului căruia a început să-i crească aripile. Sînt nişte aripi pe care le dăruieşte dragostea pentru pămîntul strămoşesc. Visul şi speranţa noastră e să nu cadă în robie, să nu fie brăzdat de obuze, ci de pluguri, ca să clădim o lume frumoasă şi senină. Micuţa mea, iubita mea fetiţă, îmi spui că alerg prea de timpuriu înspre vremuri frumoase. Ştiu că mai avem de străbătut un drum lung şi anevoios. Dar ce importanţă are dacă noi doar întrezărim în depărtare, în timp ce alţii vor trăi acel splendid final ? Cînd mîinile, vrînd-nevrînd, sînt obligate să ţină arma ucigătoare, e bine ca gîndul să înfăptuiască pacea de mîine a oamenilor. Niovi, de o mie de ori nume iubit, dacă ai şti cît de multe îţi datorez ! Nimic nu înfăptuiesc, la nimic nu mă gîndesc, nu trăiesc o clipă, nu respir, fără să mă gîndesc la tine. Amintirea ta străbate fiecare gînd al meu şi fiecare fibră din mine tresaltă de dor pentru viaţa frumoasă, de care numai alături de tine mă pot bucura."

Niovi, fericită, împături scrisoarea. Casa trăia zile de bucurie. Cu atît mai groaznică a fost vestea, neaşteptat de tragică, sosită într-o dimineaţă, închisă într-un plic al Ministerului de Război : Stefos a căzut pe front ! Stefos a fost ucis !

Era de necrezut, de nesuportat. Mintea şi inima respingeau o asemenea ştire. Citeam hîrtia aceea oficială, dar tonul ei, oricît de categoric, nu ni se părea îndeajuns de convingător pentru a şterge un frate iubit din rîndul celor vii. Mama trebuia să se obişnuiască acum să trăiască purtînd în inimă cadavrul unicului ei fiu. S-a gîrbovit într-aşa un hal de-ai fi zis că şira spinării i-a fost zdrobită cu securea. S-a uscat într-un chip straniu. I-a secat şi ultima picătură de sevă. I-au rămas doar ochii mari şi dinţii sclipitori, ca să redea şi mai intens — s-ar fi putut crede — imaginea deznădejdii.

Cînd își isprăvea treaba, se așeza cu fotografia lui Stefos și îi vorbea, îi vorbea... Întindea pe picior sacul lui marinăresc și-l mîngîia cu duioșie, dureros. Vorbirea asta de una singură era incoerentă. Îl plîngea pe bravul ei copil, care abia descoperise sensul vieții, pe îndrăgostitul care n-a apucat să se bucure de fericirea lui, pe Stefos cel înnebunit de sărăcie, de frica de a trăi, de tinerețea neîmplinită, și care se certa mereu cu tata ; pe marinarul înstrăinat, în care se luptau viața aspră cu blîndețea și obiceiurile micului răsfățat ; pe Stefos, care se străduia să devină protectorul familiei lui, dar nu izbutea ; pe Stefos, băiatul ei, unicul ei fiu, căruia nici măcar nu știa unde îi e cadavrul, ca să se ducă să-l îngroape.

Casa noastră a fost pecetluită de un doliu adînc. Un doliu greu, amarnic.

14

A trebuit să vină un nou cutremur, și mai puternic, ca să le silească pînă și pe mamele îndoliate să-și înceteze bocetele. S-a dezlănțuit ofensiva nemțească. Frontul a fost rupt. Alimentele au dispărut de pe piață. Orice afacere a sistat. Eroii de ieri cerșeau pe străzi. Valoarea vieții omenești scăzuse.

O vreme pierdurăm urmele lui Zisis. Într-un tîrziu, aflarăm că a fost transportat într-un spital din Atena. Ne-am dus cu Niovi să-l vedem. În pat zăcea un cadavru. Ai fi zis că se scursese tot sîngele din el și, ceea ce rămăsese, era doar o păpușă de ceară. Avea buzele albe. În jurul ochilor, care luceau din pricina febrei, două cearcăne mari, negre. Glasul abia i se auzea. Barba mare, de mult nerasă, întregea imaginea durerii. Și, totuși, se vedea bine că rezistă și febrei, și durerii, și emoțiilor. Întreaga lui ființă parcă striga : „Eu, cel pe care îl vedeți în halul ăsta, distrus, nu voi muri, pentru că mai am multe de înfăptuit în lumea asta !"

O simțeam pe Niovi tremurînd toată. Dar n-am văzut o lacrimă în ochii ei. De unde atîta forță ? S-a aplecat și l-a sărutat de cîteva ori cu atîta duioșie și atît de fierbinte, parcă ar fi vrut să-i dăruiască, ca printr-o transfuzie, sîngele și viața ei întreagă. El a închis ochii, ca să ascundă emoția. Își mușca buzele, care-i tremurau neîncetat. Apoi a zîmbit și a vrut să spună ceva.

— Ssst ! l-a oprit blînd Niovi. Nu vorbi ! Un singur lucru are importanță : ești viu, lîngă mine, aici. E de ajuns. Am să-ți aud glasul, o să-ți văd ochii. Vom avea atîtea să ne spunem, să înfăptuim ! Acum nu te mai gîndi

la nimic. Mă auzi ? La nimic. Am vorbit cu doctorul. Totul merge bine.

Zisis a privit-o în ochi. O oarecare neliniște și tristețe licăreau în privirea aceea, de parcă ar fi întrebat-o : „Așadar, ai aflat că sînt schilod ?" Niovi aflase vestea cea rea. Zisis pierduse piciorul drept și un glonte îi rămăsese în plămîn.

— Ai vorbit cu doctorul ? a întrebat-o și ochii lui s-au tulburat.

— Sigur că am vorbit. Am obținut și aprobarea să fiu detașată în acest spital, chiar la salonul unde ești tu. Va trebui să mă suporți, Zisis ! Nu scapi de mine ! În orice caz, injecții știu să fac, fii liniștit ! De cinci luni de zile nu fac altceva decît să înțep și să pansez răni prin spitale.

— Ești formidabilă, Niovi ! Cum ai izbutit să obții atît de repede detașarea ?

O emoție puternică o cuprinse, fără să mai fie în stare s-o ascundă.

— Bravo, bravo ! a exclamat Zisis. Nu sîntem de loc melodramatici. Dacă viața ne-ar imita, n-ar fi rău de loc. Numai că războaiele n-au umor...

Niovi își petrecea acum zilele la spital. Invalizii o adorau. Le dăruia toată căldura și toate puterile ei. Lupta cu moartea ca o mică mamă, nelipsită de la căpătîiul lor. Lupta și cu moralul lor scăzut. A organizat și unele distracții pentru ei.

Cîțiva dintre invalizi se îndeletniceau cu negoțul la negru și nu se sinchiseau nici de drama lor, nici de cea a poporului. Credeau că li se oferă unicul prilej de a cîștiga bani, de a scăpa pentru totdeauna de mizerie. Dar curînd începură să-și dea seama că totul e o iluzie. Privindu-și picioarele și mîinile sfîrtecate, pipăindu-și ochii închiși pentru totdeauna și cicatricele ce le desfigurau chipul și trupul, își dădură seama într-adevăr că plătiseră prea scump cîștigul pe cutia de țigări ce-o scoteau acum pe furiș la vînzare. Și negustorii din afara spitalelor erau frați cu ei. Și aceia cerșeau ca și ei, strigîndu-și foamea cu glasuri sfîșietoare.

Într-o zi, un tipograf invalid, Iannis Presas, i-a spus Nioviei :

— Ești o fată admirabilă, Niovi, crede-mă ! Ai găsit o lume de oameni disperați, niște schilozi, ale căror gînduri se zbăteau într-o deznădejde bolnăvicioasă, și cu rîsul tău, cu glumele tale, prin sacrificiile tale, ai făcut din ei o brigadă de luptători călîți ca oțelul, ai făcut din ei niște oameni care și-au regăsit încrederea în sine și în valorile umane. Acum știm ce trebuie să cerem. Îți mulțumim !

Niovi a fost foarte mișcată.

— Dragă Iannis, minunea vă aparține vouă și vieții. Dragostea noastră, a tuturor, pentru patrie, pentru oameni, ne dă imboldul. Asta e tot.

Ar fi vrut să-i vorbească lui Presas despre ideile ei, despre planurile ei pentru o rezistență organizată, dar și-a spus că ar fi prematur. Nu vorbise nici cu Zisis. Nu știa ce gîndește și el, cum apreciază evenimentele internaționale și situația războiului.

După ce Persas a plecat, Zisis i-a luat blînd mîna.

— La ce te gîndești, de ești dusă atît de departe ?

— Mă gîndesc, Zisis, la multe lucruri pe care încă nu le-am discutat. Într-un fel socotim uneori, și cu totul altfel ies lucrurile. Totuși, n-ar trebui să disperăm. N-ar trebui să pierdem nici o secundă.

— Cine vorbește de disperare ?

— Lumea, Zisis. Lumea din afara zidurilor acestui spital. Nu știi în ce infern te afli de cum faci primul pas. Îți îngheață sîngele. Străzile sînt pline de nemți și de italieni. Oamenilor le e foame. Au pierdut orice curaj. Nici măcar să urască nu mai au putere. E groaznic, groaznic !

— Nimic nu-i groaznic, cînd îl poți privi cu sînge rece și la adevăratele lui dimensiuni, răspunse Zisis. Din foametea și din durerea poporului nostru se vor ridica noi baricade. La început totul va fi greu. Poporului o să-i fie teamă. Dar să nu uiți că uneori cei învinși sînt mai neclintiți decît cei care cred că de-acum înainte își pot pune pălăria pe-o ureche.

— Zisis, îi strigă Niovi însuflețită, trebuie să umplem cu praf de pușcă pistolul gol al deznădejdei poporului nostru. Trebuie să ne organizăm, să descoperim mijloace noi de luptă.

— Nu te grăbi ! Totul cere o minuțioasă studiere. În nopțile mele de veghe mă gîndesc și fac planuri pentru viitoarele noastre bătălii. Ca noi, Niovi, or fi gîndind mii de greci. Ei ne-or fi căutînd pe noi, și noi pe ei. Cîndva ne vom întîlni. Un magnet va concentra voințele risipite. Vom forma laolaltă o adevărată armată. O vom lua de la început. Cîte unul dintre noi va fi arestat, dar ceilalți vor continua. Căci lupta va deveni o nevoie de neînlăturat. Ca însăși bătălia pentru pîinea zilnică, de la care nimeni nu se poate eschiva.

Zisis aruncă o privire neliniștită spre Niovi, care tăcea. Nu cumva o împovăra cu griji noi ? Cît de mult ar fi vrut s-o strîngă în brațe și să-i spună : „Fetița mea dulce, ia-mi și puterea care mi-a mai rămas ! Nu te obosi mai mult decît poți ! Nu vreau să ți se întîmple nimic rău !" Abia acum băgă de seamă cît de mult slăbise Niovi. Arăta ca o fată de doisprezece ani. Da, da, dacă și-ar lega părul cu o panglică, ar putea fi luată pe genunchi. Pe genunchii lui... Ca o sfîșiere îi trecu prin minte că nu mai are genunchi. Dar alungă repede acest gînd și începu să socotească ce avantaj ar fi și pentru Niovi, și pentru lupta ilegală, ca ea să se poată păstra așa, cu înfățișarea unei fete de doisprezece ani. S-ar putea strecura mai ușor printre nemți și ar scăpa de plutonul de execuție. Ce-ar spune Niovi dacă i-ar împărtăși toată această poliloghie ce-i trecea prin minte ? I-ar răspunde, desigur, că e un zăpăcit, căruia statul în pat îi stîrnește și gînduri folositoare, dar și multe altele aiurea.

— Zisis, spuse Niovi pe neașteptate, știi ce-mi spun băieții din spital ? „Ce bine ar fi să putem ieși și noi de-aici, să luptăm cot la cot cu aliații !" Unii vor să se ducă în Orientul Mijlociu, alții în Uniunea Sovietică.

— Și ce le-ai răspuns ?

— Le-am spus că frontul antifascist se întinde pînă în spitalul nostru, pînă pe străzile Atenei, în satele și pe crestele munților Greciei, peste tot unde e prezentă cizma hitleristă, că datoria noastră e să ne ajutăm patria și poporul nostru.

Ochii lui Zisis străluciră. I-a luat mîinile mici și le-a apropiat de buzele lui fierbinți. Privirile li s-au împletit

ca altădată și nu le mai venea să se despartă. Deodată, Zisis, ca trezit de-o amintire neplăcută, a întors capul și s-a uitat afară, spre cer. „Cîtă liniște cuprinde acest amurg attic ! O mantie roșie îl învăluie pe cavalerul romantic, Saronicos [1]. Blazonul lui e o garoafă mare, roșie, ce se topește în negura înserării și se face nevăzută în brațele nopții. O înserare plină de visări. Și ea e aici, în atmosfera înăbușitoare a schilozilor, în duhoarea puroiului și a cloroformului. Niovi ! Neastîmpărata, sprintena mea căprioară !"

Și-a reamintit de excursiile lor în munți, cînd, istoviți după cîteva ore de mers, se culcau pe pămînt și-și lăsau privirile să rătăcească peste crestele și prin văile munților, să călătorească o dată cu norii. Niovi îl mîngîia pe obraji cu fire de iarbă... Toate astea nu se vor mai întoarce niciodată, niciodată. Nu, Niovi merita cu totul altă soartă. Va trebui să găsească în el puterea să rămînă doar un prieten, un frate al ei, s-o ajute să-l uite. Va trebui, da, va trebui să lupte cu el însuși în fiecare clipă. Va trebui să uite că are simțăminte adînci, fierbinți, din care se revarsă dinamismul tinereții și al dragostei, să șteargă amintirea înflăcărată a trupului ei. Ceva se zbătea în el. „Zisis ! Zisis ! Nu te pripi ! Să nu greșești ! Lasă deznodămîntul să vină mai domol, mai firesc !" Și totuși azi, cînd l-a văzut pe Presas, un flăcău robust și frumos, strîngînd mîna Nioviei și privind-o cu admirație, a fost tulburat. Iată de ce, după plecarea lui, a făcut atîta paradă de propria-i superioritate spirituală, ca s-o zăpăcească. „Așta-i adevărul, Zisis, așa ai procedat, da, da, și nu căuta justificări ! Te-ai purtat jalnic."

O mînie sălbatică înăbuși glasul rațiunii și ridică vălul fanteziei. O vedea întinsă pe iarba primăvăratică din Skipiza, în ziua în care i-a dăruit inelul de logodnă.

La atingerea trupului ei înfierbîntat, panselele răspîndesc minunatul lor parfum amețitor. Ochii ei strălucesc straniu printre tulpinițele luminoase, ce-și înalță provocatoare trupșoarele spre cer, ca pînă la urmă să se prefacă în mii de stele aurii : margaretele de pe muntele Parnitha.

[1] Golful din fața Pireului.

Şi el, apropiindu-se încet, tîrîndu-se ca şarpele vrăjit de-o melodie, se înfăşoară nebuneşte în jurul trupului ei, pînă îl preface în vibraţie, în freamăt, în ţărîna ce se deschide ca să primească rădăcina vieţii, înfiptă adînc pentru a se adăpa din seva pămîntului.

Îi venea să urle de durere, să-şi dea cu pumnii în piept, să-şi zdrobească ţeasta, pentru a smulge amintirea, pentru a nu-şi mai aminti de ceea ce s-a dus şi nu se va mai întoarce, de ceea ce nu trebuie să revină ciuntit şi terfelit.

Niovi, care pînă în clipa aceea urmărise tăcută chipul lui mîhnit, s-a plecat să-l sărute. Dar el stătea nemişcat, strîngînd cu un efort supraomenesc buzele.

— Ce e cu tine, Zisis ? l-a întrebat uimită.

— N-ar fi bine să se comenteze aici...

— Nu-i asta ! Nu, nu-i asta ! Te urmăresc de cîteva zile. Îţi ghicesc gîndurile. Aş vrea să-ţi spun doar atît : nu astfel gîndesc doi oameni care s-au unit în faţa vieţii şi a morţii.

— Să lăsăm tema asta pentru mai tîrziu ! Vrei ?

— Nu, nu vreau ! s-a încăpăţînat Niovi. Nu-mi place să amîn problemele. O ştii bine. Nu mai veni şi tu cu alte griji şi dileme ! Sînt destule, chiar cu prisosinţă, cele cărora trebuie să le ţinem piept. N-am de gînd să stau şi să privesc cum te chinuieşti fără rost. N-are nici un rost să-ţi pui în cîrcă vreun complex de inferioritate.

Şi-a şters pe furiş două lacrimi amare şi s-a îndepărtat puţin de lîngă el. Dar s-a căit numaidecît şi s-a întors. L-a privit cu atîta duioşie, cu atîta patimă, încît în acea privire se adunaseră, pare-se, privirile tuturor femeilor cîte-au iubit vreodată. Degetele ei s-au împletit îndemînatice într-ale lui, reci ca gheaţa. Din ochii ei, care-l priveau insistent şi blînd, se revărsa asupra lui, picătură cu picătură, liniştea ; îl sărutau, îi vorbeau o altă limbă. Glasul ei şi-a regăsit tonalitatea profundă. La început, Zisis nu şi-a dat seama ce i se spune ; apoi, desluşind vorbele una cîte una, şi-a întins braţele, făcînd palmele căuş, să le primească şi să le soarbă, însetat de iubire.

— Iubitul meu, i-a șoptit Niovi, cum ar putea cineva trăi doar cu jumătate din el însuși ? Cu cine te-aș putea înlocui ? Chiar de-ai fi rămas fără nici o mînă, fără nici un picior, te-aș fi adorat și te-aș fi îmbrățișat pentru amîndoi. De-ai fi rămas orb, aș fi privit pentru amîndoi. Doar dacă te-aș fi pierdut, nu știu dacă aș fi putut trăi pentru amîndoi...

Zisis plîngea pentru prima oară.

— Nu mă face atît de fericit, Niovi !

Niovi s-a văzut silită să părăsească spitalul. Era cît pe-aci să fie arestată. Într-o seară, cînd abia începuse să se întunece, în salonul cel mare s-au adunat peste o sută de invalizi pentru ora distractivă. Se cînta la acordeon tot felul de cîntece. Apoi, invalizii au început să strige după Niovi, să se producă și ea. În ultimul timp, nopțile, cînd stătea de veghe în salonul lui Zisis și al celorlalți grav răniți, scria poezii și scheciuri anume pentru ora distractivă.

Insistențele invalizilor au făcut-o să se ridice de pe scaun. Și-a scos halatul alb, și-a pieptănat părul scurt, veșnic răvășit, și s-a urcat pe estrada improvizată, cu zîmbetul pe buze, naturală și sigură de sine ca întotdeauna. Spectatorii entuziasmați au început să scandeze : „Ni-o-vi! Ni-o-vi !" Cînd a ridicat mîna cerînd liniște, în tot salonul nu s-a mai auzit decît respirația celor care erau numai urechi. Vocea ei gravă, naturală, i-a învăluit pe toți, s-a strecurat în inimile tuturor și le-a răscolit :

Am vegheat
ținînd pulsul poporului nostru.
Dezarmat,
cu rănile, deschise
izvoare de sînge profiriu, viu,
mîngîie cu-atîta dragoste
trupul preafrumoasei zîne
a libertății.
Gemete de durere
se înnoadă în gîtlejul lui uscat, însetat.
Își strînge vajnic buzele și pumnii.
Nu ! Nu se-ncovoaie
vrerea dușmanului s-o împlinească,

să i se închine.
Privirea sălbatică, tulbure, a foametei și robiei
visarea lui le îmblînzește.
Visarea lui: ofrandă precurată
pe melodiile suave ale senimului său ideal.
Cîntecele vitejiei, Marseiezele toate le-ngînă
de după gratiile ce zadarnic se căznesc
să-l prefacă în sclav...

Înainte de a isprăvi, pe culoare s-au auzit zgomote, înjurături, fluierături. Un supraveghetor a dat buzna în salon și a strigat:

— Ajutați-o pe Niovi să scape! Repede! O caută doi de la Gestapo! Nu-i cunosc numele de familie. „Mic sora Niobe", au zis. Băieții din saloanele de jos înaintează spre ei, ca un zid. Sînt furioși. Unii au cerut să li se dea arme. Medicii, directorul, toți au dispărut.

Zisis și-a luat repede cîrja, să coboare.

— Nu trebuie să-i lăsăm să pătrundă aici! a spus el. Nu trebuie să creăm astfel de precedente! Și-apoi, e necesar să aflăm exact ce vor.

Niovi, palidă, dar păstrîndu-și sîngele rece, s-a apropiat de Zisis și i-a șoptit planul: cum să dispară și unde să înnopteze.

— Da, a întărit repede Zisis, așa să faci! Și te înștiințez eu mîine dacă e cazul sau nu să te întorci acasă.

Niovi și-a petrecut noaptea în casa domnului Politidis, fostul asociat al unchiului Iancos. Domnul Politidis, care lucra de mult pe cont propriu, pentru că se certase cu Sitzanoglii, își deschisese larg inima durerilor și patimilor patriei.

— Flacăra rezistenței poporului nostru mi-a încălzit viața, ce de mult înghețase, ferecată în cavoul intereselor personale. Astăzi, spunea el, fiecare patriot trebuie să activeze pentru unitatea de luptă a națiunii.

Fiică-sa Sisi, căreia i se datora această schimbare a tatălui, lucra de mult cu Niovi și îi spunea: „Niciodată nu s-a apropiat tata de inima omului ca acum!"

Niovi a trebuit să stea o săptămînă încheiată în casa prietenei ei. Cînd a sosit mesajul lui Zisis, că poate să

se întoarcă fără teamă la Kokinia, i-a mărturisit foarte mișcată lui Sisi :

— Toată viața îmi voi aminti traiul de prințesă pe care l-am avut în casa ta. N-am știut niciodată ce înseamnă să stai la masă fără nici o grijă și să fii servit, să deschizi o bibliotecă și să găsești toate minunile create de mintea omenească, să-ți încălzești privirea la atîtea opere de artă. Sisi, abia acum înțeleg cît prețuiește gestul tău de-a intra în luptă alături de noi. În fiecare dimineață părăsești toate aceste minunății, care ar fi putut să devină o frînă, și te grăbești să-ți riști viața pentru lupta poporului.

S-au îmbrățișat. Sisi i-a murmurat îmbujorată și fericită :

— Vremurile pe care le trăim sînt cele care ne poruncesc să mergem în pas cu forțele vii ale națiunii.

După ce s-a întors în Kokinia, Niovi s-a apucat să caute de lucru, orice. Trebuia să contribuie la cheltuielile casei. Ino nu mai avea meditații. Produsele cosmetice ale mamei nu mai erau cumpărate de nimeni. Le era foame. Greciei întregi îi era foame. Oamenii își vindeau casele pentru cîteva ocale de ulei, pentru puțină carne. Fetele se vindeau ocupanților pentru o pîine. Traficanții bursei negre îi jecmăneau pe cei nevoiți să le cumpere marfa. „Mi-e foame !" se auzea de pretutindeni, strigat de unii, murmurat înăbușit de cei cărora le era rușine să se văicărească. Repetau aceleași cuvinte în somn, la nunți și la înmormîntări, cînd se îmbrățișau și cînd își dădeau sufletul.

Pînă și doamna Eftherpi ajunsese să drămuiască alimentele, micșorînd rațiile. La Psihiko și-a făcut din nou apariția Lolis Haridis. O oră întreagă i-a turuit unchiului Iancos. După ce a plecat, l-am auzit pe unchiul Iancos vorbind de unul singur :

— Pe cine să ajuți mai întîi, frățioare ? Pe cine ? Fiecare te crede Bancă Națională și are pretenții !

I-a dat, totuși, dispoziție Eftherpiei ca în fiecare luni să-i dea surorii lui Lolis cîteva cutii de conserve, zahăr și ulei. A lăsat să se înțeleagă că ar fi destinate pentru întreținerea unor ofițeri englezi ascunși.

Faptele și legăturile lui Lolis erau întotdeauna învăluite într-un mister de nepătruns. A fost printre primii care s-au grăbit să-și ofere serviciile nemților, dar, în același timp, ascundea ofițeri englezi și juca rolul celui care se află în contact direct cu statul-major aliat din Orientul Mijlociu.

Unchiul Iancos îl lingușea și-l folosea în afacerile lui, dar, în același timp, începuse să-i cam fie și teamă de el. I se părea că acest fost lacheu avea acum asupra lui drepturi de viață și de moarte. Nu-l mai putea controla, nu-i mai putea refuza sumele pe care i le cerea într-una pentru serviciile lui destul de dubioase. Cînd a aflat Trifonas, a sărit ca ars. Știa limba germană și făcuse cunoștință cu cîțiva hitlerișți, care ar fi putut să-i fie de folos. De aceea l-a sfătuit pe unchiul Iancos să nu-l mai folosească pe Lolis ca mijlocitor în afacerile uzinei și să nu mai aibă încredere în el.

— E o haimana fără nici o putere, a încheiat Trifonas. Nici nu știe nemțește. Relațiile lui sînt egale cu zero. Gestapoul îl întrebuințează ca pe-a cincea roată la căruță.

Într-o zi, deznădăjduită de mizeria celor de-acasă, am dat deoparte orice demnitate și l-am rugat pe unchiul Iancos să le dea puțin ulei, căci altminteri sînt în primejdie să moară de foame. El a izbucnit plin de mînie :

— Nu mai pot să ajut pe nimeni ! De ce, mă rog, Ino, care știe atît de bine italienește, nu caută să intre la vreo instituție italiană, unde sînt preferați oamenii care cunosc cît de cît limba ? Să se ducă la „Casa d'Italia" [1], cum i-a propus Lolis. Cu ce păgubește patria prin asta ? Ia uite ce bine s-a aranjat Trifonas cu puțina germană pe care o știe ! Și nu cred că băiatul ăsta e în urma altora în ceea ce privește patriotismul. Cine-i poate înghiți pe huni ? Cine ? Trebuie totuși să-i ducem de nas ca să trăim și, pe lîngă noi, să mai trăiască și alte suflete. Asta înseamnă, după părerea mea, patriotism cu cap ! Dar ți-ai găsit judecată la...

Cînd i le-am spus toate astea mamei, și-a ieșit din fire.

[1] Instituție de propagandă fascistă a guvernului mussolinian.

— Să-i spui lui unchi-tu să-şi ţină sfaturile pentru el ! Noi nu-i vom sluji niciodată pe cei care mi-au ucis copilul, pe cotropitorii patriei noastre, chiar de-ar fi să murim de foame !

Unchiul Iancos era dintre primii care strigau că ar fi o adevărată nebunie ca pitica Grecie să se încumete a se măsura cu Goliatul arian. De aceea, cînd s-a prăbuşit frontul şi primele tancuri nemţeşti au pătruns în Piaţa Sintagmatos [1], a fost de aceeaşi părere cu Lolis şi-l auzeai declarînd :

— Acum o să ne liniştim. Pentru noi balamucul a luat sfîrşit. O să ne vedem de treabă, ca nişte oameni înţelepţi ce sîntem. Poate că om învăţa şi oleacă de ordine şi nitică disciplină de la nemţoii ăştia.

De mai multă vreme unchiul Iancos începuse să-şi piardă încrederea în Anglia. Îl socotea mai departe pe Churchill un om plin de energie, dar smocul de pe fruntea lui Hitler i se părea acum o pavăză mai sigură a averii pe care o adunase. De aceea şi-a luat toate măsurile înainte de a se dezlănţui furtuna. La vila din Psihiko se săpau noaptea ascunzişuri adînci şi încăpătoare, unde se îngropau lingouri şi lire de aur. Mărfurile erau transportate în magazii secrete. Alimente de tot felul — ulei, făină, conserve — erau depozitate în cantităţi considerabile. Unchiul Iancos s-a pregătit straşnic pentru noua situaţie.

În fiecare seară îşi punea papucii, se lungea în fotoliu şi interzicea oricui să-l mîhnească amintindu-i de foametea poporului grec.

— Nu mai pot îndura să mi se vorbească despre asta ! zicea el. Pînă unde o să ajungă răul ăsta ?

Într-o seară, tîrziu, s-a auzit soneria. Unchiul Iancos a pălit.

— Nu deschideţi ! La ora asta circulaţia e interzisă.

S-a sculat şi a început să se plimbe nervos de colo pînă colo. Apoi s-a aşezat din nou, pentru că îi tremurau picioarele. Doamna Eftherpi s-a urcat la etaj şi a aruncat o privire pe fereastră. A coborît iute scara, foarte bucuroasă :

— Dragă Iancos, nu te necăji ! E domnul Lolis.

---

[1] Piaţa Constituţiei — piaţa centrală din Atena, în faţa actualului Parlament.

Şi a alergat să-i deschidă. Lolis şi-a făcut apariţia cu nelipsitul lui zîmbet impertinent.

— V-am speriat ? Vă rog să mă scuzaţi ! Trebuia neapărat, domnule Sitzanoglu, să vă întîlnesc.

Unchiul Iancos şi-a pierdut iar culoarea. Ce mai voia lepra asta ? Ce-aveau să-şi spună la ora aceea, ca doi conspiratori ? Lolis l-a luat deoparte şi au discutat aproape un sfert de oră. După ce a plecat, unchiul Iancos, pentru prima oară în viaţa lui, a început să azvîrle mîniat orice obiect de sticlă îi venea la îndemînă. Înjura şi vorbea de unul singur :

— M-ai distrus, ticălosule ! M-ai distrus, canalie ! M-ai omorît ! Şi numai dumnezeu ştie dacă n-ai de gînd să mă trimiţi în faţa plutonului de execuţie ! Lepra dracului, mai bine îmi cereai averea ! Mai bine ! Da ! Eşti în stare s-o faci şi pe-asta şi să mă şantajezi într-una, şarpe veninos ! Trădătorule ! Intrigantule ! Făţarnicule ! Copoiule !

— Ce s-a întîmplat ? a întrebat doamna Eftherpi din locul de unde şedea ghemuită.

— Ce s-a întîmplat ? Vrei să afli ce s-a întîmplat ? Cîinele ăsta rîios caută să mă nimicească ! L-am făcut din vierme om şi-acum vrea să mă distrugă !

— Iancos dragă, mai spuse Eftherpi, linişteşte-te ! O să te lovească vreo dambla ! Ţi s-a urcat sîngele la cap !

— Să mă lovească ! Să mă lovească damblaua de o mie de ori ! Să se termine odată !

M-am ridicat să plec.

— Rămîi aici ! mi-a poruncit cu asprime. Am nevoie de voi toţi. Vreau să împart nenorocirea cu voi, nenorocirea pe care bestia asta mi-a înfipt-o în inimă. Trebuie s-o ştiţi cu toţii. Nu se poate altfel.

Se trăgea de haină s-o rupă şi alta nu. Se ridica şi iar se aşeza. A cerut un coniac. După ce i s-a adus, n-a mai vrut să-l bea, spunînd disperat :

— Îmi face rău la ficat.

— Bea-l, bre, creştinule, să-ţi revii ! l-a îndemnat doamna Eftherpi exasperată.

Cînd s-a mai liniştit puţin, s-a întors spre noi, ne-a privit pe rînd şi ne-a spus cu un aer de conspirator :

— Ce-o să auziți acum să îngropați în voi, căci altfel sîntem pierduți cu toții. Mîine acest porc de cîine o să ne-aducă trei englezi. Ați auzit ? Trei ! Nu unul, trei ! Ținea morțis să ni-i aducă chiar în astă seară, dar am refuzat. Or să stea, pînă una-alta, ascunși la noi, fiindcă, zice Lolis, ascunzătoarea ce-au avut-o pînă acum a fost descoperită.

Deodată s-a oprit. S-a întors spre ușă și, ca și cum Lolis ar fi fost acolo, a început iar să urle ca un turbat :

— Și cine mă asigură, mă, că nu va fi trădată și ascunzătoarea asta ? Cine ? De unde știu eu că tu, așa cum iei bani ca să-i ascunzi, n-ai să iei și de la Gestapo ca să-i vinzi ? Și eu ? Eu ce mă fac atunci ? Dacă m-a silit să spun „da" numai ca să mă aibă la mînă și să mă poată șantaja ?

A început iar să se agite prin odaie, scos din minți.

— Ascultă, Iancos ! a spus doamna Eftherpi. Am găsit soluția ! Cunosc pe cineva care ar primi să-i ascundă, dacă i-am promite niște lire.

Unchiul Iancos s-a întors brusc, țintuind-o cu privirea. Mușchii feței i s-au destins dintr-o dată.

— Ești dumnezeu pe pămînt ! Dumnezeu pe pămînt ! Hai, spune, cum să aranjăm lucrurile ? Crezi că o să ceară mult ?

— Mult ! a răspuns categoric doamna Eftherpi.

— Of ! of ! a făcut el exasperat, pe-un ton dramatic. Toți vor lire, lire și iarăși lire !

— Aliki, mi s-a adresat el, ai tăi, în Kokinia, n-ar putea... Le-aș trimite vreo două lăzi de conserve, ulei... chiar și pîine.

— Dacă n-ar fi la mijloc Lolis, individul ăsta suspect, mama i-ar adăposti fără să șovăie și fără lăzile voastre de conserve. Dar cu Lolis, omul Gestapoului, nu poate fi vorba.

Unchiul Iancos a început atunci să tune și să fulgere împotriva alor mei :

— Numai vorbele umflate sînt de capul lor ! Uite, au și ei prilejul să-și arate patriotismul, să facă o faptă bună ! Englezii luptă pentru libertatea noastră, ne sînt aliați. Orice faptă patriotică pe care-o faci azi atrage după ea, desigur, și unele primejdii. Să rișteși ei !

Am preferat să nu răspund. Doamna Eftherpi i-a făcut semn unchiului Iancos s-o urmeze. Au ieşit din cameră. I-am auzit discutînd. Unchiul i-a spus în cele din urmă :

— Te scoli de dimineaţă şi te duci să închei tîrgul ! Te rog să te tocmeşti ! Pe urmă, treci pe la birou, să mai vorbim !

După cît se părea, afacerea era ca şi încheiată. A doua zi, unchiul Iancos s-a întors acasă liniştit şi uşurat, spunîndu-i doamnei Eftherpi :

— Închipuieşte-ţi ! O avere întreagă ! Dar poate că într-o zi îmi voi recupera banii. Ce zici ? Dacă învinge englezii... cu toate că nu prea-mi vine a crede. În tot cazul, ai aranjat totul foarte bine, Eftherpi ! Foarte bine ! Spune şi tu : puteam să dorm liniştit cu praful de puşcă în casă ? I-am spus lui Trifonas să ne-aducă degrabă un ofiţer german să stea la noi. Să scăpăm odată de toţi Lolis-ii ăştia !

15

O boală îngrozitoare m-a pironit luni de zile în pat. Coloana vertebrală nu mă mai ţinea dreaptă. Stăteam mai mult culcată. Doctorii nu puteau stabili nici un diagnostic precis. Vorbeau ba de una, ba de alta, dar nimeni nu era sigur de ce sufăr. Trebuia să fiu pusă sub observaţie într-un spital, dar asta nu s-a putut. Aveam nevoie de injecţii care nu se găseau. Îmi trebuia un regim alimentar special, aer curat, supraalimentaţie. Unchiul Iancos găsea că toate astea sînt exagerări.

— Eşti tînără, lasă organismul să reacţioneze singur ! îmi spunea. Aşa cum a venit răul, aşa o să se ducă.

În zadar ai fi încercat să-i schimbi părerea. Aşteptam, lună după lună, să mă fac bine. Uneori izbuteam să mă ridic şi, sprijinită într-un baston şi însoţită de cineva, coboram pînă la Kokinia, să-i văd pe-ai mei. Dar mă întorceam atît de istovită, încît săptămîni la rînd nu mai puteam părăsi patul, unde zăceam, în cap cu ecoul amar al ştirilor aflate. Să fii nevoită să stai pironită în pat, în timp ce alţii se străduiesc să înalţe din ruine o lume nouă ! Un adevărat calvar !

O convinsesem pe doamna Eftherpi să-mi pună deoparte raţiile de cutii cu lapte, brînzeturile, untul ce mi se cuvenea pe-o săptămînă, urmînd să mă gospodăresc singură. Doamna Eftherpi a înţeles că voiam să trimit alimentele la ai mei, dar n-a obiectat nimic. Se gîndea că, cu cît o să mănînc mai puţin, cu atît mai repede o să mă curăţ. În felul acesta s-ar fi descotorosit de mine şi terenul ar fi rămas, în sfîrşit, liber, fără nici o rămăşiţă a trecutului. O înfricoşa necontenit trecutul unchiului Iancos. I se

părea că sînt năluca tușei Ermioni, care-i încurcă grozav planurile și mișcările. E adevărat că nu prea se sinchisea de nemurirea sufletului și de cele religioase. Spunea că, dacă te înghite odată pămîntul, gata, s-a terminat, s-a zis cu tine ! Avea mare încredere în puterile ei. „Ce face omul cu mîna lui..." Uneori ieșea din camera unchiului Iancos foarte sigură de sine. Își mișca șoldurile atît de satisfăcută, încît ai fi putut pune rămășag că se gîndește : „Măi, că bine l-am mai îmbrobodit pe babalîc ! Nu mai ridică el capul ! Și chiar dacă ar avea un pic de conștiință, i-o sucesc eu și pe-aia, după pofta inimii !"

Cînd îl vedeam pe unchiul Iancos cum a ajuns o jucărie în mîinile nemiloase ale Eftherpiei, mă apuca jalea. Aș fi vrut să-i arăt ce înseamnă adevăratul devotament, lipsit de gînduri ascunse, aș fi vrut să-l pot schimba, să-l scot din mocirlă, să-l scap de tot ce avea meschin, să cultiv ceea ce era bun în el. Dar nu mai avea nici un rost.

Mă zvîrcoleam în pat ca o condamnată la moarte în celula ei. Mă străduiam să-mi păstrez moralul ridicat, căci și el avea coloana vertebrală ruptă. Inerția mă copleșea. O singură mîngîiere îmi mai rămăsese : că le pot fi de folos alor mei. Mama, Ino, Niovi, Zisis nu trebuiau să moară de foame, chiar dacă pentru asta ar fi fost nevoie să jertfesc neînsemnata mea viață. În privința asta eram de acord cu doamna Eftherpi, care mă ajuta în subalimentarea mea, ca să le dau lor rațiile de hrană. Era ca o convenție tainică, tacită, între ea și mine.

La început, după ce m-am îmbolnăvit, mama venea deseori să mă vadă. Pe urmă, timpul ei liber fiind foarte măsurat, și-a rărit vizitele. Kir Andreas făcuse un cărucior dintr-o ladă și două roți de bicicletă și căra de icicolo ce era de trebuință pentru cei care îl solicitau. Căruciorul acesta era speranța mamei.

— Nu-i rușine să muncești, a spus ea într-o zi.

A luat căruciorul și s-a dus să vîndă savatiana [1] sau frunze de varză, pe care le aducea kir Andreas. După aceea au vîndut roșcove. Cînd a trecut și timpul lor și nu mai avea ce vinde, mama s-a gîndit să facă niște prăjituri ca vai de lume, din năut, făină de roșcovă și sta-

[1] Un fel de struguri albi, tomnatici.

fidină [1], pe care le vindea la porțile uzinelor. Dar cînd se întorcea din peregrinările ei istovitoare și își număra cîștigul, constata că e din ce în ce mai mic.

— Nu mă lasă inima, spunea ea, dacă îmi cer copiii pe drum vreo bucățică. Mă gîndesc adeseori că nici ei nu-și potolesc foamea cu prăjitura asta infectă, nici ai mei nu vor rămîne cu zile, dacă continui să împart marfa pe gratis. Dar nu pot să rezist glăscioarelor sfîșietoare !

Și le da mai mult de jumătate din prăjiturele.

Într-o zi, s-a întors acasă bătută. Soltadorii [2] din Kokinia au pîndit-o și i-au luat cu de-a sila tava cu prăjituri. S-a luptat ea cu disperare, dar pînă la urmă s-a trezit azvîrlită în noroi. Avea pe față numai vînătăi.

— Era cu ei și micuțul doamnei Zoe, a bîiguit ea emoționată. Băiețelul acela blînd, care, de cîte ori îl trimiteam după ceva, nu voia să primească nici măcar un covrig. Of, cum de-a ajuns lumea în halul ăsta !

Niovi o asculta îngîndurată și neliniștită.

— Cum ai fi vrut să ajungă, mamă ? Copiii vor să trăiască. Mănîncă ce găsesc prin lăzile cu gunoi : coji de lămîie și foi de ceapă. Oamenii gospodari au ajuns cerșetori. Ce vrei să facă ? Cer de mîncare. Azi am numărat pe străzi vreo sută de oameni umflați de avitaminoză. Lumea moare pe capete, de parcă ar bîntui holera.

Niovi, cînd venea la Psihiko, nu voia să-mi vorbească despre lucruri neplăcute. Căuta să mă înveselească și-mi vorbea despre viitorul luminos. Dar avea timpul măsurat, așa că nu mai puteam flecări ca altădată. Se trîntea într-un fotoliu, doborîtă de oboseală, închidea ochii și se cufunda în gînduri. Apoi se scula, scria pe foițe de țigări diverse notițe și le împăturea, făcîndu-le atît de mici, că ar fi putut încăpea în cel mai mic degetar.

Dacă se întîmpla să am vreo ciocolată de la Trifonas, o păstram pentru ea. Îmi plăcea să văd cu cîtă poftă o savurează, mușcînd din ea puțin cîte puțin, ca un copilaș mîncăcios, și scoțînd accente de bucurie : „Ah ! [illegible]!"

[1] Un fel de glucoză din stafide.

[2] Bande de minori, care atacau prăvăliile și transporturile de alimente în anii de foamete 1941—1942.

Îi uitase pînă și gustul. Dar, după cît se părea, o încînta nu atît gustul ciocolatei, cît, mai ales, staniolul. Învelea în el bilețelele scrise îndesat și mărunt. O dată am întrebat-o zîmbind :

— Ce faci acolo, Niovi ? Vrăji ?

Și ea mi-a răspuns cu umorul ei nesecat :

— Vrăji, sigur că da ! Ce altceva poate face o... Maghis ?

— Și, dacă mi-e îngăduit, ce fel de vrăji !

— Pilule împotriva foametei și sclaviei, draga mea Aliki. Dar, întrucît s-ar putea să fie nevoie să sug ore întregi hîrtiuțele astea, staniolul e salvarea. Cu alte cuvinte, surioară, prepar niște hapuri aurite...

Aflasem de la Ino că, în prima zi, cînd s-a întors Zisis cu cîrja de invalid acasă, pe mama lui a podidit-o plînsul. Dar el i-a spus :

— Nu-s chiar atît de plîns, mamă ! Mi-au rămas mîinile, ochii, sufletul. Încă n-am dat totul pentru patrie. Îi mai sînt dator...

Ea, de uimire, a făcut ochii mari și s-a oprit din plîns, ca să-i cîntărească bine vorba. Pe urmă, cu o expresie de profundă durere, i-a spus :

— Fiule, cum ți-oi fi închipuind tu patria asta, de e mai tare decît viața, mai dragă decît mama ?

Cu tot romantismul ei, Ino nu putea înțelege dragostea Nioviei pentru Zisis.

— Înainte vreme, el o ruga să se căsătorească, îmi spunea Ino, și ea amîna mereu. Acum, cînd e invalid și a ajuns în halul în care este, că ți-e și groază să te uiți la el, acum îl roagă ea, iar el face glume, schimbă vorba și îndrugă cai verzi pe pereți. Eu, să-ți spun drept, în locul lui Niovi, m-aș mărita cu Sotiris. S-a întors din război și arată de zici că s-a întors de la o petrecere.

— Iubirea, draga mea Ino, n-o poți muta ca pe-o mobilă, dintr-o locuință în alta, i-am răspuns.

— Zisis e un tip plicticos, nu te face niciodată să rîzi, te pune mereu să gîndești. Sotiris mai spune o glumă, mai trage o minciună, bîrfește cu haz... Perfecțiunea lui Zisis mă calcă pe nervi. Nu pot să sufăr oamenii excepționali !

Cîtă amărăciune trebuie să se fi adunat în inima lui Ino ! Ea, care își dorise cu atîta ardoare să ajungă o *excepție*.

Într-altă zi, a venit cealaltă soră a mea, Niovi, și-am luat masa împreună. Unchiul Iancos era invitat la Kifissia [1]. Eram numai noi două și ne-am bucurat nespus de puținele ore libere. Cînd am întrebat-o de Zisis și de sănătatea lui, chipul i s-a întunecat.

— Din păcate, n-a putut obține o proteză. A fost nevoit să părăsească spitalul.

S-a oprit puțin și, după oarecare ezitare, a adăugat :

— Într-o noapte au venit nemții să-l aresteze. A scăpat ca prin minune ! N-am mai povestit nimănui și nici ție, Aliki, nu vreau să-ți spun toate amănuntele. De ce să te mîhnești ? Ce rost are ? Nu te mai gîndi la noi ! Ne-am obișnuit cu viața asta aspră și, după ce trece furtuna, facem haz. Pot să-ți spun doar atît, că a scăpat, al naibii, pentru că a avut formidabila îndrăzneală și istețime de-a se vîrî chiar în gura lupului. Da, da ! O oră întreagă a stat ascuns — unde crezi ? — în camionul nemțesc care i-a transportat pe gestapiștii veniți să-l aresteze. Numai Zisis e în stare de asemenea cutezanță. Nu crezi ?

Niovi, văzînd cum m-am schimbat la față de îngrijorare, s-a grăbit să-mi spună :

— Sotiris, care vrea să devină după război scriitor de romane polițiste, a denumit isprava asta : Operația „Calul troian".

— Și-acum ? am întrebat-o din ce în ce mai neliniștită. Ce-o să fie cu Zisis ? Mai poate să rămînă în Kokinia ? Nu e în primejdie ?

— Nu, pentru că acolo dușmanul nu-l cunoaște. Cel puțin, deocamdată. În Kokinia toate casele îi stau la dispoziție, toate ușile sînt deschise să-l primească. Acolo pînă și pietrele îl apără !

După ce am isprăvit masa, i-am făcut Nioviei o cafea. Tot povestindu-mi, s-a înflăcărat pînă într-atîta încît a început să-mi vorbească inspirată despre viitor. Ochii îi scînteiau, în timp ce mîinile mototoleau o batistă.

[1] Suburbie a Atenei.

— Dacă te gîndești mai bine, Aliki, la anii pe care-i trăim, or fi grei, nu spun, dar sînt interesanți. Gîndește-te cîte posibilități ni se deschid să transformăm viața! Pentru că, te rog să mă crezi, viața nu-i o sperietoare ce ni se arată ca să ne înfricoșeze și să ne ascundem de ea în cochilia noastră. Viața își are frumusețile ei, lucrurile ei interesante, pline de pasiune și de lumină. Uneori închid ochii și-mi închipui lumea de mîine, o lume creatoare, plină de înfăptuirile pașnice în numele progresului. Știința va deveni aliata omului, mînat de înflăcărarea idealurilor lui. Conștiința este un mare imbold. E însăși voința noastră doritoare de prefaceri, care a și început să se trezească în inimile noastre. Nimic și nimeni n-o mai poate stinge. Poate doar s-o țină în loc. Să nu-mi spui, Aliki, că e vorba de utopii, pentru că nu mai sîntem cîțiva visători, numărați pe degete, ca altădată. Sîntem sute de milioane în lumea întreagă noi cei care ne trudim, pentru ca acest *mîine* fericit și pașnic să se ivească. De aceea nici nu ne pasă de sacrificii. Azi simți în aer că cineva te caută, că cineva are nevoie de ajutorul tău, ca și tu de-al lui. Cineva îți strecoară un bilețel în palmă. Știi că, dacă te prinde cu acel bilețel, ești împușcat. Dar îl ții, nu-l arunci. Cuvintele scrise în el îți pătrund în inimă, e un mesaj de speranță, care te îndeamnă la revoltă. Iar moartea, pînă și ea își pierde hidoșenia ; dacă mori pentru patrie, e ca și cum ai trăi în toate inimile ce vor tresălta mîine în marea sărbătoare a eliberării!

S-a oprit o clipă și a izbucnit în rîs — un rîs nervos, dar sprințar și plin de mîndrie.

— Oprește-mă, Aliki! Am luat-o razna. Parcă aș ține un discurs.

— Vorbești cu avînt.

— Nu e al meu acest avînt, e al evenimentelor. Peste puțin mă voi găsi în fața unor fete și băieți, care se întrunesc pentru a organiza și a lua hotărîri în legătură cu lupta noastră patriotică. Crezi oare că acești tineri stau să se gîndească dacă vor muri sau vor rămîne în viață? Grija lor e una singură : să-l doboare pe tiran, să elibereze țara, să ajute poporul să trăiască. Ți se pare de necrezut ceea ce îți spun și poate că în vreme de pace e

de neînchipuit. Dar acum așa este. Ce bine-ar fi fost ca întrunirea noastră de azi să fie un bal sau o nuntă și să alergăm în dreapta și-n stînga după plăci de patefon, după flori și bomboane ! Dar nu-i așa, draga mea Aliki. Nu e nici nuntă, nici vreo serbare. În ciuda zîmbetelor și glumelor noastre, vom cumpăni, serios și cu toată profunzimea, fiecare acțiune pe care o vom întreprinde. Cît de mult aș dori s-o cunoști pe Eleni ! E încă elevă. Părul îi cade în bucle pe umeri. Dacă o întîlnești pe stradă, faci rămășag că se grăbește pentru că a întîrziat la școală, în timp ce ea străbate străzile blocate de nemți, purtînd în servietă o mașină infernală. Ar prefera, desigur, ca în locul acelei mașini să fie un volum de Homer, o cosmografie sau o trigonometrie. Dar, uite, ocupantul ordonă altfel. Și parcă sacrificiul prietenei tale Katerina e mai mic ? Îți aduci aminte ce-a spus cînd a aflat că tatăl ei a fost executat ? „Dați-mi o misiune, oricît de primejdioasă ! Vreau să răzbun sîngele tatii, chiar dacă pentru asta va trebui să-l vărs pe-al meu !“ Cine spune asta ? Katerina, care nici să pronunțe cuvîntul „răzbunare“ nu cuteza mai înainte.

Pe cînd îmi vorbea, Niovi s-a uitat la ceas si a sărit în picioare.

— Cum a trecut timpul !

M-a tras din fotoliu, de parcă ar fi uitat că sînt infirmă, și a insistat să mă îmbrac numaidecît. M-a pus pe-un zor ! Pe mine, care uitasem să mă și mișc. M-a tîrît după ea în stradă. Proceda cu mine de parcă aș fi fost unul din acei copii care, cînd sînt bolnavi, li se povestesc basme, iar ei, de uimire, cască gura și-atunci li se dă să înghită medicamentul. Așa eram și eu, ca vrăjită. Făceam automat ceea ce voia Niovi. Cînd mi-am revenit, am întrebat-o :

— Dar, la urma urmei, Niovi, lămurește-mă ! Ce vrei cu mine ? Stăteam amîndouă atît de bine aici !

— Aliki, trebuie să mă camuflezi pe drum ! Nu vreau să trezesc bănuieli. Ai priceput ? Undeva, pe-aici, am o întîlnire importantă. Grăbește puțin pasul ! De-acum înainte trebuie să-i poruncești trupului tău să te asculte ! Ține-te de brațul meu și hai !

N-am străbătut nici două străzi, cînd o mașină trecu pe lîngă noi, opri brusc, portiera se deschise și o înghiți pe Niovi. Abia am avut timp s-o recunosc la volan pe Sisi Politidis — elegantă, zîmbitoare, mondenă. Am schițat amîndouă un salut din fugă și mașina a dispărut într-un nor de praf.

Cînd am rămas singură, sîngele mi se zbătea în vine, ca și cum ar fi fost pompat de un motor Diesel. Eram amețită, dar și încîntată. Mi-am simțit membrele pe jumătate paralizate ieșind din amorțire. Și mergeam, pentru prima oară, fără să fiu nevoită să mă reazem. Cînd Eftherpi m-a văzut urcînd pieptiș strada, s-a oprit din stropitul florilor, și-a proptit pumnii în șolduri, a holbat ochii și, cînd am ajuns în dreptul ei, mi-a strigat :

— Haide ! Haide ! Bravo ! A dracu mai e surioara asta mică a ta ! Pînă și pe-un paralitic îl face să meargă !

Într-o zi, la amiază, m-am pomenit cu mama la Psihiko.

— Cum o mai duci, copila mea ? m-a întrebat. M-am gîndit mereu la tine în ultima vreme, dar n-am putut să mă mișc de-acasă. Am avut treburi...

Pe acest cuvînt „treburi" l-a accentuat cu o deosebită mîndrie. Era ca și cum mi-ar fi spus că acum ia și ea parte la activitatea patrioților. La început, ura ei împotriva tiranilor străini era alimentată de fiul ucis în război. Era o ură mută, disperată, mistuitoare ; numai asta îi mai lipsea ca s-o tragă mai adînc în mlaștina deznădejdii și a singurătății. Dar noua ei ură, alimentată de nedreptățile, de teroarea și de crimele săvîrșite de ocupanți, era alimentată de însăși inima însîngerată a Greciei. Ura aceasta era ascuțită, vie, și pentru ea încăpuse într-un singur cuvînt : *Rezistență !* O vrăjea acest cuvînt, care izbutea să macine clipă de clipă moralul trufașului cuceritor.

În ziua aceea ardea de dorința să-mi încredințeze taina ei.

— Acasă la noi vin sumedenie de oameni necunoscuți. Nu-i știu după nume pe nici unul, dar înfățișarea lor mă convinge că pot avea absolută încredere în ei. Zilele trecute am cunoscut un medic, un om de știință excepțional. Cînd m-am dus la el acasă și am dat cu ochii de tot luxul acela și de bibliotecile lui enorme, de covoarele per-

sane, de vazele japoneze, nu m-am putut reține să-i spun : „Vă felicit pentru faptul că toate astea (și am arătat în jur) nu v-au transformat într-un om egoist și oportunist !" A zîmbit, mi-a pus mîna pe umăr și mi-a răspuns : „Datoria noastră, a tuturor, în ceasul de față, e să apărăm patria înrobită".

Totuși mamei îi era teamă, tremura pentru soarta îndrăzneței ei fiice, cea mai mică dintre noi toate. Ținea morțiș să mă ia cu ea la Kokinia.

— Acum, cînd ai început să mergi, Aliki, o să-ți facă bine puțină schimbare. Hai, vino !

Cum am ajuns la ai mei, a sosit și Zisis împreună cu un vechi camarad de arme, orb, pe care el îl numea „Clarvăzătorul". S-a apropiat de mama și i-a șoptit :

— Am venit pentru ceea ce v-am spus.

— N-aș fi vrut azi, cînd o am aici pe Aliki, i-a răspuns. N-aș fi vrut să-i facem emoții. Dar dacă n-avem încotro...

Orbul a scos din traista petrecută pe după umăr un mic aparat de radio, a salutat și a plecat. Curînd a sosit și Sotiris, veșnic surîzător și proaspăt. S-au apucat să desfacă dușumeaua și, în mare grabă și cu dibăcie, au improvizat o ascunzătoare.

— Am ascuns aici glasul libertății. O să avem știrile cele mai importante ale aliaților ! s-a bucurat Sotiris și a mîngîiat ca un copil aparatul de radio.

Mama a aruncat o privire îngrijorată spre scîndura pusă deasupra ascunzătoarei. „Am niței chit", a spus, și nu știai dacă voia să astupe crăpăturile dușumelei sau cele ale inimii ei de mamă.

După ce a terminat treaba, Zisis s-a uitat neliniștit la ceas și a întrebat :

— Niovi n-a venit de loc azi ?

— N-a venit, a răspuns mama. Totdeauna cînd pleca îmi lăsa vorbă. Lipsește de azi-dimineață, de pe la opt.

— Cînd se întoarce de obicei ?

— E ora cînd trebuie să sosească. Nu întîrzie niciodată mai mult.

Sotiris a încercat să schimbe tema discuției. Călca pe scîndura cu pricina și era încîntat de treaba făcută.

— Ne-am făcut niște dulgheri clasa întîi !

Cu cît trecea vremea, șerpii îngrijorării mă încolăceau tot mai mult.

— Credeți că i s-ar fi putut întîmpla ceva rău ? am întrebat șovăielnică.

— Nu, nu ! mi-a răspuns Sotiris convins. S-o fi încurcat pe undeva cu ceva treburi...

— Ah, treburile astea ale voastre ! i-a căinat mama. Aș vrea să știu : nu vă e de loc milă de viețile voastre ?

— Viața înrobită, a rostit calm Zisis, nu stîrnește mila nici unui om adevărat. Trăiești și ți se pare că mori în fiecare clipă.

Mama intra și ieșea, disperată. S-a apucat să șteargă praful, să deschidă și să cotrobăiască prin dulapuri. Lăsa o treabă și se apuca de alta. Se prefăcea că e tare ocupată. Pe urmă, s-a oprit în mijlocul odăii, cu mîinile moi, desfăcute, ca ale unei păpuși. Ne privea pe toți cu ochi întrebători. Și-a înghițit lacrimile și cu un glas ce-i tremura de emoție ne-a spus :

— N-o mai lăsați pe fata asta să se expună atît primejdiilor ! Dați-mi mie misiunile primejdioase ! Eu, chiar de-mi pierd viața, tot în cîștig o să fiu. De cînd mi-au ucis băiatul, de mii de ori mi-am dorit moartea. Dar fata mea trebuie să trăiască !

Din ochi i s-au prelins două lacrimi. Am scos-o afară, spunîndu-i :

— Nu trebuie să te necăjești pentru Niovi. Ea știe totdeauna ce face. Știe să se și ferească. Ți-a spus-o și ea de-atîtea ori.

A dat din cap dezădăjduită.

— Multe spun ei și multe făptuiesc, dar întreabă și inima mea !

Ceasurile se mișcau ca de plumb. Clipele erau parcă legate de niște bare de fier și nu se mai puteau clinti. Mama a început iar să intre și să iasă. Alerga la ușă, la fereastră. Vedeai limpede că ar fi vrut s-o ia razna, dar nu îndrăznea, ca nu cumva vecinii să se întrebe încotro a pornit-o. S-a sprijinit de un scaun, ca o haină pusă pe-un spătar, și a început să-și frece mîinile, genunchii, șalele, de parcă ar fi încercat-o toate reumatismele. Zisis fluiera încet, vrînd să pară nepăsător. Apoi s-a adresat mamei :

— Adevărat, cu treburile astea am uitat să-ţi anunţ o ştire îmbucurătoare : ţi-am găsit un post straşnic la cantina populaţiei din Kokinia. Adio alergăturile ! Ciorba caldă de fasole e asigurată !

Îmi dădeam seama că, pe de o parte, încercau s-o consoleze pe mama, iar pe de alta, să ascundă propria lor îngrijorare. Asta m-a neliniştit şi mai mult.

— Măi, copii, i-am întrebat, profitînd că mama a ieşit pentru o clipă, nu cumva azi s-au făcut arestări ?

Se făcuseră multe arestări, dar au tăgăduit amîndoi. În clipa aceea au început să sune sirenele. Glasul lor strident îţi sfîşia inima de parcă ar fi fost din pînză. Circulaţia era interzisă. Nimeni nu scotea o vorbă. Pe străzi se stingeau ultimele zgomote. Cîţiva trecători alergau, sporind panica din sufletul nostru. În colţ apăru o patrulă germană. Aveam sentimentul că e sfîrşitul lumii. Mi se părea că duşumeaua îmi frige tălpile. Mama s-a uitat la mine cu o deznădejde mută şi tragică. Te-aşteptai ca în clipa următoare să se prăbuşească. Dar izbutea să se ţină dreaptă ca un chiparos. Toată fiinţa ei se concentra într-un efort eroic, suprem. Din starea în care se afla pînă la nebunie nu mai era decît un pas.

Urechile noastre deveniseră ultrasensibile, captînd pînă şi zborul muştei. Se auzeau paşi ? Era o iluzie ? Clanţa uşii sări deodată. Toate privirile se îndreptară într-acolo. Uşa se izbi de perete, şi, ca un uragan, Niovi intră în odaie.

— Iată-mă ! a strigat ea surîzătoare. Bre, bre, ce musafiri avem în seara asta !

Şi-a dat seama îndată de situaţie şi a alergat la mama.

— Mămico ! Mămico ! Ce-i cu tine ? Vino-ţi în fire ! Nu-s o nălucă ! Eu sînt ! Ce te uiţi aşa la mine ? Şi strîngînd-o în braţe, a îndemnat-o : Hai, plîngi !

Dar ea tremura din toate mădularele. M-am dus să-i aduc puţină apă. Pînă să mă întorc, apropierea Nioviei săvîrşise minunea. Am auzit cum o dezmierda :

— Mămico, ghiceşte, dacă poţi, ce mezelic ţi-am adus ? Spune ! Spune ! S-o înghită marea cea neagră ?

— Oricum o fi surpriza ta, mai bine s-o înghită marea cea neagră !

Niovi a alergat spre mine şi m-a îmbrăţişat.

— Te-ai speriat, Aliki, c-am întîrziat ? Hai, zîmbește și tu oleacă ! Zîmbiți cu toții, la urma urmei !

A scos un pachețel și a început să-l agite înaintea ochilor mamei.

— Ei, ghicești odată, sau spun eu ? Atunci spun ! Unu, doi, trei : cal-ta-boș !

Am izbucnit cu toții în rîs, un rîs nervos, contagios, care pînă la urmă a descrețit și fruntea mamei.

— Să ne spună musafirii : Cum să-l gătim ? Pe cratiță ? Fript ? La cuptor ? a întrebat Niovi, hotărîtă să schimbe cu orice preț atmosfera.

— Copiii rămîn aici ? a întrebat mama îngrijorată.

Era îngrijorată din pricina aparatului de radio ascuns. Dar ce rost avea întrebarea, dacă tot trecuse ora cînd mai puteai circula ?

Cum a pornit-o spre bucătărie, l-am auzit pe Zisis :

— Trebuie să te ferești, Niovi. Să nu-i mai provoci astfel de spaime ! E foarte obosită. Toate aceste emoții din pricina noastră... Și-acum, ia spune, ce s-a întîmplat de-ai întîrziat atît de mult ?

— Casa a fost trădată, a spus Niovi. Cum am izbutit să scap, nu știu. Trebuia să-i anunț degrabă pe ceilalți, să nu se mai ducă acolo. Trebuia să găsesc o altă casă. Pe „dascăl" l-au arestat ieri. Îl torturează la Haidari [1]. De vorbit n-o să vorbească, dar am pierdut o legătură. Trebuie s-o luăm de la capăt. Bani pentru manifeste nu avem. Numărul din ziar cu materiale pentru ziua de 25 martie [2] ; astă-seară trebuie să pregătim matrițele pentru șapirograf. Să scriem și articolele acelea. Comunicatele Comandamentului Orientului Mijlociu au circulat...

Sotiris s-a ridicat și-a închis ușa. M-am dus în bucătărie să-i ajut mamei. Îmi spuneam : „E bine că a scăpat azi Niovi. Dar mîine ? Mîine ce-o să fie ?" În timp ce căuta un lemn să aprindă focul, am auzit-o pe mama vorbind de una singură : „Trebuie să mă obișnuiesc cu viața asta. E rușinos să mă pierd așa cu firea. Altfel, cum am să pot fi lîngă copilul meu, pe drumul pe care și l-a ales ?"

[1] Lagăr de concentrare hitlerist, lîngă Atena.

[2] Sărbătoarea națională a Greciei, în amintirea zilei de 25 martie 1821, cînd a izbucnit răscoala împotriva jugului otoman.

Cînd am intrat din nou în cameră, toți trei scriau și nimeni nu m-a observat. Am luat o carte și m-am întins pe divan. Mi-era grozav de rău, dar spiritul general de eroism mă cuprinsese și pe mine. De durere strîngeam numai dinții, fără să crîcnesc. Am închis ochii, căutînd să nu mă mai gîndesc la nimic.

— Niovi ! s-a auzit vocea mamei. N-am nici cărbuni, nici lemne cu ce să aprind focul. Mai e niţică fasole rece de ieri, de la cantină. Vreţi să mîncaţi o lingură ?

— Ai auzit ce-a întrebat mama ? i-a spus Niovi lui Sotiris. Iată tema articolului tău de azi ! Scrie despre cruzimea naziștilor, care au dat dispoziții să nu mai fie nici un copac în picioare, să rămînă căminele noastre fără foc, fără un bob de grîu și fără o picătură de ulei, fără nici un medicament, fără spirt, fără o bucată de pînză, fără o bucăţică de carne...

Sotiris a oprit-o cu o strîmbătură caraghioasă :

— Mă rog, mă rog, domniță, nu vă osteniți să mă puneți pe linie ! Întrucît marile spirite se întîlnesc și etcetera, trebuie să vă anunț că am și scris despre toate astea și-am înfierat puternic sadismul cu care naziștii vor să ne nimicească, să ne distrugă ca națiune. Și mai trag nădejde că vor convinge poporul să-și verse sîngele pentru victoria Axei [1] !

— Bravo, Sotiris ! a strigat Niovi.

Sotiris a dus mîna dreaptă la piept și a făcut o reverență comică, mișcînd cu zgomot scaunul de sub el.

— Mă simt măgulit de clemența domniei-voastre, duduie Maghis !

Zisis a ridicat capul din hîrtiile lui și l-a privit pe Sotiris cu un aer ironic. Erau momente cînd îl enerva atît de mult, încît simțea nevoia să-l jignească. Dar se stăpînea. La urma urmei, Sotiris își primejduia viața la fel ca el, ca Niovi. Și, în plus, era mai sprinten : avea picioarele tefere, nu era un schilod, putea să alerge... Nu, n-avea dreptul să-l jignească. Era dator să-l ajute, ca să devină și mai folositor. S-a așezat să corecteze manuscrisul lui

[1] Referire la Axa Roma-Berlin-Tokio, denumirea coaliției dintre Italia fascistă, Germania hitleristă și Japonia militaristă.

Sotiris, care știa să vorbească convingător, dar la scris era mai puțin îndemînatic.

— Cînd cel căruia te adresezi e cu sufletul la gură, i-a spus, n-are răgazul să citească o expunere amplă a problemelor. El așteaptă doar două vorbe, dar care să-i meargă la inimă, care să-l îndemne a păși înainte, înfruntînd dușmanul.

— Caut să găsesc, i-a răspuns Sotiris cu ardoare, ceea ce ar fi în stare să-l facă pe om să uite primejdia morții și să se avînte în luptă cu curaj.

— Dragostea, Sotiris, dragostea de viață, dragostea de libertate, dragostea de patrie ! Această dragoste cuprinde în ea ceea ce numim sacrificiu, jertfă. Credința profundă și fără gînduri ascunse dă naștere hotărîrii. Filtrul magic al bărbăției e zămislit de fapte îndrăznețe, de epoci pline de cutezanță. Trăim într-o perioadă eroică, în care cei lași sînt nimiciți, pier. Nu ei au cuvîntul !

Îl ascultam cum împarte rolurile, ca și cum ar pune în scenă o piesă de teatru. Și totuși tinerii aceștia luau foarte în serios lupta pentru eliberare, iar faptele lor aveau profunzimea sacrificiului și pasiunea libertății.

— Stratis, a intervenit Niovi supărată, vorbește ore întregi la ședințe și repetă aceleași cuvinte. Ai zice că-i place să-și asculte glasul. Băieții nu-l iubesc, pentru că niciodată nu-i întreabă și pe cei ce gîndesc: dacă sînt de acord, dacă au cumva ceva mai bun de propus. Dă mereu ordine, ca un majur, iar cînd îl încolțesc cu medumeririle lor justificate, nu-și pune capul la contribuție, ci răspunde enervat : „Găsiți singuri soluția !"

— Asta se cheamă lene spirituală, stîngăcie și beția puterii ! s-a pronunțat Zisis, ca un medic care pune un diagnostic sigur.

Apoi și-a dat seama că e timpul să lase lucrul și să se odihnească. Părăsind aerul grav, a spus zîmbind :

— Ca să vă țin și cu isonul calamburilor voastre, vă spun : Lăsați-l pe Stratis în pace ! Pe strada pe care a pornit, o să învețe să și umble [1].

Au rîs toți trei și-au început să se întrepe reciproc cu glume pline de haz tinerese.

[1] Joc de cuvinte : *stratis* = stradă, *stratakia* = umblet.

În clipa aceea a intrat și mama. A tușit sec, să se facă auzită. Pînă la urmă, și-a pierdut răbdarea și a ridicat glasul :

— În sfîrșit, Niovi, ai putea să-mi răspunzi : mai vreți nenorocita aia de ciorbă de fasole sau nu ? Vi s-a uscat limba vorbind. Ursulețiii flămînzi nu dansează. Aș vrea să știu : voi nu aveți stomac ?

S-au întors tustrei și au privit-o cu recunoștință. Chipurile lor s-au îmblînzit și s-au luminat. Prima a fost Niovi care a strigat cu inima plină de bucurie :

— Auzi colo ! Dacă avem stomac ? Mi-e o foame, mamă, că-mi vin ametelile ! Ah, de-aș avea acum un biftec !

M-am ridicat și eu în capul oaselor.

— Bre, Aliki, musafirico, mi-a spus, cu multă duioșie Niovi, cînd și-a reamintit de prezența mea, tu ce-ai să mănînci dacă ții regim ?

— Ultima la care trebuie să vă gîndiți sînt eu. Fac parte din categoria celor sătui.

— Ai fi putut să fii, sărmana de tine, dacă n-ai fi luat asupră-ți alimentarea noastră !

Pe urmă, adresîndu-se mamei :

— Și tu, doamnă mamă, iar ai flămînzit azi ? Cum de ți-a rămas fasolea ? Sau ai înmulțit-o cu vreo rugăciune ?

— Bătrînii n-au nevoie de prea multă mîncare. Voi, tinerii, trebuie să vă hrăniți.

În timp ce pronunța ultimele cuvinte, a luat un aer solemn. Tot ce dorea era să arate că poate fi alături de copilul ei, ca să-l ajute. M-a luat afară și mi-a dat un pahar cu lapte.

— Bea, Aliki ! E din cutia care ne-ai dat-o săptămîna trecută.

Mi-am dat seama că ar fi zadarnic s-o refuz. M-am așezat lîngă ea, la masa de bucătărie, și-a început să-mi povestească :

— Ce copii sînt și-ăștia ! Ce copii ! Ieri îi spuneam Nioviei : „Cînd eram de vîrsta voastră, aveam doar grijă să ne fie nouă bine și să avem un trai îmbelșugat. Voi vă străduiți pentru lucruri măreț. Vreți să învingeți durerea, să nimiciți mizeria, să vă salvați nu numai pe voi, dar și patria. Și nici asta nu vă e de ajuns ; vă preocupați de

soarta întregii omeniri. Cereți dreptatea cea adevărată. Noi, la anii voștri, nici nu prea încercam să dibuim rosturile vieții."

În timp ce-o ascultam, mă gîndeam la discuțiile mamei cu doamna Harikleia, cînd se lăsa pradă amintirilor pline de nostalgie cu privire la traiul din Asia Mică. „Alte vremuri, spunea ea, fără griji, îmbelșugate, liniștite, frumoase!" Nu știam cînd era mama cea adevărată : *atunci* sau *acum ?*

A doua zi, le-am spus că trebuie să plec, fiindcă mi-am dat întîlnire cu Ino la Psihiko, s-o duc într-o casă unde se căuta o meditatoare. Dar mama m-a reținut.

— Rămîi și astă seară cu noi, Aliki ! Cu harababura de ieri, nici nu te-am luat în seamă, copila mea. Azi sîntem mai liniștiți. Vine și kir Andreas cu două ouă proaspete. De zece zile ni le tot făgăduiește. Trebuie să le sărbătorim, nu ?

— Hai, rămîi ! a insistat și Niovi. Nici eu nu ies azi. Vreau să spăl și să-mi dreg espadrilele, că mi s-a desfăcut talpa. Să vezi ce bine am învățat să le dreg ! Iată, sclavia te învață meserie !

Și, într-adevăr, ziua a trecut liniștită. Niovi lucra cu îndemînare și cu o nesecată voie bună. Ar fi vrut să mă țin tot timpul după ea prin casă, ca să putem vorbi. Seara a venit și kir Andreas, fără cele două ouă de pomină. Era tare necăjit.

— M-am dus pe jos pînă la Halandri [1], ne-a spus. Am intrat în casa kirei Stella, pe furiș bineînțeles, uitîndu-mă în dreapta și-n stînga, cu inima cît un purice. Dar, în loc de ouă, am găsit-o pe ea îmbrăcată în negru și plîngînd de ți se rupea inima. Fiu-său, Petrakis, a fost omorît la Thiva [2]. Un singur fecior avea, nenorocita ! Niște nemți i-au furat marfa pe care-o aducea la Atena și, pentru că a îndrăznit să protesteze, i-au vîrît vreo două gloanțe în burtă. Și s-a dus flăcăul ! Prusacii care l-au omorît erau beți turtă. Bestiile !

[1] Suburbie a Atenei.

[2] Numele de astăzi al vechii Tebe.

Chipurile tuturor s-au întunecat, s-au înăsprit. Privirile păreau că vor să gonească vedenii oribile, sîngeroase. Cînd kir Andreas s-a aplecat, însă, să-şi dezlege şiretul izmenelor deasupra gleznei şi a scos solemn o sticluţă cu ulei, totul a fost dat uitării, a dispărut. Ochii s-au aţintit uluiţi la lichidul auriu, de parcă ar fi fost apă vie !

— Ulei ? a spus mama mirată.

— Ulei ! Ulei ! a început să strige Niovi entuziasmată.

Cînd şi-au revenit din emoţie, mama a declarat :

— Vă fac clătite. Am şi ceva făină.

— Pe mine să nu mă puneţi la socoteală, făcu sfios kir Andreas. Să mănînce fetele, să se satur ! Eu mă duc să mă întind puţin. Sînt frînt de-atîta drum !

După-masă Niovi a propus să stăm culcaţi şi să citim.

— Ia scoate din bibliotecă pe Makriiannis [1] şi pe Solomos ! În scrierile lor vom găsi mesaje ale libertăţii, după care inima noastră tînjeşte acum atît de mult.

Am citit vreo două ore. La un moment dat, am auzit un zgomot. Nioviei îi căzuse cartea din mîini. Ochii i se închiseseră. I-am văzut chipul tineresc, liniştit, fericit, pradă tihnei somnului. Eu mă zvîrcoleam de durere. Somiera cu găuri, salteaua plină de valuri mă împiedicau să adorm. Din bucătărie se auzea greoi, chinuit, sforăitul lui kir Andreas. Mama îl rugase să se scoale mai devreme, ca să taie unicul pin ce mai rămăsese în curte. Zile de-a rîndul au discutat despre tăierea copacului cu bogata lui coroană, care dădea umbră şi împrospăta aerul în îmbîcsitul cartier muncitoresc. Fiecare considera în sinea lui tăierea pinului o adevărată crimă. Şi-au tot amînat tăierea. Dar nevoia îi silea să-l doboare neîntîrziat. Cărţi, mese, scaune, uşi şi ferestre, unele după altele, au fost arse cu mare zgîrcenie. De-o lună de zile nu mai aveau cu ce să aprindă focul, iar ciorba de fasole de la cantină era băută rece.

În ziua aceea, însă, crima trebuia săvîrşită. Nu se mai putea amîna. Sentimentalismul era înecat de nevoi. Mama aproape că nu dormea din pricina pomului. Se trezea într-una speriată. Se ducea la fereastră, se uita la sărmanul

[1] Referire la *Memoriile* generalului Makriiannis, crou naţional al Greciei (1797—1864).

pinișor, ofta și se culca iar. Tocmai atipise, cînd, deodată, s-au auzit pași. Cineva a bătut în ușă.

— Iată-i ! a murmurat ea speriată și s-a ridicat în capul oaselor. Doamne, și te-am oprit și pe tine aici, Aliki, sufletelule !

Apoi s-a apropiat de Niovi.

— Copila mea, bate cineva în ușă.

Dinții îi clănțăneau mai tare decît loviturile în ușă. Niovi s-a sculat binișor. Lîngă pernă avea un gogoloș de hîrtie împăturită, pe care l-a băgat repede în gură. Loviturile au continuat. Eram numai urechi. Așteptam să se audă cuvîntul fatal : *Polizei* [1]. Nu s-a auzit însă nimic. Mama și-a pus ceva pe umeri și s-a dus să deschidă.

— Mamă, a spus Niovi, dacă e pentru mine, să anunți imediat la adresa pe care ți-am dat-o ! Îți amintești de ea ?

Mama a pronunțat un „da" anemic și s-a uitat la Niovi mai să leșine. Abia își tîra picioarele.

S-a auzit, răgușită, vocea doamnei Zoe :

— Nu vă speriați ! Nu vă speriați ! Eu sînt ! Deschide-mi, te rog, doamnă Mary ! Deschide-mi, suflete, pentru numele lui dumnezeu !

Glasul ei avea ceva dramatic, dar nimeni nu-i dădu atenție. O bucurie sălbatică, explozivă, ne-a cuprins pe toți. Am fi avut poftă să rîdem. Dar de-afară se auzea încet, sacadat, sfîșietor, plînsul doamnei Zoe, care îi spunea mamei printre sughițuri :

— Mi-a murit băiețelul de aseară. Și vreau să-l îngrop acum, înainte de se luminează, pînă nu se trezesc vecinii. A început să miroasă...

— Bine, dar ne-am văzut ieri după-amiază, doamnă Zoe, și nu mi-ai spus nimic, i-a zis mama foarte mișcată, cu ochii plini de lacrimile încordării de mai înainte.

— Nu ți-am spus, dragă doamnă Mary, ai dreptate ! Nu ți-am spus, nenorocita de mine ! Cum să ți-o fi mărturisit ? Vreau...

Și a izbucnit iarăși într-un plîns care i-a întrerupt fraza. Mama i-a oferit un scaun.

---

[1] Poliția (în limba germană în original).

— Stai jos, doamna Zoe, stai jos, te rog, că abia te mai țin picioarele ! Spune ce vrei ! Tot ce-o să putem face, o să facem. O să te ajutăm.

Femeia se căznea să spună ceva, dar nu izbutea. Plîngea într-una. Kir Andreas s-a sculat și a început să se spele zgomotos. Niovi și cu mine, în cămăși de noapte, umblam prin odaie de colo-colo și ascultam îndurerate povestirea.

Doamna Zoe n-a reușit să-și recapete glasul decît după ce mama i-a dat o înghițitură de lapte.

— N-aș vrea, dragă doamnă Mary, să afle nimeni afară de voi ce-am să-ți spun. Voi sînteți oameni de omenie. Știi ce vreau ? Vreau să-mi trăiască ceilalți copii. Dacă kir Andreas ar avea bunăvoința să-mi dea o mînă de ajutor, să-l ducem pe răposatul copilaș cu căruciorul, să-l îngropăm pe furiș, undeva, pe cîmp, unde s-o putea... mi-ar rămîne cartelele de pîine și de alimente. Ai înțeles, scumpă doamnă Mary ? Ne e foame...

— Am înțeles ! răspunse mama și lacrimile i se prelingeau pe obraji.

— Pe micuțul meu, ăl de doi anișori, îl mistuie de zece zile fierbințeala. Unde să găsesc lapte ? A doua fată a mea scuipă sînge și s-a umflat ca o bășică. Rușinea fetei mele, ălei mari, o știți... Of, ce năpastă pe capul nostru ! Iadul ne înghite ! Of, of, of ! Dimitraki, puișorul mamei, își dădea sufletul și-mi zicea : „Mămico, mi-e foame ! Mor, mămico !"

Și-a șters ochii și nasul cu dosul mînecii, s-a sculat de pe scaun hotărîtă și a spus cu un glas aspru :

— Repede, vecini ! Se face ziuă !

Kir Andreas a pregătit căruciorul. Mama, în timp ce-o urmărea pe doamna Zoe cum se îndepărtează, vorbea de una singură, pierdută : „Și alții fac tot așa... Acum trebuie să ne gîndim cu toții numai la cei vii... Da ! Un copilaș mort e o nenorocire mai mică decît foamea ce-i chinuie neîndurătoare pe ceilalți copii, care trăiesc.

Niovi mi-a povestit că fata cea mare a doamnei Zoe, nemaiputînd îndura lipsurile, a devenit cocota nemților. Și, într-o seară, băieții vecinilor, ca s-o pedepsească, au pus mîna pe ea și au tuns-o la zero. Fata i-a înjurat ca un morfinoman din port. Pe urmă a podidit-o plînsul și a

întrebat : „Cum ? Cum o să-mi mai cîștig acum pîinea ?“ Dar băieții i-au răspuns : „Să înveți să suferi ca noi și să lupți cum luptăm noi, nu să te tăvălești cu hunii !“

— Tinerei, tinerei de tot băieții ăia, dar fără milă ! a adăugat Niovi. Cînd m-am întîlnit într-o zi cu ei, le-am propus să găsim un mijloc de-a le ajuta pe aceste fete, arătîndu-le calea cea dreaptă a luptei, nu rostogolirea ușoară în noroi.

Kir Andreas l-a luat pe băiețașul doamnei Zoe înfășurat într-o țoală și l-a pus ca pe-un pachet în cărucior.

— Stai ! a strigat ea disperată.

A alergat să aducă o iconiță. A smuls și cîteva flori crescute la voia întîmplării prin curte și le-a pus pe țoală. Apoi, căruciorul s-a urnit cu un scîrțîit groaznic. În urma lui pășea doamna Zoe, nespălată și înmărmurită, cu mîinile atîrnîndu-i neputincioase. Mama n-a mai putut privi scena. A intrat în casă plîngînd în hohote.

— Copilul care a murit a fost și el unul din cei care mi-au furat prăjiturile și m-au lovit. Dar nici rușinea aia nu l-a salvat pe bietul puișor. Moartea i s-a tras din lăzile de gunoi și din murdăriile pe care le mînca.

Niovi tăcea. În inima ei clocotea revolta. Poporul, dacă voia să supraviețuiască, trebuia să fie urgent mobilizat. Era cea dintîi datorie, cea mai urgentă, o datorie națională.

16

Prin ușa balconului pătrundeau fîșii aurii din soarele primăvăratic al Atticii. Muntele Imittos, din fața noastră, semăna cu un uriaș animal posomorît, care s-a culcat să-și doarmă somnul de după-amiază. Muște supărătoare, ca niște gînduri rele, se izbeau de geamuri. Te fulgera gîndul că aceste muște ar putea să aibă o viață mai lungă decît a multor greci.

Venirea primăverii adusese cu ea intensificarea pîrjolului și totuși prin parcuri și pe străzi arborii, cu frunzișul lor cel nou, erau ca totdeauna drepți, verzi și mîndri. Cerul albastru era și el luminos și vesel, cu înfățișarea lui blîndă, liniștitoare. Doar casele arătau altfel. Așa cum se înfățișau — tăcute, cu zidurile scorojite, nespoite — păreau o armată secretă avînd rolul să distrugă moralul ocupantului. Niciodată nu puteai să știi care sînt intențiile acestei armate. Chiar dacă tiranul ar fi încercat să percheziționeze casă cu casă, tot n-ar fi reușit s-o scoată la capăt. Pe ziduri, peste reclamele celor mai gustoase brînzeturi și celui mai bun aparat de radio, își așterneau acum amenințarea lozincile luptei ilegale.

Țintuită în pat vreme îndelungată, gustam, picătură cu picătură, chinuitoarea îngrijorare a așteptării. De zece zile nu-i mai văzusem pe-ai mei. Speram să apară Niovi dintr-o clipă într-alta. Pe noptieră aștepta de vreo oră o friptură îmbietoare. Mă întorceam și o priveam cu lăcomie, dar nu mă atingeam de ea. Doamna Eftherpi, cînd mi-a servit-o, cu zgîrcenie, mi-a spus :

— Azi mi se bate ochiul. Cred c-o să vină Niovi.

Știam ce urmărește. Ținta ei era subalimentarea mea. Dar ce-mi păsa ! Dac-ar veni Niovi, i-aș spune bucuroasă :

— Am mîncat atîta că mi-e teamă să nu plesnesc. Asta e pentru tine.

Numai de-ar veni odată ! Ce li s-o fi întîmplat de-au dispărut cu toții ? Cele pe care le trăisem în Kokinia îmi produceau temeri și-mi dădeau presimțiri rele.

O mașină a frînat brusc și s-a auzit claxonul. Era Trifonas, care nu mai locuia cu noi. Se instalase într-un apartament de pe strada Academiei, într-unul din cele cîteva imobile cumpărate de Sitzanoglii, ca să-și asigure surplusul de bani înainte de a-i spulbera inflația. Trifonas venea deseori la Psihiko, s-o ia pe fiica doamnei Eftherpi, pe Leni. (Așa-i zicea el, ca să mai înfrumusețeze țărănescul Lenio al unchiului Iancos.) Leni s-a repezit la balcon, în combinezon, și i-a strigat :

— Trifonaki, Foni dragă, vino nițel în casă, iubirea mea, că nu-s gata ! Nu mă așteptam. Îți face mama o cafeluță.

Și-i trase o ocheadă. Îi trimitea bezele, fără să-i pese de vecinii care vedeau totul.

Trifonas o adăugase de mult și pe Leni la colierul admiratoarelor sale.

— Pradă ușoară ! spunea plin de mîndrie. Cu ea nu-i nevoie să-ți bați capul, cum se întîmplă cu... altele. Îi spui „dezbracă-te", se dezbracă. Îi spui „acum spală putina", o întinde. O lași baltă cîte zile vrei, nu se plînge. Se consolează cu alții. Exact ceea ce îmi trebuie !

Totuși, în ziua aceea, Trifonas nu venise s-o scoată la plimbare pe Leni. Avea alte preocupări, mult mai serioase. Venise să dea doamnei Eftherpi unele indicații. După-masă avea să vină lume multă, pentru o consfătuire importantă. Unchiul Iancos, cum a auzit că printre oaspeți va fi și fostul ministru Handas, a devenit dintr-o dată vorbăreț și amabil.

— Eftherpi, fă tot ce poți ca să se simtă cît mai bine ! Fă o prăjitură sau torta aceea cu ciocolată !

— Crezi că am timp ? a întrebat doamna Eftherpi.

— Te ajută și bucătăreasa. Trebuie să ai timp !

Unchiul Iancos avea o mare stimă pentru domnul Handas. Credea că într-o zi va guverna Grecia. Dar, în afară

de asta, mai avea un motiv să se poarte deosebit de atent cu el : domnul Handas avea şi o fiică, pe Suzy, prietena lui Trifonas, care s-ar putea — cine ştie ? — să-i devină soţie.

În ultima vreme domnul Handas venea deseori pe la unchiul Iancos. Plănuia editarea unui ziar pe care să-l finanţeze Iancos Sitzanoglu.

— Bineînţeles, momentul nu-i prielnic, spunea domnul Handas, dar trebuie să fim gata de pe-acum, ca să profităm de prima ocazie.

Dacă te uitai la acest om, puteai să pui rămăşag că e un cetăţean căruia îi place mai mult liniştea căminului, care preferă papucii, ceaiul de tei şi cei doi căţei pechinezi, decît agitaţia vieţii politice. Scund, slăbuţ, cu un zîmbet blînd şi un glas duios. Vorbea încet şi graseia. Studiase în Germania, dar trăise mulţi ani la Londra, unde tatăl lui avusese cîndva reprezentanţa unei societăţi de armatori. Impresia pe care-o lăsa domnul Handas era însă înşelătoare. Ambiţiile lui politice îl chinuiau şi-acum, cînd angina pectorală nu-i îngăduia să urce nici măcar două trepte. Poporul grec votase împotriva lui în mai multe alegeri, fapt care-l făcea să urască parlamentarismul şi „gloata analfabetă şi vulgară".

În palatul Handas de pe strada Skufa se adunau în ultimul timp o serie de înalţi funcţionari naziști. Despre Aristanhos Handas se spunea că ar fi prieten cu Schacht [1] încă din anii studenţiei în Germania. Dar în discuţiile oficiale era întotdeauna de partea Angliei. „Bătrînul Albion [2], el o să aibă, ca întotdeauna, ultimul cuvînt ! Grecia, ca ţară mediteraneană, are nevoie de protecţia Angliei..."

Unica lui fiică, Suzy, era urîtă, dar cochetă şi plină de cutezanţă. Înaltă, brunetă, „fără un gram de grăsime mai mult decît stelele de la Hollywood", cum îi plăcea să se laude, purta părul strîns pe ceafă într-un coc, ceea ce făcea ca ochii ei bulbucaţi, de culoarea uleiului, să pară şi mai mari. Dintr-un salt era în maşina ei, ca un băieţoi. Cînd se aşeza la volan, pînă şi cei mai curajoşi dintre

[1] Ministrul Economiei şi Finanţelor în guvernul nazist.

[2] Denumirea simbolică a Marii Britanii.

cavalerii care o curtau se speriau și jurau să nu mai facă nebunia de-a urca în Buick-ul ei.

Trăncănea vrute și nevrute : că în casă la ei au stat ascunși uneori și cîte șapte ofițeri englezi, că atunci cînd aliații întreprindeau raiduri aeriene, se urcau cu toții pe terasa casei și strigau, aplaudau, iar apoi se aruncau asupra sticlelor de *whisky* și jucau *pinacle*, că din punct de vedere sexual aliații nu fac două parale, fiind „flegmatici și fără inimă-n ei". Astea și multe altele trăncănea fără nici o teamă Suzy Handas în cercurile mondene din Kolonaki [1]. Cînd Gestapoul a fost informat, a vrut s-o aresteze, dar a intervenit Ambasada germană, care a recomandat Gestapoului să se limiteze la o percheziție sumară în casa din strada Skufa, așa, de intimidare. Percheziția aceea domnul Handas și-a atîrnat-o la gît ca pe-o medalie primită pentru servicii aduse patriei și o vîra sub ochi acelora care îl acuzau că ar fi colaborator al ocupanților și consilier al guvernelor trădătoare.

Trifonas a urcat în camera mea să-și bea cafeaua. Era palid și prost dispus. Venind de la uzină, fusese oprit pe stradă de o patrulă germană.

— Noroc că nu mă despart niciodată de permisul eliberat de von Klaus [2], mi-a spus. Au strîns vreo sută de bărbați și femei ca ostatici. Ce naiba, nu vor să înțeleagă odată ai noștri că trebuie să stea cuminți ? Ai fost bătut, domnule ? Stai cu nasul în pămînt ! Ce folos dacă încerci să te opui ? Tu tai un cablu neînsemnat și ei omoară o sută de nevinovați. Pentru că făptuitorii știu, bineînțeles, să se ascundă și să se facă nevăzuți. Niște copilării fără nici un rost, scump plătite !

— Pare-se că nu sînt chiar fără nici un rost, i-am răspuns, dacă îi silește pe hitleriști să țină imobilizate în Grecia divizii întregi. Și asta, cred că-ți dai seama, e în interesul aliaților.

— Prostii ! Dacă aliații se așteaptă la astfel de ajutoare neînsemnate pentru a învinge, vai de ei și vai de noi !

---

[1] Cartier al bogătașilor în Atena.

[2] Comandant militar nazist din Grecia ocupată.

— Nimic nu-i fără însemnătate în acest cumplit conflict. Popoarele aflate sub ocupație sînt vii ; nu pot sta cu mîinile în sîn. Popoarele nu se înspăimîntă...

Am socotit că e inutil să continui argumentarea. Trifonas avea însă chef de vorbă. Asistînd pentru prima oară la o razie întreprinsă de ocupanți, văzuse cum cetățeni pașnici sînt tîrîți și încărcați în dube. Scena îl tulburase. Căuta motive care să justifice atitudinea hitleriștilor, încercînd să-i absolve de răspundere. Pentru liniștirea propriei conștiințe.

— La început nemții s-au purtat cu mărinimie, nu poți să negi, Aliki. Au recunoscut chiar că sîntem un popor eroic.

— A fost o primă încercare de subjugare totală, căutînd să ne facă complici, i-am răspuns. Dacă ar fi izbutit să ne cîștige de partea lor, ne-ar fi mobilizat îndată și-ar fi tras de-aci un dublu folos : nu numai că n-ar mai fi fost siliți să mențină forțe proprii în Grecia, dar ar fi trimis și de-ai noștri să facă pe jandarmii în țările ocupate de ei.

— Nu cred, a spus Trifonas îngîndurat. Dacă am fi stat liniștiți, s-ar fi purtat cu noi blînd, prietenește. Dar acum ? Știi ce mi-a spus un ofițer german ? „Dacă poporul grec nu înțelege ce înseamnă să te porți politicos, ne vom purta cu el cum ne-am purtat cu evreii polonezi..."

— Asta o fac de mult, Trifonas. Au condamnat poporul nostru la moarte prin inaniție. Au provocat inflația, comerțul negru. Au proclamat răspunderea colectivă, luînd ostatici. Ucid, schingiuiesc, incendiază sate, distrug țara și vor să ne distrugă și sufletul. Ce-ai mai vrea să facă pentru a aprinde ura și a trezi rezistența poporului nostru ? Nu te gîndi că unul ca tine și ca mine o ducem bine, că sîntem liniștiți. Asta ne tocește ura, ne face să fim împăciuitori. Iertăm, uităm...

— Nu uităm nimic ! Îi urîm și noi, dar cu cap !

— Nu, Trifonas ! Nu se prea împacă ura cu acest mod de a gîndi.

— E un lucru știut, a spus Trifonas în cele din urmă, că atițătorii se recrutează dintre refugiați. În privința asta trebuie să fiu de acord cu Lolis, chiar dacă mi-e scîrbă de el. Fiecare cartier de refugiați a ajuns să fie un

focar de revoltă stupidă. Dacă o să procedeze mai departe așa, o să-și frîngă gîtul. Sînt de plîns ! De plîns !

— Nu-i nevoie, Trifonas, să-i plîngi. Ei cred cu pasiune în libertate, și viața e în pas cu ei. În timp ce noi am predat armele și ne mulțumim cu un trai bun. Pentru acest trai bun ne pare rațională orice capitulare. Nu mai creăm noi istoria. Noi fărîmițăm covrigi pentru cafeaua cu lapte de dimineață...

Leni a intrat proaspăt ferchezuită, elegant îmbrăcată, umplînd camera de parfum. L-a luat pe Trifonas de braț, mieunînd :

— Mergem, Foni dragă ? Mor să mă plimb puțin cu mașina ! De-o săptămînă nu m-ai scos din casă. Pe unde mi-ai umblat ? Unde ai dispărut așa ? De-acum încolo o să te controlez.

— Ai dreptate, Leni. Dar n-am izbutit să fac rost de benzină. Mi-e tare teamă că vor veni noi restricții și-o să pun iar mașina pe buturugi.

— Ah, nu ! Doar n-o să ne lipsim și de această mică plăcere, singura care ne-a mai rămas !

Era evident că Trifonas vrea să se descotorosească de ea, mai ales cînd a adăugat :

— Acum plec. Mă duc să fac o baie și să mă odihnesc puțin. Vin după-masă la ceai. Amînăm pe altă zi ieșirea noastră, Leni.

Părăsind camera, și-au continuat afară meschina lor ceartă. În camera mea s-a așternut din nou tăcerea. Am închis ochii să mă liniștesc. Cuvintele rostite de Trifonas — „aținătorii se recrutează dintre refugiați" — îmi duhneau pestilențial. Mă gîndeam cum explica Niovi vioiciunea și combativitatea elementului emigrant. „Emigranții, spunea ea, știu bine cît de groaznică e sclavia. Ei au gustat amarul vieții de raia. Credința în viață și în libertate a izvorît din trecutul lor. Și-apoi, nu uita, dezrădăcinatul e mai cutezător. N-are de pierdut decît lanțurile propriei lui mizerii. Noul nu-l sperie. El vrea să se refacă, regenerînd națiunea, într-un climat de libertate. Iată de ce cartierele de refugiați răspund «prezent» la toate luptele naționale și democratice, fără să-și precupețească sacrificiile !"

Duminică am pornit-o iar spre Kokinia. Am găsit-o pe mama neliniștită. Se ducea la biserică, unde Niovi organizase o întrunire-fulger după liturghie. Nu m-a lăsat nici să mă așed pe-un scaun. Aproape că mi-a poruncit :

— Mergem ! Cînd sînt lîngă ea, am sentimentul că o apăr.

Cînd am ajuns, cîteva fete o ridicaseră pe Niovi pe brațe și ea ținea o cuvîntare. Proslăvea poporul grec și denumea Kokinia „bastion al libertății".

O femeie revoltată, cu un copilaș numai pielea și osul în brațe, a întrerupt-o :

— Ne-am săturat de vorbe ! Vrem pîine ! Poți să ne dai pîine ?

— Vorbele noastre vor deveni fapte, grîne, libertate ! a continuat Niovi calmă. Ele vor deschide hambarele, vor zdrobi mîna banditească a ocupantului ! Dacă singuri n-o să ne ajutăm între noi, n-o să ne ajutăm patria, cine să ne ajute ?

Și-a întins brațele slăbuțe, mlădii, pline de căldură, de parcă ar fi vrut să mîngîie lumea adunată, s-o îmblînzească, să-i ostoiască foamea. Credincioșii erau tulburați. Unii strigau : „Bine-i zice ! Foarte bine !" Alții se grăbeau să dispară, de teamă să nu intre în vreo belea.

Mama stătea în ușa bisericii înlăcrimată. Asculta cu evlavie și cu mîndrie. Dar nu înceta să arunce priviri neliniștite și cercetătoare spre stradă. Apoi și-a făcut loc către mijlocul bisericii, spunînd cunoscuților și necunoscuților : „Altă cale n-avem ! Copiii noștri luptă pentru țară. Ce alt preț ar mai putea avea bătrînețea noastră decît jertfa ?" A luat din mîinile unei eleve un teanc de manifeste și s-a apucat să le împartă. Băcanul de pe strada noastră s-a întors uimit, a privit-o și și-a făcut cruce.

— Și dumneavoastră, doamnă Mary ? O femeie atît de respectabilă ?

Kir Andreas, venit între primii la această adunare, i-a răspuns mișcat :

— Respectul și adevărul merg mînă-n mînă, kir Pandelis. Cei care mor pe străzi sînt Grecia. Și Grecia trebuie să trăiască. Așa ne învață istoria strămoșilor noștri.

Din ziua aceea frica mamei a început să se topească, cum se topește zăpada la căldura soarelui. Trecea liniștită

prin razii, cu cutiile de pudră și cu cremele ei, care nu mai conțineau articole cosmetice pentru femei, ci cuvinte de foc, pumnale ascuțite îndreptate împotriva înrobitorilor, speranțe și cîntece pentru cei înrobiți. A învățat să asculte la radio emisiunile aliaților și să-și noteze informațiile. Umbla ceasuri întregi cu bilete microscopice în sîn, ca să le dea unor necunoscuți, pe care îi știa doar după poreclă : „Înaltul", „Aterina", „Bufnița", „Învățătoarea", „Blonda", „Cîrlionțata"...

— Vezi cum a evoluat ? l-a întrebat Niovi pe Zisis, care i-a răspuns cu amărăciune :

— Doar maică-mea se mai roagă lui dumnezeu să-mi dea alt picior și alți plămîni ! Dar n-o învinuiesc. Cîndva o să înțeleagă totul. Și oarbă să fie o mamă, instinctul matern îi arată pînă la urmă drumul copilului ei !

17

Zisis a plecat în munți ca partizan. Îl chemau acolo noi sarcini de răspundere. Plecarea lui a fost atît de neașteptată, că n-a avut nici timp să-și ia rămas bun de la mică-sa. Niovi a primit senină vestea despărțirii și îl fericea pe Zisis pentru norocul lui. Dar manifesta oarecare nervozitate. Cînd a întrebat-o Ino de ce Zisis nu și-a amînat cu cîteva zile plecarea, ca să facă, în sfîrșit, nunta — așa cum plănuiseră, de altfel — ea i-a răspuns tăios :

— Sîntem în război, Ino ! Nu ne jucăm cu păpușile !

Cu doamna Harikleia avea însă multă răbdare și îi spunea cu blîndețe :

— Nu trebuie să vă faceți inimă rea ! Zisis e ca o pasăre a furtunii. Aleargă mereu acolo unde îl cheamă nevoile patriei și ale poporului.

— Mă înspăimîntă necunoscutul, a răspuns cu sfială doamna Harikleia. Cînd era aici, mi se părea că-l apăr.

— Și-acolo o să-l apere iubirea noastră. O să fie apărat și de arme, și de crestele de neatins ale munților noștri, a îmbărbătat-o soră-mea.

Foarte rar o mai vedeam acasă pe Niovi. Alerga într-una, cutreiera neobosită cartierele, că te mirai cum mai găsea timp să și scrie și să fie la curent cu știrile. De altfel, acest ritm, care desființa noțiunea de timp, ajungînd să fie o trăire la înaltă tensiune, era un fenomen general. Nici un luptător din rezistență nu mai știa ce e odihna și alte nevoi imperioase ale trupului.

Rezultatele acestei îndîrjite activități n-au întîrziat să se arate. La începutul anului 1943 Grecia înrobită părea un slăbănog ce și-a redobîndit sănătatea. Lupta, sîngera,

urca tot mai sus pe culmile istoriei. Inimile se simțeau libere, chiar dacă blestemul hitlerist era mai apăsător ca oricînd. Din clipa în care bătălia pentru supraviețuirea poporului a fost cîștigată, s-au ivit zorile unei noi ofensive, ale unei noi epopei.

Sotiris, care ținea legătura cu comandamentul Orientului Mijlociu, colinda Grecia în lung și-n lat cu diferite misiuni. Într-o zi a venit la Kokinia cu o scrisoare de la Zisis. Era prima scrisoare pe care-o primea Niovi de la el, după o tăcere de cinci luni. Îi scria plin de poezie :

„Pe crestele munților zăpezile se topesc și deschid drumul vitejilor Greciei. Ei au adus aici, pe piscuri, o parte însemnată din sufletul patriei. Cerul, cedrii și brazii sînt acum acoperămintele noastre, iar chinurile țării însîngerate, libațiuni pentru sărbătoarea bucuriei de mîine, ce-o așteptăm cu toții. N-am decît rareori ocazia să-ți scriu, ca să-ți pot transmite pulsul vieții de aici. Cînd ne vom întîlni, îți voi povesti zile și nopți de-a rîndul mărețele fapte ale bravilor noștri tovarăși și tot n-am să le pot isprăvi vreodată. Aș vrea doar să știi că, atunci cînd se spune despre lupta din munții noștri că ar fi asemenea luptelor din 1821, e prea puțin spus, prea puțin. Dar să nu crezi că admirația mea pentru munca voastră e mai mică. Orașele au fost și vor rămîne cele mai înaintate detașamente de luptă. Partizanii plîng de mîndrie aflînd că oameni cu mîinile goale, veniți de pretutindeni, tineri, bătrîni, femei și copii, disprețuind țevile mitralierelor și șenilele tancurilor, înaintează cîntînd și înfruntînd moartea. Fiecare cetățean al acestei țări, cel mai retras sau căruia îi plăcea liniștea, a zvîrlit papucii tihnei cît colo și se simte erou, își varsă sîngele cu bărbăție și se jertfește pentru ca grîul libertății să încolțească mai grabnic și să fie cît mai bine legat..."

Au mai trecut trei luni fără nici o știre. Într-o seară, Niovi s-a întors radioasă. A început să deretice prin casă plină de nervozitate. S-a oprit în fața oglinzii, cu care de luni de zile nu mai dăduse ochii și, cînd mama a întrebat-o mirată : „Ce se întîmplă ?", i-a răspuns :

— Vine Zisis, mamă ! Vine în seara asta ! Atena l-a atras din nou ca un magnet. Are nevoie de el. Îi aparține.

Au anunțat-o și pe doamna Harikleia. Au adus flori, au pregătit clătite. Și cînd ușa s-a deschis și a intrat Zisis, vesel și plin de vigoare, parcă soarele a despicat norii mohorîți și casa s-a umplut de lumină și căldură. Era cu Sotiris, care făcea pe negustorul ambulant și care, cu nemțeasca pe care-o știa, își făcea drum mai ușor.

În seara aceea viața a îmbrăcat straie de sărbătoare. Totul era vesel și frumos. Zisis devenise vorbăreț, rîdea ca un copil și povestea într-una tot felul de pățanii din munți. La un moment dat, Sotiris, care n-apucase să scoată și el o vorbă, l-a întrerupt și a spus plin de haz :

— Bre, pe omul ăsta l-a schimbat muntele cu totul ! Ați observat ? Nu m-a lăsat să scot și eu o vorbuliță ! A adus cu el coșuri întregi de eroisme. Eu însă v-am adus ceva mai practic, ceva ce înaltele personalități nici nu s-ar gîndi vreodată să aducă.

A ieșit în săliță și s-a reîntors cu un coș plin cu alimente. Ino a alergat și l-a sărutat entuziasmată :

— Întotdeauna am spus despre tine, Sotiris, că ești un om cu picioarele pe pămînt. Dar acum ești — cum să-ți spun ? — ca unchiul din America ce sosește doldora de dolari !

Niovi, care se cuibărise ca o pisică lîngă Zisis, a izbucnit în rîs.

— Ce unchi din America ?! Ne găsim în fața unui generalisim slăvit, întors victorios din bătălie.

Sotiris a făcut un gest de mare fală, apoi s-a aplecat și a tras din coș un jambon de porc afumat.

— Iată trofeele ! Iată-le ! a strigat triumfător. Vă rog, fiți atenți la proveniență : *Berliner Schinken*, adică *șuncă berlineză !* Cine știe ce porc hitlerist avea de gînd s-o savureze ! Dar acum lucrurile s-au cam schimbat. Și cîte nu se vor mai schimba ! Sîntem la începutul sfîrșitului.

— Le iei pe toate cam ușurel și găsesc că ești prea pripit, i-a domolit avîntul Niovi. Mai curge încă atîta sînge, și ce sînge !...

Ino se grăbea să pună masa. Cele două cuscre, cu mînecile suflecate și în fierbere, ca niște tinerele de nouăsprezece ani, pregăteau mîncarea în bucătărie. Zisis și Niovi au încetat să se mai privească în tăcere și au început să vorbească.

— Ți-aduci aminte, i-a spus ea, cîți oameni meschini la suflet întîlneam la început, pe vremea cînd foametea și defetismul amorțeau inimile multora, făcîndu-i să se țină deoparte, lipsiți de orice voință ? Dacă i-am fi ascultat pe cei „cuminți", azi jumătate din populația țării ar fi fost în mormînt, iar cei rămași în viață ar fi fost trimiși pe frontul de răsărit.

— Popoarele, ca și adevărații lor conducători, nu rămîn niciodată în coada evenimentelor ! a răspuns Zisis.

Au vorbit apoi despre pierderile suferite, la care Sotiris a intervenit, spunînd :

— Am aflat că ministrul de interne colaborationist a dat anumite cifre privind numărul patrioților uciși în primii doi ani de ocupație. La ce cifră credeți că-i reduce ?

— La cea mai mică posibil, bineînțeles, a răspuns Niovi. Vreo 15.000. Dar e cu putință ? Și nu suflă o vorbă despre regiunile ocupate de trupele fasciste bulgare, nici despre cei închiși și schingiuiți în lagărele de concentrare, nici despre cei răpuși de foame. Din păcate, morții noștri trebuie să fie cu mult mai mulți decît cei anunțați.

Zisis asculta emoționat și, în timp ce-o mîngîia pe păr, spuse :

— Niovi, ei nu sînt morți. Sînt avangarda celor vii...

Ino, care prinsese fraza din zbor, a strigat :

— N-aș vrea să fac parte din avangarda aceasta de onoare ! Prefer să fiu mai la urmă, dar să trăiesc, ca să mă pot bucura de pacea de mîine.

— O auziți ? făcu Niovi. Ce mult s-a schimbat Ino !

Sotiris s-a apropiat de Ino, trecîndu-și mîna peste umerii ei cu oarecare intimitate, și i-a șoptit :

— Ce-mi aud urechile ? Adevărat ?

— Chiar dacă nu crezi, asta e situația. Nu se va schimba.

— De unde știi, Ino ? Poate că se va schimba...

S-au ridicat cu toții, ca să cedeze celor două mame locurile de onoare la masă. Buna dispoziție a sporit și mai mult dinaintea prînzului neașteptat. La un moment dat, doamna Harikleia s-a sculat cu paharul în mînă. Era foarte mișcată. Tremura toată. A aruncat în jur priviri timide.

Toți tăcură și se uitară la ea, așteptînd discursul. Dar pînă la urmă își pierdu curajul și spuse :

— Începe matale, cumătră, că știi să vorbești mai frumos !

Mama s-a văzut nevoită să primească, a ridicat paharul și, cu solemnitate și ochii înlăcrimați, a zis :

— Beau în sănătatea tuturor vitejilor din patria noastră, care în aceste clipe grele o apără ! Beau și în sănătatea... în sănătatea și fericirea voastră, copiii mei ! Urez celor necăsătoriți noroc bun ! Vă urez și vouă, dragii mei Zisis și Niovi, cununie grabnică ! Cumătra și cu mine abia așteptăm să vă creștem copilașii, să ni se mai îndulcească și nouă zilele alături de nepoței.

— Amin ! și-a rostit și doamna Harikleia binecuvîntarea și s-a așezat pe scaun, înghițindu-și lacrimile.

Lui Zisis i s-au umplut ochii de lacrimi. Dar Niovi, stăpînindu-și emoția, s-a ridicat și le-a sărutat pe amîndouă mamele, amenințîndu-le cu degetul :

— Maimuțelor ! Voi două le-ați pus toate la cale ! Dar n-o să vă dezmințim urările. Fiți pe pace !

Cine-ar fi crezut că acel ospăț al bucuriei noastre va fi și ultimul ?...

18

Era în martie. Zorile abia mijiseră. Soarele n-apucase să răsară şi să ureze ziua bună mahalalelor sărăcăcioase ale Kokiniei, cînd s-au auzit sunînd clopotele. Nu era cunoscutul sunet vesel, ce cheamă lumea la vreo adunare. Era un sunet viclean, nervos, dur. Pe străzi goneau tancuri. Cizme grele băteau ritmul „ordinei noi", de parcă ar fi avut pingele din oase, din oase de om.

— *Polizei ! Polizei !*

Uşile erau sparte şi indivizi cu chipuri de bestii tîrau pe toată lumea scoasă din aşternuturi în piaţă. Niovi s-a ascuns într-un dulap din perete, îndărătul hainelor atîrnate. Micuţă de statură şi slabă cum era, s-a făcut una cu peretele. Cei de la Gestapo au invadat casa şi au cotrobăit pînă şi în cele mai nebănuite locuri. Mama stătea în mijlocul odăii şi-i urmărea palidă, calmă, nemişcată, ca o statuie antică. Cînd i-a văzut îndreptîndu-se spre dulap, s-a întors şi s-a uitat spre curte, ca să le abată atenţia în altă parte. Naziştii i-au surprins căutătura şi au alergat într-acolo. Pînă la urmă, nemaigăsind pe altcineva în casă în afară de Ino şi de mama, le-au poruncit şi lor să vină în piaţă.

Acolo erau îngrămădiţi sute de oameni, care se zbăteau ca peştii în nămol. Parcă li s-ar fi scurs sîngele din vine. Ochii li se căscaseră enormi, privind în toate părţile, cu o tragică străduinţă de a pricepe ce se întîmplă.

— Ce vor de la noi ? Ce-o să ne facă ? a bîlbîit un bătrînel.

— O să ne împartă bomboane, colega ! N-ai priceput ? i-a răspuns cu amară ironie un muncitor înalt de statură. Sîntem în război, frate ! În război ! Ce mai întrebi ?

Fluierături, împușcături se auzeau de prin toate ulițele. Apoi, o mașină închisă, urmată de o coloană de dube, a stopat, frînînd asurzitor. O bestie cu mască pe față a coborît din automobil, a înaintat și s-a oprit în mijlocul pieței. Apariția lui i-a înlemnit pe toți cei adunați. Nu se auzea nici un murmur. Și plozii încremeniră cînd au dat cu ochii de el. Un copil de țîță începu să scîncească. Ca la un semnal, toți copiii începură deodată să urle și să tremure înspăimîntați.

Bestia mascată a întins brațul și a indicat cu degetul scîrbos al trădării, ordonînd :

— P-ăsta ! Și p-ăsta ! Și p-ăsta !

Inimile aproape că-și opriră bătăile. Trupurile fură parcă lovite de paralizie. O paralizie colectivă. Porii încetaseră să se mai dilate și contracte, revărsînd o sudoare abundentă, vîscoasă și rece. Pupilele tremurau în ochii tulburi, deznădăjduiți. Numai gîndul gonea, gonea înnebunit, de nu-l puteai ajunge. „Spre cine ? Spre cine se va mai îndrepta acest oribil deget arătător ?" Mamele își strîngeau la piept copilașii. Soții își țineau strîns de mînă soțiile. Un flăcău scuipă cu zgomot. Era ca un gest de dispreț la adresa călăilor. Spre el s-au îndreptat priviri recunoscătoare. Era primul gest de rezistență. Fălcile au început să se încleștеze. Oamenii au început să se miște. Unul se scărpina, altul răsucea mecanic un nasture. Batiste ștergeau obraji năclăiți de sudoarea groazei.

În mijlocul pieței cei proscriși fură strînși într-un pîlc. Li se puseră cătușe și fură aruncați în dube. Unii erau tineri, alții cu părul alb, fetițe care abia lăsaseră păpușile din mîini...

Ochiul de viperă al denunțătorului cu mască juca iute, iscoditor, înfricoșător. Degetul îi tremura, căutînd să rămînă întins. Înaintă cîțiva pași, scoase un răcnet de bucurie, apoi se aplecă și-i șopti ofițerului ceva la ureche. O pătrime din jivinele Gestapoului cu arme automate, îndreptate spre gloată, înaintară către Zisis și îi smulseră mustața falsă și ochelarii.

— În sfîrșit ! strigă bestia. Uite șeful !

Mama s-a clătinat, gata să se prăbușească, dacă n-ar fi sprijinit-o Ino. I se părea că piața se învîrtește cu ea, vertiginos. Își înăbuși în gîtlej un hohot, ca un spasm. Gura îi era uscată ca o floare nestropită în arșița verii. „Sufletul meu ! Zisis ! Zisis ! Copilul meu ! Cum de n-ai scăpat și de data asta ? Cum de-ai căzut în capcană ?"

Zisis a înaintat mîndru, lovind caldarîmul cu cîrja, parcă ar fi intonat un cîntec. Ținea fruntea sus și-i privea pe naziști ca un învingător care trece în revistă prizonierii. Și-a întors apoi privirea plină de curaj spre mulțimea îngrozită. Îți făcea impresia că se pregătește să țină un discurs. Ofițerul l-a îmbrîncit. Trupul i s-a clătinat, dar și-a regăsit repede echilibrul. În timp ce-i puneau cătușele, a reușit să strige :

— Nu vă fie teamă de javrele astea lașe ! Crima nu poate ucide dorul de libertate !

Patul unei arme îl izbi peste față. Sîngele trandafiriu îi țîșni din nas și din plesniturile buzelor.

Din masa de oameni s-a desprins, împleticindu-se, o bătrînică gîrbovită. A întins mîinile uscate spre cer și a scos un țipăt sfîșietor :

— Fiule !

Mama și-a făcut loc prin mulțime și a alergat s-o rețină pe doamna Harikleia. Zisis le-a văzut și le-a zîmbit. L-au urcat apoi în dubă și mașina a pornit.

Razia a luat sfîrșit.

A fost doar un prolog al celor ce aveau să se mai întîmple, cu mult mai îngrozitoare.

— Cărați-vă acasă, javrelor ! se auzi un glas de fiară.

Un tînăr începu să cînte. În astfel de clipe, oamenii uită să mai fie cuminți. Și cîntecul trecu din gură în gură, pînă ce toți îl intonară. Așa cum răzbat prin zăpada înghețată primele campanule și cele dintîi margarete, așa cum, pe măsură ce primăvara înaintează și soarele e din ce în ce mai fierbinte, macii prind să-și ridice flamurile roșii, tot astfel a izbucnit acel cîntec din sufletul poporului. La început au fost lacrimile, apoi văzduhul s-a umplut de uralele avîntului de luptă, plin de speranță. Oamenii au uitat dintr-o dată de frică, fără să-și dea seama *de ce* și *cum*. Zisis biruise și de data aceasta, insuflînd oamenilor curaj, ridicînd mîndre frunțile.

Doar cînd s-au despărțit și fiecare s-a văzut singur la el acasă, abia atunci au început să fie din nou cuprinși de îngrijorare. Mamele alergară să le ducă copiilor o pătură, un schimb de rufe. Dar a fost cu neputință să-i mai găsească sau să afle unde au fost transportați. Alergau fără încetare, alergau cu legăturica și cu nădejdea tăinuită că-i vor revedea...

Cînd mama a venit la Psihiko, părea fără suflet în ea. Cu greu mi-a povestit cele întîmplate, adăugînd :

— Am venit să te înștiințez, nu cumva să mai dai pe la noi. Casa e pusă sub urmărire de nemți, zi și noapte.

— Și Niovi ? Ce s-a întîmplat cu ea ? Unde e ? am întrebat-o neliniștită.

— Niovi... a plecat. A intrat în ilegalitate. Nu i-a mai rămas decît să plece în munți.

A rostit ultimele cuvinte cu un glas uscat, pierdută, fără nici o expresie. Durerea și îngrijorarea îi brăzdaseră pe chip dîre adînci. Întreaga ei ființă era întruchiparea unui efort suprem. Privirile îi scăpărau, iar buzele îi erau livide, ca ale unei moarte.

Am luat-o în brațe și am strîns-o cu duioșie, cu disperare, rugînd-o :

— Plîngi, mămico, plîngi, să te ușurezi !

Îi simțeam pieptul zguduit de hohotiri surde. La început ele aduceau cu valurile mărunte ale unui lac, apoi au devenit o burniță deasă, trecînd într-o furtună, un adevărat uragan dezlănțuit în largul oceanului. Vîntul bătea, ploaia turna, tuna și fulgera, iar sufletul ei nu-și găsea adăpost.

După ce s-a mai liniștit, și-a redobîndit curajul și mi-a spus :

— Cînd Niovi a aflat de arestarea lui Zisis, parcă s-a golit deodată de orice gînd. Sîngele i-a pierit din obraji. Și-a pierdut cumpătul. A alergat în odaia ei și s-a închis acolo pînă la căderea nopții. Cînd a ieșit, n-am mai recunoscut-o. Nu mai era copila mea. Nu ! Nici n-am apucat să-i vorbesc, să-mi iau rămas bun de la ea. „Te înștiințez eu unde și cînd ne vom revedea, mamă." Atît mi-a spus și-a dispărut în noapte. Unde s-o fi dus, singurică, fetița mea, cu durerea ei sfîșietoare în suflet ? Nu știu !

S-a sprijinit de mine și-i simțeam iarăși bătăile neregulate ale inimii. Dar, ce ciudat ! Cu puțin înainte, era cît pe-aci să leșin și eu o dată cu ea. Acum simțeam o forță stranie. I-am cuprins umerii și i-am ridicat bărbia, spunîndu-i cu un glas ce semăna mai mult cu un ordin dat pe cîmpul de bătălie :

— Mamă, nu te lăsa ! Nu știi că așa e lupta ?

M-a privit printre lacrimi și, mirată, mi-a răspuns cu tonul ei obișnuit :

— Da, copila mea, așa e lupta ! Dar și mamele celor care luptă suferă la fel. În fiecare zi, în fiecare clipă...

Îmi vorbea, dar n-o mai ascultam. Gîndul meu era acum aiurea : la arestările din Kokinia, la denunțătorul cu mască, la mesajele curajoase ale lui Zisis, la munca ilegală a Nioviei rămasă în suspensie. Cine se va încumeta s-o continue ? O ură sălbatică smulgea din mine hățișurile oricărei șovăiri și deschidea drumul unei nemaipomenite forțe de luptă. Ura aceasta a zvîcnit în vîlvătăi, călindu-mi voința moleșită.

M-am sculat din fotoliul cu perne de puf, ce-mi îmbrățișau de luni de zile trupul invalid. Am început să merg de-a lungul și de-a latul camerei, fără nici un reazim. Mă simțeam ca o corabie pe jumătate scufundată, din care se aruncă peste bord orice balast și care se înalță la suprafața apei, gata pentru călătorie.

Deodată, totul mi-a apărut atît de limpede și-atît de simplu ! Luasem suprema hotărîre. Ultimul strop picurase acum în paharul prea plin. Voința îmi deveni de neînfrînt. Coloana vertebrală nu-mi mai era gheboșată. Membrele nu mă mai dureau. Nu mai eram paralizată. Mă simțeam aproape, foarte aproape de sufletul chinuit al poporului meu. Simțeam în mine pulsul patriei înrobite. Sunase și pentru mine ceasul să ridic ancora.

Cînd s-a ridicat să plece, mama a scos timidă un pachețel.

— Aș vrea, Aliki, să las la tine cîteva din lucrurile la care țin mult. Sînt niște fotografii, scrisori, primii pantofiori împletiți... Le-am avut cu mine în toate nenorocirile. Ascunde-le aici ! Sînt în mai mare siguranță.

— Lasă-le, mamă, dacă socotești că așa e mai bine ! Deși... nu știu dacă de-acum înainte vor fi și-aici în siguranță...

S-a întors spre mine și m-a privit neliniștită, surprinsă.

— Și sănătatea ta, copila mea ? Nu cumva ai uitat de sănătatea ta ? Ce-ai de gînd să faci ?

— Sănătatea mea ? Care sănătate ? Mamă, nu ți-ai dat seama de... minune ?

Am sărit în sus teafără și mi-am deschis larg brațele, ca niște drapele desfășurate triumfal. Apoi m-am așezat pe jos, turcește, ca atunci cînd eram copil, așteptînd izbucnirea de uimire și entuziasm a mamei.

Ea și-a făcut semnul crucii, emoționată, uluită, dar mîndră în același timp, spunînd :

— Doamne atotputernice, a înviat și copilul ăsta al meu !

O lună întreagă l-au torturat pe Zisis în subsolurile din strada Merlin [1]. Mama lui se topea pe picioare, stînd în fața clădirii cît era ziua de mare, cu o crăticioară de mîncare, o pătură și un schimb de rufe. *Interzis !* i se spunea. *Verboten !* Dar ea nu se lăsa. Și a doua zi venea din nou și se tîra pe treptele Gestapoului, adîncită în gîndurile ei. „Undeva, pe-aici, o fi pășind și feciorul meu. Îndărătul acestor ferestre o fi respirînd și așteaptă..."

Într-o bună zi, rufele și mîncarea au fost primite. Doamna Harikleia a căpătat din nou curaj : „N-am pierdut orice nădejde ! Nu, n-am pierdut !" Voia atît de mult să spere ! Acorda încredere oricărei informații, cît de cît optimiste. I se spunea : „Lotul ăsta nu va fi executat pentru că..." Argumentarea de după acest *pentru că* era ceva cu totul scornit. Dar inima mamei aduna argumentele, le potrivea cît mai bine, și pe ele se sprijinea forța ei de rezistență. „Mai e și igrasia de la subsol, își spunea. O să-i facă rău piciorului ciuntit și plămînilor lui ciuruiți." Ea își făcea griji din pricina igrasiei, în timp ce fiarele asmuțite, cercurile de fier și bicele de frînghie împletită cu sîrmă ale călăilor îi sfîrtecau trupul schilod.

[1] Sediul Gestapoului la Atena.

Era tragic să cunoşti soarta cumplită a lui Zisis şi s-o auzi pe maică-sa întrebîndu-se : „O fi primit oare copilul mîncărica pe care i-am trimis-o ? I-o fi plăcut ? I-am făcut cartofi prăjiţi. Ah ! O să mănînce şi-o să prindă puteri !" Îşi amintea de ziua cînd Zisis a adus-o pe Niovi prima oară la ei la masă. „Să vezi ce gustoase sînt mîncărurile pe care le găteşte mama ! îi spusese. După ce-o să ne căsătorim, nu trebuie să-i încredinţăm ei bucătăria, că ne transformăm în sclavi ai pîntecului !" După aceea plîngea potolit şi spunea sfîşiată : „Zisis ! Dragul meu Zisis ! Mă auzi ? Cum o duci tu, băiatule, închis în iadul acela cu fiarele, cu cei ce te-au răstignit şi pe tine, cu anticriştii ? Doamne, ocroteşte-l ! Mîntuieşte-l, tu, maică a lui Hristos !"

Uneori, vorbind astfel ca pentru sine, ajungea pînă sub nasul santinelei. Ridica privirea şi se uita la soldatul neamţ. Avea şi el trăsături omeneşti : ochi, nas, gură, mîini... Era chiar un flăcău chipeş, cu părul auriu. Poate-o fi avînd şi inimă ? O fi avînd şi-o mamă, care îl aşteaptă undeva, care îi duce dorul şi tremură de teamă să nu fie ucis... Atunci, ce-l împiedică oare să le înţeleagă pe celelalte mame ? Ce l-a transformat într-o bestie, gata să calce cu cizmele peste pieptul ei ? „Doamne ! Doamne ! Fie-ţi milă de copiii lumii ! Fie-ţi milă şi de copilul meu, în inima căruia n-a încolţit decît iubirea ! Fie-ţi milă şi de mine, sluga ta umilă !"

Într-o zi, a fost chemată şi i s-a dat o legăturică cu lucrurile lui Zisis. Era prima oară cînd primea ceva de-al lui. A luat-o în grabă din mîinile paznicului şi a ieşit în stradă alergînd. I se părea că i-au dăruit tot cerul. Strîngea bocceluţa la piept ca pe un copilaş nou-născut. O mîngîia cu degetele. Era ceva *de la el*, ceva îmbrăcat de trupul lui chinuit, ceva care-o fi păstrînd mirosul său... Nu mai avea răbdare să ajungă pînă în Kokinia. S-a gîndit să se ducă în Grădina Regală şi să desfacă legăturica. Dar nu ! N-ar fi cuminte ! Ochi nevăzuţi şi vicleni, care spionează, sînt peste tot. Şi-a reamintit de sfaturile de odinioară ale lui Zisis. Dacă îi trimitea vreun mesaj tainic, ascuns în guler sau în manşete ? Dacă scria ceva important, pe care trebuia să-l transmită imediat tovarăşilor lui ?

S-a îndreptat spre strada Solon, unde locuia o vară a ei. Picioarele-i parcă aveau aripi. De ani de zile nu mai fusese atît de sprintenă. A urcat scările fără să gîfîie şi, cînd a constatat că nu e nimeni acasă, s-a aşezat în faţa uşii şi a desfăcut legăturica. Mîna ei a apucat prima cămaşă. Lumina era foarte slabă. Atingerea cămăşii o înspăimîntă. Nu era o rufă. Era ceva scorţos, muiat parcă într-o scrobeală roşie-neagră. Se ridică în picioare. Închise şi deschise ochii de cîteva ori, nu cumva să fie vreo greşeală. Duse rufa la nas. O întoarse în mîini, înnebunită de nelinişte. Se apropie de lumină şi văzu sînge. Sînge ! Sînge ! Luă şi-a doua rufă. Şi ea era mînjită toată, ferfeniţită. Mirosea a sudoare, un miros pătrunzător de sudoare a agoniei. Scoase un ţipăt de spaimă şi leşină.

Cînd şi-a revenit, a adunat în grabă rufele şi a alergat înapoi, spre strada Merlin. Dar n-o mai ţineau picioarele. Gîfîia. La fiecare zece paşi se oprea să răsufle, să nu se înăbuşe de disperare. Murmura ca o zmintită şi arunca în juru-i priviri sălbatice. Îşi simţea inima clocotind, gata să se războiască. Îşi simţea unghiile crescîndu-i, îngroşîndu-se, gata să se înfigă în carnea călăilor copilului ei.

S-a năpustit asupra santinelei, care a împiedicat-o să intre. Gemea, spumega, urla. A vîrît sub ochii soldatului neamţ cămăşile însîngerate. El a îmbrîncit-o. Ea s-a clătinat şi a căzut. S-a ridicat şi a început să izbească cu pumnii în zidul infernului. ce ascundea schingiuirea copilului ei.

— Ucigaşilor ! Blestemaţilor ! striga. Ce aţi făcut cu copilul meu ? Canaliilor ! Arestaţi-mă ! N-auziţi cum vă blestem ? Băgaţi-mă şi pe mine la închisoare ! Omoriţi-mă pe mine, cîinilor ! Schingiuiţi-mă pe mine, nu pe el !

Lumea se oprea o clipă. Bănuia despre ce e vorba şi strîngea cu indignare fălcile şi pumnii.

— Pînă cînd o să ne tot ucideţi copiii, bestiilor ? Pînă cînd ?

O fată care trecea pe acolo le spuse celor din jur :

— Trebuie s-o luăm de-aici ! O s-o aresteze !

S-au apropiat de Harikleia şi abia au izbutit s-o smulgă din locul acela. Fata i-a vorbit blînd, cu duioşie. I-a spus că o să anunţe acolo unde trebuie, ca băiatul ei să fie aju-

tat. Își trecu apoi brațul pe sub mîna țeapănă a nefericitei mame.

— Veniți ! i-a spus. Hai să plecăm de-aici ! Nu trebuie să ne vadă ei durerea. Asta vor. De aceea v-au dat rufele astea. Ca să vă doară, să vă frîngă, să se sperie și ceilalți, care luptă ca și viteazul dumneavoastră fiu. Dar cît de mult se înșală !

Doamna Harikleia o asculta. Arunca fetei priviri încețoșate, incapabilă să priceapă. Nu plîngea. Pășea fără să-și dea seama. Călca pe cămăși însîngerate. Nu mai vedea decît cămăși însîngerate. Fata i-a spus că n-are timp de pierdut, că trebuie să alerge, ca să se intereseze de feciorul ei. Au fost singurele cuvinte pe care le-a înțeles. Și-a adunat restul puterilor și a venit la Psihiko, să dea ochii cu mama, care venise la mine.

Cum a intrat în casă, a desfăcut legăturica și s-a trîntit într-un fotoliu. Ochii îi rămaseră uscați, sticloși, înfiorători. Voia să spună ceva. Mușchii gîtului se încordau, vinele se umflau, buzele se deschideau, dar glas nu avea. Cînd și-a dat seama ce s-a întîmplat, mama și-a dus mîinile la ochi și a început să plîngă. Harikleia a izbucnit și ea în plîns și s-a pornit să murmure, dar atît de sfîșietor că ar fi putut să scoale și morții din morminte :

— Fiule ! Fiule ! Ăsta-i semnul neîndurător, plin de sînge, ce ni-l trimiți ? Cum să te ajutăm, copilașul meu drag ? Ce să facem ca să te scăpăm de ucigași ?

Lui Trifonas, care din întîmplare se afla de față la această scenă, i se umplură ochii de lacrimi.

— Am să fac tot ce-mi va sta în putință, i-a promis doamnei Harikleia, tot ce-mi va sta în putință ! E grav !

Pe urmă, s-a adresat mamei, cutremurată de grozăvia pe care-o bănuia :

— Noi facem totul ca să salvăm ce se mai poate salva din țara asta nenorocită. Dar ai noștri nu ne ajută. Nu ne ajută de loc. Întreprind acțiuni care cu greu pot fi numite raționale. Și iată rezultatele !

Mama l-a privit cu asprime, spunînd :

— Hai, Harikleia ! Trebuie să încercăm peste tot.

Și plecară, braț la braț, de-ai fi zis că una căuta sprijin la cealaltă.

Zilele treceau, treceau... Doamna Harikleia primea într-una cămăși pline de sînge. Nu era ceva cu care să te poți obișnui. Într-o zi, a găsit în sufertaș, împreună cu unele resturi de mîncare, doi dinți, doi dinți strălucitori și o bucată de carne, ciudată, neagră. Vecina, doamna Zoe, i-a șoptit mamei :

— Vai, dar asta e limbă ! Limbă de om ! Doamne ferește !

A fost cel din urmă mesaj al lui Zisis. Nici o rugă, nici un sufertaș n-a mai primit doamna Harikleia. Iar cu mîncarea pe care-o aducea a trebuit să se întoarcă acasă.

— A fost ridicat de-aici, i s-a spus.

În aceeași seară, zidurile din Kokinia s-au acoperit de lozinci imense : „Zisis Drogas a fost executat ! Slavă viteazului fiu al Greciei !"

Clopotele din Kokinia sunau ridicarea în masă a populației. Alți viteji se grăbeau să ia locul luptătorului căzut pe baricadele libertății.

Era o noapte neagră, fără stele. Norii păreau că strîng în plămînii lor toate furtunile. Vîntul rece de ianuarie mătura orice întîlnea în cale şi pătrundea tăios prin crăpăturile şi prin geamurile sparte, pe care nimeni n-avea cum să le înlocuiască. Dar anul 1944 aducea în inimi multe speranţe şi le ferea să cadă pradă disperării. Undeva pe-aproape trebuia să fie capătul liniei de sînge, care ştergea bucuria oamenilor de pe harta lumii. Încă puţin şi totul se va sfîrşi. Nu e cu putinţă să nu vie odată sfîrşitul.

Mă aflam de cîteva ore singură în pat şi dîrdîiam de frig. Unchiul Iancos făcea economie la lemne, deşi în magazie erau provizii de combustibil pentru zece ierni în şir. Gîndurile îmi dădeau tîrcoale ca nişte fiinţe bizare.

Frig ! Ce frig ! Cîţi vor muri în noaptea asta la Atena ? Şi Niovi în ce subsoluri şi-o fi ducînd viaţa ? Oriunde s-ar afla, sînt pe urmele ei. Poate că în seara asta goneşte fugărită de vîntul rece de miazănoapte, se furişează să scape de razii, trece rîuri înot, aleargă urmărită de lupi, pentru a putea ajunge sus, în munţii liberi. Mamei trebuie să-i fie şi mai frig fără foc în sobă.

Vai, ce îngrozitor, ce nemilos frig !

Alaltăieri am găsit-o pe mama atît de îmbătrînită, atît de bolnavă, sărmana !

— De ce nu vrei să te odihneşti puţin, mămico ? Eşti atît de slăbită şi de obosită ! Lasă-mă să-ţi încălzesc puţin mîinile ! Vai ! Vai ! Ce îngheţate şi aspre sînt ! De ce ţi le tot întinzi aşa, deznădăjduită, în bătaia vîntului ? Se va îndrepta totul. Vor trece furtunile. Şi-atunci, noi, cei

care le-am trăit, vom fi mîndri şi ne vom lăuda că le-am înfruntat.

Ochii îmi sînt grei de somn. De mult îi simt închişi. E ca şi cum m-aş desprinde dintr-un cîrlig ce mă ţine agăţată. Devin uşoară, uşoară... Zbor. Calc pe-un covor de vată moale. Sloiuri mari de gheaţă se rostogolesc şi ne înconjoară casa din Kokinia. Ce bine-ar fi să fie flăcări ! Visez sau gîndesc ? Mai aud pendula. Ce oră o fi bătînd oare ?

— În fundul dulapului am pitit o cutie de lapte condensat pentru tine, mamă ! Ai ajuns un schelet de atîta nemîncare !

— Ţi-e teamă, Aliki, că am să mor ? Nu, nu ! N-am de gînd să mor ! Nu vreau ! Acum, cînd mi-am dat seama de adevăr, vreau să trăiesc. Să trăiesc, ca să-i văd pe toţi copiii mei fericiţi, într-o lume liniştită şi frumoasă. Să-i joc pe genunchi pe copilaşii voştri. Să le povestesc coşmarul războaielor şi-al ocupaţiei. Iar nepoţeii (doamne, ce dulce sună cuvîntul ăsta !), nepoţeii o să mă tragă de fustă şi-o să mă întrebe : „Şi pe urmă, bunicuţo ? Pe urmă ce-a mai fost ?" „Ce-a mai fost, copilaşii mei ? Au fost nunţi şi bucurii, şi-am trăit bine, iar voi o să trăiţi şi mai bine !"

Glicinele înfloriră şi-şi aninară ciorchinii mov şi albaştri, parfumaţi, pe terasa grădinii noastre din Aidin. În casa părintească sînt aprinse toate lămpile. Volanele paturilor miros a săpun...

— Cu-cu ! Aliki ! Tot acolo ai rămas ? Sub naramzii Aidinului ? Prostuţo ! Nu mai eşti copil ! Visurile te-au obosit. Ai uitat munca, acţiunea. E unicul adevăr al epocii noastre. Toate celelalte sînt vise. Ziua de ieri s-a dus. Acum apare viitorul !

— Oh, te-am recunoscut, Niovi ! Tu vorbeşti aşa ! Tu ţii acum în mîini istoria şi tu îi poruncşti ! Şi nu-i o bătrînică ! Uită-te la ea ! Nu poartă ochelari. Nu e gîrbovită. Închide în braţele ei de oţel trăsnete şi uragane. Iar cei slabi se înspăimîntă şi sînt nimiciţi.

Un pescăruş de atlas despică lin aerul, cumpănindu-se pe aripi. Se duce să se culce în scobitura unei stînci bătute de vînturi.

— E bătrîn şi-o să moară ! zice Niovi.

— Bătrîn pescărusul ăsta atît de frumos ? Nu pare...

— Nu pare, dar cercul vieții lui s-a închis.

Pe pervazul vieții se apleacă acum tata. Se uită trist într-o parte și într-alta și strigă :

— Mary, draga mea, vino la mine ! Te aștept ! Sînt atît de singur și de neputincios fără tine !

Pe fruntea mamei se umflă o vinișoară, însemnîndu-i astfel durerea. Stefos își saltă puțin trupul sleit și îi zîmbește.

— Fiule ! De ce te-ai speriat așa de viață ?

— Eu, bătrînico ? Eu ? Ia, uită-te bine la mine, cum am ridicat ancora de pe marile oceane și am ajuns pe crestele munților Albaniei ! Ce ? Nu mă recunoști ? Sînt soldatul necunoscut, pe care-l cinstiți toți...

Pe vîrful Zanatec [1] soarele a izbucnit în rîs și și-a atîrnat deasupra Atenei firele aurii, ca niște plete. Am întins mîinile.

— Ale mele sînt buclele acelea aurii !

— Nu ! Nu ! Ai să te frigi ! a strigat Niovi. Ce nevoie mai ai de bucle false ? Fă altceva, ceva nou, pentru bucurie, pentru speranță, pentru viitor ! E-atît de frumos să te străduiești pentru ceva ce va să vină !

— Crezi că voi izbuti ? Doresc atît de mult !

— Firește că vei izbuti. Nu te pierde printre cele vechi. Ia din ele sufletul și să pășim mai departe !

— Unde, Niovi ? E un vînt atît de puternic și e atît de frig ! Unchiul Iancos nu vrea să aprindă focul în sobă.

— Îl vom aprinde noi, Aliki ! Pădurile sînt ale noastre. Soarele e al nostru. Vom face din ape lumină și energie. Fiecare picătură va fi un bec, și un bec mai mult va însemna un orb mai puțin.

Luna făcu să-i apară rotunjimea chipului ei proaspăt spălat din pufosul halat de baie ce-o acoperea. A zîmbit și a scăpătat după munți.

În lumina ei palidă, Zisis stă impunător în fața oamenilor. Ține în mîini soarele și se joacă cu el, ca și cum ar fi o minge. Vorbește ca totdeauna încet, pe un ton cald și convingător :

— Noaptea s-a sfîrșit ! Nu vă lăsați înșelați de zdrențele ei purtate de vînturi, ce atîrnă ca niște perdele

[1] Cel mai înalt pisc al muntelui Imittos.

negre ! Împăturiți preistoria — feriți-vă, să nu vă molipsiți ! — și îngropați-o ! Ziua de ieri a apus dincolo de orizonturile însîngerate. Ziua de mîine noi o vom clădi. Ne așteaptă. Pe om, noi îl vom mîntui. Noi vom deschide ferestrele să intre soarele, cît mai mult soare, să crească semănăturile și copiii, să se curețe de mucegai subsolurile.

Lacrimile s-au aninat ca ciorchinii grei pe vița de vie.

— Pregătiți-vă paharele pentru vinul cel nou !

Clopotele din Kokinia răsună de bucurie.

— Să mergem, Niovi, dragostea mea, sîntem așteptați la nuntă !

— O clipă, Zisis, mai am ceva de isprăvit ! Mai am atîta treabă ! Ți-am mai spus, nu sîntem o generație căreia să-i rămînă prea mult timp pentru ea.

Zisis a închis atunci pleoapa sicriului, rostind :

— Voi aștepta !

Și din toate mormintele celor executați se auzi :

— Vom aștepta !

Și pe toate drumurile lumii se auziră pași. Pașii oamenilor care merg înainte...

Responsabil de carte : Aderca Marcel
Tehnoredactor : Vîntu Aurica

Dat la cules 04.09.1961. Bun de tipar 20.11.1961. Tiraj 15.145 ex. broșate. Hîrtie semivelină satinată de 65 g/m². Fl. 540×840/16. Coli ed. 18,56. Coli de tipar 21,5. A. nr. 0855. C. Z. pentru bibliotecile mari 877.4. C.Z. pentru bibliotecile mici 877.4—31=R.

Tiparul executat sub comanda nr. 11.477 la Combinatul Poligrafic Casa Scînteii „I. V. Stalin", București — R.P.R.

Lei 8,05